

Урок № 42**ТЕМАТИЧНА КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 4****«СВІТ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ: В. СОСЮРА,
Б. ОЛІЙНИК, В. ПІДПАЛИЙ, І. МАЛКОВИЧ»**

Мета: за допомогою запропонованих завдань виявити в учнів рівень знань, умінь та навичок з вивченої теми, закріпити їх; розвивати увагу, пам'ять, спритність, рішучість, кмітливість, уміння акумулювати отримані знання і застосовувати їх під час виконання завдань; виховувати працьовитість, наполегливість, старанність, силу волі, пунктуальність, інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: контроль, корекція знань та вмінь.

Обладнання: тестові завдання і питання для самоконтролю за темою у трьох варіантах з різними рівнями навчальних досягнень школярів.

ХІД УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Оголошення теми, мети уроку.****Мотивація навчальної діяльності****III. Пояснення вчителем питань, які стосуються проведення тематичної контрольної роботи****IV. Завдання для тематичної контрольної роботи****I варіант*****Початковий рівень***

- Визначте назву твору за цитатою і його автора: «Візьму собі землі окраєць, Піду блукати по світах,— Хай тільки вітер завиває В моїх розхристаних слідах...»
 - В. Сосюра, «Сад»; б) Б. Олійник, «Вибір»;
 - В. Підпалий, «Запросити»; г) *І. Малкович, «Музика, що пішла».*
- Яке із пропорованих визначень відповідає ямбу — віршовому розміру, що складається з:
 - трискладових стоп з наголосом на першому складі;
 - трискладових стоп з наголосом на другому (середньому складі);
 - двоскладових стоп з наголосом на другому складі;*
 - з двоскладових стоп з наголосом на першому складі.
- «Васильки» В. Сосюри — за жанром це лірика:
 - інтимна;* б) філософська; в) пейзажна громадянська.

Середній рівень

4. До кого звертається В. Сосюра у творі «Любіть Україну!»?
5. Хто є переможцем у творі Б. Олійника «Ринг»?
6. Що означає буква є (І. Малкович «Свічечка букви Ї»)?

Достатній рівень

Виконайте одне із завдань:

- а) Дослідіть, яким чином у творі Б. Олійника «Вибір» вирішується проблема вічного життєвого вибору. Свої спостереження узагальніть.
- б) Охарактеризуйте образ України у творчості В. Сосюри.
- в) Дайте власну оцінку думкам В. Підпалого у вірші «Тиха елегія» про мову, народ, його сучасне і майбутнє.

Високий рівень

8. Напишіть твір-мініатюру на одну з поданих тем:
 - 1) «Янгол не впаде з плеча» (за однойменним твором І. Малковича).
 - 2) «Любіть Україну у сні й наяву, вишневу свою Україну» (за творчістю В. Сосюри).
 - 3) «Не помились у правильності обраного шляху» (за твором В. Підпалого «Запросини»).

II варіант**Початковий рівень**

1. Визначте назву твору за цитатою і його автора: «Йде в ніде, в невороття, Йде лелійно, як дитя, І жене його у спину Сірий маятник життя...»:
 - а) І. Малкович «Із янголом на плечі»; б) Б. Олійник «Ринг»;
 - в) В. Підпалый «Тиха елегія»; г) В. Сосюра «Васильки».
2. Віршовий розмір, що складається з двоскладових стоп з наголосом на першому складі, називається:
 - а) ямбом; б) хоресом; в) анапестом; г) дактилем.
3. Вірш, який став причиною найгостріших звинувачень поета в націоналізмі:
 - а) В. Сосюра «Сад»; б) В. Сосюра «Любіть Україну»;
 - в) Б. Олійник «Ринг»; г) Б. Олійник «Вибір».

Середній рівень

4. Ому була несправедливою боротьба суперників на рингу (Б. Олійник «Ринг»)?
5. З чим порівнюються васильки (В. Сосюра «Васильки»)?
6. Про що було останнє питання до ліричного героя поезії В. Підпалого «Тиха елегія»?

Достатній рівень

7. Виконайте одне із завдань.
- Як на вашу думку, чому сад (В. Сосюра «Сад») не скорився злій долі, а натомість, долаючи труднощі, зазеленів, зашумів, заряснів?
 - Вмотивуйте, від чого залежить життєвий вибір кожного, через що це є вічною проблемою (за твором Б. Олійника «Вибір»).
 - Через що, на Ваш погляд, може статися так, що «можуть настати і такі часи, коли нашої мови не буде пам'ятати навіть найменший соловейко» (за твором І. Малковича «Свічечка букви Ї»)?

Високий рівень

8. Напишіть твір-мініатюру на одну із тем:
- Мова — це глибина тисячоліть (за твором І. Малковича «Свічечка букви Ї»).
 - «Підступність і честь на рингу» (за твором Б. Олійника «Ринг»).
 - «Свою Україну любіть. Любіть її... (за творчістю В. Сосюри).

III варіант**Початковий рівень**

- Визначте назву твору за цитатою і його автора: «Його рубали, а він рас! На місці зрубаного дуба Росли нові...І навіть хмиз Угору дерся!»:
 - Б. Олійник «Вибір»
 - І. Малкович «Музика, що пішла»;
 - В. Сосюра «Сад»;
 - В. Підпалый «Запросили».
- За жанром поезія Б. Олійника «Вибір» — це лірика:
 - філософська;
 - інтимна;
 - громадянська;
 - пейзажна.
- Вірш, який написаний письменником під впливом однойменної народної пісні:
 - В. Сосюра «Васильки»;
 - В. Підпалый «Тиха елегія»;
 - І. Малкович «Музика, що пішла»;
 - Б. Олійник «Ринг».

Середній рівень

- Герой поезій Б.Олійника «Ринг», у якого честь є секундантом.
- Де знаходилися золоті весла (В.Підпалый «Запросини»)?
- З яким проханням звертається невідомий до янгола наприкінці твору (І.Малкович «Із янголом на плечі»)?

Достатній рівень

7. Виконайте одне із завдань.
- Порівняйте героїв твору В. Підпалого «Запросини» і І. Малковича «Із янголом на плечі». Відповідь узагальніть.

- б) Дослідіть, яким чином одвічна боротьба добра і зла простежується в поезії Б. Олійника «Ринг». Відповідь обґрунтуйте, посилаючись на зміст твору і власний життєвий досвід.
- в) Як ви вважаєте, в чому виявляється щирість патріотичних почуттів ліричного героя у вірші В. Підпалого «Тиха елегія». Наведіть переконливі аргументи.

Високий рівень

- 8. Напишіть твір-мініатюру на одну з тем:
 - а) «Твій життєвий вибір» (за творами Б. Олійника, В. Підпалого).
 - б) «Відчуваю й усвідомлюю, яка це красива й легка мова (за творчістю І. Малковича).
 - в) «Дзвін шабель, пісні, походи, Воля соколина Тихі зорі, ясні води — Моя Україна» (за творами В. Сосюри).

V. Підсумок уроку

VI. Домашнє завдання

Підготувати повідомлення про життя і творчість І. Карпенка-Карого, малюнки до змісту твору «Сто тисяч».

НАЦІОНАЛЬНА ДРАМА (І. КАРПЕНКО-КАРИЙ). З УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ (М. КОЦЮБИНСЬКИЙ, О. НАЗРУК, В. ДРОЗД)

Урок № 43

І. КАРПЕНКО-КАРИЙ. КОРОТКІ ВІДОМОСТІ ПРО ЖИТТЯ І ТВОРЧІСТЬ ВИДАТНОГО УКРАЇНСЬКОГО ДРАМАТУРГА ХІХ СТ., ПРО ТЕАТР «КОРИФЕЇВ». ТРАГІКОМЕДІЯ «СТО ТИСЯЧ»

Мета: ознайомити школярів з життєвим і творчим шляхом І. Карпенка-Карого; з'ясувати особливості створення і функціонування театру «корифеїв»; розпочати ідейно-художній аналіз твору «Сто тисяч»; розвивати культуру зв'язного мовлення, логічне мислення, увагу, пам'ять, спостережливість, вміння робити висновки, узагальнення; формувати кругозір, світогляд школярів; виховувати почуття пошани до письменницької та театральної діяльності митця, засудження бездуховності як прояву зла у житті людини.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет І. Карпенка-Карого, бібліотечка його творів; фотоматеріали про І. Карпенка-Карого — митця й актора; дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

І. Організаційний момент

ІІ. Актуалізація опорних знань. Бесіда за питаннями

- Що таке театр? З якою метою його відвідують люди? Чим цей вид мистецтва відрізняється від інших?
- Які видатні українські драматурги вам відомі?
- Яким повинен бути справжній актор?
- Чому театр — це дзеркало життя? Наведіть переконливі приклади.

- Порівняйте театр минулого і теперішнього. Що їх єднає і водночас розмежовує?
- Висловіть свої враження від щойно переглянутих театральних вистав.

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

IV. Сприйняття й засвоєння учнями навчального матеріалу

1. Іван Карпенко-Карий (Іван Карпович Тобілевич).

Життя і творчість видатного українського драматурга ХІХ ст.

(матеріал для вчителя)

Повідомлення № 1. Батьківщина І. Карпенка-Карого, його батьки

Народився майбутній драматург 29 вересня 1845 року в слободі Арсенівці поблизу Єлисаветграда (нині Кіровоград) в родині збіднілого дворянина. Мати походила з давнього козацького роду. Євдокія Садовська була кріпачкою, викупленою на волю своїм чоловіком.

Підростаючи, вразливий хлопчик все більше відчував жорстокість кріпачього побуту, в якому насильство, знущання були звичайним явищем. Плач і стогін замучених панщиною кріпаків боляче вражали дитяче серце.

На характер і світовідчуття майбутнього драматурга помітно впливала атмосфера родинного порозуміння, душевної теплоти і поетичності, яка, незважаючи на матеріальні нестатки, панувала в сім'ї Тобілевичів. Карпо Адамович і Євдокія Зіновіївна були людьми щедрої поетичної вдачі. В їхній родині особливо шанували Шевченкове слово і народну пісню, тому й люди горнулися до цієї сім'ї. В довгі осінні вечори до Тобілевичів сходились жінки і дівчата прясти. За роботою співали, розповідали цікаві бувальщини. От коли наслухався малий Іван усяких сумних оповідань про кріпачьке життя, цікавих казок та приказок. А скільки народних пісень у ті довгі вечори дійшло до серця юного слухача, пісень, що в них оживали картини народної неволи, оживали героїчні постаті Морозенка, Наливайка, Богуна, Палія — мужніх захисників народної волі! Разом з піснями в душу хлопчика входила велика любов до поневоленого народу, яку пізніше ні час, ні школа й канцелярія, ні важкі життєві випробування не змогли заглушити в його житті.

Від матері, яка дуже любила театр і знала напам'ять майже всю «Наталку Полтавку», малий Іван неодноразово чув захоплюючі розповіді про вистави мандрівних труп. Під впливом цих розповідей театр для хлопця став мрією, втіленням краси, правди, героїчного минулого рідного народу.

Повідомлення № 2. Роки навчання

Початкової грамоти І. Тобілевич навчився, як тоді водилося, у дяка, а продовжував освіту в бобринецькій трикласній повітовій школі. Навчання хлопцеві давалося легко, і закінчив він школу в числі найкращих учнів, за що йому дали в нагороду «Собрание литературных статей Н. И. Пирогова» (Одеса, 1858) з написом: «Дана от бобринецкого уездного училища ученику 3-го класса Ивану Тобилевичу за успехи в науках и благонравие на публичном акте 21-го июня 1859-го года».

Іван Тобілевич далі вчитися не зміг, бо не було в батьків для цього коштів.

Повідомлення № 3. Служба в урядових установах

Коли Іванові було 14 років, батько влаштував його на посаду писаря у станового пристава в містечку Мала Виска. Пізніше Іван Тобілевич працював у Бобринці канцеляристом у міській управі, а потім у повітовому суді.

До установи, де служив Тобілевич, звертались зі скаргами багато людей. Іван Карпович був свідком того, як чиновники — бюрократи і хабарники — підтримували експлуататорів. Ці спостереження письменник потім широко використовував, створюючи свої п'єси.

У 1865 р., переїхавши до Єлисаветграда, І. Тобілевич був столоначальником повітової, а потім секретарем міської поліції і мав чин колезького секретаря, чиновницька кар'єра його не приваблювала. Змістом його життя стала театральна, літературна і громадсько-політична діяльність.

Повідомлення № 4. Любов до театру

У дружній сім'ї Тобілевичів діти вчилися не тільки розуміти і цінувати народне мистецтво, а й любити труд, шанувати людей праці. Не випадково ця сім'я дала українській культурі чотирьох видатних артистів — корифеїв українського театру: Івана, Миколу, Панаса і Марію Тобілевичів.

Щоб побувати на виставах у Єлисаветграді (тепер Кіровоград), він пішки ходив туди з Бобринця за п'ятдесят кілометрів.

У Єлисаветграді був заснований театральний гурток. В його роботі активну участь брали М. Кропивницький та І. Тобілевич.

Улюбленим твором артистів і глядачів була п'єса «Назар Стодоля» Т. Шевченка, у якій автор розкрив суперечності між багатими і бідними козаками в XVII ст. У цій п'єсі Іван Карпович грав Назара, а його дружина — Галю. На знак любові до творчості Шевченка подружжя дало своїм дітям імена героїв п'єси — Назара і Галі. Ім'я одного з головних персонажів п'єси «Назар Стодоля» — Карого Тоби-

левич узяв собі за псевдонім. З великим успіхом театральний гурток ставив п'єсу І. П. Котляревського «Наталка Полтавка», а також п'єси російського письменника О. М. Островського «Бедность не порок», «Доходное место» та ін.

Вистави за участю корифеїв театру М. Кропивницького, М. Заньковецької, братів Тобілевичів піднесли український театр на небувалу височінь. Прославлених артистів захоплено вітали Київ і Мінськ, Одеса і Кронштадт, Петербург і Тбілісі.

Повідомлення № 5. Під наглядом поліції

Царські жандарми переслідували учасників гуртка. В 1883 році Івана Карповича за розпорядженням міністра внутрішніх справ звільнили з роботи в поліцейському управлінні. І. К. Тобілевич вступає в трупу (колектив акторів) М. Старицького, де працює під псевдонімом Карпенка-Карого.

Діячам українського театру доводилось тоді працювати в тяжких умовах, постійно зазнаючи утисків від царського уряду і його цензури. Театр не мав постійного місця і мандрував країною. Тобілевич писав п'єси для українського театру і брав активну участь у виставах як актор.

Під час гастролей у Ростові на початку 1884 року в театрі з'явився жандарм і повідомив, що Карпенку-Карому забороняється далі перебувати у цьому місті і не дозволяється повернутись в Україну.

Отже, заслання... І довелось письменникові три довгі роки прожити у вигнанні в Новочеркаську на Дону, де він працював ковалем, палітурником тощо. Митець тяжко переживав відірваність від театру, від культурного життя, від рідного народу.

Ще два роки під наглядом поліції Карпенко-Карий прожив на хуторі Надія неподалік Єлисаветграда. Обробляв своє поле, вивчав життя селян. Колишні знайомі чиновники, пани з погордою відвертали від Івана Карповича. Проте селяни шанували Тобілевича, бо він кому добрим словом давав пораду, а кому й грошима допоміг у скруті.

Повідомлення № 6. Останні роки життя, смерть І. К. Карпенка-Карого

Нарешті знято поліцейський нагляд. Іван Карпович знову серед близьких людей, серед артистів, зайнятий улюбленою справою. Його талант драматурга й актора тепер був цілком відданий народові. Один за одним з'являлись на сцені й чарували публіку герої п'єс Карпенка-Карого в його ж майстерному виконанні: Мірошник («Наймичка»), Бондар («Бондарівна»), Калитка («Сто тисяч»), Пузир («Хазяїн») та ін.

З бурхливого театального життя щоліта повертався Карпенко-Карий на хутір Надія відпочивати. Тут написав він драми «Сава Чалий», «Суєта», «Житейське море» тощо.

Свідомістю високого обов'язку перед своїм народом і його культурою була позначена вся драматургічна й артистична діяльність Карпенка-Карого. Ось чому давній друг письменника М. Л. Кропивницький у нарисі «Спогади про Бобринець і бобринчан» писав: «Заслуги Івана Карповича перед українським театром великі... він залишив по собі слід, котрий не заросте і не затерне, поки живе Україна».

Помер Карпенко-Карий 15 вересня 1907 року. Поховали його в селі Карлюжині на Херсонщині (тепер Кіровоградська область).

2. Скласти «доміно» до життєвого і творчого шляху І. К. Карпенка-Карого

(І. К. Карпенко-Карий → драматург → артист → режисер → вихователь артистичної молоді → канцелярист → основоположник українського реалістичного театру → громадський діяч → ...)

3. Теорія літератури

3.1. Драматичний твір (від грецького слова *драма* — дія), або п'єса — художній твір, в якому показано життя в дії і який написано у формі розмови дійових осіб (діалоги, монологи).

3.2. Комедія — такий драматичний твір, у якому в комічних образах викриваються негативні суспільні або побутові явища, висміюються людські вади, негативні риси характеру.

3.3. Трагікомедія — драматичний твір, у якому об'єднані риси трагедії й елементи комедії: твір, збудований на основі трагедійного конфлікту, розв'язка якого закінчується комічно, не вимагає обов'язкової загибелі героя.

4. Опрацювання твору І. К. Карпенка-Карого «Сто тисяч»

4.1. Виразне читання цікавих уривків з твору в ролях або переказ окремих епізодів з трагікомедії.

4.2. Історичні події, відтворені в комедії.

Після скасування кріпацтва в Україні швидко розвивається капіталізм. Поглиблюються класові суперечності між багатими і бідними. Сільська буржуазія зосереджує у своїх руках великі земельні масиви. На розлогих полях землевласників, обливаючись кривавим потом, з ранку до ночі за безцінь працювали безземельні селяни. Куркулі — найлютіші, найгрубіші, найдикіші експлуататори. Визискуючи наймитів та сільську бідноту, вони не гребували найбезсоромнішими шахрайськими засобами збагачення. Сільська буржуазія і стала наприкінці XIX — на початку XX ст. господарем тогочасного села.

У комедії «Сто тисяч» (перша назва — «Гроші») І. Карпенко-Карий викрив експлуататора, його нестримний потяг до багатства.

Все це І. К. Тобілевич і відобразив у програмовому творі «Сто тисяч» (1890).

Слід зазначити, що різні шахраї з міста дуже часто намагалися обдурювати отаких Калиток. Це було тоді звичайним явищем. «Ми чули про один випадок, коли якийсь пройдисвіт продав чистий папір замість фальшивих грошей селянинові з сусіднього села, що було недалеко від станції Шостаківка. Цей випадок був не поодиноким», — як зазначав С. Тобілевич. Таким чином, нічого вигаданого у п'єсі «Сто тисяч» не було. Все в ній було взято з життя, яке вирувало навколо.

4.3. Тема: зображення життя селянства в пореформені часи, суспільні явища, що мали місце в 80—90 роках ХІХ століття.

4.4. Ідея: викриття й засудження в образі Герасима Калитки хижацтва, жорстокості, ненаситної жадоби до наживи, духовної обмеженості, а також згубного впливу грошей на вихідців із народу (Бонавентура, Савка).

4.5. Основна думка: автор бичує сатирою страшною всіх і сміхом крізь сльози сміється над пороками і змушує людей, мимо їх волі, соромитись своїх лихих учинків.

«Буде здоров'я, будуть і гроші...»

4.6. Жанр: комедія.

4.7. Композиція — драматичний твір складається з чотирьох частин, кожна з яких поділена на яви.

Експозиція: знайомство автором читача (глядача) з місцем дії та дійовими особами — Герасимом Калиткою, Бонавентурою, Савкою, Невідомим, сином Герасима Романом і наймичкою Мотрею, показує обставини, в яких живуть дійові особи, їх стосунки і прагнення.

Зав'язка: восьма ява першої дії твору, коли Невідомий домовляється з Калиткою про те, що у визначений час він передасть йому на вокзалі за 5 тисяч справжніх грошей 100 тисяч фальшивих.

Розвиток дії: гонитва Калитки за наживою, за грошима. У другій та третій діях комедії показано, що кожний вчинок Калитки, кожна його думка підпорядковані безглуздій жадобі збагачення, накопичення грошей і землі. Він нещадно експлуатує наймитів, підганяє до роботи сина і дружину, в одруженні сина шукає засобів збагачення.

Кульмінація: четверта дія комедії, коли Малофес попереджає Калитку, щоб він не барився з купівлею землі у Смоквинова, бо її поспішає придбати Жолудь. Калитка з Савкою їдуть на вокзал, привозять мішок «грошей» і починають ділитися. Настає найвищий момент напруження дії: в мішку замість фальшивих грошей були пакунки чистого паперу. Невідомий виявився спритнішим шахраєм, ніж Калитка, і обдурив його, продавши за 5 тисяч карбованців мішок чистого паперу.

Розв'язка: п'єса «Сто тисяч» закінчується тим, що обдурений Герасим у розпачі вішається, його врятовує Бонавентура. Драматург показав всю потворність моралі Калитки, висміяв його мрії, поведінку, дії.

4.8. Проблематика твору:

- батьки і діти;
- прагнення збагатитися заради задоволення власних потреб;
- бідність і багатство;
- добро і зло;
- моральність і аморальність.

4.9. Новаторство І. Карпенка-Карого в п'єсі «Сто тисяч».

Нове полягає у творі у тому, що в ньому виникають елементи авантюрної драми — жанру, давно відомого в західноєвропейській драматургії, але нового для української. До того ж проблеми, порушені у цій п'єсі, є актуальними, «болючими» і в нашій сьогоднішній дійсності.

4.10. Особливості назви твору.

Першою п'єсою, що вийшла з-під пера драматурга після того, як він позбувся «гласного нагляду», була комедія «Гроші», написана в 1889 році. Того ж року автор надіслав її до цензури, але звідти вона повернулася з написом: «К представлению признано неудобным». Після переробки комедія була дозволена до постановки під зміненою назвою — «Сто тисяч». На думку самого автора, ця назва твору буде краще відповідати його сюжету. Адже ж справа йшла не взагалі про гроші та їхнє значення для селянина, а саме про суму в сто тисяч, яку наважився придбати Калитка на свої п'ять тисяч. У 1890 р. комедія була поставлена на сцені.

4.11. Обговорення ідейно-художнього змісту І дії п'єси. Бесіда за питаннями:

- Про що свідчить той факт, що твір починається з появи Невідомого?
- Яким чином Невідомий впливає на хід подій п'єси, хоча у II та III діях цього героя на сцені немає?
- Що таке гроші? У чому їх призначення?
- Як ви вважаєте, чи все можна придбати за гроші? Відповідь обґрунтуйте.
- Чим пояснює Невідомий складність життя на світі? (*«Через того, що багато розумних понаставало... Усі торгують, а покупателі тільки глазами купують, а тороговлі нема — один убиток»*)
- Чому суд на думку Копача є гласним? (*«...Накриває жидків гласний! Хе-хе-хе!»*)
- Як Копач охарактеризував Невідомого? (*Заметь — це пройдисвіт! Я їх багато бачив, у меня опит і практика. Я на них насмотрелся... Командовал зводом, так пров'янт і фураж часто получал, знаю їх, да і они меня знают! Тепер літ тридцять в одставке, по світу вольно я ходжу і в очі сміливо усім гляжу...»*)

- Що засуджував Роман у Бонавентурі? («Тридцять літ шукає кладів і голий став як бубон, бо все на кладах, кажуть, прокопав... І все він зна — тільки нічого не робе»)
- Для чого Роман розірвав рукав на сорочці? («Хочеться мені з Мотрею побалакати, та нема за чим у хату йти, так я нарешне розірвав рукав»)
- Чим саме Герасим заздрив Жолудю? («Он у Жолудя шматочок — так-так! — однієї шпанки ходить дванадцять тисяч; чотири чи п'ять гуртів випасається скоту. Та що? Свиной одних, мабуть, з тисяча, бо то ж зимою тільки біля свиной шість чоловік день при дні працює! І яким побитом Жолудь достав таку силу грошей — не зрозумію...»)
- Які думки були у Калитки щодо майна Смоквинова? («...Мотається і туди і сюди, заложив і перезаложив — видно, що замотався: от-от продасть або й продадуть землю! Ай, кусочок же! Двісті п'ятдесят десятин, земля не перепажана, ставок рибний, і поруч з моєю, межа з межею»)
- Що змусило Калитку скористатися послугою Невідомого? («Що ж копиталу не хватає... Маю п'ять тисяч, а ще треба не багато, не мало — п'ятнадцять тисяч! Де ти їх візьмеш? Прямо як іржа точить мене ця думка! Де їх взяти?.. Хіба послухати жидка, піти на одчай...»)
- У чому полягала підступна справа Невідомого? («...За п'ять тисяч — сто тисяч фальшивих і розпускать їх помаленьку: то робітникам, то воли купувати на ярмарках...»)
- Які стосунки склалися між Романом і Мотрею? Чи є реальним те, що вони можуть одружитись? Відповідь вмотивуйте.
- Що сталося із Савкою на Івана Купайла? («...Сам ходив під Івана Купайла, як мені казано, на роздоріжжя. За третім разом, як я гукнув: вийди до мене, без'ятий, я тобі в ніжки уклонюся, до смерті слугою твоїм буду... А він (чорт) — і тепер моторошно — зайцем мимо мене — тільки фа! аж свиснув, та хо-хо-хо! То я тікав з того місця, мало дух з мене не виперло... Прости господи! Дві неділі слабів: бувало, тільки що шерхне, так увесь і затремтю і волосся на голові підніметься. На превелику силу одшептала Гавриліха»)
- Якою була умова між Савкою і Жолудьом стосовно ліквідації боргу кумом Герасима? («Договір же такий: як грошей в строк не віддам — хліб зостанеться за Жолудьом без суда...»)
- За яких умов Герасим пообіцяв дати Савці гроші? («Принесіть же мені запродажню запис на воли... А я ті самі воли віддам вам до Семена, а на Семена ви віддасте мені сто карбованців, і запродажню я розірву, а як не віддасте, то я візьму воли... Так коротча справа»)

- Що свідчить про те, що Калитка обізнаний у законах? («Я переконався, що запродажня надійніше векселя...»)
- Як сприймав Калитка фальшиві гроші, що запропонував йому Невідомий? («Ну й зроблені, ну й зроблені — прямо настоящі, і не кажи... Як дві каплі води, всі однакові... руб-руб, три-три — одніковісінькі?»)
- Що розповів Невідомий Калитці про особливості фальшивих грошей? («Я присягну на біблію, що всякий прийме! Ето робота перший сорт. Ми не робимо такой дрянї, як другі... Їх роблять у англичан, і англичанин їх возить, а я у нього агентом»)
- Яким чином Невідомий представив Герасиму свій товар? («Товар нравиться — візьміть, не нравиться — не беріть. Ми не нуждаемся в покупателях: ми їх розпустили і розпускаємо, може, мільон, і всі благодарять...»)
- З яким провокаційним питанням звернувся Калитка до Невідомого? («От тільки одно мені дивно: чом же ти сам не торгуєш на ці гроші, а тільки другим наділяєш?») Що на це пояснив Невідомий? («У нас фабрика на весь світ, другой такой фабрики нема. Ми продаюм тысячу за п'ятдесят рублей... Разлі ето не торговля, по-вашему? Ми зарабатємо мільони, а люде в двадцять раз больше... Ну, а яби ми самі за еті деньгі товари купували? Хто б тоді так дешево робив гроші?»)
- Як Невідомий охарактеризував фірму, яка постачає фальшиві гроші? («У нас порядок; фірма почтенная, товар з Лондона прямо ідьот в кожаних мішках: ежелі возьмете, то скажіть — сколько вам нужно, я буду телеграму пускать у Адессу, і англичанин сам вивезет їх на нашу станцію»)
- Де умовились зустрітися герої твору, щоб влаштувати махінацію? («Так у понедельник увечері ви будете на вокзалі у тому місці, де для мужчин і для дам, — розумієте?»)
- З якою метою Калитка, вирушаючи до казначейства, хоче взяти із собою Савку? («Тепер, коли б розмінять фальшиві гроші в казначействі... Самому страшно, щоб не влопаться... Хіба кума взять у компаньйони? Що ж, коли він чорта не боявся, то не побоїться казначея, щоб розмінять гроші»)
- Що порадив Копач Калитці зробити із парканом? («У вас новий забор і добре зроблений — тільки б ще треба по одній дошці дать, а то скотина буде закладать під лату голову, то позриває. Опит...»)
- Як Копач порівняв умови життя Калитки та інших куркулів? («Во ни привикли омари там, шампанське — от грошики й ухнули, а там і іменія ахнули! А ви — галушечки, картопельку, кулешик, чехоньку, та й то не щодня, а воно жирок і наростає... Гляньте навколо: Жолудь — десять тысяч десятин, Чобіт — п'ять тысяч десятин,

Пузир — три тисячі; а тут і ви помаленьку та помаленьку, прикупуйте та прикупуйте»)

- *Якого прикладу навів Копач Герасиму? Чи є він доречним? Відповідь вмотивуйте. («Ви візьміть приємер з свині: от вона ходить на подвір'ї — худа, обдрипана, а закинули ви її в сат, стали харчі кращі давати, то вона помалу й одягнеться, а там і сало наростає — так і ви... Опит — велике діло!»)*
- *Які знахідки запропонував Копач подивитися Калітці? («От поїдемо, я вам покажу, стоїть подивитися; пудів п'ять важить, всі листочки, всі віти так, як напечатано! А ступку мідну, червоної міді, тільки товкач перебитий. А сковородку — така сковорода... Запорозька, видно ковбаси піджарювали... Предмети інтересні для науки: я їх одіслав одному професорові...»)*
- *Як Калитка ставиться до освіти свого сина? («Що там наука? Забавка дитяча! На біса йому здалося отак лопотать язиком... Я придивився, і таки дурень дурнем — застав його коняку запрягать, то й не запряже, він зараз полізе по книжках, по тих рихметиках шукать, як це робиться»)*
- *Для чого використав Роман волосся, яке лежало після бійки на підлозі? («Щоб дурно не пропало, то я зробив з того волосся аж два квачі»)*
- *Хто ж був переможцем у битві? (Герасим: Виграв я, бо п'ять тисяч зосталось у Калитці — не дав-таки зятеві)*

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування

1. За національністю Невідомий:
 - а) українець; б) таджик; в) єврей; г) німець.
2. Довідавшись про те, що Герасима Калитки немає вдома, Невідомий вирушив:
 - а) на узбережжя річки; б) до судового виконавця;
 - в) зі справою до Смоквинова; г) на побачення з Мотрею.
3. Як Копач охарактеризував суд? На думку героя, цей державний орган:
 - а) гласний; б) відповідальний; в) надто корумпований;
 - г) справедливий.
4. Кого Бовентура назвав пройдисвітом?
 - а) Клима; б) Невідомого; в) Калитку; г) Романа.
5. Про що зазначив Герасим, висловлюючись: «...зелено, мов земля, укрита рястом...»:
 - а) скатертина; б) книга; в) бумага; г) миска.

6. Скільки десятин землі мав Г. Калитка:
 - а) п'ятдесят; б) *двісті*; в) сто; г) п'ятсот.
 7. За соціальним станом Герасим Калитка:
 - а) *багатий селянин*; б) міщанин; в) боярин;
 - г) дрібний чиновник.
 8. Ім'я якого святого згадується у розмові Герасима із Савкою?
 - а) Семена; б) *Миколи*; в) Івана; г) Петра.
 9. «Товар» в кожаних мішках, як зазначав Невідомий, на Україну потрапляє з:
 - а) Берліна; б) Парижа; в) *Лондона*; г) Москви.
 10. Що побажав Невідомий Калитці, домовившись на наступну зустріч на вокзалі?
 - а) Бути завжди здоровим і щасливим; б) *стати мільонером*;
 - в) купатися у червінцях; г) скупити всі землі.
 11. Де вирішує Калитка розмінити фальшиві гроші?
 - а) У Жолудя; б) у банку; в) *у казначействі*; г) на базарі.
 12. З якою метою Копач збирався їхати з Романом до Пузиря?
 - а) Позичити гроші; б) купити поросят; в) на полювання;
 - г) *роздивитися і, може, засватати якусь з його дочок.*
- Примітка.* За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Чому, на ваш погляд, у Герасима Калитки під час зустрічі з Невідомим «...аж мороз поза шкурою пішов»? Свої міркування обґрунтуйте.
2. Прокоментуйте висловлювання головного героя твору стосовно отримання фальшивих грошей: «Розпалилась до них моя душа... Сто тисяч візьму!». Відповідь узагальніть.
3. Під час якого народного свята Савка ходив на роздоріжжя:
 - а) Миколи; б) *Івана Купайла*; в) Михайлового чуда; г) Покрови.

Картка № 2

1. Хто, на ваш погляд, є хитрішим, підступнішим: Копач чи Герасим? У чому це простежується? Наведіть власні аргументи.
2. Як можна охарактеризувати Калитку, який прагне розбагатіти за допомогою махінацій, що йому запропонував Невідомий? Відповідь обґрунтуйте.
3. Фальшиві гроші, які запропонував Невідомий Калитці, роблять:
 - а) американці; б) *англічани*; в) португальці; г) німці.

Картка № 3

1. Як, на ваш погляд, Калитка та його син розуміють почуття кохання? Чим викликана така розбіжність у думках?

2. Дослідіть, що для Герасима є найважливішим у житті. Наведіть переконливі приклади з твору.
3. Чим помічав Калитка фальшиві гроші?
 - а) Позначав олівцем; б) прописував на купюрі літеру «Ф»;
 - в) надривав край; г) складав їх в окрему скриньку.

VI. Підсумок уроку

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності

VIII. Домашнє завдання

Підготувати до твору малюнки: «Якими я уявляю героїв п'єси»; опрацювати ідейно-художній зміст II дії твору.

Урок № 44

I. КАРПЕНКО-КАРИЙ. «СТО ТИСЯЧ». ПРОБЛЕМА БЕЗДУХОВНОСТІ ЛЮДИНИ, ЗАСЛІПЛЕНОЇ ПРАГНЕННЯМ ДО НАЖИВИ

Мета: продовжити знайомити школярів із програмовим твором І. Карпенка-Карого (II дією); осмислити актуальність проблем комедії для сучасного життя; вчити учнів аналізувати драматичні твори; розвивати культуру зв'язного мовлення; логічне мислення, вміння читати драматичний твір, грамотно висловлювати власні думки, почуття спостереження; узагальнювати, робити висновки; виховувати зневажливе ставлення до жадності, підступності, прагнення до збагачення; прищеплювати інтерес до театральної діяльності, творів театрала.

Тип уроку: засвоєння знань і формування вмінь.

Обладнання: портрет І. Карпенка-Карого, виставки творів митця, учнівські малюнки до п'єси, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Перевірка домашнього завдання

Конкурс малюнків, які підготували учні. Визначення найкращих робіт.

III. Актуалізація опорних знань

Літературна вікторина «Всім відомий чарівний театрал І. Карпенко-Карий»

Завдання: підтвердіть або спростуйте думку.

1. І. Карпенко-Карий народився на Сумщині. *(Ні)*
2. На одинадцятому році життя майбутній драматург почав учитись у Бобринецькій повітовій школі. *(Так)*
3. Коли Іванові було чотирнадцять років, батько влаштував його працювати секретарем у повітовому суді. *(Ні)*
4. Під наглядом поліції Іван Карпович перебував, коли жив у Бобринцях. *(Ні)*
5. І. Карпенко-Карий написав 18 п'єс. *(Так)*
6. У своїх творах Іван Карпович виявляє глибоке співчуття до трудящих, показує їх ненависть до хижаків-капіталістів. *(Так)*
7. Писати І. Карпенко-Карий почав ще у Бобринцях, навчаючись в університеті. *(Ні)*
8. Перша назва комедії «Сто тисяч» — «Гроші». *(Так)*
9. Гроші — улюблена тема розмов Герасима Калитки. *(Так)*
10. Роль Герасима Калитки прекрасно виконав Панас Саксаганський, рідний брат письменника. *(Ні)*
11. «Сто тисяч» І. Карпенка-Карого належать до реалістичної соціально-побутової драми. *(Ні)*
12. В Єлисаветграді Тобілевич розпочав нелегальну політичну діяльність. *(Так)*

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

IV. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

V. Основний зміст уроку

1. Вступне слово вчителя

Жадоба до матеріального збагачення завжди призводила до духовного зубожіння. Це доводили і Бальзак, і Мольєр, і багато інших майстрів художнього слова. Не лишився осторонь і український драматург І. Карпенко-Карий. У комедії «Сто тисяч» він ставив за мету піддати сатирі ті негативні явища, які побутували у 80–90 роках XVIII століття. Сільські багатії всіляко намагалися примножити свої багатства. Часто гонитва за грошима ставала самоціллю, гроші витісняли з життя людини такі поняття, як честь і мораль. І тоді з'являлися такі постаті, як Герасим Калитка — головний герой комедії «Сто тисяч».

2. Порушення у творі І. Карпенка-Карого «Сто тисяч» проблеми бездуховності людини, яка прагне наживи

2.1. Бесіда за питаннями.

- Що таке гроші? Які функції вони виконують у суспільстві?
- З чим пов'язане те, що одні люди «купаються у грошах», інші стоять з простягнутою рукою?
- Яку людину ми називаємо духовною? Від чого це залежить?
- Назвіть літературних героїв, які, на ваш погляд, є духовно багатими. Свій вибір вмотивуйте.
- У чому полягає бездуховність окремих героїв твору І. Карпенка-Карого?
- Під впливом яких подій сенсом життя їх є виключно прагнення до наживи?
- Яким чином тогочасна соціальна дійсність знайшла відбиток у в програмовому творі І. Карпенка-Карого? Наведіть переконливі приклади.

2.2. Робота з текстом твору.

2.2.1. Калитка і земля:

- «Як радісно тебе загібати до купи, в одні руки. Приобрітав би тебе без ліку».
- «Їдеш день — чия земля? Калитчина! Їдеш два — чия земля? Калитчина! Їдеш три — чия земля? Калитчина!.. Дихання спирає... а скотини, а овець розведу — земля під товаром буде стогнати!..»
- «Глянеш оком навколо — усе твоє; там череда пасеться, там орють на пар, а тут зазеленіла вже пшениця і колосується жито... Легко по своїй власній землі ходить».
- «Я не буду панувати, ні! Як їв борщ та кашу, так і їстиму, як мазав чоботи дьогтем, так і мазатиму, а зате всю землю навкруги скуплю»
- «Обікрали... ограбили... Пропала земля Смоквинова!.. Краще смерть, ніж такі потері!»

2.2.2. Герой-експлуататор:

- «робітники та собаки надворі повинні бути»;
- «ні світ, ні зоря вже й жереш!»;
- «обіцянка-цяцянка, а дурневі радість»;
- «кругом, кругом моє»;
- «бери і в свого і в чужого»;
- «лупи — та дай»;
- «Не треба мені ні доброго хліба, ні доброго борщу, бо чим краще спече, а смачніше зваре, тим більше робітники з'їдять... Мені треба невістку з приданим, з грішми».

2.2.3. Господар і гроші:

- «Скотина гроші коштує»;
- «Е куме, мабуть, і в тебе нечисті гроші, і в тебе душа вже не своя»;
- «Гроші всьому голова»;
- «А скільки Пузир дасть приданого за дочкою грішми?»;
- «Тільки прийдеться платити, то я тебе живого облуплю»;
- «Тільки ти давай за поросят Пузиреві так, щоб він не продав, дешево давай, на біса теряють гроші: женишся на Пузирівні — сам наплодиш завідських свиней»;
- «З грішми, сказано ж і чорт не брат».
- «Худобу ганяють в празник гріх. Блажен чоловік, іже скоти милує»;
- «Застав його коняку запрягать, то й не запряже: він зараз полізе по книжках, по тим рихметиках шукать, як це робиться»;
- «Скотина гроші коштує, вона цілий тиждень робить на нас, а в неділю, що мала б відпочити, гони в церкву. Це не по-божому і не по-хазяйськи»;
- «Бий, бодай тобі руки посохли! І замолоду з синяків не виходила, бий і на старість! У! Харциз — коняку жаліє, а жінку бить збирається...».

Висновок. Таким чином, у п'єсі «Сто тисяч» І. Карпенко-Карий утверджує ідею духовності як основи людського життя. Насамкінець буде доречним навести слова Ісуса Христа: «Не збирайте скарбів на землі». Адже душа — дорожче.

3. Опрацювання ідейного змісту другої дії п'єси.

Бесіда за питаннями.

- Чим був стурбований Копач? (*«Боковенька... копили, кам'яна фігура... Там гроші, іменно там. Там моя судьба... сьогодні цілу ніч снилась кам'яна фігура»*). Що запропонував Копач Герасиму? (*«Ви б зробили калакольчик у ту хату... Тут віршовка над ліжком. От прокинулись, пора вставати — зараз дзінь-дзінь-дзінь, сам ще лежиш, а там устають»*)
- Як Герасим ставиться до своєї родини та робітників? (*«Вони надолужать: то вмиваннячком, то взбуваннячком, або як почнуть богу молитися, то й сонце зійде. Хоч би ж молилось, а то стоїть, чухається та шевче собі губами, аби простоять більше без роботи. Вже ж я їм і отченаша даю! Як затоплю, то зараз і на землі... Параско, пора до коров, чого ви там ленетесь?.. Хлопці, гайда з хати! Тільки коти в таку пору сидять у хаті на печі, а робітники та собаки надворі повинні бути»*)

- В яких гріхах звинуватив Герасим Клима? (*«І тобі не гріх. Неділя свята, а ти ні світ ні зоря вже й жереш! Не пропадеш, як до обіда попостиш хоч раз у тиждень. Однеси хліб назад»*)
- За що критикував Герасим своїх робітників? (*«Така з'їжа, така з'їжа, що й сказати не можна! Повірте: з млина привезуть пуд тридцять борошна, не спиєш оглянуться — вже з'їли. Настане день, то роботи не бачиш, а тільки чуєш, як губами плямкають»*)
- Як Калитка висловив свою занепокоєність з приводу ведення власного господарства? (*«...Ти мізкуєш, ти крутиш головою: де того взяти, де того; як обернуться, щоб земельки прикупити, та за думками і не їсться тобі, і не спиться тобі... Мене вже ці думки зовсім ізсушили... До того додумаєшся, що іноді здається, наче хто вхопив тебе ноги і крутить кругом себе! А вони до того байдужі, тільки й думають: їсти і спати — і жеруть, і жеруть, як з немочі, а сплять, як мертві»*)
- У чому виявилася неповага Герасима до жінки? (*«У мене в шапці більше розуму, ніж у тебе в голові»*)
- Чим Мотря подобалась Парасці? (*«...Я до неї привикла, вона до мене, дівка красива, здорова, зна всі порядки, коло птиці, коло свиней, коло корів — одне слово, хазяйка біля всього; в хаті, як у кімнаті я вже нездужаю, а проти неї, скільки їх у нас не було, ніхто хліба не спече, ніхто борщу не наваре, ніхто хліба не спече, хоч і без олії іноді, а всі їдять не нахваляться»*)
- Яку невістку бажав мати Герасим? (*«Не треба мені ні доброго хліба, ні доброго борщу, бо чим краще спече, а смачніше зваре, тим більше робітники з'їдять... Мені треба невістку з приданим, з грішми»*)
- Як Савка ставиться до своєї дружини? (*«А ми з старою тільки лаємось, і все через гроші; того нема, другого нема — і раз у раз гир-гир-гир, гар-гар-гар! Оце й зараз посварились: виряджав її до церкви, а вона і напосіла: у других, каже, фургони, любо глянуть, а я на возі, який ти хазяїн, каже»*)
- Через що для Савки щастя — здобути фальшиві гроші? (*«Коли люде багатіють, то чом же нам не попробувати щастя... Надокучили прокляті злидні!.. Тільки горе моє — грошей нема; а без грошей же не достанеш і фальшивих бумажок»*)
- Яку махінацію пропонує Герасим Савці? (*«Отже, незважаючи на те що гроші зроблені дуже добре, все-таки перше, ніж купити таку суму, їдьте ви, куме, хоч зараз в казначейство і розмінійте ці гроші, як казначей прийме, то всяке прийме...»*)

- Яким чином багатій хоче вигородити кума на випадок «провалу операції»? (*«Скажете, що ви продали незнакомому чоловікові воли і між іншими грішми взяли й ці, а я посвідчу, що іменно так, то й край»*)
- Яку винагороду хотів отримати Савка за ризик? (*«Від кожної тисячі, що купите, мені сто карбованців»*)
- Що повинен був врахувати Роман за наказом батька під час купівлі свиней у Пизиря? (*«На ж тобі двадцять п'ять карбованців на свиней, та хоч і їхать. Тільки не давай за поросят Пузиреві так, щоб він не продав, дешево давай, на біса теряють гроші: женишся на Пузирівні — сам наплодиш завідських свиней»*)
- Якоб була думка Романа щодо одруження з Мотрею? (*«Оце дівка! І я ж, здається, не з послідніх, а мало не вправ. Оце робітниця, оце жінка — сама за косарем зв'яже! Та хоч би батько цапа скакав, а я таки женюсь на Мотрі!»*)
- Чому Герасим не вважав важливим на низині насадити фруктових дерев? (*«На біса нам той садок? Нам земля потрібна, нам немає часу по садку ходити на проходку...»*)
- Про що подумав Герасим, коли Копач разом з його сином вирушили до Пузиря? (*«От і вчений на язика, а дурний! Таки що не кажи, а у нього є зайці в голові! Поїхали. Слава богу. Не так мені ті оглядини, як те, що здихався. Тут такі діла, що треба думати та ще думати, а він слідком ходить за мною і що не ступінь, то й порада...»*)
- З яким проханням звернулася Параска до чоловіка? (*«У церкву поїду з Мотрею... Звели і нам коней запрягти»*)
- Що той їй відповів? (*«До церкви можна й пішки піти, тут недалеко — три версти. Люде в Київ ходять за чотириста верстов, а ти не хочеш потрудитися для божого дому й шість верстов — ай-ай-ай, а ще й богомольна!... Худобу ганяють в празник гріх. Блажен чоловік, іже скоти милує»*)
- Як Герасим піклується про худобу? (*«Скотина гроші коштує, вона цілий тиждень робить на нас, а в неділю, що мала б відпочити, гони в церкву. Це не по-божому і не по-хозяйськи». «От якби ви вдвох з Мотрею крумера попотягали, то інша річ... Не дам коней. Пожальній скотину раз, вона тобі послуже десять раз... Іди тільки, господь прийме твої труди і дасть тобі здоров'я»*)
- Через що Герасим майже трохи не побив дружину? (*«Ах ти ж відьма чортова, то ти оце мене дратувати заходилась, та я...»*)
- Як на ваш погляд, що єднає Герасима, Бонавентуру, Савку? Наведіть переконливі аргументи.

- Що згадала Параска відтоді, коли була молодою? («*Бий, бодай тобі руки посохли! І замолоду з синяків не виходила, бий і на старість! У! Харциз — коняку жаліє, а жінку бить збирається...*»)
- За що дружина дорікала чоловікові? («*Сором людям в очі дивиться! Та ми ж пішки поспіємо на шапкобрання. Так буде, як у ту неділю: люде з церкви, а ми в церкву*»)

VI. Закріплення опрацьованого матеріалу

1. Проведення тестового опитування

1. За що Герасим дорікав Климу зранку? Бо той:
 - а) проспав;
 - б) не нагодував увечері худобу;
 - в) *вже зранку їсть хліб, який взяв без дозволу;*
 - г) не накосив коням трави.
2. Копач назвав робітників Герасима:
 - а) *сараною;*
 - б) прожорами;
 - в) товстунами;
 - г) худобою.
3. Копачеві наснилося, що він викопав гроші і приїхав до:
 - а) Києва;
 - б) *Парижа;*
 - в) Лондона;
 - г) Нью-Йорка.
4. Думок у Герасима було стільки, як:
 - а) листячка на дереві;
 - б) хмар на небі;
 - в) *піску в морі;*
 - г) худоби в Жолудя.
5. За фальшиві гроші Герасим хоче викупити землі:
 - а) Пузиря;
 - б) *Смоквинова;*
 - в) Чобота;
 - г) найбагатшого купця.
6. Хто у героїв п'єси постійно полюбляв повторювати: «Опит — велике діло»?
 - а) Параска;
 - б) *Копач;*
 - в) Герасим;
 - г) Савка.
7. На низинці Копач пропонує Герасиму:
 - а) *посадити садок;*
 - б) збудувати ферму;
 - в) викопати колодязь;
 - г) зробити власний ставок.
8. Ідучи до Пузиря, Копач із собою взяв:
 - а) *шматок сала і хліб;*
 - б) глек сметани;
 - в) хліб з часником;
 - г) домашньої ковбаски.
9. На думку Копача, біди не чинить:
 - а) *запас їжі;*
 - б) сотня грошей;
 - в) раціональна думка;
 - г) теплий одяг.
10. Герасиму не подобалося в Копачеві те, що той:
 - а) *постійно надавав поради;*
 - б) просив у нього їсти;
 - в) хвалився своїми досягненнями у розкопках;
 - г) намагався зверхньо поводити себе у ставленні з ним.
11. «Блажен чоловік, іже скоти милує», — так висловився Герасим, коли:
 - а) Копач просив у нього коней, щоб поїхати до Пузиря;
 - б) дізнався про зневажливе ставлення Жолудя до своєї худоби;

- в) *Параска звернулася до нього з проханням дати їй коней, щоб з'їздити до церкви;*
г) бачив, як Клим годує худобу.
12. Герасим порівнював Параску з:
а) пишною квіткою; б) *конакою*; в) бджолою; г) соловейком.
Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Якими двома важливими справами був заклопотаний Копач? Чим це зумовлено? Наведіть переконливі аргументи.
2. Через що Герасим не бажав радитися з дружиною щодо реалізації своїх планів, думок? Що про це зазначено у творі?
3. Калитка намагався побити Параску, але коли з'явився Копач, він:
а) *її почав цілувати*; б) заспівав арію;
в) став перед нею на коліна; г) їй збивав пил на чобітках.

Картка № 2

1. Чому, на ваш погляд, Герасим не особисто хоче обміняти фальшиві гроші, а звертається з цією пропозицією до Савки? Як це характеризує багатія?
2. Дослідіть, як Герасим ставився до Копача. Відповідаючи, посилайтесь на зміст твору.
3. Що саме пригадалося Парасці замолоду? Як:
а) чоловік їй дарував квіти; б) вона виховувала Романа;
в) її бив Герасим; г) до неї сватався Жолудь.

Картка № 3

1. Як ви вважаєте, чим пояснити те, що Герасим дав коней Копачу і Роману для поїздки до Пузиря, а дружині, щоб поїхати в церкву, відмовив.
2. Герасим Калитка — економний чи жадний? Свої міркування обґрунтуйте, посилаючись на приклади з твору.
3. В якій яві другої дії п'єси відбулася розмова Герасима із Савкою щодо обміну фальшивих грошей у казначействі?
а) VII; б) V; в) IX; г) III.

VII. Підсумок уроку

VIII. Оголошення результатів навчальної діяльності

IX. Домашнє завдання

Скласти питання або тестові завдання для опрацювання ідейно-художнього змісту п'єси III дії.

Урок № 45**І. КАРПЕНКО-КАРИЙ. «СТО ТИСЯЧ». ПРОБЛЕМА ВЛАДИ ГРОШЕЙ. ЗАСОБИ САТИРИЧНОГО ЗМАЛЮВАННЯ**

Мета: на прикладі програмового твору І. Карпенка-Карого дослідити як вирішується проблема влади грошей, як в комедії влучно використані засоби сатири для змалювання героїв твору; опрацювати ідейно-художній зміст III частини; розвивати навички виразного читання; вміння логічно мислити, спостерігати, узагальнювати, робити висновки; формувати кругозір, світогляд школярів; виховувати зневажливе ставлення до таких багатіїв як Калитка, негативних рис його характеру; прищеплювати інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрет І. Карпенка-Карого, текст твору, зразки грошей к. XIX — п. XX ст.; дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Актуалізація опорних знань****Гейм «Хто з героїв»**

Завдання. Кому з героїв твору І. Карпенка-Карого «Сто тисяч» належать нижченаведені фрази?

1. «Так я сібе видумал нову комерцію: хороший будет гендель, ежели удасться...» (*Невідомий*)
2. «Все він зна — тільки нічого не робе». (*Роман — про Бонавентуру*)
3. «Жид — то діло, а Копач — морока». (*Калитка*)
4. «Лупи та дай». (*Калитка*)
5. «...без грошей, а з грішми... і чорт не брат». (*Савка*)
6. «Товар нравиться — візьміть, не нравиться — не беріть. Ми не нуждаємося в покупателях...» (*Невідомий*)
7. «Півобіда сам злопає і на перешкоді ділові стане...» (*Калитка про Бонавентуру*)
8. «Хазяйственный мужик — велике діло». (*Бонавентура — Калітці*)
9. «Вчений поки бога змалює, то чорта з'їсть». (*Калитка*)
10. «Гроші — гроші всьому голова». (*Калитка*)
11. «Обіцянка — цяцянка, а дурневі радість». (*Калитка*)
12. «Вік живи, вік учись». (*Бонавентура*)

Примітка. За кожен правильну відповідь встановлюється 1 бал.

III. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

IV. Основний зміст уроку

1. Вступне слово вчителя

Перша редакція комедії мала назву «Гроші». Чому саме «Гроші»? Прочитавши твір, можна зрозуміти, що для Калитки найважливіше — купити землю, отже, потрібні гроші. Тому всі його вчинки спрямовані на здобуття грошей. А гроші, якщо тільки вони керують людиною, — це основна причина всіх людських вад. Саме вони зробили Калитку крутієм, деспотом, лицеміром і стяжателем.

Жадоба до грошей призводить до духовної деградації людини. Саме гроші стають для нього найвищим авторитетом, а так би мовити, людське ставлення до людини натомість повністю знецінюється.

У гонитві за грошима Калитка раз у раз потрапляв у смішні обставини, а згодом і зовсім потрапив у катастрофічне становище.

2. Проблема влади грошей у творі

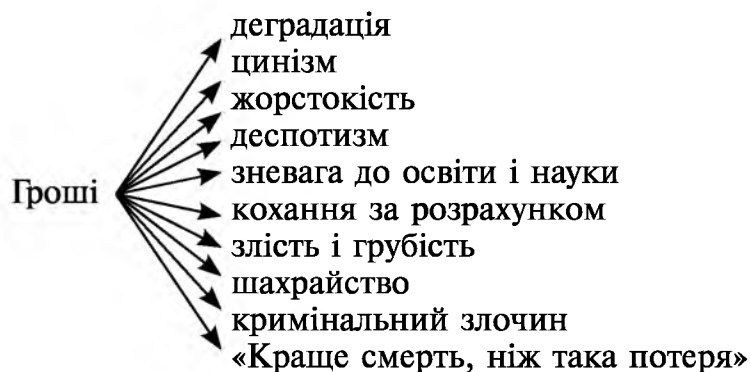
2.1. Бесіда за питаннями:

- Що ви розумієте під словом «влада»? Хто її має?
- Від кого або від чого залежить: матимеш ти владу чи ні?
- У чому полягає зв'язок грошей і влади? Наведіть 2–3 приклади з комедії «Сто тисяч» І. Карпенка-Карого. Яким чином наведені прислів'я характеризують Герасима Никодимовича Калитку? (*«Коли гроші говорять — правда мовить»*; *«Хоч у голові пусто — аби грошей густо»*; *«Від багача не жди калача»*; *«Багатий не любить давати. Совісті менше, а грошей більше»*)
- Як гроші чи їх відсутність вплинули на Савку? (*Савка ладен запродати душу дияволу, тільки б розжитися грошима. Як бачимо, не в ім'я духовних цінностей, як Фауст, а «лиш би гроші дав...», тобто переступаються усталені моральні норми, своєрідне табу народу, Савка переступає закон (участь у шахрайстві), замахується на чуже життя (Калитки)*)
- Якими словами прикривається лицемірно Калитка, коли здирає проценти з позики у Савки?
- Як же багатство вплинуло на Параску?
- Назвіть твори (їх героїв), які мають відношення до проблеми, пов'язаної з грошима. (*Народна творчість — казки душі, пісні, притчі*) А твори художньої літератури? (*І. Хоткевич, «Багатий і бідний»*; *С. Руданський, «Наука»*; *Б. Антоненко-Давидович, «Слово матері»*; *М. Стельмах, «Гуси-лебеді летять»*)

Тема — гроші, багатство, їх вплив на людину простежується в багатьох творах як народних, так і літературних.

Гроші, прагнення мати їх більше привело до морального падіння окремих героїв п'єси, руйнування їх сімей, а гонитва за наживою, жадоба до збагачення врешті-решт призводить до послаблення суспільства.

2.2. Скласти інформаційне гроно «Вплив грошей на героїв п'єси».

2.3. Додатковий матеріал. Прислів'я про гроші

- Срібло-золото тягне людину в болото.
- Грошей багато, а щастя мало.
- З золотом, як з вогнем: і тепло з ним, і небезпечно.
- Гроші всюди хороші.
- За наші гроші ми всім хороші.
- У кого гроші, той і хороший, а як їх нема, то всім дарма.
- У кого гроші є, тому й руку всяк дає.
- Хоч у голові пусто, аби грошей густо.
- Совісті менше — грошей більше.
- З грошима і в грязі чистий.
- Копійка любить, щоб її лічили.
- Без грошей, як без рук.

2.4. Мікрофон. «Скільки вам потрібно грошей і для чого?».

3. Засоби сатиричного змалювання

3.1. Бесіда за питаннями:

- Чому сміються люди? Як їх посмішка впливає на оточуючих?
- Які засоби сатири вам відомі?

(*Гротеск* (фр. *grotesque*, від італ. *grotta* — грот, печера) — художній засіб, прийом, що ґрунтується на свідомому перебільшенні, контрастах трагічного й комічного, де реальне в житті переплітається з фантастичним, страшне — з незвичайно смішним.

Іронія (гр. *eironeia* — удавання, лукавство) — троп: приховане кепкування, глузування. Також уживання слова в оберненому, протилежному значенні. Наприклад, із серйозним виглядом удавано стверджують протилежне тому, що думають насправді, про якесь явище чи людину.

Іронія може бути доброзичливою, сумною, злою, дошкульною, гнівною. Дошкульна, гнівна іронія близька до сарказму.

Сарказм (гр. *sarkasmos*, від *sarkazo* — рву м'ясо) — троп: глузування над людиною, державою, діяльністю організацій, що ґрунтується на почутті переваги мовця над тим, про кого чи про що він пише, говорить чи до кого він звертається. Буває їдким, викривальним, гірким. Сарказм близький до іронії.

Сатира (лат. *satira*, від *satira* — суміш, усяка всячина) — вид художньої літератури у прозі чи віршах, де зображення здійснюється через різке осміювання, критику всього негативного. Об'єкт висміювання часто малюється в перебільшеному смішному чи комічному вигляді. У вузькому значенні — вірші з таким змістом)

- Який сміх у творі І. Карпенка-Карого «Сто тисяч» можна дослідити: гумористичний чи сатиричний? Відповідь вмотивуйте.
- Що і як висміює митець у п'єсі? (*П'єса «Сто тисяч» є сатиричною комедією, тому що в ній гостро висміяно глита́я Калітку, його жа́додобу до наживи, шахрайство, круті́йство, скнарі́сть, лицемі́рство*)
- З кого насміхається автор твору? (*Із Савки, Герасима, підкреслюючи їх заперечли́вість, відчайдушні́сть у гонитві за легкою наживою*)
- Чи можна ці образи вважати комічними? (*Так. В комічних образах викриваються негативні суспільні або побутові явища, висміюються людські вади, негативні риси характеру*)

3.2. Сміх і Калитка. Робота над текстом

- Обмеженість героя. (*Розмови і вчинки Герасима зосереджуються навколо землі і грошей*)
- Мрії Герасима. (*Ба́жання скупо́вувати землю, на мить не зупиняючись*)
- Ставлення до робітників і членів родини. (*Шко́да шма́тка хлі́ба до найми́та, шко́да запря́гти коней, щоб підвезти дру́жину до церкви; не дозволя́є одру́житися Рома́ну з Мотрею*)
- Неосвіченість, обмеженість. (*Зневажливо стави́ться до науки, досягнень культури*)
- Жадність, егоїстичність. (*Замі́сть обіцяно́к п'яти тисяч глита́й відбу́ся кілько́ма пара́ми худоби та деся́тком ове́ць, а на при́дачу — «гурто́м побили зя́тя та й ви́рядили».*)
- Економить на собі. (*«Як їв борщ та кашу, так і їстиму, як мазав чоботи дьогтем, так і мазатиму...»*)
- Кримінальний злочинець. (*Пого́джується при́дбати фальши́ві гроші*)

4. Опрацювання ідейно-художнього змісту

III дії п'єси. Фронтальне опитування

- Що снилося Герасиму? Чим це зумовлено? (*«Став ри́бний! Ри́ба все ли́нина... ли́ни, кара́сі»*)

- Як Роман оцінив ситуацію, коли батько спав довше, ніж завжди? (*«Що за знак? Чи не випили, буває, вчора. Тільки вони не охочі гулять, хіба хто могорича поставив, а на свої не будуть. Від своєї, кажуть, у грудях пухне».*)
- Якою була зустріч Пузиря з Романом? (*«Та мене, татку, у горниці і не кликали, я на кухні й обідав,... голяк масті, чирва світить! Нехай, каже, розпряге коні та йде у застольну, там і пообідає, у мене гості не такі, щоб рядом його садить»*)
- Як Пузир сприйняв приїзд Бонавентури? (*«Тільки під'їхали під крильце, а він зараз зскочив в з фургона й почав кумедію приставлять: вірші читає, по-турецькому, чи що, балака... Тут вийшов Пузир. Тож регоче і закликає його у хату»*)
- Яким чином Калитка висловлює незадоволення на адресу Пузиря? (*«Ах ти ж погань! Мужва репана! Давно лизала панам руки, за верству шапки скидала, а тепер розжився, кумедію з панами водить і зараз морду пиндючить перед своїм братом! Ах ти ж Пузир з горохом! Та я як позичав князеві гроші, то рядом сидів...»*)
- Як Роман охарактеризував догон Пузиревих? (*«Бачив я й догон Пузиревих — ходили з охвицерами на проходну. Одягнені по-панячи й ходять з вихилясами — настоящі панночки»*)
- Яку думку висловив Герасим щодо дочок Пузиря? (*«Роботи з неї ніякої, знаю я: все подай, все прийми, від дзеркала вірвовкою не відтягнеш, надвір — не то зимою, а й літом — виходе тільки на шпацир! На біса нам білоручки, дармоїди...»*)
- Про що мріяв Герасим, коли побачив у вікно як до нього приїхав Савка? (*«Ой, Пузирі! Глядіть щоб ви не полопались, а, замість вас, Калитку розіпре грошвою... Отоді я вам покажу, як хазяйнують! Я не буду панувати, ні! Як їв борщ та кашу, і їстиму, як мазав чоботи дьогтем, так і мазатиму, а зате всю землю навкруги скуплю. Ідеш день — чия земля? Калитчина! Ідеш два — чия земля? Калитчина! Ідеш три — чия земля? Калитчина!.. Диханіє спирає. А скотини, а овець розведу — земля під товаром буде стогнати»*)
- Що запропонував Гершко Калитці для придбання землі Смоквинова? (*«Между прочево, миє досконально звесно, що він (Смоквинов) уже п'ять іменієв проїв. Ну, добре, нехай собі їсть!.. Він любе смачного їсти, а ви любите землю... Давайте йому п'ять тисячов під закладку, візьміть добрі проценти — і земля буде ваша»*)
- Яким чином, на думку Гершка, земля Смоквинова могла стати Калитчиною? (*«А скудова він візьме заплатити долг, га?»... Земля заложена і перезаложена ув банк; прийде строк платити — її будуть продавати з аукціону, тоді ви приймете на себе банк — і земля ваша»*)

- Чим земля Смоквинова приваблювала Жолудя? («...Його земля підходить тож до Смоквинова, єму до зарізу ета земля нужна. На його землі вода далеко — аж у головах, а тут став, можна купать овець, можна... мало чого не можна! Жолудь аж труситься за тою землею»)
- Через що Гершко і Герасим не могли порозумітися між собою з приводу купівлі землі Смоквинова? («Герасим. Помилуйте!.. Господь звами! Бога бійтесь! Де ж таки сто карбованцев за такий пустяк? Візьміть тепер... десять карбованців, а як діло скінчиться, тоді ще двадцять п'ять... Гершко. Міне ето даже странно, как чесний человек! За кого ви меня принимаете?»)
- Над чим розмірковував Калитка після зустрічі з Гершком? («А тут знову — як його упустиє случай: даць п'ять, а взять сто тисяч! Серце перестас биться, як подумаю: за п'ять — сто тисяч! Господи! Коли б тільки кум благополучно розміняв, а тоді й я Гершка обманю: на біса мені його факторство здалося? Сам куплю у Смоквинова землю. Аби тільки гроші...»)
- Як Герасим зустрів Савку? («Я кращого слова відроду не чув, як ... пташка защебетала перший раз весною, так радісно зробилось на серці від цього слова. Скажіть ще раз це слово, скажіть, куме! Савка. Годяться!»)
- Яким чином Савка міняв і водночас випробовував фальшиві гроші? («Зайшов у трактир до Кукленчихи, випив одну восьмушку, другу випив, попоїв добре холодцю — і сміливість найшла на мене: вийняв фальшиву бумажку, даю Кукленчині, а у самого серце затьопалось і волосся, чую, піднімається на голові; то вже й не знаю, як я здачу взяв! А як вийшов на улицу, то вже й землі під собою не чув. Мерщій до Лошкаря, купив пачку канату, дав знову бумажку; глянув на неї прикажчик, прищуриє око, у мене в душі захолинуло, а далі поклав у ящик, а мені дав здачу. Тоді я у казначейство, купив гербову марку у присяжного, прийняв і присяжний і дав здачі»)
- Опишіть, застосовуючи текст твору, як Савка обміняв фальшиві гроші у казначея. («Зціпив зуби, підійшов до віконця... Казать чи не казать, думаю, а тут казначей: «Тобі чого» — питає... А воно — не знаю, як — само зірвалось з язика: «Розміняйте гроші!» — «Давай, — каже, — чого стоїш?» Я дав, а в самого думка: «Тікать чи ждатель?» І стою, як окам'янів. Коли це мене штовхають: «Чи ти, земляк, заснув, чи що? Тобі казначей дають гроші, а ти мов не бачиш і не чуєш?» Тоді я очумався, дивлюсь: срібні гроші дає мені в пачці. Я взяв і як одійшов від того вікна — як п'яний хитаюсь. Помалу, помалу виліз надвір, аж тут разом наче проснувся і все зрозумів, тут радість мене напосіла така, що й казать не можу»)

- У чому виявилась щирість Герасима до Савки, своїх рідних після радісної новини? (*«А знаєте, треба щось видумати, яку-небудь причину нашій гульні — щоб не догадались, бува. Я ніколи не гуляю, щоб не було підозріння. А от що, засватаю я Романа на Мотрі — от і буде причина нашій гульні»*)
- Як родина Герасима Калитки висловила йому вдячність за те, що він погодився на одруження Романа з Мотрею? (*«Мотря. Атож! Параска. Я рада, що ти мене послухав! Такої невістки пошукать. Роман. Спасибі вам, тату, що ви уважили мого просьбу»*)

V. Закріплення опрацьованого матеріалу

1. Проведення тестового опитування

1. Як Пузир зустрів Романа?
 - а) З хлібом-сіллю; б) запросив у хату до столу;
 - в) виявив незадоволення до хлопця;
 - г) попросив його почекати у фургоні.
2. З яким першим питанням звернувся Герасим до сина після його приїзду від Пузиря?
 - а) *«Чого ти так запізнився, мабуть, увіночі приїхав?»*;
 - б) *«Як приймали, як частували?»*; в) *«Чи уподобались дівчата?»*;
 - г) *«Як панич зустрів Бонавентуру?»*.
3. Хто був у Пузиря в гостях, коли Роман з Бонавентурою приїхали до нього?
 - а) Церковний служитель; б) уїзний суддя;
 - в) головний казначей; г) *офіцери*.
4. З якою домашньою худобою порівняв Герасим родину Пузиря?
 - а) *Свинями*; б) конями; в) волами; г) биками.
5. Порода свиней, яка була у Пузиря:
 - а) ландраси; б) *завідські*; в) німецькі; г) англійські.
6. Скільки Смоквинов, за словами Гершка, позичав на «улучшення хазяйства» грошей?
 - а) Мільйон; б) три тисячі; в) *п'ять тисяч*; г) мільярд.
7. Через що Жолудь хотів купити землю у Смоквинова? Бо у того був:
 - а) гарний фруктовий сад; б) *ставок, де можна купати овець*;
 - в) багатий ліс; г) великий гай.
8. «Упустіть землю Смоквинова... все одно що»:
 - а) кинутися одягненим у воду; б) залишитися голодним;
 - в) пошитися у дурні; г) *посиротить свою землю на віки вічні*.
9. Від якого слова Савки після його повернення із казначейства «як... пташки защебетали перший раз весною, так радісно зробилось на серці від цього слова» Калитці:
 - а) *годяться*; б) обмінні; в) вірогідні; г) пройдуть.

10. Де Савка не користувався фальшивими грошима?
а) У трактирі; б) лавці; в) казначействі; г) банку.
11. Співаючи на radoшax, Герасим порівнював горілку з:
а) соком; б) варенням; в) медом; г) цукерками.
12. Гершко з батьком «землю держать...» у:
а) жолудя; б) Пузиря; в) Невідомого; г) Кукліновського.
Примітка. За кожен правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Чи щирою, на ваш погляд, була згода Герасима на те, щоб Роман одружився на Мотрі? Наведіть переконливі аргументи.
2. З чим пов'язаний ризик Савки під час обміну фальшивих грошей. Чому він йде на цей злочин? Відповідь вмотивуйте.

3. Про що співали Герасим і Савка після того, як кум здійснив махінацію з фальшивими грошима?

Картка № 2

1. Чому, на ваш погляд, Пузир запросив Бонавентуру в хату до столу, а Романа відправив обідати у застольну? Як це характеризує пана?
2. Дослідіть, з чим пов'язано те, що Герасим родину Пузиря порівнює зі свинями? А сам Калитка чи не схожий на цю домашню худобу? Відповідь вмотивуйте.
3. Про що співали Герасим і Савка після того, як кум здійснив махінацію з фальшивими грошима?
а) Горілку; б) гроші; в) розум і кмітливість;
г) мудрість і винахідливість.

Картка № 3

1. Прокоментуйте, що мав на увазі Пузир, висловлюючись на адресу Герасима: «голяк масті, чирва світить!». Як це сприйняв сам герой?
2. Обґрунтуйте, як пояснити фразу Герасима: «Як грошей нема, то й розуму біг дасть». Наведіть переконливі приклади з твору.
3. Яку суму запросив Гершко у Герасима «як поладнається діло...»
а) 100 карбованців; б) віз золота; в) кілька срібних монет;
г) півмільйона.

VI. Підсумок уроку

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності

VIII. Домашнє завдання

Дібрати цитати та скласти план до характеристики образів п'єси

- I. Карпенка-Карого «Сто тисяч».

Урок № 46

І. КАРПЕНКО-КАРИЙ. «СТО ТИСЯЧ».

ХАРАКТЕРИСТИКА ДІЙОВИХ ОСІБ ТВОРУ

Мета: вчити учнів характеризувати образи, наводячи при цьому цитати з твору; з'ясувати значення п'єси у даний час, її актуальність; розвивати навички роботи з текстами твору, вміння робити висновки, грамотно висловлювати власні думки, почуття, спостереження; вчити виразно читати за ролями; формувати кругозір, світогляд школярів; виховувати почуття пошани, поваги до творчості І. Карпенка-Карого, його театральної діяльності, зневажливе ставлення до жорстокості, егоїзму, жадності.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрет І. Карпенка-Карого, ілюстрації до твору, текст п'єси, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

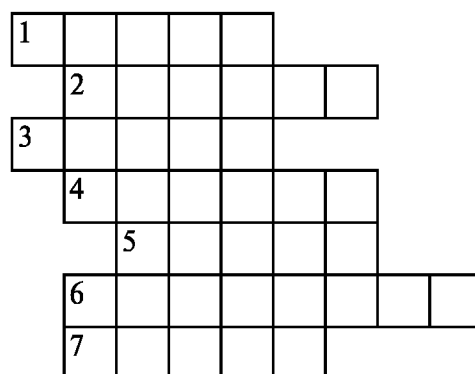
І. Організаційний момент

ІІ. Актуалізація опорних знань

1. Конкурс «Інтелектуал»

Учні розподіляються на дві команди, обираються капітани. За 5–7 хвилин необхідно розгадати кросворд. «І. Карпенко-Карий. Життя і творчість. Комедія “Сто тисяч”». Обирання журі.

1.1. Завдання для першої команди.

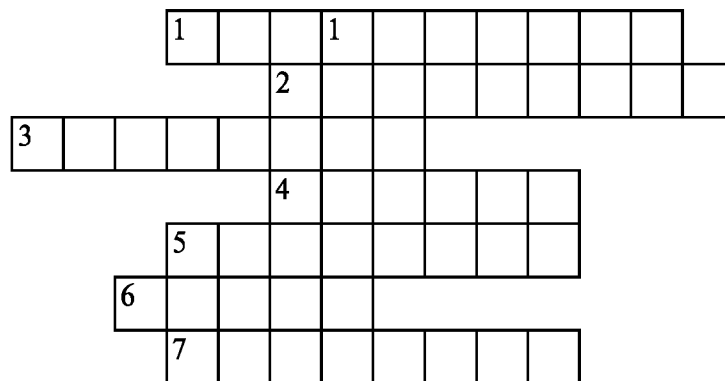

По вертикалі: 1. Ім'я дружини Герасима Калитки. (*Параска*)

По горизонталі: 1. Хто з героїв полюбляв повторювати фразу: «Опит — Велике діло!»? (*Копач*) 2. Назва твору, який є свого роду продовженням твору п'єси «Сто тисяч» І. Карпенка-Карий? («*Хазяїн*») 3. Ім'я сестри письменника. (*Марія*) 4. Прийом, за допомогою якого автор висміює вади Герасима Калитки. (*Сатира*) 5. «Буде здоров'я, будуть і гроші», — таку думку висловив...

(Савка) 6. Риса характеру головного героя твору. (Скупість) 7. Що отримав Герасим Калитка від Невідомого замість грошей? (Папір)

1.2. Завдання для другої команди.

По вертикалі: 1. Жанр твору І. Карпенка-Карого «Сто тисяч». (Комедія)

По горизонталі: 1. Чию землю хотів купити Герасим Калитка? (Смоквинова)

2. Справжнє прізвище І. Карпенка-Карого. (Тобілевич) 3. Кому з героїв твору належать слова: «Я обманю хоч кого, мене чорта лисого обманить хто»? (Герасиму)

4. Багатій не дав дружині, на її прохання, коней, щоб поїхати до... (церкви).

5. Скільки років Копач шукав скарб? (Тридцять) 6. Початкова назва твору «Сто тисяч». («Гроші») 7. Обіцянку головний герой твору називав... (цяцянькою).

1.3. Підсумок конкурсу. Оголошення результатів журі.

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

VI. Основний зміст уроку

1. Опрацювання ідейно-художнього змісту.

VI дії комедії. Робота з текстом твору

Фронтальне опитування за питаннями.

- Через що Роман не мав можливості часто бачитись із Мотрею? («...Через хазяйство нема часу і побалакать, поспівать, любенько вкупі. Тепер ми вже й заручені, а волі нема. Де ж вона? Дать би їй звістку, що я тут, а то мати надійдуть, то так заміж і пропаде, не поженихаємося і сьогодні!»)
- Як Роман перелякав Маюфеса?
- Чим саме син Герасима був зобов'язаний факторові за те, що перелякав? («Дай Господи, щоб ето минулось благополучно, а еслі ви мені растроїли нерви, то будіть меня возіть на свій счот на і мане...»)
- Яку інформацію передав Маюфес для Калитці через Романа? («Одначе не забудь сказать йому, що бил Герлиуко Маюфес, нащо землі, пусть завтра будет у Смоквинова з грішми, в обідню пору, і я там буду, бо ми потеряем землю. Жолудь з рук вирве...»)
- Як Копач сприйняв Герлика, зустрівшись із ним на дворі у Калитці?

- Що копач розповів Роману про свої особливості щодо письменницького таланту? (*«Тепер всі пишуть: крадуть у других і видають за своє, а я напишу, то буде сама правда тому бачу все, як на долоні... Та якби я хотів, то й зараз би доказав. Мені тільки замість, то з маху напишу що завгодно...Тільки не до того мені. Що там писать. Чортзна-що, писать! Хочеш — комедію, а хочеш — прошеніє, яке завгодно прошеніє і куди завгодно...»*)
- Як Бонаventura сам себе характеризує? (*«Боже борони!.. Я, слава Богу, вік прожив, а й тріски чужої не взяв! Спитай своїх, мене всі знають!»*)
- З якою пропозицією звернувся Копач до Романа? (*«Хочеш гроші мать?.. Тут пустяшная нумерація: позич де-небудь рублів п'ятдесят, тобі повірять, і ми достанем силу грошей. Вір, це моя судьба, само провіденіє мені цей путь указує!»*)
- Чим вирішить зайнятися Бонаventura, у разі якщо не викопає грошей? (*«Е! У мене опит. Оцей раз, як не найду грошей, годі, кінець, амінь. Засяду десь і буду писать, все одно гроші. Я за год напишу стільки, що й на воза не забере!»*)
- Про які ознаки сховищ скарбу розповів Копач Романові? (*«Ти тільки те візьми — які предмети і скала...та яка скала? Прямо шапка! Балка так і балка так, клином сходяться до скали; на пригорку два копили, висічені оскордами; олин показує на восток, другий — на запад; і посередині в землі одкопав кам'яну фігуру чоловіка, робота чудова, тож оскардами висічена. Як ти думаєш, хто б дурнор наставив таких прикмет, га? Ото-то-бо й є! От поїдемо, сам побачиш і тоді зразу згодишся...»*)
- Як Копач ставився до сина Калитки? (*«Я тебе люблю і хочу з тобою попробувати щастя»*)
- До чого Бонаventura хотів залучити Романа? (*«Викопаємо — все пополам. Станеть і тобі, і мені, і нашим дітям. І внукам на весь вік...»*)
- Що свідчить про простоту Копача? (*«Я не люблю, знаєте, там всяких ніжностей: перин, подушок. Є солома — добре, а нема — кулак в голови, свиту послав, свитою укрився, заснув — мало журився, проснувся, встав — встрепенувся, шапку насунув та й далі посунув...»*)
- Які сумніви охопили Параску щодо свого чоловіка? (*«То не хотів у церкву коней давать, а то і сам поїхав, і цілу обідню стояв навколішках; то не хотів Мотрю сватать за Романа, то посватав; ніколи не гуляв, а то так добре випили з кумом; та все радіє чогось, веселий такий. І куди вони оце поїхали? Чи він кого привезе з собою, чи Господь його знає? Звелів, щоб вечеря була готова, щоб ставні були зачинені, свічка поставлена на столі і щоб і ляльки тут не було. Аж страшно мені робиться од цих приборів, і слова тобі не скаже, що задумає робить...»*)

- У чому виявилася любов Савки до грошей? (*«І одходить од грошей не хочеться, так би й держався за мішок...»*)
- Якою була остання зустріч Герасима з Невідомим? Як Калитка його обдурив? (*«...Я жида сьогодні обманув: поки мішок розшили — дзвінок, він вийняв пачку, глянув я неї — гроші... всередині колотиться, а сам думаю, як би його обманить і другий — дзвінок — жид зашамотався, бере мішок, не дає... Давай гроші, каже. Слово за слово, а тут — третій і я тоді йому тиць замість п'ятьох та тільки три тисячі. Ха-ха-ха! Отак ушквар! А він, не лічивши, прямо в вагон!»*)
- Як поведився Герасим із Параскою, коли та почала цікавитися тим, що приніс їй чоловік додому? (*«Я тебе попитаю! Я тобі покажу... я... я... тебе уб'ю... я тебе задавлю, коли будеш у вічі! Геть пішла!»*)
- Яким чином Калитка хотів розподілити фальшиві гроші між собою і Савкою? (*«Візьміть собі яку тисячу, бо зараз попадемося, а решту через год...»*)
- Із приводу чого Сава почав погрожувати Герасиму? (*«Давайте мое мені... З мене печінка мало не витрусилась, поки це діло скінчилось, та щоб я не мов у руках свого заробітку, а заглядав вам у вічі, як цуцик? Вам цього хочеться, я знаю вас добре, бачу, куди ви гнете, але гляньте сюди! (Вийма ніж з-за халяви) Бачите? Не розпалюйте ж мене, бо тут вам і амінь, коли почнете крутить...»*)
- Як Калитка зреагував на те, що його обдурив Невідомий? (*«Герасим озирається, хватє пояс на лаві і біжить з хати, щоб повіситися...»*)
- Що розповів Савка про обман із грошима Парасці? (*«Так. Обманив жид, дав чистих бумажок, замість грошей. А може, то й не жид був, може, нечиста сила перекинулась в жида і отуманила нас так, що ми не роздивились і прийняли бумагу за гроші...»*)
- Як сталося так, що Копач запобіг смерті Калитки? (*«Тільки що оце сниться, аж щось мене по носі чирк, чирк... я рукою ляпнув вгору, впіймав за ногу, нога гойднулась, задригала і вирвалась та як захарчить, я схопився, мов несамовитий, але зараз опам'ятався, запалив сірничок, дивлюся — і в очах потемніло! На перекладині висить Никодимович...»*)
- Чим саме Копач намагався заспокоїти Герасима? (*«Та годі вам, Никодимовичу, убиватися. Заспокойтесь нащо грошей! От поїдемо на Боківеньку, там є гроші, там є сила грошей, вірте, що достанем...»*)
- Над чим побивався Герасим через відсутність грошей? (*«Обікрали... ограбили... пропала земля Смоквинова! Нащо ви мене зняли з вірвовки? Краще смерть, ніж така потеря!»*)

2. Характеристика дійових осіб комедії.

2.1. Герасим Никодимович Калитка.

2.1.1. Орієнтований план щодо характеристики образу.

1. Герасим Никодимович Калитка — реалістичний тип куркуля — на-
громаджувача грошей і «преоберетателя земельки».
2. Зовнішність і портрет.
3. Риси характеру героя:
 - а) жадність і підступність;
 - б) заздрість та хитрість;
 - в) лицемірство і зажерливість;
 - г) лицемірство та деспотизм.
4. Г. Калитка та оточення:
 - а) зневажливе ставлення до освіти, членів родини;
 - б) постійне прагнення до збагачення;
 - в) здатність до ризику;
 - г) знання законів і водночас протиправні дії;
 - д) обмеженість у якості власного харчування та робітників;
 - е) чутливість до образи на свою адресу;
 - є) «невсипущість» (Копач);
 - ж) грубість і черствість.
5. Багатство, гроші, земля — ось основна мета в житті заможного селянина.
6. Значення образу Герасима Калитки в українській літературі.

2.1.2. Додаткова інформація про героя.

- Зовсім засліплений жадобою до грошей, тому легко стає жертвою досвідчених шахраїв-фальшивомонетників. Зажерливість до накопичення грошей і землі становить основний зміст образу Калитки.
- Герой не гребує ніякими способами нажитися, нерідко за рахунок руйнування господарства бідних селян, що через злидні тікають із села, і дрібних поміщиків.
- Земля — його мета, гроші — його засіб. Із цих двох речей складається його уявлення про життя. Від однієї тільки уяви про докуплений шмат землі в Калитки «диханіє спирає».
- Скупиться по-людськи поїсти, сам працює і не дасть відпочити й навіть помолитись наймитам.
- Прагнення збагачуватися заради самого збагачення без будь-якої іншої мети.
- Калитка безмежно радий, що і йому, нарешті пощастило відкрити секрет, як багатіють його конкуренти. Це й засліпило йому очі. Його душею повністю керують багатство і гроші.
- Кожна думка, кожний вчинок сільського глителя підпорядкований здійсненню мети. Не зупиняється він у гонитві за збагаченням навіть перед шахрайськими махінаціями.

- Видаючи власну дочку заміж, Калитка замість обіцяних п'яти тисяч відбувся парами худоби та десятком овець, а на придачу — «гуртом побили зятя й вирядили». Півдня билися, «в хаті назмітали волосся на землі цілу куделю». (Хазяйновитий Роман аж два квача зробив вози підмазувати — не пропадати ж добру!)
- Калитка у весільній баталії два зуби втратив, зате грошики зберіг.
- Нікому не довіряє, сам гасає, як несамовитий, підганяючи наймитів, рахує кожний краєць хліба.
- Свою жінку змушує іти до церкви пішки, та ще й прикривається сентенціями: «Худобу ганять у празник гріх. Блажен чоловік, іже скотину милує».
- Навіть уві сні ввижаються лини та карасі, за які «можна грошики лупить у городі», або що в нього кум віднімає гроші і уві сні, і наяву все для грошей, ради грошей, через гроші.
- Лізе в петлю, бо пропали гроші, вислизнула з рук земля Смоквинова, яку збирався придбати.
- Образ Калитки наскрізь сатиричний. Уже саме прізвище «Калитка» (гамак, шкіряна сумка для грошей) відповідає його суті користюлюбця, власника.
- Роль Герасима Калитки прекрасно виконував сам автор п'єси.

2.1.3. Цитатна характеристика:

- «...Коли б хоч скоріше, а то жує та й жує, прямо душу з тебе вимотує: хліб з'їдає і час гаїть...»;
- «Ох, земелько, свята земелько — Божа ти донечко! Як радісно тебе загібати докупи, в одні руки... Приобрітав би тебе без ліку. Легко по своїй власній землі ходить. Глянеш оком навколо — усе твоє; там череда пасеться, там орють на пар, а тут зазеленіла вже пшениця і колоситься жито: і все то гроші, гроші, гроші...»;
- «...під боком живе панок Смоквинов, мотається туди й сюди, заложив і пере заложив — видно, що замотався: от-от продасть, або й продадуть землю... Ай, кусочок же! Двісті п'ятдесят десятин, земля не перепажана, ставок рибний, і поруч з моєю, межа з межею»;
- «Скотина гроші коштує, вона цілий тиждень робить на нас, а в неділю, що мала б відпочити, гони в церкву. Це не по-божому і не по-хазяйськи»;
- «Я не буду панувати, ні! Як їв борщ та кашу, так і їстиму, як мазав чоботи дьогтем, так і мазатиму, а зате всю землю навкруги скуплю»;
- «Ох, земелько, свята земелько — Божа ти донечко! Як радісно тебе загібати докупи, в одні руки... Приобрітав би тебе без ліку!»;
- «Їдеш день — чия земля? Калитчина! Їдеш два — чия земля? Калитчина! Їдеш три — чия земля? Калитчина!.. Диханіє спирає...

- «Застав його (*Романа*) коняку запрягать, то й не запряже: він зараз полізе по книжках, по тих рихметиках шукать, як це робиться»;
- «Обіцянка — цяцянка, а дурневі радість»;
- «...бере і в свого, і в чужого»;
- «Лупи та дай»;
- «...робітники та собаки надворі повинні бути»;
- «Ой Пузири! Глядіть, щоб не полопалися, а замість вас Калитку розіпре грошового»;
- «Обікрали... ограбили...Пропала земля Смоковникова!.. Краще смерть, ніж така потеря!»;
- «Тільки прийдеться платити, то я тебе живого облуплю» (Калитка — Роману);
- «Тільки ти давай за поросят Пузиреві так, щоб він не продав, дешево давай, на біса теряють гроші: женися на Пузирівні — сам наплодиш завідських свиней»;
- «Хоч би молились (робітники), а то стоїш, чухається та шепче собі губами, аби простоять більше без роботи».

2.2. Копач Бонавентура.

2.2.1. Матеріал щодо характеристики образу.

Від початку до кінця комедії поруч із Калиткою глядач бачить ще одне породження капіталістичної тогочасної дійсності — копач Бонавентура, який не зумів пристосуватися до нових умов і доценту розорився. Копач теж хоче розбагатіти і вже не один рік марно шукає в землі скарбів. Бонавентура — цілковита протилежність Калитці. Він жартівник, мрійник, людина непрактична в господарських справах, його не бентежить становище люмпена, а в якому він опинився, все більше опускаючись на соціальне дно.

Копач живе у якомусь своєму світі, не зрозумілому для інших. Живе своїми мріями, його зовсім не бентежить те становище, в якому він опинився. Не дає йому спокою тільки один предмет — Боковенька. Бонавентурі здається, що саме там за одному йому зрозумілими прикметами він відшукає скарб. А викопані гроші він мріє витрати не на побутові потреби, а на мандрівку до Парижа. Він навіть вміє «балакати» по-французьки!

Бонавентурі докоряють, що він тридцять літ шукає гроші, але й досі нічогосінько не знайшов, але копач велике значення надає тим речам, які він все-таки викопав: окам'янілому дереву, ступці мідній сковороді. Він усіх переконує, що ці предмети важливі для науки. Копач навіть одіслав їх одному професорові, що кургани розкопує.

Копач — дуже щедра людина. Бажаним скарбом він поділився б з усіма, хто б його попросив. Тільки чесним шляхом мріє розбагатіти Бонавентура.

Крім того, що герой багатий своєю мрією, він також багатий на всілякі жарти, дотепи та прислів'я. З повагою Бонаventura ставиться до науки, знає напам'ять всі вірші Шевченка, цитує «Енеїду» Котляревського.

В образі цього героя автор п'єси показав низи тогочасного суспільного ладу, що склалися з обіднілих, вкрай селян і розорених поміщиків, які не могли пристосуватися до існуючих умов.

2.2.2. Цитати героя.

- «Я, слава Богу, вік прожив, а й тріски чужої не взяв»;
- «Без науки, без струменту, без опиту, куди не повернися, нічого не зробиш»;
- «Тільки гляну, враз бачу»;
- «Я не люблю, знаєте, там всяких ніжностей: перин, подушок. Є сама — добре, а нема — кулак в голови, свиту послав, свитою укрився, заснув — мало журився, проснувся, встав- встрепенувся, шапку насунув та й далі посунув»;
- «Опит — велике діло!»;
- «Мені тільки засісти, то я з маху напишу що завгодно... Хочеш — комедію, а хочеш — прошеніє, яке завгодно прошеніє і куди завгодно»;
- «Оцей раз, як не найду грошей, годі, кінець, амінь. Засяду десь і буду писать все, все одно гроші; я за год напишу стільки, що й на воза не забереш».

2.3. Савка.

2.3.1. Матеріал щодо характеристики героя.

Савка — компаньйон Калитки, змучений бідністю селянин, який живе у боргах і не знає, як існувати далі. Доведений до відчаю, він згоден продати дияволу власну душу. Він навіть ходив на Івана Купала на роздоріжжя кликати Гната Безп'ятого! Аби тільки розбагатіти, наблизитися до «хазяїнів», придбати до рук ще шматочок. Адже, за його мораллю, «з грішми, сказано ж, і чорт не брат». Але в грошових справах немає ні братів, ні кумів: Калитка позичає Савці гроші не тільки під нечуваний процент, а ще, для певності, вимагає «запродажно запись на воли».

Герой розмірковує про те, що, мабуть, сусідський поміщик Жолудь має «нечисті гроші», тобто, він вже скористався цією можливістю. Про людину, яка ставить на перше місце в житті багатство, можна впевнено сказати, що вона продає душу дияволу. Під час поділу грошей і Калитка, і Савка готові вбити один одного. Втім, коли справу провалено, коли Герасиму не дали накласти руки, Савка кається. І його покаяння — це справжнє покаяння людини-християнина.

2.3.2. Цитатна характеристика героя:

- «Чув я, що Жолудь нечисті гроші має, від самого, не при хаті згадуючи, сатани. Тільки ж де вони з ним познайомилися і як? От що цікаво!»;

- «Не журіться. Я зумію заховати, аби що»;
- «Буде здоров'я, будуть і гроші, а я навіки від них одрікаюсь, ніколи в світі не буду хотіти більше, ніж Бог дає»;
- «Пішов би до нього у саме пекло: надокучило отак раз у раз позичати, нехай би дав, іродів син! Чи душу йому, луциперові, треба, то нехай би брав, бо без душі, мабуть, легше, як без грошей»;
- «Е, куме, мабуть, і в тебе нечисті гроші, і в тебе душа вже не своя!»;
- «Давайте моє мені... З мене печінка мало не витрусилась, поки це діло скінчилось, та щоб я не мав у руках свого заробітку, а заглядав вам у вічі, як цуцик?»

2.4. Інші герої п'єси

Для яскравішого зображення Калитки драматург вводить у комедію ще кількох осіб: наймичку Мотрю — дівчину з глибокими почуттями, працювиту і розумну, змальовану в комедії з симпатією, а також постаті Калитчиних дружини і сина.

- «Параска — Калитці: «Бий, бодай тобі руки посохли! І замолоду з синяків не виходила; бий і на старість! У! Харциз — коняку жаліє, а жінку бить збирається»;
- «Роман про Мотрю: «Оце дівка! І я ж, здається, не з послідніх, а мало не впав. Оце робітниця, оце жінка — сама за косарем зв'яже!»;
- «Параска про Мотрю: «...я до неї привикла, вона до мене, дівка красива, здорова, зна всі порядки, коло птиці, коло свиней, коло корів — одне слово, хазяйка біля всього; в хаті, як в кімнаті, я вже нездужаю, а проти неї, скільки їх у нас не було ніхто хліба не спече, ніхто борщу не наваре, хоч і без олії іноді, а всі їдять не нахваляться»;
- «Герасим про Параску: «У мене в шапці більше розуму, ніж у тебе в голові».

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування

IV дія комедії

1. Про що Роман співав пісню, перебуваючи на самоті?
а) *Кохання*; б) працювитих і добрих людей; в) щастя; г) зірку вечірню.
2. Замість того, щоб поцілувати Мотрю, Роман у темені кинувся не на дівчину, а на:
а) батька; б) матір; в) Кліма; г) *Гершка*.
3. Від переляку Вершко попросив сина Герасима, щоб той:
а) заспокоїв його; б) нагодував; в) *дав йому води*;
г) підпалив цигарку.

4. Копач хотів взимку написати:
 - а) роман про кохання; б) історичну хроніку;
 - в) археологічний літопис; г) *малоросійську комедію*.
5. Скільки років Бонавентура розшукував скарб?
 - а) *Тридцять*; б) п'ятдесят; в) сорок два; г) двадцять три.
6. Характеризуючи себе, Копач зазначив, що він:
 - а) *талановитий і порядний*; б) чемний і безкомпромісний;
 - в) марнославний і розумний; г) багатий і щирий.
7. Пуховиком Бонавентура називав місце для відпочинку:
 - а) травичку під деревом; б) старе пальто; в) *солону*;
 - г) старе ганчір'я.
8. Невідомий передав Герасиму гроші у:
 - а) великому пакеті; б) *шкіряному мішку*; в) в'язаній торбі;
 - г) чорній валізі.
9. Прислів'я, яке використав у своїй мові Герасим, коли стеріг гроші:
 - а) *«Береженого бог береже»*; б) *«Купля руки пече, а продаж гріє»*;
 - в) *«З прибутку голова не болить»*; г) *«Без бариша голодна душа»*.
10. Скільки мав отримати Савка фальшивих грошей від Герасима?
 - а) П'ять тисяч; б) шість мільйонів; в) *десять тисяч*; г) мільярд.
11. Замість фальшивих грошей Герасим із Савкою отримали від Невідомого:
 - а) газети; б) якийсь непотріб; в) *чистий папір*; г) старий одяг.
12. Яку думку висловив Савка, коли трапився обман із грошима?
 - а) *«Що з воза впало, то пропало»*;
 - б) *«Хвалячи — продають; а гудячи — купують»*;
 - в) *«Купив би й село, та грошей голо»*;
 - г) *«На хороший товар багато покупців»*.

Примітка. Кожна правильна відповідь оцінюється в 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Прокоментуйте, про що думка Савки: «Буде здоров'я, будуть і гроші, а я від них одрікаюсь, ніколи в світі не буду хотіть більше, ніж Бог дає!» Чи можна вважати ці слова щирими?
2. Якою була реакція Калитки на те, що його обдурих Невідомий? Наведіть переконливі аргументи.
3. Хто перший дізнався про те, як було ошукано Калитку?
 - а) Роман; б) Мотря; в) Клим; г) *Параска*.

Картка № 2

1. Як ви вважаєте, що єднає і протиставляє всіх панів у творі? Наведіть приклади.
2. Бажання Калитки повіситись — це його слабкість чи рішучість? Відповідь вмотивуйте.

3. Чим намагався фактор захиститися і налякати Романа?

- а) Ножем; б) сокирою; в) *револьвером*; г) мечем.

Картка № 3

1. У чому була самовпевненість Калитки, коли він отримав гроші від Невідомого? Яким чином вони вплинули на поведінку багатого селянина?
2. Дослідіть, що відбулося із Савкою та Герасимом, коли вони почали ділити гроші? Яких змін зазнали їх дружні стосунки? Наведіть переконливі приклади.
3. Завдяки кому Герасим Никодимович залишився живим?
а) Романові; б) *Бонавентурі*; в) Мотрі; г) Жолудю.

VI. Підсумок уроку

Драма І. Карпенка-Карого не втрачає своєї актуальності і за наших часів, адже зараз ми зустрічаємо людей, для яких знецінилось одвічне та істинне, для яких гроші затьмарили все. П'єса «Сто тисяч» є не тільки майстерною сатирою на тогочасні суспільні події, а й одвічним нагадуванням нам, що герасими калитки існують, їх багато і вони поміж нас, що потрібно пам'ятати про те справжнє й одвічне, що є в житті людини, про те, що має цінність завжди. Потрібно пам'ятати, що справжнім багатієм є не той, хто має вдосталь грошей, а той, хто має здоров'я, друзів, свободу, має можливість спілкуватися з рідними, жити чесно й просто, зростати духовно. Такі багатства неоціненні, вони коштують набагато більше, аніж «сто тисяч».

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності

VIII. Домашнє завдання

Підготуватися до написання контрольного твору-роздуму за п'єсою І. Карпенка-Карого «Сто тисяч».

Урок № 47

ЗВ'ЯЗНЕ МОВЛЕННЯ. КОНТРОЛЬНИЙ ТВІР-РОЗДУМ ЗА П'ЄСОЮ І. КАРПЕНКА-КАРОГО «СТО ТИСЯЧ»

Мета: вдосконалювати вміння школярів писати твори-роздуми на запропоновану тематику, яке охоплює знання учнів знання учнів змісту вже вивчених програмових творів художньої літератури, зокрема п'єси І. Карпенка-Карого «Сто тисяч»; розвивати творчі здібності, спостережливість, логічне мислення, уміння зіставляти, узагальнювати,

робити власні висновки, обґрунтування; мотивувати свої судження; виховувати пошану до мистецтва літературного слова, культури рідного краю; прищеплювати пунктуальність, інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: застосування знань і вмінь.

Обладнання: портрет І. Карпенка-Карого, бібліотечка його художніх творів, таблиця «Вимоги щодо мовлення під час написання творчої роботи»; поради щодо написання твору-роздуму.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань.

Бесіда за питаннями

- Для чого суспільству потрібні гроші?
- Чому гроші іноді негативно впливають на людську особистість?
- Яке значення мають гроші в житті Герасима Калитки?
- Чи могли б ви пожертвувати своїми грошима заради інших? Відповідь вмотивуйте.
- Які цінності в житті людини є крім грошей, багатства, землі? (*Життя, здоров'я, благополуччя, добробут, щирість, доброта, чемність, повага, родинний затишок, повага до оточуючих, взаєморозуміння*)
- Через що людина помиляється у визначенні життєвих цінностей?
- Чого вчить вам п'єса І. Карпенка-Карого «Сто тисяч»?
- Як прислів'я «Не май сто рублів, а одного друга» співзвучне за змістом з твором «Сто тисяч»?
- Чому гроші — це одвічна проблема суспільства? Відповідь вмотивуйте.

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

IV. Основний зміст уроку

1. Підготовча робота до написання твору-роздуму

1.1. Вступне слово вчителя.

Важливою рисою творчої роботи є її конкретність, тому, пишучи твір на літературну тему, варто розкривати її не загальними фразами, а заглиблюватися в аналіз епізодів з художнього твору, аргументувати свої думки. Конкретності твору завжди надають і цитати. Цитат у письмовій роботі має бути небагато, вони повинні бути невеликі, чіткі за змістом і тісно пов'язані з викладом думок.

У творчій письмовій роботі необхідно показати своє вміння висловлювати власне ставлення до прочитаної книги, робити узагальнення і світоглядні висновки із запропонованої теми. Слід розповісти, що схвилювало, викликало роздуми про життя, які загальнолюдські проблеми порушив митець, яке виховне значення має прочитана книга.

1.2. Таблиця «Вимоги щодо мовлення під час написання творчої роботи».

Яким повинно бути мовлення	Правила мовлення, яких потрібно дотримуватися
1. Змістовним	Підпорядковуйте своє висловлювання темі, основній думці, не пишіть зайвого
2. Послідовним	Стежте за порядком викладу думок
3. Багатим	Уживайте різноманітні слова і речення: намагайтесь не повторювати тих самих слів і однакових речень
4. Точним	Використовуйте найбільш точні слова
5. Виразним	Добирайте слова і вирази, які найбільш яскраво передають основну думку
6. Правильним	Грамотно пишіть слова, правильно будуйте речення, зазначаєте розділові знаки

1.3. Інформація про роздуми як тип мовлення.

Тип мовлення	Основна функція	На яке питання дається відповідь у висловлюванні	Будова висловлювання
Роздуми	Доведення або пояснення чогось	Чому предмет чи особа такі? Які причини подій?	Теза, аргумент, висновки

У творі-роздумі теза, як правило, міститься на початку висловлювання. Але іноді перед нею ще буває невеликий вступ. Тому треба бути уважними, формулюючи основну думку.

В роздумі мовиться про причини ознак і подій. Речення перебувають у відношеннях причини і наслідку (чи обґрунтування, пояснення думки, висловленої в іншому реченні).

1.4. Поради щодо написання твору-роздуму.

- Зрозумійте, осмисліть тему майбутнього твору-роздуму.
- На підставі заголовку до твору визначте його проблему.
Це й буде зміст роботи:
- Сформулюйте тезу, яка б відображала основну думку твору.
- Проілюструйте тезу необхідними прикладами або доказами.
- З'ясуйте послідовність наведення аргументів (*доказів*).

- Уживайте вставні слова і словосполучення: на мою думку, до речі, на жаль, по-моєму, отже, наприклад, таким чином; речення: «Я вважаю», «Мені здається», які виступають засобами зв'язку між частинами роздуму.
- Висновки, аргументи (докази) намагайтеся виділяти в окремі абзаци.
- Перевірте написання, виправте помилки.

1.5. Додатковий матеріал.

Основна частина твору — це безпосереднє розкриття теми. Не слід забувати, що назва твору лейтмотивом проходить через увесь текст, логіка мислення учня повинна розвиватися від конкретної деталі до узагальнення або навпаки — від загального до конкретного.

Вступ і висновки можуть бути меншими за обсягом, але не можна скорочувати основну частину, бо тоді розкриття теми твору не буде достатнім.

2. Перелік тем, запропонованих для написання контрольного твору-роздуму за п'єсою І. Карпенка-Карого «Сто тисяч»

- «Чи заспокоївся б Герасим Калитка після придбання землі Смоквинова?»;
- «Яким я уявляю майбутнє Романа?»;
- «Типовий образ селянина-землевласника»;
- «І. Карпенко-Карий — майстер сатиричного твору»;
- «Чи все у житті вимірюється грошима?»;
- «Хижацька натура Герасима Калитки»;
- «Згубна влада грошей над людиною».

3. Написання учнями твору. Зразок творчої роботи на тему: «Хижацька натура Герасима Калитки»

Луни — та дай.

І. Карпенко-Карий

Комедія «Сто тисяч» — один з найкращих творів І. Карпенка-Карого, в якому він змалював суспільні явища, що мали місце в 80–90-х роках ХІХ століття. Сільські багатії, нещадно визискуючи наймитів і бідних селян, дуже швидко багатіли. Вони скуповували поміщицькі маєтки, відбирали земельні наділи в бідних селян, які потрапляли до них в кабалу.

Головною дійовою особою твору «Сто тисяч» є заможній селянин Герасим Никодимович Калитка, який вже має двісті десятин землі, проте всі свої сили покладає на те, щоб збільшити свої володіння. Цей хижак скуповує жадану земельку зубожілих селян і маєтки розорених конкурентів. Для нього і «бумага» на купчій — «зелена мов земля, укрита рястом!.. Ох, земелько, свято земелько — божа ти

дочечко! — вигукнув він. Як радісно тебе загібати докупи, в одні руки... Приобрітав би тебе без ліку». Його мрія — всю землю навкруги скупити: «Їдеш день — чия земля? Калитчина! Їдеш два — чия земля? Калитчина! Їдеш три — чия земля? Калитчина!.. Дихання спирає... а скотини, а овець розвіду — земля під товаром буде стогнати...». На мій погляд, смисл свого життя Калитка бачить у нагромадженні землі.

Герасим Никодимович хоче купити в сусіднього поміщика Смоквинова 250 десятин землі, але у нього не вистачає грошей. Прагнучи швидко розбагатіти, він іде на шахрайство і вирішує купити в Невідомого за п'ять тисяч справжніх грошей сто тисяч фальшивих.

Зажерливий, скупий Калитка нещадно визискує наймитів. Йому все здається, що наймити мало роблять, але дуже багато сплять і їдять. Він намагається відібрати навіть окраєць хліба у наймита, який у неділю йшов на роботу. Хижак сердиться на Копача за те, що той багатий під час обіду. Він ніколи не п'є за власні гроші, бо «від своєї горілки в грудях пухне».

Свого сина Романа він хоче одружити з дочкою великого землевласника Пузиря, сподіваючись одержати значне придане.

Калитка, на мою думку, груба, некультурна, неосвічена людина. Він деспотично поводить себе зі своєю дружиною, б'є її; на людях вдає, що ставиться до неї лагідно. Шахрай зневажливо говорить про науку, вважає, що всі вчені дурні, «голодрабці». «Застав його,— каже Калитка,— коняку запрягать, то й не запряже: він зараз полізе по книжках, по тих рихметиках шукать, як це робиться».

Отже, основними рисами його характеру є зажерливість, скнарність, крутість, лицемірство, деспотизм, нещирість. Ці характерні риси, експлуаторська суть Калитки яскраво виявляються у його мові: «робітники та собаки надворі повинні бути», «ні світ, ні зоря вже й жреш!»; «обіцянка — цяцянка, а дурневі радість»; «кругом, кругом моє», «бери і в свого і в чужого», «лупи — та дай»; «гроші всьому голова»; «Ой Пузирі! Глядіть, щоб не полопались, а замість вас Калитку розіпре грошовою...».

І. Карпенко-Карий засуджує хижацьку натуру Герасима Калитки, бичує його гострою зброєю сатир. Всі думки і вчинки Калитки спрямовані на швидке збагачення, викликають глузливий сміх.

Хижак викликає до себе презирство й огиду навіть тоді, коли намагається кінчити життя самогубством. Його останні слова: «Обікрали... Ограбили... Пропала земля Смоквинова!.. Краще смерть, ніж така потеря!» — викликають глузливий сміх у читача і глядача. Це сміх над нікчемністю людини, яка вбачає зміст життя в збагаченні, сміх над хижацькою натурою, експлуатором, який у погоні за живою зазнав краху.

Таким чином, змальовуючи образ Калитки, драматург пильнує, щоб кожен його крок, кожна думка, побутові і моральні норми — все було підпорядковане глибшому розкриттю сільського ненажерливого глитая. Він прагне відтворити типове явище з найбільшою повнотою й заго-стреністю і разом з тим зберегти неповторну своєрідність образу.

V. Підсумок уроку

VI. Домашнє завдання

Закінчити написання твору; дібрати матеріал для повідомлення про життєвий і творчий шлях М. Коцюбинського, опрацювати іде-альний зміст вступу і I ч. твору «Дорогою ціною».

Урок № 48

М. КОЦЮБИНСЬКИЙ. «ДОРОГОЮ ЦІНОЮ».

ПРИГОДНИЦЬКИЙ, РОМАНТИЧНИЙ СЮЖЕТ ПОВІСТІ

Мета: ознайомити школярів з життєвим і творчим шляхом М. Ко-цюбинського, з'ясувати пригодницький романтичний сю-жет твору, особливості композиції; розвивати культуру зв'язного мовлення, логічне мислення, пам'ять, спосте-режливість; удосконалювати навички аналізу сюжету та композиції повісті, формувати кругозір, світогляд школя-рів; виховувати почуття любові до творчості М. Коцюбин-ського, інтерес до історичного минулого рідного краю.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет М. Коцюбинського, бібліотечка творів письмен-ника, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань. Бесіда за питаннями

- Що таке цінність? Назвіть кілька. Випишіть їх, зазначаючи най-важливіші. Вмотивуйте свій вибір.
- Яким чином поняття «цінність», «воля» пов'язані між собою?
- Згадайте з історії події, коли українці виборювали волю заради щасливого життя у рідному краю.
- Хто такі кріпаки? Яких страждань вони зазнавали, перебуваючи у неволі?
- Чому боротьба за життя, волю — це одвічні проблеми людства?

- Який твір називається пригодницьким? Наведіть приклади.
- Як романтичний твір може бути пов'язаний з пригодницьким?
- Яким творам ви надаєте перевагу? Чому?

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

IV. Сприйняття й засвоєння навчального матеріалу

1. Вступне слово вчителя

Сьогодні ми починаємо вивчення творчості надзвичайно цікавого письменника. Чим саме цікавого? Думаю, кожен із вас знайде свою відповідь на це запитання.

Упродовж десятиліть творчість М. Коцюбинського хвилювала й продовжує хвилювати читачів. У чому ж секрет популярності його творів? По-перше, у тому, що звертався він до своїх читачів зі зрозумілими для всіх проблемами. По-друге, його герої завжди живуть серед нас і часто нас самих хвилює те, що тривожило їхні душі майже сто років тому. По-третє, у тому, що автор мав своєрідний індивідуальний стиль і не боявся звернутися до нових літературних напрямів.

Отже, вирушаємо у подорож шляхами життя і творчості М. Коцюбинського.

2. Життя і творчість М. Коцюбинського (матеріал для вчителя)

МИХАЙЛО МИХАЙЛОВИЧ КОЦЮБИНСЬКИЙ

(17.09.1864–25.04.1913)

2.1. Портрет і зовнішність письменника.

2.1.1. М. Рильський — про М. Коцюбинського:

В тугому комірці, з тяжким портфелем,
Охайний, чепурний і мовчазний,
Він перебував тут вік свій нелегкий
Над статистичним ділом невеселим.

(«Чернігівські сонети»)

2.1.2. Остап Лисенко (син композитора), який мав щастя особисто зустрічатись з митцем слова: «Уявіть собі людину середнього зросту. В його постаті, ході, одежі стільки простоти скромності і водночас якоїсь внутрішньої вишуканості, благородства. Рухи його скупі, жодного зайвого жесту, вдумливе обличчя так і світиться любов'ю до людей, погляд його темних на диво виразних очей, проникає до самого серця, зігріває душу».

2.1.3. В. Ковердинський (наглядач Шаргородської духовної школи), Коцюбинський «завжди був старанно вмитий, причесаний,

в скромному, але чистому одязі: чоботи його завжди були вичищені... сам він турбувався про свою акуратність: в боковій кишені його сундучка завжди був гребінець і дзеркальце, щоб кожний раз під час перерви між лекціями можна було все привести до ладу, не залишався він також і без носової хусточки».

2.1.4. Михайло Венедиктович Микіша (він зустрічався з Коцюбинським і свого вчителя М. Лисенко) про зовнішність, красу і благородство душі митця: «Найбільше враження зробили на мене його великі, замріяні, глибоко проникливі очі. Він мав статну, вище середнього зросту фігуру, красивої форми, чисто, до блиску виголену голову, прекрасні вуса, які йому дуже йшли і прикрашали його обличчя. Одягнутий був у білий, елегантно пошитий костюм. Взагалі в його постаті, одязі і манерах було стільки простоти, скромності і в той же час відбивались якесь внутрішнє благородство і привабливість. Рухи його були скупі, жодного зайвого жесту, голос проникливий, прекрасного баритонового тембру, який запам'ятовувався і глибоко западав у серце. Від першої зустрічі з Михайлом Михайловичем у мене залишилось враження про нього як про надзвичайно розумну, культурну, виховану людину». Подорож шляхами життя і письменницької діяльності М. М. Коцюбинського.

2.2. Повідомлення № 1. Родина Коцюбинських. Дитинство Михайла.

Народився Михайло Коцюбинський 17 вересня 1864 року у місті Вінниці, в родині дрібного службовця. Дитячі роки письменника проходили, як він сам писав, «дуже щасливо, в атмосфері теплих сердечних відносин», хоч бідність ніколи не залишала родину. Його батько Михайло Матвійович, був людиною доброю, чесною, «з вічними фантазіями, які ніколи не здійснилися», не терпів підлабузництва і навіть конфліктував з начальством. Йому частенько доводилось міняти роботу, а сім'я змушена була переїжджати слідом за ним з місця на місце. Згодом у своїй автобіографії письменник згадуватиме, що до дев'яти років він перебував у Вінниці, а потім довгий час довелося жити «то на селі, то знов у місті, все на тім же багатім природою, теплім прекраснім Поділлі».

Своїм вихованням Коцюбинський зобов'язаний матері. Походженням вона була з молдавського роду Абазів. Мати письменника, Ликера Максимівна, була на одинадцять років молодша за батька. Заміж вона вийшла всупереч волі своїх батьків (бо Михайло Матвійович був вдівцем з двома дітьми). З особливою теплотою згадував її Коцюбинський: «Мати...з тонкою і глибокою душевною організацією, добра, надзвичайно любляча, здатна на самопожертву, особливо для мене, якого дуже любить. Має добрий смак, благородні погляди, любить літературу... Я ріс під впливом матері, до якої завжди був ближчим,

ніж до батька. Всі кажуть, що ми подібні до себе не тільки з обличчя, але й характером і уподобаннями».

Спочатку родина жила заможнo. Коцюбинські мали свою хату (материн посаг), садок, город. Малого Михайлика доглядала сільська жінка Хима, саме від неї хлопець почув українську народну пісню, казку. А ще, як згадував Хома Михайлович, любив ходити на ярмарки і слухати лірників. Розповіді й народні пісні сліпого діда Купріяна, який певний час мешкав у Коцюбинських, хвилювали чутливе серце хлопчини. Тому не дивно, що одного разу з підсвідомості виринув той нестримний полум'яний потяг до українського художнього слова, який не згасав уже ніколи до самого кінця його життя.

У дитинстві Михайлика любили всі, навіть нерідні сестри, з якими він охоче грався і до яких ставився з приязню і добротою. В години дозвілля діти (їх було шестеро) під керівництвом матері любили ставити вистави, інсценізувати народні пісні. Так в «Бондарівці» Михайлик завжди грав «людську совість» (у дитинстві він був кволим худеньким хлопчиком з блідим обличчям).

Мандруючи із сім'єю по селах і містах Поділля, Коцюбинський спостерігав нужденне селянське життя, бачив кривди, які чинили бідним людям царські чиновники та багатії. Змалку він полюбив чудову природу Поділля. Враження дитинства на все життя залишили глибокий слід у свідомості майбутнього письменника.

2.3. Повідомлення № 2. Роки навчання Михайла Михайловича.

Коли сім'я переїхала в м. Бар, Михайлик пішов у школу. Вчився він добре, був серйозним не на свої роки, але в дитячих іграх і витівках був хорошим компаньйоном.

Улюбленець матері і пестун родини, на дванадцятому році Михайлик був змушений вперше відірватися від рідної домівки. Закінчивши дворічну народну школу в м. Барі, де вони жили, хлопець їде в Шаргород, щоб продовжити навчання в духовній семінарії — бурсі.

Михайло Коцюбинський народився в той лиховісний час, коли офіційною мовою на Україні була російська. Як стверджує дослідник творчості письменника академік Сергій Єфремов, у сім'ї Коцюбинських теж розмовляли по-російськи. Українську мову хлопчик вивчив від челяді. «Занедужавши на дев'ятому році на запалення в легенях,— писав пізніше митець в автобіографії,— я в гарячці почав говорити по-українському, чим немало здивував батьків». Після цього випадку хлопчик сам почав складати українські пісні на взірець народних.

Після реформи освіти 1866—1867 рр. у школах було скасовано «волосодраніє», «вуходраніє» і вистоювання голими коліньми на гречці. Проте Шаргородська бурса часів навчання Коцюбинського ще мало чим відрізнялась від описаної Пом'яловським. Лекції обмежувались

самими запитаннями і відповідями. А від учня вимагалось лише зазубрювання текстів підручників. Інших книжок не було. Науки — арифметику і географію, грецьку, російську, церковнослов'янську мови та інші — учні бачили крізь вузьку «віконце» підручника, який змушені були завчати майже напам'ять. З-поміж інших сільських поповичів Михайло відрізнявся не лише зовнішнім виглядом, начитаністю, а й відразу до брехні, доносів, які були поширені серед бурсаків. На вечорах він декламував Шевченка, у вільний час захоплювався малюванням (малював тушшю портрети Добролюбова, Белінського, Чернишевського). На канікулах хлопець багато читає, відчуває нестримний потяг до пера. Тай взагалі вплив книги на письменника важко оцінити, адже все в житті він досяг завдяки самоосвіті.

Із якою насолодою бурсаки після занять тікали до монастирського ставу, щоб позмагатися наввипередки половити раків або в'юнів! Найбільші сміливці перетинали став, стрибали в міщанські городи і зривали там огірки. Циганською голкою вони нанизували їх на шпагат, зв'язували його кінці і з таким намистом на шиї повертались на свій берег.

Змалку Михайлик був хворобливим, млявим. Тому й у бурсі, як і вдома, книжці віддавав перевагу над дитячими пустощами. Вчився добре, образи вмів зносити мовчки, користувався повагою у товаришів.

Одного разу в учительській, як згадував родич Коцюбинського, який працював у цій же бурсі помічником наглядача, сталася така розмова. В кімнату ввійшов учитель російської мови із стосом зошитів. Він тільки-но закінчив перевіряти твори бурсаків на тему «Як відбуваються різдвяні свята в моїй сім'ї», і, вибравши роботу Михайлика не міг стримати захоплення. «Будемо мати свого літератора!» — з гордістю показав він і почав читати твір уголос. Дослухавши до кінця, хтось з учителів вихопився із скептичним зауваженням: «Справді написано гарною мовою та й думка є, але навряд чи другокласник написав це сам. Мабуть, запозичив у когось і зміст і форму».

Учитель російської, який добре знав Михайлика, не погоджувався. «Ні, панове,— відстоював він свого вихованця,— це майбутній письменник, майбутній поет. Щоправда в нього ще слабке уявлення про справжню красу слова, але яке природне чуття художньої форми». У ці пророчі слова тоді не всі повірили. Мешкали бурсаки на квартирах у шаргородських міщан. Від своїх хазяїв вони чули перекази з давнини.— Як орда набігала, як гнітила людей панщина. А часом і неділю чи свято надвечір заходила на квартиру якогось бурсака баба Фусинка. Така собі старенька Шахеризада. Пригостивши її бурсаки із сусідніх хат сідали довкола неї і насторчували вуха. А з вуст народної оповідачки так і лилися казки і перекази, як баба-відьма гризе ліс, що виріс з гребінця Ганнусі — втікачки, як кінь-віщун рятує Івана.

Важко сказати, чи саме вона була і в Михайлика, чи ці чи інші казки він слухав, але така вже велася давня бурсацька традиція. З певністю можна лише твердити, що Коцюбинський не полишав шкільної бібліотеки, яка після реформи поповнилась книжками.

Пристрасть до читання з'явилась у Михайлика трохи раніше. В 11 років, сім'я тоді мешкала в якомусь селі, хлопчина по-дитячому сильно закохався в шістнадцятирічну дівчину, яка не звертала на нього найменшої уваги. Поклавши будь-що стати великою людиною і тим завоювати серце своєї коханої, він накинувся на книжки. Михайлові пощастило натрапити на гарну бібліотеку, яка належала місцевому священику — людині розумній і, як на свій час, прогресивній. Невідомо, чи вдалося Михайлу справити враження на дівчину почерпнутими з книжок думками, але цілком зрозуміло, що прочитані тоді твори відіграли велику роль у його житті. Цими книжками були безсмертні «Кобзар» Т. Шевченка і твори Марка Вовчка. Саме вони, як потім згадував М. Коцюбинський, остаточно направили його на український шлях.

Після закінчення Шаргородської духовної школи Коцюбинський їде у Кам'янець-Подільський і вступає до семінарії, але через важкі матеріальні умови сім'ї вчитися йому не довелося.

2.4. Повідомлення № 3. Доросле життя письменника, його зв'язок з подільськими народовольцями.

У якийсь рік-два Коцюбинський раптом швидко подорослішав. Він ще більше замкнувся в собі. Спричинилися до цього дві сумні події. На сім'ю Михайла Михайловича навалюються нещастя. Сліпне мати, батько втрачає посаду і вже ніколи не зможе дістати путящої роботи, щоб забезпечити сім'ю. Родина повертається у Вінницю. Щоб мати гроші на переїзд, змушені були продати частину майна. Та й тут було не легше. Коцюбинські не мали змоги пригостити гостей навіть чаєм.

Михайло став основним годувальником у сім'ї. Він дає приватні уроки, але заробітки були мізерними.

Друга подія — «політичний прогрес», як гучно назвав Коцюбинський невеличку пригоду — сутичку з поліцією, яка справила на нього, очевидно, неабияке враження і поклала початок постійних зіткнень з цим департаментом. У 1880 р. Михайло Михайлович закінчує духовне училище і відправляється в Кам'янець-Подільський (1881 р.), мабуть, маючи намір вступити до університету. Мрія ця не здійснилася через матеріальні нестатки — треба було допомагати родині.

Кам'янець-Подільський жив у той час активним громадським життям. Особливо виділялась молодь. Коцюбинський поринає у вир політичних ідей і юнацьких захоплень соціалізмом, якими жили тамтешні семінаристи та ентузіасти-народники. Товариш Михайла

Михайловича так згадує про ті дні, що залишили відчутний слід у їхньому житті: «Що не кажіть, а час спілкування нашого в Кам'янці був часом самим дорогим, самим священним. Ніякий університет, ніякі книги не могли б дати того, що дали ці нечисленні дні щирого захоплення думки, справжнього шукання правди і підвалин у житті».

За зв'язки з організацією «Народна воля» Коцюбинський притягався до судової відповідальності, за письменником був установлений негласний нагляд, який не знімався до самої його смерті.

2.5. Повідомлення № 4. М. Коцюбинський серед народу.

У 1891 р. Михайло Михайлович склав іспит на народного вчителя і став учителювати по селах. Його завжди можна було побачити там, де збиралися люди: біля криниці, біля ставка, у полі. Він був приємним співрозмовником, добрим порадиником. Потім понад п'ять років письменник працював у філоксерній комісії, яка вела боротьбу з виноградними шкідниками в Бессарабії та в Криму. Нові враження послужили матеріалом для майбутніх творів. Робота в філоксерній комісії позначилася на його здоров'ї, і М. Коцюбинському доводилося лікуватися за межами України, зокрема в Італії, на острові Капрі. Тут він познайомився з відомим російським письменником Максимом Горьким. Часто бував у селі Криворівня на Прикарпатті, де зустрічався з І. Франком, Лесею Українкою, В. Стефаником, В. Гнатюком.

Відомо, що М. Коцюбинський був закоханий у квіти. Його щира любов до України допомагала відчувати запах чебрецю навіть там, де його не було. Одного разу під час чергової поїздки під білою стіною рибальської хати письменник побачив блідо-рожеві мальви. Обличчя його засяяло усмішкою, і, скинувши перед квітами капелюха, Михайло Михайлович сказав: «Здоровенькі були! Як вам живеться на чужині?». А на одній вечірці його назвали соняхом, на що він відповів: «Дійсно, я сонях. Люблю сонячне повітря і, як сонях, тягнувся до сонця!». «Сонцелюб, сонцепоклонник» — так називали письменника.

2.6. Повідомлення № 5. Останні роки, смерть письменника.

На початку 1912 року Михайло Михайлович захворів. Важкі умови життя, виснажлива праця, бідність підірвали його здоров'я. 25 квітня 1913 року письменник помер. Поховано Коцюбинського в Чернігові на Болдиній горі, його улюбленому місці відпочинку.

Похорон Коцюбинського перетворився в народну демонстрацію, хоч поліція і церква намагалися зірвати її. Було заборонено співати хору, виголошувати на похороні промови, нести вінки.

Твори Коцюбинського ще за його життя були широко відомі як на Україні, так і за її межами. Вони неодноразово видавалися українською, польською, чеською, молдавською, шведською, німецькою, французькою та іншими мовами.

У містах Вінниці і Чернігові відкрито музеї М. М. Коцюбинського, його іменем названо один з районів Чернігівської області, школи, бібліотеки, вулиці. Герої Коцюбинського промовляють до нас з екрана, вона продовжують жити й сьогодні. Вони хвилюють наших сучасників глибиною переживань, гостротою почуттів, складністю в підході до розв'язання тих проблем, які висунула перед ними історія. Надзвичайний талант письменника вражає глибиною осягнення людської душі, живописністю, музичністю слова, що дає можливість читачеві і сьогодні одержувати насолоду від цих вічно живих квіток.

3. Робота над твором М. Коцюбинського «Дорогою ціною»

3.1. Враження учнів від твору, розповідь цікавих епізодів.

3.2. Історичний матеріал, що зумовив написання твору «Дорогою ціною».

Одним із секретів твору є його час. Час незвичайний. Події укладаються в невеличкі межі кількох тижнів, але за своїм змістом твір охоплює великий історичний відрізок — близько двох століть. Відкриваючи кожну нову часову площину, відображену у творі, читач усе глибше проникає в історію українського народу, її славетні й трагічні сторінки.

Твір «Дорогою ціною» написаний у 1901 р. і надрукований у 1902 р. Тому не випадково М. Коцюбинський з першого ж речення («Діялося се в тридцятих роках минулого століття») настроює читача на те, що розповідь ітиме про минувшину. Часова проекція спрямовує погляд в історію, її далеке й незриме, як перспектива на картині художника.

Що ж вимальовується на цьому живописному полотні? Початок ХІХ ст. позначений небувалим зростанням антикріпосницької, антифеодальної боротьби. Кріпаки і селяни, які віками страждали від надзвичайних економічних і політичних утисків, починають піднімати голову, протестуючи проти існуючих умов життя. Антикріпосницькі протести селян виявлялися в різних формах. Кріпаки спалювали садиби панів, псували знаряддя праці, вбивали панів, їх управителів, відмовлялися відробляти панові, навіть виступали із зброєю проти царських військ. Це був час Устима Кармалюка. Це була велика битва, що наближувала скасування кріпацтва, що й сталося в 1861 р.

Однією з форм протесту проти кріпаччини була втеча від свого пана. На початку ХІХ ст. це явище набуло масового характеру. Так, тільки в Київській губернії на березень 1816 р. налічувалось 25 тисяч селян-утікачів, які ховалися на території Донського та Чорноморського війська. В результаті таких утеч у деяких селах кількість кріпаків зменшилась удвічі, а то й більше. Царський уряд вживав усіх заходів для розшуку втікачів і жорстоко карав їх. Упійманим бунтівникам призначали від 1000 до 12000 ударів шпіцрутенами. Більшість не

витримувала і гинула. А того хто вижив, міг чекати ще й Сибір. Тільки в 1822–1833 рр. за втечу було заарештовано і вислано в Сибір 12428 чоловік. Саме про такі події і розповідає М. Коцюбинський у творі «Дорогою ціною», отже, вони мають історичний ґрунт.

Є у творі ще одна часова площина. І про неї письменник також говорить у вступній частині: «Ще недавно, вмившись в Умані власною кров'ю і накидавши в Кодні стіжок гайдамацьких голів, пан смакував перемогу, пильно обороняючи свої права на живий робочий інвентар — хлопа». Мова йде, безперечно, про героїчну сторінку визвольної боротьби українського народу — Коліївщину.

У 70-х рр. XVIII ст. значна частина України перебувала під владою Речі Посполитої. Кордон Польщі доходив до Києва. Невдоволене подвійним — національним і соціальним — гнітом селянство піднімалося на повстання і виступало проти польсько-шляхетського уряду. В 1768 р. польський сейм, наляканий розмахом народної боротьби, змушений був прийняти постанову, яка забороняла поміщикам страчувати селян. Найбільш реакційна частина польських магнатів і шляхти була незадоволена змінами, що поліпшували становище некатолицького населення: 29 лютого 1763 р. в м. Барі на Поділлі магнати і шляхтичі створили конфедерацію — військове і політичне об'єднання, яке повинно було боротися за збереження їхньої необмеженої влади. Конфедерати закликали шляхту інших воєводств на розправу з українським населенням, яке боролось проти феодального і релігійного гніту.

Гайдамацький рух, спрямований проти конфедератів, сколихнув майже всю Україну. Протест проти національної і феодальної неволі об'єднав селян у гайдамацькі загони.

Повстання гайдамаків, яке налякало і царський уряд, було придушене в 1798 р. У селі Кодня на Волині, про яке згадує М. Коцюбинський у творі, розміщувався спеціальний суд, що засудив на смерть сотні гайдамаків. Згадуючи дитинство, Остап уявляє січових емісарів, що приїжджали до діда вербувати нові гайдамацькі загони. Пам'ять про Коліївщину надихає Остапа і на втечу від пана, і на подолання тих перешкод, які виникають на його шляху.

Чому ж письменник у 1901–1902 рр. звертається до подій столітньої і двохсотлітньої давності?

Наближалися грізні роки першої російської революції 1905–1907 рр. Поширювалися селянські повстання за землю, за волю. У вихорі цих історичних подій знов оживали спогади про героїчну минувшину — Коліївщину, гайдамаччину, коли селянам, хоч і ненадовго вдалося здобути собі волю. Дорогою ціною діставалась вона. Саме цією назвою твору М. Коцюбинський наголошує на тому, що боротьба за соціальну справедливість ніколи не була легкою.

3.3. Тема: зображення героїчної боротьби українського народу проти кріпацтва, непереможного прагнення селян-кріпаків до вільного життя.

Розробляючи історичну тему, М. Коцюбинський продовжував традиції Т. Шевченка, який гостро виступав проти ідеалізації минулого України, заперечував твердження українських націоналістів про «гармонію» інтересів козацької голоти і козацької старшини.

3.4. Ідея: оспівування волелюбності українського трудового народу, утвердження непримиренності інтересів багатих і бідних, заклик здобувати волю, хоча б і дорогою ціною.

3.5. Основна ціль: боротьба трудящих зі своїми гнобителями точитиметься доти, доки існуюватимуть класи, доки не переможуть трудящі.

3.6. Жанр.

У 1906 р., через чотири роки після опублікування оповідання «Дорогою ціною», Л. Старицькі-Черняхівська в журналі «Киевская старина», де, до речі, вперше і з'явився твір, назвала його пригодницьким. З того часу і по сьогоднішній день суперечки навколо визначення жанру «Дорогою ціною» не вщухають. Критики називають твір і повістю, і оповіданням, і психологічним, і пригодницьким. На чиему ж боці істина?

3.6.1. Оповідання, яке має чимало елементів пригодницького твору.

3.6.2. Сюжетні колізії з несподіваними поворотами, з балансуванням на межі життя і смерті свідчать про те, що М. Коцюбинському справді вдалося створити цікавий, гостро сюжетний, пригодницький твір.

3.6.3. Письменник романтизує своїх героїв, їхні пригоди. І водночас вони виглядають цілком достовірними, правдивими. Досягає цього він за рахунок реалістичної передачі психології персонажів.

Тонке відображення М. Коцюбинського почуттів героїв робить твір глибоко психологічним. Значні історично-часові межі, насиченість подіями, охоплення чималого відрізка життя героя дають підставу відносити твір до жанру повісті.

3.7. Композиція.

«Дорогою ціною» має особливу побудову. У коротенькому вступі письменник характеризує суспільно-політичне життя на Україні в 30-х роках ХІХ століття, коли розгортаються події, змальовані в оповіданні, а також згадує про ще давніші події з історії боротьби українського народу за свободу і незалежність. Коцюбинський висловлює свій погляд на життя народу як на «віковічну боротьбу двох станів, панського і мужичого».

Вступ до оповідання допомагає нам краще зрозуміти ідею твору. Далі в п'яти частинах твору послідовно розгортаються події.

В заключній частині оповідання письменник показує самотнє життя уже старого Остапа через багато років після смерті Соломії.

Вступ і закінчення, таким чином, є ніби своєрідною історичною рамкою, що охоплює зображені в творі події.

Експозиція-вступ. Це ніби заспів, який потім конкретизується в типових людських долях, образах, подіях, пейзажах тощо.

У вступі твору Коцюбинський розповідає про підневільне рабське життя селян-кріпаків, їх самовіддану боротьбу за волю, знайомить нас з формами цієї боротьби (втеча від панів на вільні степи Дунаю), з місцем дії. Вступ оповідання «Дорогою ціною» показує читачеві середовище, в якому формувалися герої твору, психологічно готує читача до вчинків Остапа і Соломії.

Зав'язка: втеча Остапа від пана і панщини як наслідок конфлікту між кріпаком і паном (пан хоче покарати героя за бунтарство, Остап вирішує втекти).

Розвиток дії: наступний епізод — злигодні героїв твору під час втечі, сутички з прикордонною вартою, турецькою поліцією.

Кульмінація: Соломія вирішує силою звільнити Остапа з-під з турецької варти. Сутичка з турецькою вартою.

Розв'язка: загибель Соломії, що завершує розвиток конфлікту в боротьбі героїв за волю.

3.8. Сюжетні лінії:

- відтворення історичної епохи в оповіданні;
- боротьба героїв за волю і власне щастя;
- щире почуття кохання між Остапом і Соломією.

3.9. Робота над змістом оповідання.

3.9.1. Вступ.

- В яку історичну епоху відбувалися події у творі? (*«Діялось се в тридцятих роках минулого століття. Українське посілля, поборене у класовій боротьбі, з ярмом панщизняної неволі на шиї, тягло свою долю з глухим ремством»*).
- Яким чином письменник намагається на прикладі уярмленої худоби відтворити життя народу в часи кріпаччини? (*«То не віл був у ярмі, звичайний господарський віл, якого паша і спочинок могли зробити щасливим: ярмо було накладене на шию дикому турові, загнаному, знесиленому, але овіяному ще степовим вітром, із не втраченим іще смаком волі, широких просторів. Він йшов у ярмі, скорившись силі, хоч часом із гніву очі йому наливались кров'ю, і тоді він хвищав ногами і наставляв роги...»*)
- Що свідчить про готовність народу піднятися на боротьбу з гнобителями? (*«Вільний дух народу ще тлів під попелом неволі. Свіжі*

традиції волі, такі свіжі, що часом трудно було відрізнити сьогодні від вчора, підтримували жевріючу під попелом іскру»)

- Як молодь сприймала розповідь старшого покоління про героїчне минуле? (*«Старше покоління, свідок іншого життя, показувало ще й на долонях мозолі від шаблі, піднятої в оборону народних і людських прав. Пісня волі, споетизованої, може, в дні лихоліття, чаруючим акордом лунала в серцях молоді, поривала її на труди, де ще не чуть кайданів, скованих на людей людьми.»*)
- Що зазначає М. Коцюбинський про тих, хто перебував у Туреччині? (*«Недобитки січової руїни, хоробріші, завзятіші, звили собі гніздо в Туреччині і возили звідти на Вкраїну, мов контрабанду, палкі заклики у кіш на волю, до січового братерства.»*)
- Яким чином люди намагалися здобути собі волю? (*«...Тікало від пана і панщини все, що не заплішило в неволі, не втратило ще живої душі, тікало, щоб здобути собі те, за що предки виймали шаблі з піхов або ставали до бою з кіллями та вилами...»*)
- Як пани ставились до того, що від них тікали кріпаки? (*«Власники душ, повернених у робоче бидло, записаних у господарський інвентар діди́ча із волами й кіньми, найбільш боялись того неспокоїного, вільнолюбного духу народного, бо його ніяк не можна було припасувати до панських інтересів, погодити з незмірними скарбами, які давала панові оброблена хлопом українська земля. Віковічно боротьба двох станів — панського і мужичого, боротьба хронічна, що часом приймала гострі форми і бурю проносила над нещасним краєм,— ніколи не кінчалась, бо й не могла скінчитися, хоч пан переміг»*)
- В якій боротьбі пани отримали перемогу над повстанцями? (*«Ще недавно, вмившись в Умані власною кров'ю і накидавши в Кодні стіжок гайдамацьких голів, пан смакував перемогу, пильно обороняючи свої права на живий робочий інвентар — хлопа»*)
- Як хлоп рятував себе від панщини? (*«Хлоп протестував, хлоп тікав на вільні землі, рятуючись, як міг, від панщини, лишаючи на рідній землі все дороге, все миле його серцю»*)
- Що робилося панами для повернення біглих хлопів? (*«Але й там, далеко рідних осель, постигала його панська рука. На вільних землях зорганізовані були на втікачів лови, справжні облави, як на вовка або ведмедя. По всій Бессарабії ганяли дозорці, вистежуючи скрізь по ровах, стогах сіна, комишах болотяних річок збіднених, змордованих людей.»*)
- Які покарання відбувалися над тими, хто тікав від пана, а потім був спійманим? (*«Лиха доля чекала втікача: його оддано в некрути, засилано в Сибір, катовано канчуками, тавровано, мов худобу, або з оголеною напівголовою, збитого, збасаманеного, одсилано в кайданах назад до пана, знов в неволю, на панщину...»*)

- Чим автор пояснив назву твору? («...Дорогою ціною можна здобути бажану волю, а ні — то полягати кістками на вічний спочинок...»)
- Хто є головним героєм вступу? До чого від прагне?
- Через що рідний край М. Коцюбинський називає нещасним?
- Які художні засоби (метафори, алегорії, порівняння) використав письменник для зображення волелюбного українського селянства?

3.9.2. I частина.

- Про яке своє рішення Остап повідомив Соломію? («Хай воно загориться без вогню й диму... Втечу... Піду за Дунай, може, ще там люди не пособачились...»)
- Як Соломія зреагувала на рішення Остапа? («Тікаєш... покидаєш мене... І отсе я лишуся сама з тим осоружним чоловіком... Ні, тікай, тікай, Остапе...»)
- Через що виник гвалт у панському маєтку? («Коли б ти знав, що робиться у горницях: пан біга по хаті, мов скажений. “Бунтар, кричить, гайдамака! Він мені людей баламутить!..” Покликав осавулу: “Веди мені зараз Остапа Мандрику...”»)
- Чим пан намагався пригрозити Остапу? («З живого шкуру здеру, чисто оббілюю... Я ж йому пригадаю, гайдамаці, Кодню...»)
- Яким чином панночка реагувала на бунтарський характер кріпаків? («А паня біла, біла, тряця трясе її, а вона руки заломила так: “Ромицю, каже, тікаймо звідси, бо ті хлопці заб’ють нас, як мого дідуся в Умані...”»)
- Якої думки був Остап про байдужість народу до своєї тяжкої долі? («Не так мені страшно ляха, як злість бере на наших людей: застромив віл шию в ярмо та й байдуже йому, тягне, хоч ти що...»)
- Що відчували головні герої твору в останню мить перед розставанням? («Події, що несподівано привели їх до розлуки, бо й невідома будущина, яка кинула вже свою тінь на душу, збіглись у цей момент до купи і мов замулили глибину сердечну. Поговорити? — мало-що скажеш кількома словами? Говорите ширше — навіщо? Не полегша на серці, не одміниться доля...»)
- Чому, на ваш погляд, Остап залишаючи своє рідне село, зупинився і озирнувся на нього? («Се одиноке світло серед сонного села було немов останнім “прощавай” рідного закутка, ниткою, що в’язала його з батьківщиною, з усім близьким. Але за хвилину віконце згасло, і Остап почув, як разом із зниклим світлом в його серці щось урвалось і село геть одсунулось од його. Остап непомітно для себе зітхнув і рушив далі»)
- З приводу чого герой жалкував, покидаючи рідне село? («Чого саме було жаль, він не міг би сказати, та й не думав про те. Так, просто жаль стис за серце, підступив до горла. Якась струна сердечна

бренькнула, зачеплена тим жалем, а з чагарів та нив, таких рідних і милих — він се почув одразу,— натовпом знялись давні згадки дитинства, неясні, невиразні, але вимагаючі частини серця для землі, яку він покидав тепер навіки, може»)

- *Що саме зі свого дитинства згадав Остап? («Кожен кущик, горбок, долинна, кожна стежечка — все се було йому знайоме, промовляло до його. Тут, у товаристві однолітків-пастушків, заводив він безконечні грища. Тут він пас панську худобу. Панську!»)*
- *Чи був збентежений Остап, згадуючи про кріпацьке життя? («Та й хіба він сам за весь свій двадцятилітній вік не був лишень панською худобою? Хіба його батько, мати, Соломія, навіть дідусь його, що ходив у Січ, а потім різав панів в Умані,— хіба ж вони не стали такою худобою?.. Коли б вони не були панським товаром, то не міг би так пан розлучити його з Соломією та силою оддати її за свого хурмана, не міг би сивого дідуся катувати на стайні нагаями... не похвалявся б оббілувати Остапа за смішливе слово»)*
- *Яке значення на формування Остапа мав його дід? («На згадку про діда Остап почув щось тепле у грудях. Ті билиці-казки про Січ, козацтво, про боротьбу з панамі за волю, яких він слухав, будили в дитячий голові химерні мрії, вояцький запал. Не раз телята і вівці, спокійно пощипуючи травцю в чагаринку, були свідками козацьких нападів або уманської різні, виконаної підпасачами під проводом Остаповим. Воля, воля і воля! Се чарівне слово, споетизоване столітнім дідом, розпалювало кров у хлопця, а дедалі, з літами, під впливом витворених панщиною умов, прибирало більш конкретну форму, глибинне значення»)*
- *Чим була зумовлена втеча героя? («Народ стогнав у неволі, але стогнав потай, не протестуючи і коли Остап вихований дідом у давніх традиціях здіймав річ про те, що пора вже висунути шию з панського ярма, люди спочували йому, але далі спочуття діло не йшло. Знайшлись навіть такі, що вклали панові в вуха бунтівничі речі молодика — і от тепер Остап, скривджений і шокований мусив кинути рідний край»)*
- *Що цікавого розповіли емісари діду? («...Вони довго гомоніли з дідом, оповідали про турецьку землю, про тамошні порядки, казали, що під турком добре жити, закликали людей на вільні землі. Дід лишився бо хотів умерти на своїй стороні, а дядько Палас як пішов, так і по сей день...»)*
- *Які відчуття охопили Остапа, коли він далі й далі відходив від рідного села? («Зі сходу дихнув вітерець і овіяв Остапа. І враз Остапові зробилось весело і легко. Він почувся на волі. Молода невитрачена сила хвилею вдарила в груди, розлилась по всіх жилах, запрохалась на волю...»)*

- Якими були попередні уявлення героя про козацтво під час втечі? («Уявляється йому Дунай, широкий-широкий — ну, як Дунай широкий. За Дунаєм — Січ. Басують під козацтвом коні, мов змії ті, повигинали шиї... Козацтво — як мак... Жупан червоний, вус чорний, довгий, при боці шаблюка. Попереду...попереду — Остап. Кінь під ним гарячий, вороний, той що у пана лишився на стайні, одіж із щирого срібла-злата, шабля довжезна»)
- Над чим розмірковував Остап, побачивши, що його хтось наздоганяє? («Оддалень щось манячило на шляху, немов який порожній, з клунками на плечах, плентався шляхом од села. На шляху було небезпечно. Остап зміркував, що пан, дізнавшись про його втіку, міг послати за ним на вздогін. Краще було звернути з дороги в якийсь яроч чи видолинок. Там, навіть, можна переспати спеку і смерком знов у путь»)
- Опишіть Соломію, яка своєю зовнішністю нагадувала чоловіка. («Був то молодий безвусий парубок, міцно збудований, у високій сивій кучмі, короткій чугаїнці і з довгим цівком. Остапові було чудно, що парубок немов осміхався, але коли той наблизився і привітався до нього, Остап із несподіванки скрикнув: “Соломіє!..”»)
- Чим пояснила Соломія про своє рішення тікати разом з коханим? («Далі прокинулася і чую, що все мені противне, все гидке: і чоловік і панщина, й життя моє безщасне... Пропадай воно все пропадом... Піду і я світ за очі... Вже ж за тобою хоч серцеві легше буде»)
- Чому героїня заради Остапа втекла від свого чоловіка? Що подумав Остап про своє подальше життя з Соломією на волі? («Звісно, вона не піде до Січі у братчики. Та й навіщо, коли навкруги Січі скрізь слободи, а в тих слободах живить наші люди з жінками, з дітьми. Туроч дає землю — займай, скільки твоя сила. Вона про се довідне знає од людей. Вони оселяються в слободі, вона хазяйнуватиме, а він з Січі на їздитиме додому, а то й зовсім облишиться на господарстві...»)
- З приводу чого парубок висміяв свою кохану? («Голова молодичина, а ноги парубочі»)
- Через що Соломія вирішує відрізати волосся? Як вона це сприйняла? («Як тільки ніж шурнув по волоссю, і до ніг Соломіїних упало перше пасмо кіс, вона почувала якийсь біль у грудях, щось стисло за серце, і на очі набігли сльози»)

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування

Вступ

1. З якою сільськогосподарською худобою порівнюється неволя народу:
 - а) волон;
 - б) туром;
 - в) конем;
 - г) биком.

2. Де «хоробріші, завзятіші, звили собі гніздо»?
 - а) В лісах; б) у степах; в) неподалік від Угорщини; г) в Туреччині.
3. Народ намагався боротися з панами якщо не зброєю, то:
 - а) сокирами; б) кіллями; в) лопатами; г) ножами.
4. Боротьбу двох станів — панського і мужичого М. Коцюбинський називає:
 - а) жорстокою; б) хронічною; в) масовою; г) одвічною.
5. Чого не робилося панами з тими холопами, яких було спіймано за їх втечу?
 - а) Оддано в рекрути; б) заслано на Сибір; в) катовано канчуками; г) вішано на центральній площі.
6. На півдні якої країни «стояло військо і заслонило волю»?
 - а) Румунії; б) Росії; в) Бессарабії; г) Угорщини.

І частина

1. Як незадоволений пан за поведінку і прагнення Остапа до волі, називав кріпака:
 - а) скаженим; б) лихущим; в) підступним; г) гайдамакою.
2. За що Остап засуджує простий люд? Бо покріпачений народ:
 - а) не прагне отримати хоча б початкову освіту;
 - б) байдуже ставиться до власної долі;
 - в) виявив бажання потрапити на протилежний берег Дунаю;
 - г) не слідкує за власною зовнішністю.
3. Де відбувалося розтавання Остапа з коханою?
 - а) У хаті старого лірника; б) край лісу; в) під вербами у ставка;
 - г) біля панського колодязя.
4. Від чого застерігає Соломія коханого, коли той ось-ось вирушить у подорож?
 - а) Небезпечних вовків у лісі; б) розмовляти з будь-ким;
 - в) багато не пити холодної води; г) не йти селом.
5. Про що попросив Остап Соломію вирушаючи в дорогу?
 - а) Не забувати про нього; б) доглядати дідуся героя;
 - в) щоб вона писала йому листи;
 - г) щоб та позичила йому трохи грошей.
6. Художні засоби, які використав автор твору, висловлюючись: «Невиразною чорною плямою лежало сонне село у видолинку»:
 - а) гіперболу, фразеологізм; б) метафору, порівняння;
 - в) епітет, метафору; г) порівняння, гіперболу.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Прокоментуйте фразу з твору: «...тікало од пана і панщини все, що не втратило ще живої душі, щоб здобути собі те, за що предки

виймали шаблі з піхов». Відповідь узагальніть, посилаючись на відповідні історичні факти і події.

2. Дослідіть, яким чином молодь сприймає здобутки старшого покоління. В чому це виявилось? Свої міркування обґрунтуйте.
3. Дідусь Остапа брав участь у боротьбі з ворогом:
 - а) у Туреччині; б) в Умані; в) визволяючи полонених в Угорщині; г) коли козакував на Січі.

Картка № 2

1. Чому на думку М. Коцюбинського, волю можна здобути виключно дорогою ціною? Що мав на увазі письменник?
2. Обґрунтуйте рішення Остапа Мандрика про те, щоб втекти від пана? Що зумовило героя, на ваш погляд, прийняти таке рішення?
2. Перебуваючи під час втечі на волі, Остап відчув:
 - а) радість і легкість; б) бадьорість; в) піднесеність; г) сум і тугу.

Картка № 3

1. Дослідіть до чого прагнув Мандрика, за умов здобуття волі. Свої спостереження узагальніть.
2. Доведіть, Остап — бунтар, який мріє про волю і щасливе життя. Відповідаючи, наведіть переконливі аргументи з твору, історії.
3. Квітка, з якою порівнювалося козацтво:
 - а) ромашка; б) деревій; в) мак; г) ружа.

VI. Підсумок уроку

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності

VIII. Домашнє завдання

Прочитати II й III частини твору, скласти до них план.

Урок № 49

М. КОЦЮБІНСЬКИЙ «ДОРОГОЮ ЦІНОЮ». ПРОБЛЕМА ВОЛІ ЛЮДИНИ ТА МОЖЛИВОСТІ ЇЇ ЗДОБУТТЯ

Мета: продовжити знайомити школярів з ідейно-художнім змістом «Дорогою ціною» (II, III частини); на прикладі героїв твору з'ясувати розв'язання проблеми волі людини та можливості її здобуття; розвивати навички роботи з текстом епічного твору; усне мовлення, логічне мислення, пам'ять, спостережливість; вміння робити власні висновки, аналізуючи вчинки героїв; виховувати

повагу до краси глибокого почуття кохання, мужності, сили волі як рис характеру, що необхідні для боротьби зі злом, любов до художнього слова.

Тип уроку: засвоєння знань і формування вмінь.

Обладнання: портрет М. Коцюбинського, текст твору, кольорові ілюстрації до оповідання, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки)

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Перевірка домашнього завдання

Складання плану до II та III частин твору

Орієнтовний план:

II частина «Переправа»

1. Темна осіння ніч
 2. Чекання переправи
 3. З'явлення човна
 4. Козацькі вартові
 5. У млині Якіма
 6. Переїзд
 7. Поранення Остапа
- III частина «У плавнях»
1. Втеча від варти
 2. Перев'язування рани
 3. Соломія шукає шляху
 4. Плавні
 5. Пожежа у плавнях
 6. Марення Остапа
 7. Остап віч-на-віч із вовком
 8. Думки і бажання героя

III. Актуалізація опорних знань

1. Міні-дискусія

- Яким чином історичні факти, події відобразилися у творі М. Коцюбинського «Дорогою ціною»? Чи було б оповідання цікавим без посилання на минувшину? Відповідь вмотивуйте.
- Чи можна вважати Остапа і Соломію реальними героями? Наведіть переконливі аргументи.
- Яка проблема, що порушується у творі, є головною, вирішальною? Чим це зумовлено?

2. Літературний диктант «Життя і творчість М. Коцюбинського»

- Місто народження Михайла Коцюбинського. (*Вінниця*)
- Що змалку полюблив Михайлик, подорожуючи з сім'єю селами і містами Поділля? (*Красу природи*)
- Де навчався майбутній письменник після закінчення двокласної школи? (*У Шаргородській духовній школі*)
- Заняття Михайлика, яким він захоплювався у позашкільний час. (*Малював тушшю портрети Добролюбова, Белінського, Чернишевського*)
- Через що М. Коцюбинському не довелося навчатися у Кам'янець-Подільській семінарії? (*Через важкі матеріальні умови сім'ї*)
- За що Михайла Михайловича було заарештовано? (*За зв'язок із народовольцями*)
- Скільки мов знав письменник? (*Дев'ять — українську, російську, польську, французьку, італійську, румунську, татарську, турецьку і циганську*)
- Основне заняття М. Коцюбинського до 1892 року. (*Учителювання*)
- Місто, в якому митець написав твір «Дорогою ціною». (*Чернігів*)
- Російський письменник — друг М. Коцюбинського (*М. Горький*)
- Кому належить фраза: «Коцюбинський розширив обрій української повісті»? (*І. Франку*)
- Де працював Михайло Михайлович, перебуваючи у Бессарабії та в Криму? (*У філоксерній комісії, яка боролася з виноградними шкідниками*)

Примітка. Кожна правильна відповідь оцінюється в 1 бал.

IV. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

V. Основний зміст уроку

1. Вступне слово вчителя

Оповідання «Дорогою ціною» М. Коцюбинського захоплює напруженим і цікавим сюжетом, героїчним характером і духовною красою його героїв. А ще — вмілим показом однієї з форм боротьби кріпаків за волю та незалежність — втечі від панів.

Своїм твором письменник прославив бунтарський дух українського народу, який ніколи не хотів бути робочою худобою для панів. Українське селянство, за словами автора, готове було дорогою ціною заплатити за волю. Воно не запліснявіло в неволі, не втратило живої душі, сподівалося на визволення. Мрія про волю передавалась із покоління в покоління, опоетизовувалась у народних піснях, закликала до втечі від панів у ті місця, «де хоч дорогою ціною можна здобути бажану волю, а ні — полягти кістками на вічний спочинок».

Отже, поговоримо про волелюбний характер українців, героїв твори «Дорогою ціною».

2. Опрацювання проблеми волі людини та можливість її здобуття у творі «Дорогою ціною» М. Коцюбинського.

2.1. Бесіда за питаннями.

- Що ви розумієте під словом «воля»?
- За яких умов сучасні люди можуть бути позбавленими волі?
- Чи можна вважати слова «неволю» та «уярмлення» синонімами? Доведіть власну думку.
- Хто у творі символізує кріпаччину?
- Для чого у вступі до твору М. Коцюбинський намагався на прикладі тура зобразити важкі умови життя народу за часів кріпаччини?
- Чому не всі люди ставали на боротьбу проти існуючого ладу? Що про це зазначив Остап?
- Через що воля для героїв повісті має дорогу ціну?
- Як Остап і Соломія намагаються її здобути? Яких страждань, поневірянь вони з цього приводу зазнали?
- Хто такий Устим Кармелюк? Як він відстоював інтереси простого люду?
- Чи можна вважати, що саме часи антикріпосницької діяльності відтворені у повісті? Відповідь вмотивуйте.
- За допомогою яких рис свого характеру Остап і Соломія долають труднощі, тяжкі випробовування, що дала їм доля?
- А ви маєте волю? Як нею розпоряджаєтесь?

Прийом «Доміно»: Доберіть до слова «воля» синоніми.

2.2. Значення поняття «воля» для розуміння ідейного змісту повісті.

Повість «Дорогою ціною» — один із найкращих творів Коцюбинського. Художник слова розкрив правдиві картини підневільного життя кріпаків, їх нестримне прагнення до волі. Письменник у творі оспівує волелюбність українського трудового народу, закликає здобувати її, хоча б і дорогою ціною.

Твір написаний у 1901 році, коли в країні пожвавився революційний рух і боротьба за волю розгорнулася з новою силою. Героїчні події минулого, до яких звернувся письменник, пробуджували в його душі сучасників приспані прагнення до волі.

Чарівним називає письменник слово «воля». Це слово, що передавало найпозитивнішу мрію народу, розпалювало кров і в Остапа. Він бунтував, нагадував й іншим кріпакам, що «пора вже висунути шию з панського ярма». Герой утікає на вільні землі. У 30-х роках минулого століття в Україні посилюються протести кріпаків та селян проти жахливих умов життя. Вони спалювали садиби панів, вбивали своїх

господарів, їхніх управителів, навіть виступали зі зброєю проти царських військ. Це був час Устима Кармелюка. Це була Велика битва, що наближала скасування кріпосництва.

Саме про цей складний період розповідає у своїй повісті М. Коцюбинський, життя якого було пов'язане з селянством.

Письменник порівнює кріпаків із волелюбним знесиленим туром, на шию якого було накладено ярмо. Однією з форм протесту проти кріпаччини була втеча від пана, і саме на початку ХХ століття це явище набуло масового характеру. Дорогою ціною здобувалася воля, право на щасливе життя, саме на цьому і наголошує письменник у своєму талановитому творі.

М. Коцюбинський своїм твором прославляє бунтарський дух українського народу, який ніколи не хотів бути робочою худобою для панів. Українське селянство, за словами автора, готове було дорогою ціною заплатити за волю. Воно не заплісніло в неволі, не втратило живої душі, сподівалося на визволення. Мрія про волю передавалася із покоління в покоління, опоетизовувалася у народних піснях, кликала до втечі від панів у ті місця, «...де хоч дорогою ціною можна здобути бажану волю, а ні — то полягти кістками на вічний спочинок».

Волелюбний характер українців М. Коцюбинський підкреслює метафорою: «Ярмо було накладено на шию дикому турові», а сила, з якою селянство України бажало волі, порівнювалося з талими водами під теплим подихом весни, з повноводною річкою.

Незважаючи на труднощі і поневіряння Остап зберіг любов до волі. Щоб це підкреслити, Коцюбинський в епілозі змальовує вітер, наділяючи його рисами живої істоти. А, відомо, що вітер у народній творчості — символ волі.

Прагнення до волі, самовіддана боротьба за неї, мужність, відвага — найголовніші риси героїв твору. У цих образах втілено волелюбність українського народу, який ніколи не міг змиритися ні з пануванням іноземних загарбників, ні з пануванням «свої» поміщиків.

2.3. Цитатний матеріал.

- «Вільний дух народу ще тлів під попелом неволі. Свіжі традиції волі, такі свіжі, що часом трудно було відрізнити сьогодні од вчора, підтримували жевріючу під попелом іскру»;
- «Пісня волі, споетизованої, може в дні лихоліття, чаруючим акордом лунала в серцях молоді, поривала її туди, де ще не чуть кайданів, сковалих на людей людьми»;
- «Хлоп протестував, тікав на вільні земля, рятуючись, як міг, од панщини, лишаячи на рідній землі все дороге, все миле його серцю»;
- «...по лівім боці Дунаю, аж ген до моря стояло на чатах військо і заслоняло волю...»

- «Ех, піду, де воля, де інші люди...»;
- «Воля, воля, воля! Се чарівне слово, споетизоване дідом, розпалювало кров у хлопця, а дедалі, з літами, під впливом витворених панщиною умов, прибирало більш конкретну форму, глибше значення»;
- «Він (Остап) почувся на волі. Молода невитрачена сила хвилею вдарила в груди, розлилася по всіх жилах, запрохалась на волю...»

4. Висновок

Ліричний герой твору — волелюбне українське селянство, що «що тікало од пана і панщини», що не заплісніло в неволі, втратило ще живої душі». Головна мрія його життя — бажана воля мрія передавалася з покоління в покоління, поетизувалася в піснях («Гей, там за Дунаєм»), закликала до рішучих дій, зокрема до втечі в ті місця, де хоч дорогою ціною можна здобути бажану волю, а ні — то полягти кістками на вічний спочинок...

Волелюбний характер українського народу підкреслюється метафорою: «Ярмо було накладено дикому турові», а саме його прагнення до волі — порівнянням: «мов талій води під теплим подихом весни, річкою текло вкраїнське селянство...». Дух українського селянства письменник визначає епітетами *вільнолюбивий*, *неспокійний*, а пісню, яку він співав про волю,— чаруючим акордом.

3. Опрацювання ідейно-художнього змісту повісті

II частина

- В яких умовах перехувалися втікачі? (*«В одній із таких яруг, глибоких та покручених по всіх напрямках весняними водами на самому дні ворушилися люди. То були втікачі. Два дні і дві ночі сиділи вони тут у вогкості і пільмі, ховаючись від козачих пекетів, розкиданих по лівому березі Дунаю»*)
- Чого вони очікували? (*«Якраз сьогодні, з півночі мусили вони прокрастися у прибережні комиші і там чекати перевозчиків із-за Дунаю...»*)
- Хто були ті, хто вирішив тікати з України? (*«Було їх там чоловік із тридцять, із дітьми, з усяким хатнім збіжжям, зі слабими навіть, яких не можна було кинути у чужій стороні...»*)
- Яку історію розповів один із втікачів? (*«І попавсь я до грека, і знав я неволі ще гіршої, як удома. Гнав мене на роботу і вдень, і вночі, а годував гірш за собаку... Сорочка на мені чорна, запорошена, нужда на мене напала, їсть... І ходив я, як звір той лісовий, та не смів і словом перечити хазяїнові, бо він нахвалявся наслати на мене почіпак...»*)

- Що зазначив автор повісті про Івана, характеризуючи його? («*Весела і добродушна вдача Іванова не раз ставала їм у пригоді при довгій і важкій блуканині по чужих краях. Іван охоче оповідав про своє життя домашнє, з оповідання того можна було зрозуміти, що втік він не так од панщини, як від лютої жінки, яка мала занадто великі кулаки для малого на зріст Івана. От того-то лютою жінкою і дратували раз у раз Івана, та він не сердився і добродушно викручувався жартома...*»)
- Як Іван ставився до Соломії? («*Він прив'язався до Соломії, що огрядною постаттю нагадувала йому жінку, і за кожним її словом ладен був скочити хоч у пекло...*»)
- Якою була думка Івана про смерть? («*Хіба я боюся смерті? Сохрани Боже!.. Пошли, Господи, й завтра. Раз вмирати — не двічі. Вмер — і край, більш не встанеш...*»)
- Яких труднощів зазнавали втікачів, вибираючись з провалля? («*Раз у раз доводилось спотикатися, намацувати дорогу, падати, чіплятися за клунки, вставати і знов спотикатися...*»)
- Яким був небезпечним шлях із провалля до річки? («*Треба було перейти рівне, незаросле й не закрите нічим місце, щоб опинитися в комишах...*»)
- В яких умовах перебували втікачі в комишах, готуючись до переправи? («*Вони сиділи нерухомо карячки, боячись поворухнутись та зачепити шамкий комиш... Ноги терпли, мряка покривала одєжу холодною росою, вода затікала в обув...*»)
- За що змучені люди дорікали діду Овсієві? («*Люди нетерпеливились. Діти змерзли, пищали, і трудно було заспокоїти їх. Місце було небезпечне — тут раз-у-раз вешталась кордонна сторожа і кожної хвилини могла заскочити. Се дратувало. Нарікання сипались на діда Овсія, усіх брала хіть скоріш покинути небезпечний берег та знов забитися у яку нору. Там бодай можна розкласти вогонь й зігрітися...*»)
- Чому переховуватися на другому боці річки було небезпечним для героїв повісті? («*...Їх могли спіймати, одіслати до пана або запропорити у тюрму...*»)
- Чим мірошник Яким намагався допомогти втікачам? («*Мельників план був дуже простий: зв'язати невеличкий пліт, аби міг здержати двох людей,— і в темну ніч, ховаючись од козаків, переплисти у плавні. А там уже небезпечно...*»)
- Через що місце для переправи, яке запропонував Яким героям, було дуже зручним? («*...Бо доволі було кордонному козакові загнути за виступ — і коліно річки зникало з його очей...*»)
- Яким чином Остапові та Соломії вдалося переправитися на інший берег річки? («*Якийсь час плили вони в тумані, поміж берегами, одірвані від землі й безпомічні. На превелику силу вдалося вибитися*

зі стрижня та наблизитися до берега. Але й тут вода зносила пліт, і нелегко було пристати до берега. Остапові пощастило, однак, зачепитися якимось на прибережну вербу. Соломія вхопилась за гіллячки, Остап придержав пліт — і обоє вискочили на берег, втомлені і мокрі...»)

- Через що обурився Остап, коли він із Соломією здійснили переправу? («Дивне почуття охопило Остапові груди: замість радості — сильне обурення стрепехнуло його істоту. В один мент відчув він усі кривди й знуцання, які зазнав у покинутому краї, і, твердо упираючись ногами в нову, не панцизняну землю, він затис кулак і погрозив на той бік річки. Бодай ти запалася, треклята країно, з твоїми порядками!»)

III частина

- Як поводитися Соломія, коли козацька куля влучила в Остапа? («Вона торсала Остапа за одержу, тягла його з собою і з жахом повторяла: Тікаймо... тікаймо... він іще стрілятиме, він уб'є тебе...»)
- Де здобула Соломія води для пораненого коханого? («Ба! Адже вони на воді! Про се свідчить трясовина, що вгинається під ногами. Соломія спробувала викопати рукою ямку і справді докопалась до води. Була се густа, гнила й тягуча рідина, з противним запахом увару...»)
- Із приводу чого сперечались морок із Соломією? («Соломії ставало моторошно. «Брешеш, брешеш ...— хотіла вона кинути в лице злого морокові — він мій... він буде жити... його не дуже поранено... адже він скільки пробіг...» Але морок уперто шумів своє: «Він умре... шу... шу... він умре...»)
- Через що Остап і Соломія не могли порозумітися між собою? («Остапові здавалося, що вони мусять держатися правої руки; Соломія ж навпаки, доводила, що їм слід йти ліворуч, проти вітру, бо здається, направо гнеться комиш. Соломіїне перечення драгувало пораненого, і вона мусила згодитися з ним...»)
- Що вирішила зробити Соломія, коли відчула безвихідність становища, в якому вона перебувала з Остапом? («Чи не краще б лишити тут Остапа — вона ж йому однаково нічим не годна допомогти — та самій метнутися й пошукати виходу? Так було б певніше й скоріше...»)
- За чим спостерігала Соломія, рухаючись через комиші озерця?
- За що дорікала себе Соломія? Що вона відчула, заблукавши в комишах озерця? («Раптом Соломія зупинилась і мало не зомліла од страшної думки. Їй прийшло в голову, що вона може не знайти Остапа, бо нічим не зазначила своєї дороги. Треба було ламати комиш абощо. Треба зараз вертатися поки вона недалеко одійшла й не забула дороги. Серце її неспокійно калатало, коли вона бігла назад, одшукуючи свої сліди. Вона не мала часу на обережність — комиш бив її по лиці і навіть скалічив ногу. Та то були дрібниці. Коли б швидше

- знайти Остапа, вона тоді знов подається на розвідки, тільки не буде такою дурною, не забуде значити дорогу...»)
- Чому Соломія до комиша ставилася з такою ворожістю? («Він їжа-чився перед нею, тіснив боки в напасть іззаду, ловив корінням за ноги, колов і різав шорстким листом. Жовтий, гладкий, високий — він глузував із неї, помахуючи над її головою рудим чубом. Соломія чула до нього зненависть, як до живої істоти. Він драгував її. Коли б у неї був серп або ніж, вона різала б його доти, поки б він не поліг увесь або вона сама не впала трупом. Соломія накинулася на нього і почала трошити зі злості, з озвірінням, як свого ворога...»)
 - Чому Соломія, не знайшовши Остап, заплакала? («Соломії не так жаль було себе, як Остапа; вона уявляла собі, як він тепер лежить хворий і самотній у пущі і виглядає її з очеретів. Їй жаль стало молодого змарнованого життя і вона заплакала...»)
 - У чому ж виявилася цілеспрямованість Соломії? («Ні, вона не хоче гинути отут! Як тільки на світ займеться і можна буде йти, вона піде просто, просто і буде йти, аж поки дійде до краю. Вона знайде там людей, оддасть їм усі свої гроші, що висять зашиті в торбинці на шиї, і з ними обшукає плавні та знайде Остапа...»)
 - Що відбувалося у плавнях через пожежу?
 - Про що думав Остап, лежачи у комишах? («Згадувались йому давні заміри, він думав про те, чого йшов сюди, у Туреччину, через що покинув рідне село й дідуся. Як-то тепер живуть дідусь чи живі й здорові? Чи згадують Остапа? От коли б вони прийшли й подивились на свого внука, підстреленого, знесилоного, покинутого в комишах на обід вовкам та воронам...»)
 - Що сталося із Січчю? («Ні, нема дідуся, вже Січі... Була та загинула... Вивів Гладкий, може, чули товариство на азовські степи, покинув турка...»)
 - Що мріяв зробити Остап, якщо залишиться живим? («Як живий буду, землю оратиму, рибальством житиму... все ж краще на волі, ніж під паном. Там іще лишилися наші люди, дідуся, під турком...»)
 - Як Остап сприйняв з'явлення біля себе вовка? («Звір стояв нерухомо, врешті переставив одну лапу, далі другу і трошки присунувся до Остапа.
 - Остап зачерпнув пригоршнею води і бризнув на вовка. Бризки долетіли до його морди, кілька з них впало на неї. Вовк вискалив зуби і осів на задні лапи, але не одходив...»)
 - Яким чином герой намагався захиститися від живого звіра? Як при цьому поведився вовк? («Остап знов покропив його водою. Вовк клацнув зубами і блимнув очима. Він був невдоволений. Посидівши трохи й не зводячи очей з Остапа, він раптом витяг шию, подався вперед

і так жалібно завив, що Остапові аж мороз пішов поза шкіру. Вив він довго, на кілька нот, із великим смаком із заплющеними очима. Врешті замовк, посидів трохи і наблизився до Остапа. Єдиним оружжям Остаповим була вода, і він од часу до часу обливав нею вовка, не допускаючи до себе. Вовк врешті скучив. Він кілька раз сердито, запеклістю клацнув на Остапа зубами, крутнувся і щез у комишах...»)

- Про які слова Котигорошка щодо смерті згадував Остап? («Хіба я боюсь смерті?.. Зроду-звіку. Пошли, Господи, хоч зараз. Раз умирати — не двічі... Умер — і край, більше не встанеш...»)
- Як герой ставиться до своєї смерті? («Остап теж не боявся смерті. Йому тільки хотілось перед смертю побачить Соломію. Дідуся він бачив, той приходив до нього, а Соломії як нема, так нема... І саме тепер, коли вони здобули собі волю і мали в щасті й радості почати нове життя, приходять погибель і, як щенят у річці, топить їх обох...» Він не хоче вмерти. Він хоче жити. Світ такий красний... Остап ще молодий, він не жив іще, не зазнав усього... йому ще хочеться глянути на сонце, побачити світ Божий, людей, обняти Соломію... Він і ще живий, він не лежатиме тут колодою, не ждатиме, аж прийде смерть...»)
- Якою була радість Остапа, коли почув над собою голос коханої? («То я, то я, серце моє... — обзивається він до неї і чує, як вона зводить його, бере на руки, як малу дитину, і вони летять обоє у високості, ген-ген до зоряного неба... Йому там радісно, так добре...»)

VI. Закріплення опрацьованого матеріалу

1. Проведення тестового опитування

II частина

1. Про що автор повісті зазначає: «У долині, на виднокрузі, сіріло щось широкою смугою і розливалось з птьми»?
 - а) Ліс; б) Чорне море; в) левада; г) Дунай.
2. Переховуючись у яругах, втікачі очікували:
 - а) румунів; б) перевозчиків; в) козаків; г) коли буде дощ.
3. Чому втікачі, переховуючись, раптом погасили вогнище?
 - а) Вже добре зігрілись; б) напекли картоплі;
 - в) почули кінський тупіт; г) хтось чужий кричав у темряві.
4. Тікаючи з неволі, Іван в дорозі пристав до Остапа через те, що вони:
 - а) були з одного повіту; б) разом колись збирали панський урожай;
 - в) мали спільних родичів; г) знали один одного ще з дитинства.
5. Якою була причина того, що Іван вирішив залишити рідне село?
 - а) Не хотів працювати на пана; б) від голоду; в) через свою жінку;
 - г) виявив бажання вирушити на пошуки кращого життя.

6. Що вразило втікачів, коли вони переховувалися в комишах?
 - а) Крик ворони; б) ссяння трьох вогників; в) *вий вовка*;
 - г) хлюпіт води.
7. Тікаючи від охорони, Остап із Соломією нагадували:
 - а) сполоханих птахів; б) *тварин, яких цькували собаками*;
 - в) листячко, що тріпотіло від сильного вітру;
 - г) тремтіння людей перед бурею.
8. Річка, за якою знаходиться Туреччина:
 - а) *Прут*; б) Дунай; в) Ворскла; г) Знам'янка.
- 9) Що робили Остап із Соломією для того, щоб переправитися через річку?
 - а) Латали свій одяг; б) готували зброю; в) *майстрували пліт*;
 - г) ремонтували човен.

III частина

1. Вирушаючи на пошуки людей, Соломія залишила Остапа:
 - а) в ярузі; б) *біля вогнища*; в) на плоті; г) у лісі.
2. Через що Соломія вимушена була вернутися до Остапа, розпочавши пошуки людей? Бо:
 - а) забула взяти гроші;
 - б) необхідно було зробити перев'язку пораненому коханому;
 - в) *не позначила своєї дороги назад*; г) почула чийсь стогін.
3. Яких диких тварин Соломія не бачила, рухаючись через комиші озерця?
 - а) гусей; б) *качок*; в) гадюк; г) вужів.

Примітка. Кожна правильна відповідь оцінюється в 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Що, на ваш погляд, свідчить про умови в яких перебували втікачі, очікуючи переправи? Відповідь обґрунтуйте.
2. Як ви вважаєте, через що автор повісті ототожнює смерть втікачів у сирому багні чи вдома в неволі? Наведіть переконливі аргументи.
3. Через відсутність харчів Соломія споживала:
 - а) листя комиша; б) *стебло або коріння подорослів*;
 - в) качині яйця; г) гриби.

Картка № 2

1. Прокоментуйте, що мав на увазі Остап, висловлюючись: «Бодай ти запалась, треклята країно, з твоїми порядками»? Чим викликано таке обурення?
2. Чим, на ваш погляд, пояснити прагнення Соломії прийняти на себе всі болі і страждання Остапа? Наведіть переконливі приклади з повісті.

3. Про кого згадував Остап, лежачи пораненим у комишах?

а) Діда; б) пана; в) осавулу; г) заробітки.

Картка № 3

1. Дослідіть, що свідчить про мужність, силу волі Соломії, коли вона розшукувала зворотний шлях у комишах до Остапа. Відповідь узагальніть.

2. Як ви вважаєте, чи змінювалося ставлення Остапа і Соломії одне до одного під час складних ситуацій, в яких вони перебували? Своє міркування вмотивуйте, наводячи переконливі факти повісті.

3. Чим Остап намагався захиститися від вовка?

а) Стовбуром комиша; б) водою; в) ножем;

г) помахами рук і криком.

VII. Підсумок уроку

VIII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

IX. Домашнє завдання

Скласти план, зібрати цитати до характеристики образів Остапа і Соломії.

Урок № 50

М. КОЦЮБИНСЬКИЙ. «ДОРОГОЮ ЦІНОЮ». ПРОТЕСТ ОСТАПА І СОЛОМІЇ ПРОТИ КРІПОСНИЦЬКОЇ НАРУГИ, БУДЬ-ЯКОГО НАСИЛЬСТВА НАД ЛЮДИНОЮ

Мета: охарактеризувати образи головних героїв твору (Остапа, Соломії), дослідити, як випробування гартують характер людини, як відбувається боротьба проти будь-якого насильства над людиною; вчити восьмикласників осмислювати вчинки персонажів, визначати типові та індивідуальні риси, розвивати вміння робити власні висновки, аналізувати вчинки героїв; логічне мислення, увагу, пам'ять, формувати кругозір, світогляд школярів; виховувати волелюбність мужність, винахідливість, зневажливе ставлення до жорстокості і зла.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрет М. Коцюбинського, текст твору, учнівські малюнки «Яким я уявляю героя (героїню) твору», дидактичний матеріал (тестові завдання картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Перевірка домашнього завдання

1. Огляд-конкурс малюнків школярів на тему «Яким я уявляю героя (героїню) твору М. Коцюбинського “Дорогою ціною”». Визначення переможців конкурсу.

2. Складання орієнтовного плану до IV й V частин та епілогу оповідання.

IV частина. «У циган»:

1. Циганська хатина.
2. Господарі.
3. Благання циган Соломією.
4. Остап під опікою старої циганки.
5. Побут циган.
6. Соломія вирушає на заробітки.
7. Арешт циган і Остапа.

V частина «Боротьба за врятування Остапа»:

1. Домовленість Соломії з болгариним.
2. Радість Соломії.
3. Арешт Остапа.
4. Соломія турбується про визволення Остапа з «конаку».
5. Підготовка до визволення Остапа силою.
6. Річка.
7. Поєдинок з вартою турецького човна.
8. Смерть Соломії та Івана.

Епілог «Доля Остапа»:

1. Брудна хвиля овечої отари.
2. Маленька халупка.
3. Вітер.
4. Остап — старий дід.
5. Розповіді Остапа про своє минуле життя.

III. Актуалізація опорних знань.

Вікторина «Пізнай героя за його висловлюванням»

- «Втечу.. Піду за Дунай, може, ще там люди не пособачились...» (Остап)
- «Бунтар... гайдамака! Він мені людей баламутить!» (Пан)
- «...Тікаймо звідси, бо ті хлопи заб'ють нас, як мого дідуся в Умані». (Панночка)
- «Ну, хай тебе боронить і хова од лихого мати божа... Прощавай!» (Соломія)

- «Не так мені страшно ляха, як злість бере на наших людей: застромив віл шию в ярмо та й байдуже йому, тягне, хоч ти що...» (Остап)
- «З живого шкуру здеру, чисто оббілюю... Я ж йому пригадаю, гайдамаці, Кодню...» (Пан)
- «За Дунай, у Січ із тобою... Приймаєш товариша чи не приймаєш?» (Соломія)
- «Пропадай воно все пропадом... Піду і я світ за очі... Вже ж за тобою, хоч серцеві легше буде...» (Соломія)
- «Шукай тепер, пане, парубка з молодницею... ніхто не бачив, лиш двох парубків стрічали». (Соломія)
- «Хіба я боюся смерті? Сохрани боже!.. Пошли, господи, й завтра. Раз вмирати — не двічі. Вмер — і край, більш не встанеш». (Іван)
- «Бодай ти, запалася, треклята країно, з твоїми порядками!..» (Остап)
- «Як живий буду, землю оратиму, рибальством житиму.. все ж краще на волі, ніж під паном...» (Остап)

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

IV. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

V. Основний зміст уроку

1. Вступне слово вчителя

М. Коцюбинський на основі глибокого вивчення життя кріпаків початку ХХ ст. за допомогою творчої уяви написав захоплююче оповідання «Дорогою ціною». В ньому письменник показав протест проти кріпосництва, який виявився у втечі кріпаків за Дунай у пошуках кращої долі. Події, імена, думки і поведінка героїв та подробиці їхньої втечі — вимисел письменника. Разом з тим усі події та герої правдиві, типові. Типовість у цьому творі виявляється в реалістичному змалюванні життєвих фактів і характерів кріпаків першої половини ХІХ ст., які письменник подав узагальнено. Втілені вони в індивідуальних людських долях Соломії і Остапа — привабливих героїв, які діють у конкретних історичних обставинах.

Тому сьогодні на уроці ви охарактеризуєте живі образи Остапа і Соломії, розкриваючи красу їхньої душі, благородство прагнень до волі, героїчний характер тощо.

2. Характеристика образів головних героїв твору

2.1. Образ Остапа Мандрики.

2.1.1. Орієнтовний план до характеристики героя оповідання.

1. Остап Мандрика — головний герой оповідання «Дорогою ціною».

2. Портрет і зовнішність героя
3. Багатоаспектність зображення Остапа:
 - а) психологічний стан;
 - б) ставлення до життя;
 - в) прагнення та цінності;
 - д) роль діда у вихованні героя, формуванні його поглядів;
 - д) кохання до Соломії.
4. Риса характеру героя:
 - а) мужність і бунтарство;
 - б) ненависть до панів;
 - в) щирість і доброта;
 - г) рішучість і винахідливість;
 - д) здатність до ризику;
 - е) терпимість і волелюбність;
 - є) ніжність і чуйність у ставленні до Соломії;
 - ж) вірність у коханні;
 - з) працьовитість, любов до землі;
 - и) оптимістичність, життєлюбність.
5. Остап — борець за волю, щасливе життя поневоленого люду

2.1.2. Матеріал для характеристики образу героя.

Остап Мандрика — герой оповідання М. Коцюбинського «Дорогою ціною» — виховувався на героїчних традиціях предків. Змалку він заслуховувався розповідями столітнього діда, який «ходив у Січ, а потім різав панів в Умані» (під час Коліївщини). Ці чарівні слова розпалювали кров у хлопця, будили і його уяві картини вільного життя.

Виріши, Остап побачив, що пани перетворили народ на худобу, побудували свій добробут на злиднях і горі кріпаків. Сміливий і волелюбний юнак закликає селян «висунути шию з панського ярма». За це пан називав його бунтарем, гайдамакою, похвалявся з живого шкуру здерти, віддати в рекрути. Герой ненавидить рабські душі, його бере злість на тих людей, що, як воли, покірно тягнуть ярмо неволі. Він закликає селян «Висунути шию з панського ярма».

Остап вирішив покинути рідний край і втікати на вільні землі по той бік Дунаю, де колись оселилися запорізькі козаки після зруйнування царськими військами Січі. Герою був знайомий на рідній землі «кожен кущик, горбок, долина, кожна стежечка — все це було йому знайоме, промовляло до його». Йому жаль було залишати старого, кволого дідуся, тяжко було розлучатися з коханою Соломією, покидати, може, навіки рідне село. Але нездоланне прагнення волі перемагало ці почуття.

Герой не самохіть утік з України. Недоля вигнала його на чужину. Саме про це свідчить його настрій, коли він опинився за Дунаєм, його-

му «зробилося весело й легко». Та хоч і вирвався від пана Остап, але ще багато злигоднів довелося йому зазнати в пошуках волі.

При першій спробі переправитись через Дунай Остапові й Соломії не пощастило: вони ледве не потрапили до рук сторожових козаків. Переборюючи величезні труднощі, нелюдську втому, вони нарешті за допомогою мельника Якіма переправились через Дунай. «Бодай ти запалася, треклята країно, з твоїми порядками!» — гукнув Остап, опинившись на чужому березі. І ніби у відповідь на це з другого берега пролунав у темряві постріл і тяжко поранив Остапа.

Герой не боїться смерті, він хоче жити, бо «світ такий красивий», бо йому хочеться «глянути на сонце, побачити світ божий, людей, обняти Соломію». Він виявляє величезну силу в боротьбі за життя — хворий повзе, шукає виходу з плавнів.

Відважним і сміливим виявив себе Остап і в сутичці з турецькими жовнірами: беззбройний, хворий і знесилений, він бореться з трьома озброєними турками, щоб не опинитися знову в неволі.

Зворушує й Остапа вірність у коханні. Особливо глибоке співчуття викликає уже старий самотній Остап, що вслухається в розмову вітру, в «тихий, ледве чутний, мов із дна Дунаю», поклик Соломії. З Остапових уст чуємо хвилюючу розповідь про долю кріпаків-утікачів.

Зовнішній вигляд (портрет) Остапа змінюється залежно від умов і віку. На початку це стрункий і міцний парубок, з чорними очима, орлиним носом і темним молодим вусом на засмаглому обличчі. Коли Остап був поранений, «його молоде обличчя немов прив'яло, на уста впала смага». В кінці твору бачимо героя сивим дідом. У нього кудлаті брові й «мутні очі», що дивляться в простір, а усмішка «розсуває зморшки».

Мужність, відвага, волелюбність, готовність до боротьби, ніжність у ставленні до Соломії, вірність у коханні, любов до життя і рідного краю — такі основні риси Остапа.

Мужність не покидає його ніколи: ні тоді, коли він закликає народ скинути панське ярмо, ні тоді, коли він відважується на тяжку і ризиковану втечу, ні тоді, коли йому тяжко пораненому, безсилому доводиться віч-на-віч зустрітися з голодним вовком, ні тоді, коли він вступає у нерівну боротьбу з турецькою вартою.

В епілозі розповідається про тяжкий життєвий шлях Остапа. Людям, які заходять до його халупки, він показує «збасаманений синій хребет», де списана, як він каже, його «життєпис».

— «Оце ззаду пам'ятка від пана, а спереду, ніж ребрами, маю дарунок від москаля...кругом латаний...Дорого заплатив я за волю, гірку ціну дав».

2.1.3. Цитатна характеристика.

- «...Його, стрункого й міцного, з гарними очима, орлячим носом і темним молодим вусом на засмаленому обличчю».
- «Хай воно загориться без вогню й диму.. Втечу.. Піду за Дунай, може, ще там люди не пособачились...»
- «Не так мані страшно ляха, як злість бере на наших людей: застромив віл шию в ярмо та й байдуже йому, тягне, хоч ти що... Ех, піду, де воля, де інші люди...»
- «Се одиноке світло серед сонного села було немов останнім «прощавай» рідного закутка, ниткою, що в'язала його з батьківщиною, з усім близьким. Але за хвилину віконце згасло, і Остап почув, як разом із зниклим світлом в його серці щось урвалось і село геть одсунулось од його. Остап непомітно для себе зітхнув...»
- «Дивне почуття охопило Остапові груди: замість радості — сильне обурення стрепехнуло його істоту. В один момент відчув він усі кривди й знущання, які зазнав у покинутому краї, і, твердо упираючись ногами в ногу, на панщизняну землю, він затис кулак і погрозив на той бік річки».
- «Та хіба він сам за весь свій двадцятилітній вік не був лишень панською худобою? Хіба його батько, мати, Соломія, навіть дідусь його, що ходив у Січ, а потім різав панів в Умані,— хіба ж вони не стали такою худобою? Коли б вони не були панським товаром, то не міг би пан розлучити його з Соломією та силою оддати її за свого хурмана, не міг би сивого дідуса катувати на стайні нагаями... не похвалявся б оббілувати Остапа за сміливе слово».
- «Ті билиці-казки про Січ, козацтво, про боротьбу з панами за волю, яких він слухав затаївши дух й не зводячи розжеврілого ока з уст дідових, будили в дитячій голові химерні мрії, вояцький запал».
- «І враз Остапові зробилось весело і легко, Він почувся на волі. Молода невитрачена сила хвилею вдарила в груди, розлилась по всіх жилах, запрохалась на волю...»
- «Як живий буду, землю оратиму, рибальством житиму.. все ж краще на волі, ніж під паном...»
- «Остап теж не боявся смерті. Йому тільки хотілось перед смертю побачити Соломію».
- Остап про Соломію: «Вона така добра, так кохала його, вона пішла за ним у далеку дорогу, не пожалкувала кіс своїх задля нього, вона доглядала його, як рідна мати, була вірна, як товариш».
- «Половина мене лежить на дні Дунаю, а друга чекає й не дочекається, коли злучиться з нею...»

2.2. Образ Соломії.

2.2.1. Орієнтовний план до характеристики героїні твору.

1. Соломія — яскравий, багатогранний, глибокий образ української літератури.
2. Портрет і зовнішність героїні.
3. Риси характеру Соломії:
 - а) мужність і відвага;
 - б) вірність і самовідданість;
 - в) волелюбність і ненависть до гнобителів;
 - г) любов до життя;
 - д) здатність на самопожертву;
 - е) щирість і душевність;
 - є) оптимістичність та енергійність.
4. Трагічна доля героїні.
5. Значення образу української жінки.

2.2.2. Матеріал для характеристики образу героїні.

Соломія — вродлива і сильна жінка. Вона має високу і міцну, «як на доброго мужика», постать, гарне, «свіже, повне обличчя, з карими очима, що так виразно біліло при картатому очіпку й пасмах чорного волосся».

Тяжким і нерадісним було життя Соломії, яку пан силою віддав заміж за нелюбого чоловіка. Щоб визволитись з цього подвійного рабства — від поміщика і нелюба — Соломія разом з Остапом тікає за Дунай. Енергійна, вольова, дужа, вірна подруга Остапа, вона терпляче переносить всі злигодні мандрівного життя і не раз допомагає Остапові в дорозі, рятує його з біди.

Самовіддано бореться Соломія за життя Остапа: вона виводить його з плавнів, невтомно працює, щоб заробити собі й йому на проживання, продає свій одяг, щоб викупити Остапа в жовнірів. Найяскравіше виявився героїчний характер Соломії і готовність її на самопожертву, коли вона, рятуючи Остапа, гине у хвилях Дунаю. Як і поранений Остап у плавнях з останніх сил боровся за життя, так тепер Соломія, тонучи, напружує всі сили, щоб дістатися до берега, бо «там так гарно, там сяє сонце, там зелено, там небо синє, там радість, життя... Душа рветься до сонця».

Трагічна доля Остапа і Соломії, їх поневіряння в Туреччині свідчить про те, що всюди, де володарюють пани, трудяща людина не може знайти для себе щастя.

2.2.3. Цитатна характеристика.

- «Далі прокинулась і чую, що все мені противне, все гидке: і чоловік, і панщина, й життя моє безщасне... Пропадай воно все пропадом... Піду і я світ за очі... Все ж за тобою хоч серцеві легше буде...»

- «Серце нило в Соломії од жалю й тривоги. Їй легше було б, коли куля потрапила до неї».
- «Соломії ставало моторошно. «Брешеш, брешеш... — хотіла вона кинути в лице злomu морокові,— вік мій... він буде жити... його не дуже поранено... адже він стільки пробіг...»»
- «Зате вона почула вогкий холод, що проймав її наскрізь. Та вона не хотіла виймати з-під голови в Остапа своєї одежини і тільки скорчилась, щоб хоч трохи зігрітись... Він вигоїться, він житиме... вона не дасть йому загинути...»
- Вона не мала часу на обережність — комиш бив її по лиці і навіть скалічив ногу. Та то були дрібниці. Коли б швидше знайти Остапа, вона тоді знов подасться на розвідки, тільки не буде такою дурною, не забуде значити дорогу.
- «Соломії не так жалко було себе, як Остапа; вона уявляла собі, як він тепер лежить хворий і самотній у пущі і вигляда її з очеретів. Їй жаль стало молодого змарнованого життя...»
- «Ні, вона не хоче гинути отут! Як тільки на світ займеться і можна буде йти, вона піде просто, просто і буде йти, аж поки дійде до краю. Вона знайде там людей, оддасть їм усі свої гроші, що висять зашиті в торбинці на шиї, і з ними обшукає плавні та знайде Остапа».
- «Соломія все йшла. Вона зібрала свою енергію, всю силу волі, всю міць тіла і йшла уперто і завзято з вірою, що її широкі й високі груди зламують усі перешкоди».
- «Люді добрі,— благала Соломія, стоячи на колінах,— змилуйтесь, прийміть нас до хати... Ви ж бачите — пропадаємо... Чоловіка мого пострелено, він ледве живий, мало не загинули ми в плавнях... Я вам одячу, я вам одроблю... Візьміть усе, що маю... все... та не кидайте нас... Ось нате...».
- «Однак Соломія не тратила надії і навіть не дуже журилась. Молодість брала своє. Коли вони не загинули в плавнях, коли не пропали й досі, то вже тепер не загинуть,— аби Остап швидше вигоївся».
- «Коли тільки річ у грошах,— вона заставить себе, а роздобуде їх. Вона від рота відриватиме кожен шматок, кожен день складатиме на викуп».
- «Соломія була певна, що не дозволить перевезти Остапа за Дунай. Як це станеться, що вона зробить, вона не знала, але певність у тому зростала в ній з кожним днем. Вона ладна піти на видиму смерть, коли цього треба».
- «Приходить смерть. Але вона не дасться. Вона має сильні руки, а до берега недалеко. Вона чує за собою якісь крики, Остапів го-

лос, та їй не до них. Вона мусить поспішати ся, поки не змерзло тіло... Дикі невгамовні сили життя встають, і пруться, і розпирають груди, зростають у лютість... Усі сили добути... всю теплу кров... усю волю... Ось ближче до берега... Ось берег видно... а там так гарно, там сонце сяє, там зелено, там небо синє, там радість, життя... Душа рветься до сонця, а тіло тягне до себе чорна безодня. Вона сковає його залізом, обвішує камінням, обхоплює холодними руками... Все тяжчим і тяжчим стає воно, все глибше і глибше пірнає у воду...»

3. Символіка у творі

- 1) Щоб підкреслити, що Остап на все життя зберіг любов до волі, письменник в епілозі змальовує вітер, який у сприйманні Остапа наділяється рисами живої істоти. (Вітер у народної творчості — символ волі.) Остап живе «серед розлогих просторів», «в царстві вітру, який «несе в собі весь гомін землі... від скритого зітхання серця до крику смертельної розлуки. Треба тільки уміти слухати». І в цьому космічному вихорі десь загубились і долі, і кохання двох невмираючих сердець — Остапа і Соломії. Такий романтичний піднесений образ природи підсумовує розповідь про вічну тайну кохання.
- 2) Туман у творі сприймається як цілком конкретна картина. В той же час він символізує безперспективність, невідомість шляху, який обрали герої повісті. Як світло де-не-де блимало крізь млу туману, так їхня надія пробивалася через морок сумних думок.
- 3) Порівняння «ніч тяглась довго, безконечно, як смерть» з великою силою передає внутрішній стан Соломії й хворого Остапа, які напружено чекали ранку.
- 4) Влучно використав письменник і народні прислів'я та приказки.
 - Появу Соломії — вірної подруги і надійного товариша — Остап привітав прислів'ям: «При своїй небозі добре і в дорозі».
 - Прислів'я Івана Котигорошка «Не їла душа часнику, не буде й смердіти», в якому висловлено тверду віру в торжество справедливості, заперечується жорстокою дійсністю.

4. Роль звукових елементів у повісті

- 1) Вічний шум безбережного моря комишу передається звуконаслідувальними алітераціями (повторення звуків «ш», «с») та асонансами (повторенням звуку «у») через сприйняття Соломії. У шелесті комишу Соломія десь глибоко відчувала вирок для себе.
- 2) Розбурхану стихію пожежі допомагає відчутти звук «р», повторений багато разів.

5. Роль і сенс кольорів у творі

У малюнках природи слово М. Коцюбинського світиться, грає різними барвами, дзвенить багатьма струнами. І все ж слід відзначити, що в описі природи в повісті «Дорогою ціною» переважають чорні й червоні барви: чорна — при зображенні мороку, осінньої ночі, червона — в картинах пожежі. Обидві барви співзвучні переживанням героїв. Чорна — сумному настрою, червона — страху, породженому пожежею.

6. Опрацювання ідейно-художнього змісту повісті

- Яким був циганський виселок? Опишіть його за допомогою тексту повісті. (*«Він складався всього-на-всього з трьох хаток, властиво, курників низеньких, кривих, зліплених із глини, як ластівчані гнізда». У двох із них, очевидно, ніхто не жив, бо вікна були повидирані, комишеві стріхи обсипались і кінці лат стирчали з них, як ребра кістяка. Тільки в одній ліплянці світились два віконця і вився димок із вербового димаря*)
- Про що попросила Соломія узнати у циган? Що відбувається у її голосі (*«— Люди... добрі... рятуйте... рятуйте!.. Остап лежить там, недалеко... ходім... рятуйте...— Люди добрі,— благала Соломія, стоячи на колінах,— змилуйтеся, прийміть нас до хати... Ви ж бачите — пропадаємо... Чоловіка мого пострілено, він ледве живий, мало не загинули ми в плавнях... Я вам оддячу, я вам одроблю... Візьміть усе, що маю... все... та не кидайте нас...»*)
- Як Соломія віддячила циганам за допомогу? (*«З цими словами Соломія зірвала з шиї торбинку і висипала з неї на руку старому циганові кілька срібних монет»*)
- З яким натхненням доглядала стара циганка Остапа? (*«...Сиві пасма кіс, що вибивались із-під чорної хустинки, спокійно лягали на Остапові груди, мов на груди сина, коли вона обмивала та перев'язувала йому рану. Напоєний незабаром зіллям, із перев'язаною раною, зогрітий теплом, Остап розплющив очі»*)
- Чим було викликано незадоволення молодого Маріуца до Остапа? (*«Молода Маріуца при мужчинах не звертала уваги на Остапа, та навіть показувала, що її сердить уся ця історія: вона часто викрикувала щось лихе різким, як у ворони, голосом і блимала непривітним оком у куток, де лежав ранений, та Соломія помічала, що все се робиться більш для Раду, бо, сердячись, циганка позирала скося на чоловіка, видимо цікавлячись, яке се враження робить на нього»*)
- Чим займалися цигани? (*«Вони їздили по селах, жебракували, збирали де яєчко, де жменю муки або кукурудзи, викопували зі смітників брудні й подерті ганчірки і виладновували увечері з гарби таку силу різнорідних речей, що трудно було вірити, аби всі вони дістались їм із доброї волі милосердних людей»*)

- Як відбувалась циганська вечерея? («За вечерею з'являлась горілка, вино, всі пили, кричали, вимахували руками, гнулися, як комишина, блимали чорними очима та підсиненими білками, світили розхристаними чорними грудьми. Часом заходили на вечерю сусідні цигани, похмурі й непевні фігури, і теж пили, кричали, стучали кулаками у стіл»)
- Чому Остап не сприймав веселої циганської компанії? («Остап не міг спати від того галасу: він лежав із розплющеними очима, в гарячці, і уявляв, що попав у пекло»)
- Яку роботу виконувала Соломія у циганській хаті, коли хазяїв не було вдома? («Вона підмазувала чорні, задимлені стіни хатчини, що нагадувала дику печеру, мела домівку, стирала пил із Гіциної скрипки, мила стіл і навіть занехаяні шибки, крізь які видно було море рудого комишу та білу блукаючу коло хати козу»)
- Для чого Соломія вирішила ходити з циганами по жebraх? («Соломія тепер могла залишити Остапа на день самого. Вона радилась із ним: чи не піти їй разом із циганками по селах, може хто найме на подення. А то стрінуться де свої люди, напутять, допоможуть, не те що чужі»)
- Чому життя героїв у циганській хатці ставало тяжчим? («Гіца, помітивши, що Соломія приносить гроші, він якось приступив до неї, простяг руки, закрутив грізно баньками і крикнув: — Давай гроші! Чи я дурно тебе годуватиму... Надалі так було з кожним її заробітком: він щезав у глибокій Гіциній кишені»)
- Через що відбулася бійка між Раду і Маріуцею? («Саме в той момент, як Маріуца схилилась над Остапом (допомогла його зав'язати хустку), Раду ввійшов до хати. Циган зразу збілів, а його борода й волосся з чорних стали синіми... Руки самохіть стиснулись у кулаки»)
- Якої думки дійшов Остап про циган, спостерігаючи за їх життям? («Часто серед ночі, перериваючи спокійний сон хатинки, розлягався раптовий стукіт у віконце, і хату сповняла ціла банда якогось непевного люду, що пив, кричав, блискав жадними очима і сварився, як вовча тічка. Раз якось Остапові не спалося. Він відхилив надвірні двері, щоб дихнути свіжим повітрям, і побачив, як Раду пригнав чийсь коні, спутав їх і відвів у комиші. І чим більше Остап придивлявся, тим більше помічав і все більше запевнявся, що попав він у злодійське гніздо»)
- У чому полягала майстерність Гіца у грі на скрипці? («Він підняв одну ноту і все викочував і викочував її нагору, все вище та й вище, аж млоїло, аж дух захоплювало в грудях. Врешті нота зірвалась із високості і покотилась униз. Спочатку вона котилась одна, підскакуючи й розганяючись, та ось ненароком зачепила другу, третю. Бренькнули ті ноти і покотились разом униз, як камінці згори, все швидше, все більш розганяючись, усе більше захоплюючи нот, зрос-

таючи в лавину звуків, у грізний музикальний водоспад, в якому чулась дика енергія руху»)

- Про що згадував Остап, слухаючи циганську музику і дивлячись на їх танці? («*“Чортзна-як гуляють, немов п’яні”, — думав він та згадував музики у своїм селі, що наймав колись Соломії*»)
- З приводу чого Остап і Соломія були стурбованими, коли до хати Раду вніс побитого, скривавленого Гіцу? («*Вони наважились покинути небезпечне місце, незважаючи на те, що Остапові трудно було пускатись пішки в дорогу. Завтра Соломія мала попрохати свого болгарина притулити по що Остапа і, коли він згодиться, зараз же вибратись із плавнів*»)
- Що сталося з циганами й Остапом? («*На другий день, коло полудня, набігли на циганську хатину турецькі жовніри, зробили труп, познаходили в плавнях якесь манаття і пов’язали всіх, хто був у хаті, навіть слабого Гіцу. Надаремне Остап запевняв, що він чужий тут, надаремно оповідав, як він опинився у плавнях, його не слухали, як не слухали лементу жінок, прокльонів Раду. Вони поклали Гіцу на візок, запряжений облізлою шкапиною, підперши двері кілком і аллахнаючи та лаючись, пігнали бранців по дорозі в Галац*»)

У частина

- Від чого Соломія вважала себе щасливою? («*Болгарин охоче дозволив Остапові начувати вкупі з його челядниками і навіть дав Соломії наперед трохи грошей. Соломія рішила покористуватись вільним днем та грошима і забігти в Галац — купити Остапові теплу одежину. Їй було якось особливо весело і легко сьогодні на душі, так здорово дихалось морозним повітрям, усе погане, що було в житті, відсувалось назад, блідло*»).
- За яких обставин Соломія зустрілась з Котигорошком?
- Які зміни відбулися з Іваном після того, як він тікав разом з Остапом і Соломією? («*Іван за цей час погладшав, вилюднів наче і виглядав не наймитом, а скоріш хазяїном. Коротку суконну чугаїнку він широко підперезав зеленим поясом, широченні шаровари пустив поверх халяв, від чого став іще коротшим, а цапину борідку запустив, і вона поважно лежала на його грудях, мов у статечної грошовитої людини*»).
- Що Іван розповів Соломії про свою службу в румуна? («*Людяний чоловік, спасибі йому, харчі добрі...Оце як молодиця його почне на мене гримати, то він і піддобрюється, щоб я не покинув службу, ще й по плечу плеще...*»)
- Яку пропозицію висловив Савка до Івана? («*Йди, каже, під Тульгу, там землі не міряні, бери займай, скільки сили твоєї, рубай ліс, став хату, хазяїном будеш...*»)

- Що побачила Соломія, прийшовши з Іваном до циганської хати з базару? (*«Нащо зачинили Остапа? Вона шарпнула кілок і вбігла до хати. Там був нелад: перекинуті балони лежали до гори ногами, лахмани валялись далі, в хаті було чорно і пусто. Нікого. Де ж усі поділися? Куди подівся Остап? Може, вона помилилась і попала не в ту хату!.. Може Остап вийшов з хати та підпер двері?»*)
- Які відчуття пройняли Соломію, коли вона не знайшла Остапа на місці? (*«Все тіло тремтіло. Тривога душила груди і горло. Де Остап?»*)
- Яку неприємну звістку отримала Соломія від поліцейського? (*«Скажи нам, молодице, коли твій чоловік дістав кульку між ребра? Адже не тоді, як Гіца, мабуть, при другій okazії, бо рана гоїться вже... Од москаля, кажеш, на перевозі... я так і знав, що він рус, втікач... От ми й відішлемо його назад, у нас і своїх шибеників доволі, хай там поглядять його по спині... І не прохай, і не благай, нічого не допоможе...»*)
- За що героїня дорікала своїй долі? (*«І чого вони з Остапом забились сюди? Нащо вони стільки терпіли, стільки набідувалися на Бессарабії, мало не пожили смерті у плавнях? Чи не краще було б зігнати у панській неволі серед своїх людей?»*)
- Як поплатився Савка за втечу від пана? (*«...Що його відвезли звідси за Дунай, то там йому москалі так списали спину канчуками, що й досі сині басамани знати та ще обголили половину голови, випекли на лобі тавро — ви не бачили, бо він чуприною закриває,— і відіслали до пана...Вже скільки по тюрмах поволочили, то він і лік тому загубив, а що пан награвся з ним, то, каже й згадувати не хочеться. Та що — втік знов сюди, у Тульгу...»*)
- Яким чином Соломія вирішила визволити Остапа з ув'язнення? (*«Треба готувати бакшиш. Коли тільки річ у грошах,— вона заставить себе, а роздобуде їх. Вона від рота відриватиме кожен шматочок, кожен шеляг складатиме на викуп»*)
- Яких страждань зазнала героїня, очікуючи рішення від драгомана? (*«Соломія щодня блукала коло копаху — лиха, роздратована, мов голодна вовчиця...Вона ходила до втоми і мерзла. Мокрий сніг, легко падаючи, як цвіт вишні від вітру, лягав на землю і засипав Соломію, але вона не звертала на те уваги...Вона ладна піти на видиму смерть, коли цього треба...»*)
- Що вирішила Соломія для визволення Остапа? (*«Ми його відіб'ємо... Вона має цілий план... Іван дістане собі і їй рушницю... вони вийдуть на берег уранці, відв'яжуть чужий човен і випливають на річку. Там вони чекатимуть, аж везтимуть Остапа, і нападуть на турків. Остап допоможе, коли побачить їх»*).

- За що Соломія критикувала Івана? («Що він боїться? Він не хоче визволити товариша, що разом із ним відбув далеку дорогу, разом їв, пив?.. Вона так і знала, що у сього пухиря з здоров тільки й стало сміливості, щоб утекти від жінки... Обійдеться без нього, вона сама потрапить загинути, рятуючи Остапа... Та на прощання вона нагадає йому його жінку і отут при людях, на сором йому, відлупцює його, як жиди Гамала...»)
- Що спостерігала Соломіє рано-вранці біля річки? («Там, над водою, купка людей лагодилась сідати в човен. «Чи їх троє, чи четверо?» — мучило Соломію питання, і вона ніяк не могла порахувати. Вона бачила, як вони сідали і як човен загойдався на воді, віддаляючись від берега. Обидва човни сунулись по чорному дзеркалі і лишали за собою город»)»
- Про що були останні думки Соломії перед смертю? («...Вона не дасться. Вона чує за собою якісь крики, Остапів голос, та їй не до них... Душа рветься до сонця, а тіло тягне до себе чорна безодня. Вона сковує його залізом, обвішує камінням, обхоплює холодними руками... Все тяжчим і тяжчим стає воно, все глибше і глибше пірнає у воду...»)

Епілог

- Чому на думку Остапа, спина є його життєписом? («Оце ззаду пам'ятка від пана, а спереду, між ребрами, маю дарунок від москаля...кругом латаний...з тим і до бога піду...Дорого заплатив я за волю, гірку ціну дав...»)
- Що мав на увазі герой, зазнаючи: «Половина мене лежить на дна Дунаю, а друга чекає й не дочекається, коли залучиться з нею...»
- Яке значення має епілог твору?
- Чому повчає повість М. Коцюбинського?

VI. Закріплення вивченого матеріалу.

Проведення тестового опитування

IV частина

1. Циганський виселок складався з:
 - а) однієї школи і п'яти хаток;
 - б) млина і двох хаток;
 - в) трьох хаток;
 - г) хати-читальні і двох мазанок.
2. Селяни наддунайських сел. Їздять битим шляхом у:
 - а) Київ;
 - б) Львів;
 - в) Тернопіль;
 - г) Галац.
3. Яким чином Соломія віддячила циганам за допомогу? Вона їм:
 - а) доглядала худобу;
 - б) працювала на полі;
 - в) няньчила дітей;
 - г) сплатила срібними монетами.
4. Кого стосується погрозливе звернення Остапа: «Я б тобі утер ма-ни, коли б москаль не виточив із мене крові»?
 - а) Раду;
 - б) заможного болгарина;
 - в) вартового;
 - г) стару циганку.

5. Що робили цигани ввечері?
 - а) Читали біблію; б) *пили спиртне*; в) грали у карти;
 - г) ремонтували одяг і взуття.
6. Що робили жінки?
 - а) *Жebraкували*; б) ходили на панщину; в) шили шкіряний одяг;
 - д) в'язали.
7. Найнявшись до заможного болгарина Соломія йому:
 - а) обробляла городину; б) випасала худобу;
 - в) господарювала у хаті; г) *перемивала вовну*.
8. Яку приказку використав Остап, пропонуючи Соломії тікати від циган?
 - а) «Взяв на час та і в добрий час»; б) «*Вскочити вище халів*»;
 - в) «Хліб за хліб людям віддавай»; г) «Борг не реве, а спать не дає».
9. Музичний інструмент, яким Гіца розважав сім'ю:
 - а) гітара; б) акордеон; в) сопілка; г) *скрипка*.
10. Через що Остапа пов'язали турецькі жовніри?
 - а) бо він вважався біглим; б) *через циган*; в) оскільки ухилився від сплати податків; г) за вказівкою зрадника.

У частина

1. Для чого Соломія потрапила на базар?
 - а) За наказом хазяїна; б) *купити одяг Остапу*;
 - в) придбати коханому нове взуття; г) найнятися на роботу.
 2. Щоб знайти Остапа, Іван порадив Соломії звернутися до:
 - а) інших циган; б) міграційної служби; в) багатого болгарина;
 - г) *поліцейської дільниці*.
- Примітка.* За кожен правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках.

Картка № 1

1. Що свідчить про доброзичливе ставлення циган до Остапа. Чи є це запорукою того, що Соломія сплатила їм гроші? Відповідь вмотивуйте.
2. Як ви вважаєте, в чому полягав смисл життя циган? Чим це було зумовлено? Свої міркування обґрунтуйте.
3. Хто з героїв повісті висловив думку: «Не їла душа часнику, не буде й смердіти...»?
 - а) Соломія; б) *Іван*; г) Савка; г) Радю.

Картка № 2

1. Про яке щастя мріяла Соломія? На що готова піти героїня задля його? Наведіть переконливі приклади з твору.
2. Що мав на увазі драгоман, висловлюючи власну думку Соломії

про Остапа: «Утік до нас — сиди тихо, а робиш шкоду — айда назад»?

3. На думку Савки, щоб визволити Остапа з тюрми, потрібно:
 - а) викрасти його звітіль; б) зізнатися у скоєному; в) *дати хабаря*;
 - г) розповісти про злочинні справи циган.

Картка № 3

1. Чому, на ваш погляд, герої твору, долаючи впродовж життя всілякі труднощі, так і не зазнали щастя? Яка в цьому причина? Відповідь аргументуйте.
2. Висловіть своє ставлення до Соломії, яка заради коханого по-жертвувала власним життям? Як би ви повели себе, перебуваючи на місці героїні повісті?
3. Вірним товаришем, що приносить Остапові усякі звістки світу, є:
 - а) лелека; б) шум комишу; в) дощ; г) *вітер*.

VII. Підсумок уроку

VIII. Оголошення результатів навчальної діяльності

IX. Домашнє завдання

Підготування до написання творчої роботи за повістю М. Коцюбинського «Дорогою ціною».

Урок № 51

О. НАЗРУК. «РОКСОЛЯНА».

ПОДІЇ ІСТОРИЧНОЇ ДОБИ XVI СТОЛІТТЯ

Мета: стисло ознайомити школярів із життєвим і творчим шляхом О. Назарука; дослідити, як події історичної доби XVI ст. зображені в його програмовій повісті «Роксоляна»; осмислити різницю створення у творі історичних фактів та художнього вимислу; розвивати культуру зв'язного мовлення, логічне мислення, спостережливість, пам'ять; вміння узагальнювати, робити висновки; виразно читати та переказувати сюжет повісті; формувати кругозір; світогляд школярів; виховувати почуття пошани до творчості О. Назарука, національну свідомість у школярів.

Тип уроку: засвоєння нових знань

Обладнання: портрет О. Назарука, міні-виставка його художніх творів, ілюстрація «Роксоляна» невідомого художника; дидактичний матеріал (тестові завдання, картки)

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань. Бесіда за питаннями

- Яким чином історичні події, факти знайшли своє зображення у творах художньої літератури? Наведіть приклади.
- У чому полягає різниця між історичними фактами та художнім вимислом?
- Які джерела сприяли митцям слова для написання історичних творів?
- Із чим пов'язано висловлювання О. Довженка: «Без минулого немає майбутнього»?
- Що ви дізналися з історії про Османську імперію XVI ст.?
- Чи любляете ви історичні твори? Відповідь вмотивуйте.
- Для чого письменники зверталися у своїх творах до минувшини?

III. Оголошення теми і мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

IV. Сприйняття й засвоєння учнями навчального матеріалу

1. Вступне слово вчителя

Історія України захоплює кожного своїми подіями і напівказковими героями, народ напрочуд оригінальний, земля прекрасна.

Українці мають усі підстави пишатися тим, що їхня Батьківщина не раз переживала дні сили і слави, мала справді легендарних героїв, мужньо переносила найважчі випробовування, коли гинули не сотні та тисячі, а мільйони її дочок і синів. І потім відроджувалась, виростала з пожарищ і руїн, виховувала нові покоління закоханих у рідну землю лицарів правди і волі. Ми можемо втішатися та гордитись, що Україна ніколи не поневолювала інші народи, а лише захищала себе від ласих на чуже добро близьких і далеких сусідів. Сьогодні ми розпочнемо знайомство з історичним твором О. Назарука «Роксоляна», у якому зображуються події XVI століття — розквіт Османської імперії за рахунок поневолення не тільки українців, а й багатьох держав світу.

2. Життєвий і творчий шлях Осипа Назарука (матеріал для вчителя)

ОСИП НАЗРУК

(31 серпня 1883 року — 31 березня 1940 року)

Осип народився 31 серпня 1883 року в родині бучацького (Тернопільщина) кушніра. За пропаганду соціалізму його відрахували з гімназії із заборонаю складала матуру в Галичині. Навчався на юридичному факультеті Львівського університету, був одним із керівників студентського руху в Галичі.

У студентські роки відбувається становлення О. Назарука як громадсько-політичного діяча. У 1902 році О. Назарук вступив на юридичний факультет до Віденського університету. Саме у Відні у 1904–1905 рр. він очолив товариство української студентської молоді «Січ». Навчаючись в університеті, письменник глибоко ознайомився із працями М. Драгоманова, І. Франка, М. Павлика та ін., популярними брошурами українських партій. І. Франко мав значний вплив на формування світогляду О. Назарука. Останній сам це підтвердив у брошурі «Про Івана Франка», у якій для молодих селян (членів української радикальної партії) вирішив розповісти детальніше про життєпис Каменяра.

Із 1905 до 1914 рр.— член управи Української радикальної партії і співредактор газети «Громадський голос». У роки першої світової війни О. Назарук брав активну участь у русі Українських січових стрільців (УСС), одночасно був співробітником «Вісника Союзу визволення України», а 1918 року, коли була проголошена ЗУНР, О. Назарук працював у складі УНР. Таким чином, письменник — безпосередній учасник усіх національно-визвольних змагань 20-х років.

У липні — серпні 1923 року О. Назарук розірвав стосунки з урядом ЗУНР, який на той час уже перебрався до Берліна. Із 25 листопада 1923 року О. Назарук розпочав працювати на посаді редактора «Січових вістей». Редакторська праця давала йому можливість втілити свої політичні задуми, ідеї в діяльність Січових організацій.

1928 року О. Назарук — редактор «Нової зорі» й затримався на цій посаді до 1939 року. Як журналіст усе ще належно не поцінований. Був він справжній homo politicus із нестримним потягом до філософії історії й талантом пера. Це демонструє навіть «Роксоляна» — єдиний широко відомий нині твір Назарука. «Нова зоря» — трибуна галицько-українських істориків тієї доби.

Побачивши на вулицях Львова червоноармійців, письменник прийняв рішення перейти фронт і дістатися Варшави. Це йому вдалося — з незмінними нотатками на колінах. Ці записи водночас свідчать про нездорове серце О. Назарука. Він помер від інфаркту 31 березня 1940 року в Кракові.

Чимало з того, що написав митець, залишилось у рукописах. Але і твори, які побачили світ, очікувала сумна доля. Після так званого «звільнення» в 1939 році книги О. Назарука були вилучені з бібліотек і зараховані до категорії націоналістичних. Ім'я письменника щезло з літератури. На даний час О. Назарук і його твори повертаються до читача.

Отже, О. Назарук виступив на суспільно-політичній арені України першої половини ХХ століття як активний, непересічний діяч, який

прагнув здобути української державності. Незважаючи на те, що часто змінював свої світоглядні позиції навколо проблем суспільно-політичного життя, шляхів розв'язання українського питання, увійшов в історію України як знаний політик, фаховий журналіст і публіцист, здібний адвокат. Досі вагомим залишається внесок О. Назарука в розвиток української суспільно-політичної думки.

Письменник залишив нам у спадок історичні оповідання і повісті: «Проти орд Джінгісхана» (1921), «Князь Ярослав Осмомисл» (1920), «Роксоляна» (1930), яка була інсценізована на Українському радіо 1991 року; збірку «Суд Олекси Довбуша» та інші оповідання (1919), «Рік на Великій Україні» (1920), дорожні репортажі, публіцистичні статті та спогади «Слідами УСС» (1916).

3. Події історичної доби XVI століття

У другій половині XV століття турки підкорили Крим. Татари, які там жили, за підтримки турецького султана здійснювали спустошливі напади на українські, польські і російські землі.

В Азії турки завоювали Месопотамію, Вірменію і західну частину Грузії, захопили Сирію й Аравію з давнім містом арабів Меккою.

В Африці турки завоювали Єгипет та узбережжя Північної Африки. Султан мав великий флот. При султані Сулеймані I турецькі загарбники проникли у глиб Центральної Європи, захопили більшу частину Угорщини, яка на 150 років потрапила під гноблення турків.

У результаті турецьких завоювань утворилась Османська імперія — держава, до якої входило багато країн і народів. Володіння турок-османів розташовувалося в трьох частинах світу: Азії, Африці, Європі.

Військові сили турок-османів набагато перевищували армії європейських країн.

Владу султана підтримувало мусульманське духовенство. Воно запевнювало віруючих у тому, що султан — «тінь бога на землі».

«Сулейман Пишний (1520–1566) — султан, силі якого не було рівних у цілім тодішнім світі. Був твердого характеру, відважний, працьовитий, розумний і справедливий, раз даного слова вірно додержувався. Любив молитву (сам укладав побожні псалми), ловлі і війну. Це перший монарх нових часів, що з державної каси виплачував постійні платні вченим, поетам і артистам. Росту був високого, рухи мав поважні, вираз обличчя дивно лагідний. Не підлягав нікому, окрім своєї жінки Роксоляни, «невольниці з руської країни». Сулейман помер у глибокій старості, переживши всіх своїх ворогів й улюблену жінку Роксолянну, котру любив аж до її смерті», — так писав О. Назарук про видатну історичну особу.

4. Робота над твором О. Назарука «Роксоляна»

4.1. Історія написання.

Письменник, якому боліла доля рідного народу, шукав відповідь на питання: чому історія України є найтрагічнішою. Він почав вивчати Біблію і став глибоко віруючою людиною, а власні висновки про причини трагедії українського народу виклав у повісті «Роксоляна».

«Роксоляна» — історична постать

О. Назарук зазначав: «Жила вона на переломі Середньовіччя й Нових часів, коли люди білої раси відкрили Новий Світ,..., друк, класичні книги й себе як індивідуальність, коли «рушили з основ землю й задержали сонце». В тім великім часі виступає на історичній арені Європи багато славних і діяльних жінок. Український народ переживав тоді якраз найглибший занепад. Державність його зруйнована була так, що затрималося навіть мало спогадів про неї в пам'яті українського народу. Він був тоді майже тільки безпросвітно темною масою, яка в тяжкій неволі коротала свій вік і не мала змоги видати з себе навіть славних мужів, не то славних жінок. Але немов на знак, які великі спосібності криються в народі нашої землі, видвинула з нього Божа воля якраз в тім часі одну жінку як найбільшу жіночу постать світової історії тої епохи. Тою жінкою була Анастасія Лісовська, дочка нашого священика. Про сю наймогутнішу з тодішніх жінок, про радісну й веселу, повну енергії Настуню Лісовську, знану в історії під іменем Роксоляни й написана ся повість».

В європейській історії жінки-правительки держав були явищем доволі поширеним. Це й королева Кастилії Ізабелла, королева Маргарита, яка створила Кальмарську унію, об'єднавши Данію, Норвегію, Швецію, герцогиня Марія-Тереза, яка прихопила у свої володіння Силезію. У мусульманському ж світі серед жінок, яким вдалося керувати державою з-за лаштунків гарему, є й ім'я Хуррем-султан, тобто відомої нам Роксоляни.

«Мужі стоять над жонами за те, що аллах дав перевагу одним над другими...», — так зазначалося в сурі четвертого корану «Жінка». І ось наперекір цьому всьому Анастасія Лісовська, зовсім юна донька священика з Рогатина, потрапила до гарему турецького Сулеймана Пишного, стала його улюбленою дружиною і майже сорок років була фактичною правителькою безмежної Османської імперії.

Впродовж 1980-х років Україна переживала бум, пов'язаний з особою дружини найбільшого з усіх турецьких володарів Сулеймана Пишного. Її ім'я пропагував П. Загребельний, який, безумовно, знав про Назаруків роман. 1990-го репринтним способом видавництво «Камінь» перевидало масовим тиражем й «Роксолян» О. Назарука. Наслідком цього буму став сценарій фільму на підставах сюжету О. На-

зарука «Роксоляна», який досі залишається єдиним україномовним телевізійним серіалом.

4.2. Джерела, якими користувався О. Назарук під час написання свого твору:

- «Величезний і дуже докладний твір німецького ученого про Туреччину. Історики інформували мене, що, хоч тому творові вже сто літ, то він все ще належить до найлучших»;
- «Із белетристичних опрацювань теми відома історична повість «Роксоляна, или Анастасія Лисовская», печатана в «Подольских Епархиальных Ведомостях» з 1880 р. мала поета Старицької, печатана в Києві, й лібрето до опери Д. Січинського, печатане в Станіславові»;
- «...користав я ще з різних інших історій східних держав, з описів подорожників, з докладних мап Стамбула. А шлях, котрим татари гнали Роксоляну в ясир, відбув я в деякій частині возом в часі війни і приглядався, очевидно зміненій тепер природі тих околиць. Крім того, мав я в часі війни нагоду докладно оглянути Рогатин, церковцю Св. Духа й околицю, бо недалеко відтам стояв довгий час кіш українських січових стрільців, у яким я працював при його пресовій квартирці. Народне передання про Роксоляну, писана історія про неї й особисті вражіння з місць, на котрих вона перебувала, зложилися в моім умі й уяві на сю працю»;
- «Розуміється, уживав я також повного перекладу Св. Письма мусульман — Корану й особливо цікавих турецьких приповідок, котрих назбирав значну кількість з різних творів»;
- «З українських праць користав я з великої історії професора М. Грушевського, зі студій про старий Львів д-ра І. Крип'якевича, з історії Туреччини Кримського».
- «Святоафонські легенди взяв я з російських творів про монастирі на Св. Афоні».
- «Повість сю писав в часі великої війни і революції, на Україні й на еміграції, у Львові, в Кам'янці на Поділлі, у Благодатній, чи Херсонщині, у Відні й Філадельфії в Америці, в рр. 1918—1926, у значних відступах бурхливого часу».

4.3. Присвячення твору.

Повість «Роксоляна» (1929 р.) О. Назарук присвятив українським дівчатам. У післямові до твору він писав: «Присвячую українським дівчатам всю працю про велику Україну, що блистіла умом і веселістю безоглядністю й милосердям, кров'ю і перлами. Присвячую на те, щоб вони навіть у найтяжчі хвилях свого народу не тратили бодрості духа і були підпорою своїх мужів, опанувавши якусь працю і полюбивши її... Я тільки стверджую сей правдивий факт, ілюстрований

дивним життям великої султанни, котра своїм гріхом розпочала розвал могутньої світової держави».

4.4. Тема твору: достовірне зображення історичних подій XVI ст., відтворення поетичного образу Роксоляни, її тяжких переживань, викликаних спогадами про страждання України, рідний Рогатин, навалу татар.

4.5. Ідея: уславлення освіченості, талановитості, мудрості Роксоляни, її моральної вищості султанським оточенням; прагнення конкретними діями полегшити долю рідного краю.

4.6. Основна думка: повість — це історія боротьби нікому не званої дівчини й жінки за свою особистість, за те, щоб уціліти, зберегти і вберегти себе, а тоді вознестися над оточенням, може, й над цілим світом. Роксоляна — героїня, яка віднаходить необхідні виміри і якості, що роблять її особистістю.

4.7. Жанр: історична повість.

4.8. Композиція. Твір складається з 18 частин, які поділяються на окремі розділи.

Кожна з частин має підзаголовок:

- «Страшне весілля»;
- «Ой битим шляхом килиїмським, ой диким полем ординським»;
- «В області татарських аулів»;
- «У Криму»;
- «В школі невольниць в страшнім городі Кафі»;
- «В невідому будучність»;
- «В Царгороді на Авретбазарі»;
- «Служниця в султанській палаті»;
- «І зачалася боротьба невольниці з паном трьох частей світу»;
- «В парку Ільдіз-Кіюску»;
- «Перша подорож на прощу Роксоляни»;
- «І два весілля, а одного мужа...»;
- «Уродини первородного сина Роксоляни»;
- «...А червона кровця на рученьках твоїх...»;
- «Султанка Місафір»;
- «Бог всемогучий»;
- «Джігад»;
- «Гаддж Роксоляни».

Експозиція: юнацькі роки Насті Лісовської, весілля, яке не відбулося.

Зав'язка: полонення героїні татарами і продаж її до султанського гарему;

Кульмінація: Роксоляна — улюблена дружина Сулеймана; народження дитини для султана «невольницею з руської країни».

Розв'язка: підсумки другого Гадджу султанки Роксоляни.

4.9. Сюжет.

Під час нападу татар (влітку, 1518 р.) на прикарпатському селі Рогатин була захоплена і продана в султанський гарем Настя, дочка місцевого священика Лісовського. Незабаром із наложниці-рабині вона стала улюбленою дружиною Сулеймана I Пишного — одного з наймогутніших представників грізної Османської імперії.

Дівчина, як свідчать сучасники, була невеличка на зріст, граціозна, з ніжними лініями тіла і одухотвореним поглядом променистих карих очей. Полонила ж вона Сулеймана непересічним розумом, духовним багатством, незалежним характером української дівчини, вмінням дати добру і мудру пораду. Султан розпустив свій гарем і не хотів нікого знати, окрім своєї Гуррем (чарівна). Він надав Насті титул великої султанші Стамбула.

Наша співвітчизниця стала високоосвіченою жінкою, читала і писала багатьма мовами Європи і Сходу, любила творчість поета-еретика Назімі з його гуманістичною закоханістю в людину та принади життя. Її власні вірші позначені рисами ренесансного стилю, плетіння слів ренесансної європейської поезії. Роксоляна уявляла світ значною мірою як мусульманка, про це свідчать її листи, вірші. Проте, Настя не забувала і свій рідний край. Сулейман дав слово не грабувати Україну і 41 рік войовнича Порта не чинила нападів.

4.10. Проблематика твору:

- любов і ненависть;
- керівник та народ;
- підступність і зрада;
- воля та поневолення;
- єдність людини з рідним краєм;
- вплив релігії на людину;
- мораль і бездуховність;
- жага до збагачення.

4.11. Опрацювання ідейного змісту 1–5 частин повісті. Бесіда за питаннями.

І частиною. «Страшне весілля»

- Куди і з якою метою їхали весільні гості? («...Старий Дропан, львівський купець, їхав із сім'єю в Рогатин женити свого одинака Стефана з дочкою о. Луки Лісовського — пароха при церкві Св. Духа, на передмістю Рогатина...»)
- Чим пояснити радість, гарний настрій Стефана Дропана? («...Вже від двох літ любився в Настуні Лісовській», «не пам'ятався з весільної радості. Він більшу часть дороги йшов попри вози, хоч з нього сміялися, що й так скорше не буде на місці...»)

- Через що старий Дропан не виявляв великого бажання дати згоду на одруження сина з попадянкою? («Мав для нього на приміті багату дочку свого спільника в торгівлі. А й сім'я Настуні, яка належала до старих священничих родів, дивилась нерадо на її подружжя з сином «крамаря». Подобалося його багатство. Відпихало те, що він «крамар». Але, кінець кінців, якось погодилися...»)
- Чому батько Насті Лісовської не дозволяв своїй доньці брати шлюб зі Стефаном? («Бо між церквою Св. Юра й сім'єю Дропанів провадився довгий судовий спір за якийсь ґрунт, і о. Іван недобре думав про старого Дропана. Та й тепер виїхав скорше зі Львова, щоб не їхати разом із «безбожним крамарем», котрий провадив судові спори з домом Божим. І, крім того, урядив ще одну демонстрацію,— він хотів бути на вінчанні своєї братаниці. Але не хотів, щоб старий Дропан міг чванитися, що він, о. Іван, приїхав нарочно на те весілля! Для того вишукав собі якісь церковні діла у львівського владика до Кам'яця на Поділлі, щоб тільки буцімто по дорозі бути на весіллі братаниці. Це розголосив іще у Львові...»)
- Про що скаржився о. Іван ігуменові Теодозію? («Нашу святу церкву дорешти розорили й одоліли латинські гієрархи та й панують над нею. А інші крамарі ще й собі шарпають її... Але щораз більше важко стає дихати. Гордість, лакійство, нечистому, обжирство й п'янство — всі без винятку гріхи головні бачимо у чужих. А мимо того панують вони над нашою церквою. І Господь не виводить її з чужого ярма!»)
- Який гріх, на погляд Теодезія, вважався особливим? («Це лінивства. Із-за нього ми так покутуємо. Бував я в світі між чужими людьми, бував у Єрусалимі, і в Антіохії, й на Святій горі Афонській. Але ніде не бачив, щоб інші люди так мало прикладалися до книг, як наші. І тому вони не уміють боронити своєї церкви перед нападами ворогів!»)
- Про які складні часи розповів о. Лука ігуменові? («Церковні землі загарбали старости й ксендзи. Татарські напади дихати не дають. І ніхто ними не журиться! Якось сього року ще не було їх тут. Але слухи про них уже йдуть. Селянин зубожів і раз у раз дальше убожсіє. Міщанство теж, бо шляхта бере торгівлю в свої руки, хоч кричить, що це їй не до гонору. А наших священників вже тут і там навіть на панщину гонять!»)
- Яке незадоволення весіллям висловив батько Анастасії? («А що коштує весілля! Навіть така дурна шука коштує 2 гроші, короп ще більше, гарнець вина 40 грошей, фунт шафрану 70, камінь цукру 150, а камінь перцю 300! А де байберка, а брокати кафтани, а кіндяк, а чинкатори? Бо й я та й моя жінка мусимо якось завтра виглядати бодай попри людей! ...Кажуть, що віддаю дочку за багача. Але голої її не можу віддати. А кілька мене коштує це весілля? Оден лікоть атласу 20 грошей, а фаландашу 35, і в що її одягати? І за що?»)

- Чим латинство сильніше за православ'я? («...До боротьби з латинством не маємо той зброї, котру має воно!»)
- Яку долю Насті пророчив Теодезій? («Але чи не більше богоугодне діло зробила б вона, якби так пішла в монахині? Ой, придалася б та дитина нашій гоненій церкві. Бо має великий розум. Та ви даєте її тому, котрого не любите! Мало маємо ми монахинь зі священничих родів наших та з панських!»)
- Як ляхи ставляться до того, коли з їх роду в монастир піде панна? («А у ляхів навіть магнати за честь собі мають, коли з їх роду в монастир піде панна. Ось чим вони нас побивають! І тому народ їх так шанує, їх костел, бо пошану від верхів до костела бачить...»)
- За що о. Теодозій критикує свій народ? («А ми до слабостей мірських, як мухи до патоки, липнемо. Та й така нас і доля в тих слабостях жде! В гіркість обертається слабість мірська. Порохнявіє сила наша, і миршавіє наш нарід, поратунку нізвідки!»)
- Про яку неприємну правду висловив о. Теодозій господареві дому? («Давав той народ наш на церкві нашу, дає і буде давати! Але рідко це трафиться, щоб було кому правити тим, що він дає! І народ се бачить, бо що зовсім не осліп. Та й не тільки наш народ бачить, але й сусіди бачать се. Та й беруть, що хочуть. Бо як не брати? Звалювати всю вину на ворогів — се пуста пісенька. Бо правдою єсть, що і вони були б у нашій церкві, якби не ми самі та інакше дбали за неї. Ось де правда! І не минути нам Божої карі за те, що правду закриваємо! Ніхто не мине тої карі. Прийде, бо ми її звиваємо не віднині!»)
- Про що розповіла Настуся Стефанові, зустрівшись із ним у колі своїх подруг? («Ірина замовила ворожку циганку, щоб перед тим вінчанням би ворожила їх будучність!»)
- Про яке «здирство» в дорозі пожалівся старий Дропан? («Господи як же здирали нас по дорозі! Всього десять миль уїхали ми, а платили і мостове, і гребельне, і перевозове, і пашне, і ярмарочне, і торгове, і помірне, і штукове, і від повних возів, і від порожних, і на обидві руки, і на одну! Драга й лупежерство такі, що й під турком не гірше!»)
- У чому була велика обізнаність о. Луки? («Отець Лука вийшов до коней не тільки як хазяїн, але й як знавець. В гарного коня любив вдивлятися як в образ. А розумівся на конях так, що тільки оком кинув, і вже знав їм вартість і ціну...»)
- Хто і чому висловив незадоволення щодо ворожіння циганки перед весіллям? («Якась тітка Настуні гаряче противилась тому, кажучи, що перед самим весіллям не годиться...»)
- Що наворожила циганка дівчині перед весіллям? («Твій чоловік багатий, ах, як багий. Дуже багатий!.. В перлах і фарадах ходити

будеш... І адамашками під ногами будеш, а горючий камінь у волосся твоїм, а біленькі шовки на ніженьках твоїх, а червона кровця на рученьках твоїх... Ладан і кубеба ніжках твоїх... А їсти будеш дорогий цинамон, а пити будеш солодкі сорбети... А мати будеш двох синів, як Єва... і два весілля, а одного мужа!... Далека дорога без мостів, без шляхів... По чорнобиллю...»)

- Як Стефан сприйняв ворожіння циганки? («...Весь час журився тим, відкіль він возьме аж таких багатств...»)
- Яку думку висловила тітка Катерина, коли циганка зникла за ворітьми? («То, діти, все так ворожить дівчатам перед вінчанням, що буде багата, дуже багата, що поїде в дорогу, далеку дорогу, що матиме синів, що буде їй і весело, і сумно, от як у життю буває...»)
- Що відчувала Настя, перебуваючи вночі перед весіллям на самоті? («А мало се бути остання ніч Настуні в її ріднім домі і — одна з останніх на рідній землі. Вона немов прочувала се. І якось докладно оглядала свою скромну, дівочу кімнатку, одиноке вікно котрої виходило на луг над Липою. Переглянула ще раз свій шлюбний одяг і свої речі, які мала забрати до Львова...»)
- Якими книгами захоплювалася героїня? («Повість о Китоврасе» і «Повість дивна о царі Соломоні»)
- Із приводу чого виникла метушня перед початком вінчання молодих? («Вони тільки почули оподалік крики. Уривані, пролазливі крики. Всі занепокоїлись й заметушилися. Втім скричав хтось: — Татаре йдуть... Весілля вмить розлетілося серед страшного переполоху...»)
- Що свідчить про вседозволеність і жорстокість татар? («Багато весільних гостей було вже в їх руках — на арканах. На оболоню за садом теж видно було татар, що уганялися за поодинокими людьми то на конях, то пішки... Тут і там блимала пожежа. То татари підпалювали доми передмість Рогатина...»)

II частина. *«Ой диким шляхом килиїмським,
Ой диким полем ординським...»*

- Опишіть зовнішність татар, застосовуючи текст твору. («...постаті з чорними, скісними очима, малими вусиками й вистаючими кістками облич, в острих шапках, з луками за плечима, в чорних кожухах, вивернутих вовною наверх...»)
- Які враження охопили Настю, коли вона побачила татар? («...стиснув такий великий страх, що переходив аж у розпач. Якийсь дивний півсвідомий жах і неприємність розливалася по всім її тілі і по очах, стискали гортанну, тамували віддих...»)
- Чому під час полону Настя хвилювалася? Що свідчило про небайдуже ставлення героїні до своїх батьків, перебуваючи в ув'язненні?

- («Рівночасно думала над тим, що сталося з її батьком і матір'ю, з її подругами, з її весіллям... Мала враження, що воно розбилося, як скло, щезло, як сон...»)
- Що свідчить про жорстокість татар? («Татари ходили поміж полоненими, порядкували їх, б'ючи тут і там батогами. Стони і крики наповняли воздух...»)
 - У чому виявлялася жорстокість татар до полоненого люду? («В корчах чути було крики дівчат і жінок, над котрими знущалися дикуни. Уже тут зрозуміла Настя проклін, який часом чула на базарі при сварці перекупок: «...а брала б ти слюд на Дикім ординськiм!..», «...її поки що не грожило таке знущання, бо татарські ватажки звернули вже на неї увагу як на ціннішу добычу й лишили її поки що в спокою...»)
 - Яким був полон для мешканців Рогатина? («Полонені мужчини йшли пов'язані, а жінки тільки під сильною сторожею. Хорих з переляку жінок, які не могли йти, повкидали в чорні, обозні мажі і везли. Хорих мужчин убивали на місці. Для того кожний навіть останками сил старався йти, поки міг...»)
 - Як татари охарактеризували Настю? («Настуня мала між усіма товаришками недолі найспокійніше обличчя. Додумалася, що се надовго їй поваги навіть в очах дикої сторожі, яка показуючи на неї ремінними нагаями, повторяла часто слово: «Хуррем!»... значить: або спокійна, або безжурна, або весела...»)
 - Що змусили татари робити українських полонянок під час перепочинку? («Виймали з возів награбовану муку й мішали її з кінською кров'ю, як на ковбасу, та кидали валки з тої мішанини в кипучу воду. Показували бранкам, як се робиться, і кільканадцять з них заставили до роботи...»)
 - Чим було зумовлене ослаблення Насті під час походу? («...Під вечір упала — на степах Пантелики. Мовби змовилися з нею, майже рівночасно попадали на шляху й деякі інші бранки. Жара на степу була ще велика...»)
 - Як татари покарали героїню за її непритомність? («Напівпритомна Настя чула, як дали їй кілька порядних батогів, як її підняли й поклали в якийсь віз на тверді дошки... Батоги з сирівця, з гудзиками, були дуже болючі...»)
 - Із приводу чого пожалкувала Настя, згадавши материні докори? («І як мати її клячала перед образом Розп'ятого й офірувала одиначку свою на монахиню, коли виздоровіє. Щойно тепер пригадала собі, як опісля коли вже Стефан старався о її руку, мати противилася тому... Тепер уже знала, що якби була послухала материнської волі, не була б пішла страшним шляхом ординським». «Якби була послухала

матері, була б тепер спокійно йти між дику татарську орду зі спущеними вниз очима, зі збаганком у руці. А баші й аги татарські були й із забобонним страхом вступилися з дороги перед «нареченою таємничого Бога джаврів, що помер на Хресті...»)

- *Як татари називали монахинь? («Бо навіть дикі татари поважали монахинь і з пошаною вступалися їм з дороги, називаючи їх «дівчатами дивного Пророка джаврів, що помер на Хресті...»)*
- *Чому шлях, яким рухалися полонені, називається Чорним? («...З різних причин. Ходило ним чорне нещастя, убивство, грабіж і чорна смерть — чума. Йшли ним століттями чорні від бруду орди монгольські й почорніли від нужди бранці-невільники. І земля тут з природи чорна, а татарські коні, стоптавши траву, значать на ній чорне пасмо переходу...»)*
- *Яким був битий шлях для полонених? («Онде йшла вони — татарські бранці — оточені татарського сторожею. Помарніли, почорніли, ледве на ногах держалися. Здавалося..., що вони не видержать довше сей подорожі в безмірній одноманітності степу, виссаного жарким сонцем з останніх соків — як серце її було виссане з надії...»)*
- *Чому хрестик для Насті був великою цінністю? («Як же дорогий він був тепер для неї! Не тільки як пам'ятка від матері, але й як пам'ятка з тої країни, яку покидала — може, назавше. Перший раз у життю відчула дійсну близькість того, хто помер на хресті, замучений...»)*
- *Що, на думку героїні, символізував хрест? («Терпіння наближало її до нього... Тому хрестові служив її батько. Іменем того хреста боролися на степах наші козаки з татарами. Якась неозначена надія на поміч, несвободу почала прозябати в її думках...»)*
- *Які відчуття пройняли Настю-полонянку, коли вона згадала про козаків? («Козаки! Козаки!» — закричало щось в її душі... Якась безмежна глибока прихильність і любов до них засвітилась в нутрі її душі...»)*
- *Що наснилося матері Насті про свою дочку? Чи був він віщим? («Снилося матері, що її Настя, дочка-одиначка, йде Чорним Шляхом килиїмським і диким полем ординським... Йде в своїй легкій шлюбній, білій сукні... зелений віночок згубила десь в степу... Йде, попри дикі коні-бакемати, йде під батогами диких татар... Йде серед спеки степом бездоріжнім... а піт солений заливає їй очі, лється в уста... А червона кровця з ніжок спливає, на тверде коріння, на степове сон-зілля краплями накрапає...»)*
- *Яким чином поводитися татари під час небезпеки? («Татарські коменданти раз у раз збиралися на наради, перечилися між собою, висилали гонців. Вечером не розпалено огнищ, хоч були вже далеко в степах. Очевидно, татарам грожала якась небезпека...»)*

- У чому виявилась жорстокість татар відносно козаків? (*«Але увагу її відвернув прикрий крик. То основна частина татарської сторожі добивала ранених козаків і деяких полонених, перед тим виколоючи їм очі й знущаючи над ними в страшний спосіб...»*)
- Застосовуючи текст твору, опишіть зовнішність татар. Про що він свідчить? (*«...Присадкуватими, з товстими черевами, широкими плечима, короткими шиями й великими головами, з узькими, чорними очима, короткими носами, малими ротами та з волоссям, чорним, як смола, і грубим, як конячі гриви...»*)
- Яких знущань зазнала Настя, перебуваючи у татарському полоні? (*«...Мусіла також іти що другий день на мотузі попри чорні мажі татарські і мусіла часом бігти попри дикі коні на ременях, під ляскіт батогів і під регіт ординців». «Без словечка скарги бігла попри коні ординські. А терпіння, яких зазнавала і які спокійно зносила, надавали їй вже перед тим гарному личку якогось ще більшого вдихнення...»*)
- За яких умов монастир Трингітаріїв пообіцяв допомогти Стефанові визволити кохану з полону? (*«Там якийсь польський монах з побожним виглядом заявив йому, що коли прийме польську віру, одержить допомогу при викупі своєї судженої. Але коли почув від Стежанового товариша, що батько сего молодця називається Дропан,— відразу зм'як і почав обчислювати кошти викупу. Бо Дропан був знаний...»*)

III частина «В області татарських аулів»

- Що зазначив О. Назарук у творі про татарську владу? (*«В Криму в тим часі сиділа татарська влада. Сиділа як брудна, їдка пляма на дорогоціннім поломанім, запорошенім клейноді. А ту брудну пляму шарпали звідусіль то внутрішні міжусобиці, то нагайці, то козаки, то безіменні ватаги всякої збиранини, яка по добуху заганялася аж за Перекоп у сам Крим...»*)
- Яку цікаву легенду розповіла бабуся Настусі? (*«На морю не такі риби, як у нас. А великі-великі! Вийде така риба, підпливе до берега та й усе собі співає. Ніхто не може її підслухати, бо вона все втікає. Але був такий оден, що конче хотів підслухати. Сховався за корч. А риба не бачила, підплила та й своє... А той усе собі пише з кожної співанки одно слово, аби не забути. Прийшов другий раз та вже більше засяг. Пустив потому між людей, і з того співанки тепер...»*)
- Для чого до табору полонених у містечку Ор почали з'являтися купці?

IV частина. «У Криму»

- Чому купець Ібрагім був у захваті від придбання «живого товару» — Насті? (*«Ти подивися тільки! Вона така гарна, що я раджу якнайскоріше вивезти її з Бахчисараю до Кафи!»*)

- Яким чином Ібрагім намагався збагатитися за рахунок Насті? («*Бо я сподіюся вкрутити бодай на служницю до гарему, може, навіть, якогось дефтердара: се лучше для нас, ніж до баші. Хто знає, як вона нам може стати у пригоді...*») Як це характеризує купця?
- Які враження охопили Настю від побаченої кримської природи; гори Чатир-Даг?
- Що згадала героїня у дорозі, йдучи до «великої торговиці невольницями»?
- Куди було привезено Настуню купцями?
- Яких змін у зовнішності зазнала героїня у Кафі?
- Про що свідчить думка Насті під час її продажу: «...господар кімнати оглядає її зовсім таким самими очима, як її батько коня, який йому сподобався»?
- Як поводитися Настя, потрапивши до великої кімнати з невольницями? («*Були між ними і бранки з української землі. Настуся зараз присусідилась до них. Побачивши своїх, повеселішала й оповідала майже радісно. Тут відчула близькість людей, уроджених на однім шматку землі, де сонце так само світить...*»)
- Про що розмовляли між собою невольниці?
- Яким чином розподіляли дівчат у неволі? («*...На різні роди. Одних, простих і негарних, призначають до тяжких робіт і до праці вдома. Інших беруть до шкіл...*»)
- Через що... приховували кращих бранок? («*Бо сподіваються або тим більше окупу від родичів, чим довше вони тужитимуть, але великої ціни від чужих, яким раз у раз показують нас, вивчивши наперед, чого їм треба...*»)
- Чому вчили бранок у школі? («*Вчать їсти, танцювати їх танці й інакше поводитися супроти старих, а інакше супроти молодих. Як приїде молодий, що хоче купити дівчину, то вона має заховуватися дуже несміло, спускати очі вниз, закривати їх стидливо руками і так заінтересувати його... Старого зовсім інакше. Йому має дивитися просто в очі, робити до нього гаряче, огнисте око й очима немов прирікати йому розкіш, аби купив...*»)
- Що розповіла Ванда Насті про причину свого побиття?
- Про що свідчив дзвін коло Тримітарської церкви для полоненої Насті? («*Той голос мав для неї бути знаком, що буде ще свободна, на волі, вдома, в ріднім краю. Ті два поняття: рідний край і свобода — лучилися в її думках і мріях нерозривно...*»)
- Як Настя сприйняла звістку про те, що вона буде відбувати школу невольниць? («*Настуня була дуже цікава побачити ту школу невольниць...*»)

У частині. «В школі невольниць страшнім городі Кафі»

- Чого прагнула досягти героїня, навчаючись у школі? (*«...В сій школі може бути побудована підвалина її дальшої долі — доброї, чи злої. Чи до утечі, чи до дальшого життя тут — усе треба пізнати тутешнє життя і те, чого воно вимагає. Розуміла се так ясно, як Отче наш, котрий раз у раз повторяла...»*)
- Яке покарання застосовувалося до тих невольників, що намагалися втекти? (*«...На вулиці вився в ланцюгах і болях нагий невольник з тавром на обличчі, вистогнуючи тільки два словечка в нашій мові: «О Боже!.. О Господи!..» Кості в руках і ногах мав потовчені, й обломки їх виставали крізь пороздирану шкіру. Якраз спускали на нього великих, нарочно голодженних собак, щоби рвали ту жертву... При нім стояла сторожа, щоби його з милосердя не дорізали християни, бо він мав сконати з голоду і спраги та впливу крові, рваний собаками двічі на день. Були се звичайні способи, уживані мусульманами проти невольників, котрі уперто втікали. А вживано їх публічно на те, щоби інших відстрашити від утечі...»*)
- Як учитель Абдулаг вперше сприйняв Настю — нову ученицю? (*По його обличчю перебігло щось ніби увага, ніби задоволення: може, подумав, що то він як мужчина зробив таке вражіння на гарній невольниці...»*)
- Яке враження справив Річчі на Настю? (*«Худий, жиливий мужчина, з якимсь дивним огнем в очах. Мав панські, аристократичні манери...»*)
- Що свідчить про допитливість героїні під час навчання?
- Чому вчила керівниця, яка переодягала Настю? (*«...Залицятися, сідати на коліна, ніжно і гаряче цілувати, плавно ходити по кімнаті, одягати і роздівати мужчин (одяж стояли на дерев'яних моделях), обіймати, робити їм гарні завої й турбани...»*)
- Як героїня охарактеризувала Абдулага? (*«У Абдулага не було іншого Бога, крім Аллага, не було іншої влади, крім султан, не було іншого світу, крім мусульманського...»*)
- Що розповів турецький учитель на уроках про султана? (*«...Про велич султанської влади, про красу столиці і палат падишаха, про його сади цвітучі, про пишні одяги його двору, про силу його війська, про далекі країни, які підлягають його владі, про їх багатства і красу, про всю величність Сходу...»*)
- На що звернув увагу Річчі, навчаючи дівчат? (*«...Підчеркував вагу і значимість людської думки, підприємливості і праці...»*)
- Що захоплювало Настю від навчання Річчі? (*«З переняттям слухала його оповідань про чудові будівлі італійські, про царицю моря — Венецію на 122 островах, про золоту книгу її родів, про її Велику Раду,*

про могутність Дожі, про слов'янські тюрми в підземеллях, про високі школи у Флоренції, про Ватикан у Римі та про всі дива епохи Відродження», «...що на Заході й жінки займаються всім тим, що й мужчини: і торгівлею, й наукою, і навіть державними справами!»)

- Яких змін зазнав розум Насті, в результаті навчання у школі? (*«Виглядало їй, немов той її внутрішній огород поділився на три різні грядки з різними квітами. Перша грядка була та, котру засадили в її душу ще вдома. Вона була їй наймиліша, мов васильок, пахуча, хоч найменш зрозуміла. Друга грядка була та, яку засаджував в ній турецький учитель Абдулаг. Вона не любила його науки. А третя грядка була та, яку засаджував в ній італійський учитель Річчі. Інстинктом відчувала, що він гірший від турка. Але наука його так її потягла своїм солодким блиском...»*)
- Як героїня сприйняла зміни своїх поглядів під впливом Заходу і Сходу? (*«...Стояв тодішній Захід ренесансу, заражений уже безвірством і злочином, — чужий Схід, повний жорстокостей, але сильніший вірою в Бога на небі, котрий вибрав той Схід на кару для землі...»*)
- Що зазначає автор твору про те, як Настя сприймала науку Річчі? (*«...втягувала в свої думки його науки, як втягує квітка росу в ніжні листочки. І дозрівала на очах, як черешня...»*)

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування

I частина

1. Події на початку твору відбуваються влітку Ходілли у:
 - а) 1438 році; б) 1683 році; в) 1386 році; г) 1518 році.
2. Яким шляхом їхали весільні гості?
 - а) Львів — Рогатин; б) Рогатин — Чернівці; в) Ужгород — Львів; г) Івано-Франківськ — Рогатин.
3. Прислів'я, яке використав старий Дропан, звертаючись до сина під час подорожі:
 - а) «При добрій годині всі друзі й побратими»;
 - б) «Не спішися, бо й так не знати ранком, що буде вечером»;
 - в) «Хто гостю радий, той і собаку нагодує»;
 - г) «Хоч з перцем, та з щирим серцем».
4. Художній засіб, який використав автор твору у фразі: «А в його серці цвіла й пахла любов»?
 - а) Порівняння; б) метафору; в) епітет; г) гіперболу.
5. Батько Стефана Дропана був:
 - а) крамарем; б) гончарем; в) вчителем; г) чиновником-канцеляристом.

6. Гріх, на думку ігумена Теодозія, є «головним»:
а) хитрість; б) підступність; в) хвалькуватість; г) *лінь*.
7. Ігумен Теодозій вважав, що краще було б, якщо Настя:
а) працювала вчителькою; б) *стала монахинєю*;
в) писала книги про святих; г) розпочала акторську діяльність.
8. Кого вирішила запросити на весілля Ірина?
а) Козаків; б) співаків із церковного хору; в) *циганку-ворожку*;
г) танцюристів.
9. Кому з героїв належить фраза: «Хто йде на весілля, той не торгує»?
а) Старому Дропану; б) Стефану; в) *о. Луці*; г) о. Теодозію.
10. У якій справі «розумівся о. Лука»?
а) Веденні сільського господарства; б) живописній;
в) написанні книг; г) *догляді за конями*.
11. Після весілля Настя мала виїхати до:
а) Києва; б) Тернополя; в) Ужгорода; г) *Львова*.
12. Татари напали на Рогатин, коли:
а) о. Лука спілкувався з ігуменом Теодозієм у нього вдома;
б) циганка танцювала у дворі Лісовських;
в) весільне застілля щойно розпочалося; г) *перед початком вінчання молодих*.

II частина

13. Анастасія татар називала:
а) *півдикунами*; б) чудовиськами з палаючими вузькими очима;
в) дияволами; г) людьми з неординарною поведінкою.
14. Після нападу ворога весілля героїні:
а) згоріло наче папір; б) *розбилося, як скло*;
в) розлетілося, мов пір'я; г) розсипалося, наче старе ганчір'я.
15. Над полоненою Настею татари не знущалися, бо:
а) та могла захистити себе;
б) була непомітною серед інших дівчат;
в) *вважалася цінною здобиччю*;
г) на цьому наполягав старший серед війська.
16. Слово «Хуррем» для героїні твору означало:
а) красива або неймовірна; б) приваблива чи добра;
в) чаруюча чи прекрасна; г) *безжурна або весела*.
17. Через що Настю було бито татарськими батогами?
а) Небажання підкорятися татарам; б) спробу втекти;
в) *свою непримиренність*; г) відмову їсти конятину.
18. Родом героїня була з:
а) Поліні; б) Поділля; в) Полісся; г) *Галичини*.

19. Перебуваючи на татарському возі серед накиданих речей, Настя згадала:
а) свого коханого Стефана; б) танці дівчат увечері;
в) *пророцтво*; г) суворе обличчя батька перед весіллям.
20. Для героїні цінністю у полоні був:
а) *хрестик від матері*;
б) золотий медальйон — подарунок Стефана;
в) браслет, дарований батьком на щастя; г) маленький годинник.
21. Козаки, коли здійснили напад на татар, визволяючи полонених, кричали: «Ріж, бий...»:
а) злодюг; б) *бусурменів*; в) катюг; г) підступних виродків.
22. Циганка наворожила Насті, що у неї буде:
а) нещасне життя із Стефаном; б) тяжка хвороба;
в) *два весілля і один чоловік*; г) п'ятеро дітей.
23. Хто розповідав героїні твору про татар?
а) Подруга Ірина; б) коханий Стефан; в) батьки; г) *бабуся*
24. Вперше Настя зустрілася зі Стефаном у:
а) *Львові*; б) татарському полої; в) о. Теодозія;
г) родичів батька.

Примітка. Кожна правильна відповідь оцінюється в 0,5 бала.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Що мав на увазі О. Назарук, зазначаючи про молодого Дропана: «Йому тепер цвіте папороть»? Як це характеризує героя?
2. Поміркуйте, у зв'язку з чим Настю Лісовську хвилювало питання: «Чому діти тої землі, з котрої вийшли, йшли у неволю хоч вони ростом і силою більші від татар»? Щоб ви їй відповіли на це:
3. Перебуваючи у татарському полоні, цікавим для Насті було:
а) безліч аулів; б) спостерігати за вільними птахами;
в) *побачити Чорне море*; г) споживати страви.

Картка № 2

1. Через що життя для Стефана Дропана було «одною смугою світла, запалу й музики», коли він вперше побачив Настю Лісовську? Яка гармонія, на ваш погляд, панувала в його душі?
2. Що вам відомо про весілля як обряд? За яких умов воно проводилося в героїв твору?
3. Про яку легенду розповіла бабуся Насті?
а) Про жорстокого орла; б) *співучу рибу*; в) дві гори;
г) виникнення моря.

Картка № 3

1. Що, на ваш погляд, відчула Настя, зрозумівши перешкоду своєму весіллю після нападу татар? Оцініть ситуацію, у яку потрапила героїня.
2. Доведіть на прикладі долі Насті Лісовської, що рабство — це неволя, яка позбавляє людину свободи. Наведіть переконливі аргументи з твору.
3. Кафа, куди збиралися відвезти Настю, на теперішній час — це місто:
а) Ялта; б) Одеса; в) Євпаторія; г) Феодосія.

VI. Підсумок уроку**VII. Оголошення результатів навчальної діяльності****VIII. Домашнє завдання**

Знати зміст і скласти питання з VI до X твору О. Назарука «Роксоляна».

Урок № 52**О. НАЗРУК. «РОКСОЛЯНА». ПРОБЛЕМА
КОХАННЯ І СЛУЖІННЯ НАРОДОВІ В ПОВІСТІ**

Мета: продовжити знайомити школярів з твором О. Назарука «Роксоляна», звертаючи увагу на розв'язанні в повісті проблеми кохання і служіння народові на прикладі героїні твору; розвивати вміння переказувати свої судження про вміння і почуття людей, описаних в повісті; формувати кругозір, світогляд школярів; виховувати любов до рідного краю, почуття національної гідності, шанобливе ставлення до минувшини.

Тип уроку: портрет О. Назарука, текст твору, картини невідомого художника «Роксоляна», «Сулейман Пишний», дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Актуалізація опорних знань****1. Літературний диктант «Життя і діяльність О. Назарука»**

- Знак зодіаку О. Назарука за гороскопом. (*«Діва»*)
- Місто народження майбутнього письменника. (*Бучач*)
- В яких університетах навчався О. Назарук? (*У Львівському, Віденському*)

- Назва товариства української студентської молоді, яку він очолював упродовж 1904–1905 рр. («Січ у Відні»)
- З працями яких письменників ознайомився митець слова під час навчання в університеті за кордоном? (М. Драгоманова, І. Франка, М. Павлика)
- Письменник, який мав значний вплив на формування світогляду О. Назарука. (І. Франко)
- Редактором якої газети працює письменник починаючи з 25 листопада 1923 року? («Січових вістей»)
- Де відбулася інсценізація «Роксоляни»? (На українському радіо)
- О. Назарук увійшов в історію України не тільки як знаний письменник, а й... (Політик, фаховий журналіст, публіцист, здібний адвокат)
- Через що книги письменника були вилучені з бібліотек? (Оскільки його звинувачували у націоналізмі)
- Рух, в якому О. Назарук брав безпосередньо участь під час Першої світової війни. (Українських січових стрільців)
- Останні роки життя письменник повів у... (Кракові).

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Міні-дискусія. Обговорення питань

- Чи можна вважати постать Роксоляни історичною? Наведіть переконливі аргументи.
- Роксоляна підлягає критиці у зв'язку з прийняттям нею мусульманської віри? Відповідь вмотивуйте.
- Можна вважати героїню твору щасливою, коли вона із рабинь стала султаншею? Свої міркування обґрунтуйте.

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

IV. Основний зміст уроку

1. Вступне слово вчителя

Прикарпаття у давні й середні віки виростило двох славних жінок, більше відомих із художніх творів ніж за історичними хроніками: Ярославну — доньку галицького князя Осмомисла, ту саму, яка плакала в Путивлі-граді на валу, виглядаючи з походу на половців мужа Ігоря, та султаншу Роксоляну — уродженку містечка Рогатин, знану українцями ще як Настю Лісовську.

Сьогодні ми продовжимо знайомитися з чудовим твором О. Назарука «Роксоляна», головною героїнею якого є весела, чудова, розумна, красива, приваблива та мудра жінка — Анастасія Лісовська, Хуррем, Роксоляна.

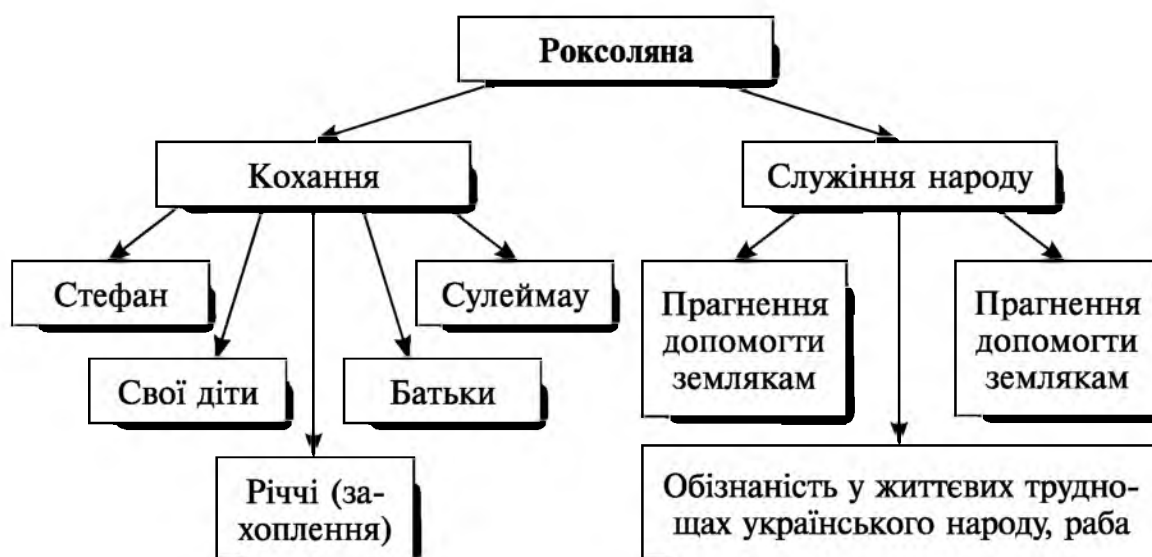
2. Опрацювання теми уроку

2.1. Бесіда за питаннями:

- Через що сталося ворожіння циганки вірогідним?
- Чи любила Роксоляна Стефана? Про що це свідчить?
- Чому, на ваш погляд, Стефан Дропак не зміг визволити майбутню дружину з неволі?
- Яким було кохання Анастасії до турецького султана?
- Чи можна вважати героїню зрадницею своєму першому коханню, вірі християнській, батькам, рідному народові? Наведіть переконливі аргументи, посилаючись на зміст твору.
- Дослідіть, як дбала Настя про свій народ, перебуваючи у владі.
- Чи правомірною є думки українських істориків, що Роксоляна якимось чином унеможливила спустошливі походи турецьких і татарських військ на українські землі? Відповідь вмотивуйте.
- Як ви розумієте фразу «любити народ і служити його інтересам»?
- У чому полягає особливість кохання Насті до любого чоловіка і рідного народу?
- У чому полягала життєва мета Анастасії?
- Чи хотіли б дівчата класу бути схожими на цю героїню твору О. Назарука?
- Як сам автор ставиться до Насті Лісовської? Свої міркування вмотивуйте.

2.2. Матеріали до теми уроку.

2.1.1. Схема «Кохання і служіння народу Роксоляни».

2.1.2. Яка вона, Роксоляна? Інформація науковців, істориків.

Уявлення про те, якого була Роксоляна, у масовій свідомості складаються винятково на основі легенд та художніх творів, що не відображають справжні, тобто історичні реалії. Фактично єдиними

першоджерелами залишаються повідомлення тогочасних послів у Стамбулі, передусім венеціанських. Серед наших дослідників найбільше попрацював у цій царині видатний український тюрколог і сходознавець Агатангел Кримський, котрий у 1924 році видав книгу «Історія Туреччини».

Щодо художніх творів, то в них творча уява автора, м'яко кажучи, значно переважає над документальною базою.

Дві історичні загадки — польського поета-історика Самуїла Твардовського та графа Станіслава Ржевувського — підтверджують, що Роксоляна народилася і виросла в сім'ї рогатинського священика. Яке її хрещене ім'я та прізвище — не знаємо. За словами сучасників, зокрема європейських послів до Стамбула, у Туреччині бранку з Русі звали Гасекі Хуррем — Весела Султанша, або Росса, Руса, Роса. Тогочасний німецький дипломат Бузбек та італійський історик першої половини XVI століття Л. Джовіо називали її Роксоляною. Це ім'я походить від давнього античного міста Роксоляни, яке існувало з VI століття до нашої ери до III століття нашої ери на березі Дністровського лиману (територія сучасного Овідіопольського району Одещини). У середні віки «роксолянами» в Європі називали жителів українських, а потім переважно західноукраїнських земель. Настею Лісовською рогатинську попівну нарекли письменники. Це домисел, що не спирається на жодне достовірне джерело.

Юна Роксоляна повторила гірку долю своїх земляків. Опільське місто Рогатин на той час не було населено такими мурами, які могли б захистити його мешканців від нападу орди. Зв'язаних бранців із Прикарпаття зазвичай вели Волоським шляхом через васальну Молдавію у Кримське ханство, на найбільшій невольницькій базар у місті Кафа. Звідти гаремами живий товар — гарних молодих полонянок — переправляли у Стамбул і за великі суми золотих дукатів продавали в гареми тамтешніх високопоставлених чиновників.

Таким «етапом» у столицю Османської імперії, напевне, потрапила й Роксоляна. Не відомо, за яких обставин вона стала перед очі Сулеймана — одного з наймогутніших тогочасних повелителів світу — освіченого, грізного і, як описує молдавський історик Йорга, гарного, з орлиним носом, довгою шиєю, тонкою бородою, меланхолічним поглядом. Вихований у дусі східних культур, арабської і перської філософії та літератури, султан, крім східних мов, знав іще й слов'янські.

Очевидно, Роксоляна полонила Сулеймана Пишного якимись особливостями своєї краси, великим розумом, ніжністю та веселою вдачею, за що удостоїлася імення Радісної (Веселої) Султанші. Вірогідно, що її поради у непростих хитросплетіннях придворних інтриг та вдалі від імперії зовнішньополітичні «підказки» давали добрі

результати. І роль Роксоляни возвеличилась до другої, після самого Сулеймана, в державі.

І підданам великого падишаха, й іноземцям було невтямки, як колишня бранка всупереч священним традиціям Османської імперії, духові ісламської філософії та релігії піднялася на вершину влади в державі, яка споконвіку не бачила жінку в такій величавій ролі. Справді, сталося диво дивне: Сулейман при Роксоляні ліквідував султанський гарем, поодружував своїх численних жінок з офіцерами турецької армії та чиновниками, а сам залишився з єдиною дружиною Роксоляною.

Історики, спираючись на тогочасні перекази дійсно приписували султанші Хуррем чаклунство. Вона нібито за допомогою заклинань, любовних напоїв та талісманів причаровувала Сулеймана.

Серед науковців немає єдиної думки з приводу того, яке з дев'яти нині відомих портретних зображень Роксоляни є документальним, бо кілька з них — апокрифічні, тобто уявні. Отже, ми не можемо тепер однозначно скласти більш-менш достовірне враження про її зовнішність. Академік Агатангел Кримський свого часу справедливо зауважив, що Роксоляна не належала до традиційного типу азійських красунь, у яких повинні бути жагучі очі, наче чорні оливи, пожадливі вуста, палючі високі груди та розкішно огрядна постать!

Напевне, приміряючи ці східні «стандарты», придворні султана в 1526 році переповідали венеціанському послові, що Роксоляна — негарна, однак «граціозна, невеличка на зріст». При цьому ніхто з жінок не міг зрівнятися з нею розумом і веселою вдачею. Навіть коли Роксоляні було близько 50 років, Сулейман продовжував її обожнювати, про що писав посол Венеціанської республіки Бернардо. Наваджеро, зазначаючи, що його величність надзвичайно кохає Роксоляну, що ніколи ще не було в султанському палаці іншої жінки, яка мала б більшу силу і владу. Кажуть, посилався дипломат на враження очевидців, що вона приємна і дуже добре знає вдачу великого володаря.

3. Робота над текстом твору

VI частина. «В невідому будучність»

- Як турки сприймали смерть султана Селіма? (*«...Військова сторожа у пристані зачала кидати свої шапки на землю і зривати намети! Голосні оклики вояків доносилися...» «Мов дрозг громовини йшла по краю мослемів. Чути було в воздуху, що надходить велика доба держави Османів підготована твердістю покійного султана. Якось аж неймовірна єдність опанувала мусульман всіх племен і станів — від багача до жеброти. Від неї тим виразніше відбивали посоловілі обличчя чужинців, християн і жидів»*)

- Яким чином Абдуллаг охарактеризував молодого султана? («*Предсказано, що з початком кожного століття родиться великий муж, який обхопить те століття, як бика за роги і поборе його. А султан Сулейман уродився в першій році десятого століття Геджри*»)
- Що символізувало число «10» згідно з розповіддю учителя? («*А число десять се найбільш досконале число! Бо воно кінчить і завершує перший круг чисел. Про досконалість сього числа свідчить те, що маємо десять пальців на руках і ногах — маємо десять змислів: зір, слуг, нюх, дотик і смак і п'ять таких у нутрі, маємо десять учнів Пророка і десять заповідей, і десять гостей неба, і десять геніїв над ними, і з десятків складається все військо падишаха. Десятий султан тяжко поб'є ворогів ісламу*»)
- Чим саме Абдуллаг возвеличив могутність і вічність Сулеймана? («*Десятий султан Османів умре на львинім столі сидючи. А що він у хвили смерті своєї оточений буде всіма ознаками влади, то люде і звірята, генії й злі духи боятимуться його і слухатимуться, наближатися до Великого халіфа. А він нікого не закличе, бо буде неживий. І так сидітиме, аж поки малий червак не розточить палиці, на якій великий султан опирати буде обі руки свої. Тоді разом з розточеним патином упаде труп Великого Володаря. І смерть його стане відома всім*»)
- Що передсказано про жінку десятого султана? («*Найлюбіша жінка десятого султана буде Леісафір (гість, чужинка або дуже шанована). Зійде як ясна феджер (рання зоря й утренняя молитва) у серці падишаха, а зайде криваво над царством його. Зробить багато добра і багато лиха в усіх землях халіфа від тихого Дунаю до Базри і Багдаду і до кам'яних могил фараонів!*»)
- Які зміни відбулися у суспільстві після смерті старого султана? («*Рух, викликаний вісткою про смерть старого султана і вступлення на престол нового, не вгавав, а кріпшав з дня на день. Рух в пристані став великанський. З глибин Криму приганяли на торг великі маси коней, худоби і невольниць. Попит за ними був сильний. Бо всякі достойники заосмотрювалися в сей товар, щоб робити дарунки ще вищим достойникам: запопадали їх ласки, при несподіваних змінах хотіли вдержатися на своїх становищах або одержати при тій нагоді вищі*»)
- Як турки, невольниці сприймали Хайреддіна з рудою бородою? («*...Про страшного Хайреддіна з рудою бородою, котрий не шанує навіть галер високих достойників*», «*але ні одна душа не сумнівалася, що надпливає Хайреддін, «постарх п'яти морів» — від Альгіру по Аден, від Кафи по Каіро, скрізь страшний і скрізь присутній... Жак спаралізував усякий рух на галері торговців. А три темні судна Хайреддіна, найстрашнішого пірата тих часів, щораз ближче світили червоними огнями...»*»)

- Опишіть зовнішність страшного пірата. (*«...Вийшов з каготи Хайреддін з рудою бородою, пострах всіх людей, що плили морськими шляхами, без різниці віроісповідань. Обличчя опришка було порізане глибокими близнами. Крізь легкий прозорачний кафтан з червоного шовку видніла сталева кольчуга. За поясом мав два острі ятагани, при боці, криву шаблю, в руці звичайну палицю-кавулю. Бороду мав руду, аж червону, немов помальовану»*)
- Яким написом на своєму кораблі рудий пірат здивував людей на турецькій галері? (*«...Був більший напис: “Десять днів і десять ночей не беру добичі ні на морі, ні на суші, ні від мослемів, ні від нессараг, відколи мухи мої вчули вістку, що на престол мослемів вступив десятий падишах Османів”»*)

VII частина. «В Царгороді на авретбазарі»

- Якими кайданами була скована Настя на відміну від інших полонянок? (*«А для чвірки, в котрій була Настя, якось не стало легких, жіночих ланцюжків. І на березі Золотого Рога столиці падишаха заклали на її ручки тяжкі ланцюхи, призначені для молодих мужчин-хлопців, стиснувши, бо дрібні ручки мала»*)
- Як ставилися турки до невольниці на пристані міста? (*«А з них виганяли на беріг пристані маси невольниць і невольників. З невольницями поводитися ще сяк-так, але невольників гнали як худобу: били буками і різками, дротяними — нагайками і кінцями ланцюхів; аж до крові»*)
- Опишіть Настю-полонянку, яка потрапила до Стамбулу? (*«Не в перлах, а в ланцах ішла, не по адамашку, а по поросі, скропленім слізьми невольниць. У волоссю не мала дорогого «горіючого каменя», але зате немов палахкотів горіючий камінь у голові: хвилями відчувала такий пекучий біль у голові, що здавалося їй, немов її власні очі западаються в нутро голови. Коли біль уставав, віддихала, мовби на світ щойно вродилася»*)
- Якими ж були невольники у Стамбулі? Як до них ставилися гнобителі? (*«...Великанських передмість Істамбула, гнали сухопуттям в ланцюгах і путах нові товпи вже проданих невольників! Кого між ними не було! Робітний народ, селяне і міщане, шляхтичі й духовні, що видно було по їх одягах: мусіли їх недавно пригнати з рідного краю кримські ординці або дикі ногайці. Бранці йшли сковані й пов'язані, як худоба, биті й катовані. А турецькі пси лизали кров, що капала з їх ран від побоїв»*)
- Що цікавого розповів Ібрагім Насті про обряд поховання у турків?
- Про що яке українське свято згадала Настя, слухаючи розповідь Ібрагіма про обряд поховання дев'ятого султана? (*«...Де на святий вечір вносили дідуха і стелили на домівці пшеничну або житну соломку»*)

- У чому було обрядове призначення двобою арабів перед походом? («*Се видовище представляло напад розбишак на каравану й оборону її: паломники зоосмотрені в довгі палиці, відганяли нападників*»)
- Через що Кляра вважала: «Все краще попасти в багатий дім, ніж в убогий»?
- Для чого єврейка намагалася заручитися в майбутньому підтримкою Насті? Що відчувала, на ваш погляд, Кляра?
- Які почуття охопили Настю зранку перед її продажем? («*Вона мов біла квітка відчувала, що наближається щось у її життю, щось зовсім нові й невідоме. Всі думки й всі почування звернула до самотнього Опікуна, котрого тут могла мати — до всемогучого Бога*»)
- Про що просила Настя у Бога? Як це характеризує героїню? («*Даруй мені, Боже, поворот додому! Я піду пішки кривавими ногами, а прошенім хлібі, як ідуть убогі на прощу до святинь. Ніколи без милостині не відійде прошак із мого дому. І ніхто ніколи не попросить даром мене за нічліг. Я для сиріт буду добра, як ненька*»)
- Застосовуючи текст твору, опишіть ринок, де продавали рабів. («*Були там жінки й дівчата з різних країв, усякого віку й вигляду — від найчорніших муринок до найбіліших дочок Кавказу. Були з грубими рисами, призначені для тяжких робіт, були й ніжні як квіти, виховані виключно для розкоші тих, що їх куплять. Усякий смак мужчин міг тут бути заспокоєний: від того, що хотів найтовстішої жінки, яка з трудом рухалася, до того, що хотів дівчини ніжної й легкої, як птиця*»)
- Як Ібрагім представляв на торговищі Настю? («*Маю одну дівчину, білу, як сніг на Ливані, свіжу, як овоч із нестертим пухом, солодку, як виноград з Кипру, з грудьми твердими, як гранати з Базри, з очима синіми, як туркус, що приносить щастя, — вивчену в школах для розкоші вірним, добру до танцю, добру до розмови, послушну, як дитину, — вміє крити тайну...*»)

VIII частина. «Служниця в султанській палаті»

- Що було запропоновано новокупленим невольницям, які потрапили до султанського гарему? («*Новокуплених невольниць повела кля-хатун на перший поверх гарему, щоб показати їм його розклад. Опісля мали їх оглянути і розібрати між себе султанські жінки й одаліски*»)
- Як зреагувала улюблена жінка султана на свіжокуплених невольниць? («*Улюбленній жінці султана не сподобалося ні одна зі свіжокуплених невольниць*»)
- У чому полягали обов'язки Настуні-служниці в гаремі? («*Настуня привикла вже до своїх робіт, до ношення води, до миття кам'яних сходів, до чищення кімнат, до тріпання килимів і диванів, опісля до обтирання дорогих мальовил, в кінці до скучного й довгого одягання своєї пані і навіть до тихого бездіяльного сидження в її передпокої*»)

- Поясніть, чому султана у творі названо володарем трьох частей світу?
- Як О. Назарук зазначив у романі про могутність і величність Сулеймана Пишного? (*«Перед нею став і стояв у блиску місячного світла у всій красі і молодості своїй, первородний син і правний наслідник Селіма Грізного,— Сулейман Величавий,— пан Царгорода і Єрусалима, Смирни і Дамаска і сім сот міст багатих Сходу і Заходу, десятий і найбільший падишах Османів, халіф всіх мусульманів, володар трьох частей світу, цар п'ятьох морів і гір Балкану, Кавказу й Лівану, і чудних рожевих долин здовж Маріци, і страшних міст в пустині Мекки і Медини і гробу Пророка, пострах всіх християнських народів Європи і повелитель найбільших сил світу, що міцно стояли над тихим Дунаєм, над Дніпром широким, над Євфратом і Тигром, над синім і білим Нілом»*)
- Яку різницю у зовнішності Стефана Дропана і султана виявила Настя? (*«Стефан Дропан зі Львова був кращий, бо не такий поважний. Та сей був молодший від Стефана. Така молодість була від нього, що не можна собі уявити, як він міг би стати старцем з білою бородою і зморщеним обличчям, якого їй описував у Кафі учитель Абдулаг»*)
- Який обряд проводили, якщо дівчина сподобалася султану? (*«...Котру жінку чи дівчину султан різ діткне, її відокремлюють і дають їй окремих невольниць і євнухів»*)
- Які знання про Коран виявила Настя у розмові із султаном? (*«...Коран у багатьох місцях поручає як богоугодне діло звільнення невольниць, а передовсім лагідність і доброту супроти них. І знаю, що ти наймогутніший сторож і виконавець приписів Пророка...»*)
- Як Сулейман сприйняв українську невольницю? (*«Особливо вразило його слово про «насилування». Хотів їй сказати, що не має ще ніякої підстави говорити ані навіть думати про се. Але вчас зміркував, що такий висказ може зразити безборонну невольницю та замурувати їй уста. І перемогла в нім цікавість молодої людини, як далі розвинеться розмова з сею невольницею, і успокоювало його гнів її призначення, що він наймогутніший сторож святої читанки Пророка»*)
- У чому звинуватила Настя султана під час їх першого спілкування? (*«Молодий султан знав, що в цілій величезній державі його нема ні одного дому, ні одного роду мослемів, з котрого найкраща дівчина не впала б йому до ніг, якби лиш проявив охоту взяти її до свого гарему. Він дуже здивувався, що тут, одна з його служниць,— ба невольниця! — може мати такі думки... «Що за диво?» — подумав»*)
- Про що свідчить синій туркус, який носив султан на шії? (*«...Що хоронить від роздратування й божевілля, від отруї і повітря, що дає красу і розум, і довге життя та й темніє, коли його власник хороший»*)

- Яку думку висловила Настя про суть людського існування? (*«Хоч люде се такі єства, що якби їх було тільки трьох на світі, то оден з них був би їх головою, то все-таки в кождім, без виїмку, є природне бажання бодай ілюзії рівності. Має се бажання і цар, і жебрак, і велетень, і дитина, бо се прояв вічної правди про рівність всіх перед обличчям Бога»*)
- Що відчула Настя, залишаючи султанські покої? (*«Настуня глибоко відітхнула й упорядкувала волосся та одяг на собі. А як виходила з наріжного будуару зі спущеними вниз очима, срібні звізди Косарі на небі піднялися високо над стрункими міларетами Стамбула — й низенько кланялись чорні євнухи молодій служниці в султанській палаті...»*)

IX частина. «І зачалася боротьба невольниць з паном трьох частей світу»

- Які почуття охопили Настю, коли вона йшла по коридору гарему від султана? (*«Раз у раз ніби випадкове відхилялися котари й занавіси кімнат і будуарів по обох боках коридорів та виглядали з них сильно зацікавлені обличчя то її товаришок-невольниць, то одалісок у дорогих шатах, то навіть жінок султанських. Останнім кланялася по припису, як перед тим. Чула на собі погляди їх здивованих очей — то повні цікавості й зависті, то навіть нетаємної ненависті... І чула, як гарячка підходила їй до очей. І чула роздрознення в кождім нерві. А передовсім — збентеження. Не знала, як іти, що робити з власними руками, як держати голову. Так ішла, мов між двома рядами огнів і різок. Насилу здержувала слези в очах»*)
- Через що Насті не було зручно, коли до неї були призначені прислужниці?
- В яких розкошах перебувала героїня твору?
- Якими враженнями був охоплений Сулейман від першої зустрічі з Настею? (*«...Волосся золотисте, очі легко сині. Личко біле як сніг з таким відтінком, як у першого пупінка рози, а таке лагідне, як у його матері, що все боїться за нього. І потім так само енергійне!.. Так, він ще не зустрічав у своїм житті жінки, котра більше пригадувала б йому його матір, що вона, й тільки вона потрафить виступити супроти нього так само лагідно й так само твердо, як його мати...»*)
- Про що свідчить фраза з твору: *«...остре слово матері було йому (Сулейману) таке приємне, як разовий хліб голодному»*?
- Яким чином згадка султана про Настю впливала на його внутрішні почуття? (*«Нараз заворушилася в нім думка — від якої засоромився. Вона була вже в нім вчора, але якась півсвідома. Щойно тепер остро проявилася в нім і нагло заволоділа всім його єством*

і чувством, перейшла як тепло-гаряча хвиля по його чолі, обличчю, грудях, руках і ногах. Йому зробилося від неї так гарячо, що аж отворив уста») З якою метою О. Назарук, характеризуючи султана, зазначає: «Він — пан трьох частей світу»?

- Як ставилися оточуючі до Насті у султанських хоробах, коли вона сподобалася Сулейману? (*«Кізляр-ага низько склонився й опустил кімнату. Заки дійшов до будинку улемів, знали вже всі в палаті, що першою в цілм гаремі стає бліда чужинка, невольниця Хуррем, «християнська собака». І зашипіла ненависть по коридорах, кімнатах і парках, вераю, як їдовита гадина, що сунеться по чудових квітах»*)
- Для чого Сулейман викликав до себе на бесіду старого Мугієддіна? (*«Маю до тебе довір'я і хочу ради твоєї в такій справі. Моє серце полонила християнська невольниця великої краси і розуму. Як найвищий сторож Корану не хочу переступати святих постанов його і силою брати невольницю. А вона добровільно не віддається мені, кажучи, що різнить нас віра... Освіти її серце правдивою вірою Пророка!»*)
- Що намагався зробити Мугієддін для виконання наказу султана?
- З якою метою, як виняток, до кімнати Роксоляни потрапив монах, який втік з України і змінив віру?
- Яку користь вбачала в собі героїня для знедоленого рідного краю? (*«Одначе, все-таки не розуміла, як вона, бідна невольниця, замкнена в клітці птичка, може допомогти рідному краю, з котрого вийшла, й народові, котрий мучився там. А вже не могли на се порадити ні її батько, ні старий, ні інші розумні люде... Вже добре розуміла, що в'яжеться се з залицянням султана. Але яким способом можна з того залицяння дати щось доброго людям під Рогатином і Львовом — сего не бачила»*)
- У чому полягав смисл боротьби Роксоляни із султаном і самою собою?
- Яким було завдання монаха, що потрапить до кімнати героїні твору? (*«...Найтяжче завдання: зломити в душі людині святу форму її. Бо не суть думки, а форма найміцніше опановує душу чоловіка»*)
- Чому монах Іван вважав, що мав покалічену душу?
- Що мав на увазі монах-відступник, розмірковуючи: *«...Дивна є душа людини: вона більше таємна від середини пущі і від морської глибини, і від небесної безвісті»?*
- У зв'язку з чим виникло бажання у Насті після розмови з монахом піти на прощу до Богоматері в Іверській-ікона святім Афоні? (*«Піти і висповідатися зі своїх покут і просити поради. Бо й кого ж мала просити в сих мурах палати, де на чорній брамі Бабі-Гумаюн сторчали скривавлені голови людські...»*)

Х розділ «В парку Льдиз-Кіоску»

- Чим цікавість служниць і євнухів до султана дратувала його? (*«...Служниці й євнухи дивляться на нього зовсім інакше, ніж дивилися досі: з якоюсь більше напруженою увагою й надзвичайною цікавістю. Та їх цікавість була така велика, що навіть важилися не схилити належно голов, щоб тільки докладніше придивитися йому. Се його дратувало... Євнухи, що стояли біля кімнат Ель Хуррем, отворили йому двері так якимось дивно, якби вже не він тут був головна особа, а та бліда невольниця, до якої йшов!..»*)
- Яких змін зазнала зовнішність Хуррем після першої зустрічі з Сулейманом? (*«Це вже не був сірий одяг невольниці, який заслонює красу тіла. Через тонкі і як сніг білі мусліни перебивало її рожеве молоде тіло, дискретно заслонене і гарне, як весняна земля, що родить пахучі квіти. Накинений на рамена плащ з темних фарарів, підшитий дорогим адамаш-ком, спадав аж до маленьких стіп, обутих у мешти з біленького шовку. На грудях мала чудовий нашійник з біло-матових перлів, а на золотистім волоссі біло-шовковий турбан на турецький лад. На ній пишався горючий камінь. Виглядала в тім одязі як правдива султанка...»*)
- Як Кізляр-ага охарактеризував красу Насті? (*«...Благословенна Хуррем виглядає в новім одязі, як рожеве сонце у квітах ялину»*)
- Чому молода Хуррем приязніше відповідала на поклони слуг і невольниць, ніж на привіти жінок Сулеймана?
- За що Роксоляна відчула вперше порив вдячності Сулейманові? (*«Хочу подякувати тобі за новий одяг. Він такий гарний!.. А се так приємно, хоч на короткий час,— мати гарний одяг...»*)
- Що визначила Хуррем пріоритетним у своєму житті? (*«Я будувала б, багато будувала б! Наперед збудувала б я велику кухню для убогих, ... велику лічницю, ... потому каравансерай для подорожніх і чужинців..., ...багато шкіл для хлопців, ... дуже великий дім для божевільних»*)
- На що Роксоляна витратила найбільше грошей? (*«...Унила б я для найбільш нещасливих людей»*)
- Чим розмови султана з українською невольницею порівняв із турецькими жінками? (*«Які ж вони були пусті в порівнянні з сею!..»*)
- Яке порівняння ході Роксоляни дібрав Сулейман? (*«Подібний хід бачив він у самиці королдівького тигра, що ходила по великій клітці в Арсланхане. Ходила як благородна королева, хоч була в неволі»*)
- Чому згода султана на відвідування Хуррем храму Богоматері Воротарниці була самопожертвою заради любові жінки?
- Яким чином запропонувала Роксоляна султану їй потрапити на Афонську гору? (*«— Мій спосіб простий. Ти чи твій далекий предок прирік, що не допустите жінок на святу гору Афонську. Але я можу поїхати переодягнена за хлопчика, як твій отрок...»*)

- Які відчуття проймали султана від спілкування з Настею? («Сулейман біг за нею, як біжить за долею, за щастям: всім серцем своїм і всею вірою. Радість мав в очах і в кождім члені силу. Чув, що та радість має своє джерело в ній. І чув, що в тій хвилі він не султан і не володар трьох частей світу, не цар п'ятьох морів... Тільки мужчина, що любить! І було йому так легко й так радісно на душі, що відчув потребу сісти на коня, високого, і гнати далеко — з нею, зі своєю любкою»)
- Якою була приповідка турецька і в чому її суть, висловлена Роксоляною? («Ваша приповідка каже, що є три непевні річі: кінь, цар і жінка. Нащо ж їх лучити, коли нам добре так?»)
- Яким чином Хуррем представила Сулейману Абдуллага? («То чесний турок. Він дуже шанує Коран і тебе! Знаєш, він міг би ще вчити і мене, і тебе!..»)
- Як у подальшому могла розповсюджуватися влада Роксоляни? («То була перша посада, яку дала Роксоляна Хуррем в палаті падишаха. Як же багато їх роздавала вона потому — в Європі й Азії, на землях і на водах, в армії і флоті, у судах і скарбі султанським! А все робила з одним таємним заміром і так витривало, як тільки робить жінка — жінка, котра любить або ненавидить. Але ще не час сказати про таємний план Роксоляни, бо вона ще не мала його. Ще не засіяв гріх у її чисту душу ніяких таємниць, ніяких справ укритих, і вона була подібна ще до тої меві, що радісним гомоном вітає ранком сонце»)
- Чим були здивовані й якою була реакція попередніх власників Насті, дізнавшись про становище рабині султана?

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування

VI частина

1. Султан Сулейман, що був намісником Малазії, вступив на престол після смерті:
а) Селіма; б) Магомета III; в) Мурада III; г) Ахмеда I.
2. Як Абдуллаг охарактеризував молодого Сулеймана, зазначаючи, що султан буде:
а) найосвіченішим правителем; б) найбільший зі всіх султанів;
в) найжорстокіший і справедливий;
г) возвеличувати культуру і освіту, як це робили його попередники.
3. Про що мріяла Настя, коли її везли на турецькій галері до Царгорода?
а) Побачити хоч раз Сулеймана; б) стати турецькою вчителькою;
в) напад козаків, які звільнили б її з неволі;
г) зустріч з Вандою Веленинською в гаремі.

4. Зброя, якої не було при Хайреддіні:
 - а) два гострі ятагани; б) кривої шаблі; в) палиці-кривулі;
 - г) *однієї рушниці*.
5. Побачивши пірата з рудою бородою, Настя:
 - а) дуже зраділа, що той її визволить;
 - б) *почала читати тремтячими вустами псалом*;
 - в) не зреагувала на нього;
 - г) кинулася ховатися від злодія.

VII частина

6. Одне з найкращих міст для турків — Стамбул, синонімічна назва якого не відповідає йому:
 - а) *Акрополь*; б) Царгород; в) Візантія; г) Константинополь.
7. Ідучи в кайданах по узбережжю Стамбула, Настя згадала:
 - а) епізод з «Повісті дивної о царі Соломоні»;
 - б) *ворожбу циганки*; в) поучення батька;
 - г) пригоду, яку їй розповіла Ірина.
8. На думку Ібрагіма, щасливим вважається той, хто:
 - а) відвідує Стамбул; б) отримає милостиню від падишаха;
 - в) знайде смарагдовий камінь у пустелі;
 - г) *побачить десятого і найбільшого султана Османів*.
9. Мусульманський символ нагадав Насті свято:
 - а) Трійці; б) Покрови; в) *Святий вечір*; г) Івана Купала.
10. «Ну, відси вже ніхто ніякими грішми не викупить мене», — так подумала Настя, потрапивши:
 - а) до рук Хареддіна; б) залишившись на службі в Ібрагіма;
 - в) *до султанських палат*; г) у монахині до польської церкви.
11. Єдине, що заспокоювало Настю, коли та потрапила до гарему турецького султана, так це:
 - а) думка про майбутнє життя; б) *срібний хрестик від матері*;
 - в) поради Ібрагіма; г) молитва.

VIII частина

12. Свою службу в гаремі Настя почала з:
 - а) кяя-хатун; б) султанської жінки; в) *однієї з одалісок*;
 - г) самого султана.
13. При зустрічі із султаном служниці повинні були:
 - а) *не дивитися йому у очі*; б) ставати перед ним на коліна;
 - в) цілувати володарю руки; г) хутко зникати.
14. Як вважає Настя, Сулейман Величавий — це:
 - а) сила краси і розуму; б) мужній і мудрий керівник;
 - в) символ зла;
 - г) *джерело тої страшної сили, яка нищить все кругом*.

15. Уперше зустрівшись і познайомившись з українською рабинєю з Рогатина, султан визначив у ній:
а) вихованість; б) красу; в) *розум*; г) працьовитість.
16. Яке враження справила Настя на султана від першої розмови героїв? Він був:
а) роздратованим; б) *здивований*; в) радісним; г) схвильованим.
17. Пророком заборонялося вживання:
а) *вина*; б) солодощів; в) м'ясного; г) кисло-молочного.

IX частина

18. Через знайомство із султаном Настя хотіла:
а) возвеличити свого вчителя; б) стати могутньою і багатою;
в) *повернутися до рідного Рогатина*; г) помститися Ібрагіму.
19. Присівши їсти до столу, героїня думала про:
а) своїх батьків; б) *Сулеймана*; в) Бога;
г) вишуканість свого дорогого вбрання.
20. Хто Сулейману мав говорити «правду в очі, коли стрілив якогось бика без пороху»?
а) *Мати*; б) одна із одалісок; в) Місафір; г) Кізляр-ага.
21. Визначте художні засоби, які використав автор твору в уривку: «І в душі султана розцвіла друга міцна любов»:
а) *епітет і контраст*; б) порівняння і метафору;
в) анафору і гіперболу; г) епітет і метафору.
22. Характеризуючи Сулеймана, О. Назарук найчастіше зазначав, що його герой:
а) жорстокий і багатий; б) полюбляв красивих дівчат;
в) *пан трьох частей світу*; г) вимогливий до себе та інших.
23. Гріх, якого не прощала Мати Божа Воротариця:
а) наговорити на когось брехню; б) зневажливе ставлення батьків;
в) відмова від особистої дитини; г) *піти супроти чоловіка*.
24. Для чого Настя виявила велике бажання піти на прощу до Богоматерів Іверської ікони на святому Афоні?
а) Виконати прохання султана; б) помилуватися красою храму;
в) зустрітися зі Стефаном; г) *висповідатися за свої гріхи*.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 0,5 бала.

2. Робота на картках

Карта № 1

1. Як ви вважаєте, що мав на увазі О. Назарук, зазначаючи: «...незбагнута рука Господня кермує долею людей і народів на стежках, які вони самі собі вибирають вольного волею, йдучи до добра чи зла»? Наведіть переконливі аргументи.

2. Яку думку вкладали побожні жінки на подвір'ях гаремів, виголошуючи шепотом: «Нашу кров і майно — на приказ падишаха». Відповідь обґрунтуйте.
3. Хто перший з героїв твору назвав Настю Лісовську Роксолянкою? а) Сулейман; б) Ібрагім; в) татари; г) *Кізляр-ага*.

Картка № 2

1. Чим, на ваш погляд, пов'язана повага Хареддіна до десятого падишаха Османів. Свої міркування доведіть.
2. Прокоментуйте фразу з твору: «...найдурніша жінка має Кляра», висловлюючи цю думку Насті.
3. Що перешкоджало одруженню султана на українській рабині: а) закон Корану; б) *різне вірування*; в) звичаї та обряди турків; г) не згода самої Роксоляни.

Картка № 3

1. Вмотивуйте, що мав на увазі О. Назарук, зазначаючи: «...кожному народові дає Бог справедливий таку долю, на яку заслуговує». На свої думки наведіть приклад з твору.
2. Доведіть або спростуйте фразу: «Роксолянку — це історична особа чи художній вимисел автора».
3. Султан Настю Лісовську іноді порівнював з: а) *своєю молодого матір'ю*; б) першою дружиною; в) малим дитям; г) граціозною правителькою.

VI. Підсумок уроку

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності

VIII. Домашнє завдання

Намалювати портрет Роксоляни «Якою я уявляю цю жінку-правительку», опрацювати ідейно-художній зміст роману з XI по XV частини, дібрати матеріал щодо характеристики образу Сулеймана.

Урок № 53

О. НАЗРУК. «РОКСОЛЯНА». НЕЗАЛЕЖНА ВДАЧА, ЩИРІСТЬ У СТОСУНКАХ З ЛЮДЬМИ, ПРИРОДНИЙ РОЗУМ І ВРОДА РОКСОЛЯНИ

Мета: опрацюючи ідейно-художній зміст твору О. Назарука «Роксоляна», зосередити увагу на окремих деталях характеристики героїні твору (вдача, щирість, розум, врода); розвивати культуру зв'язного мовлення, пам'ять, логічне мислення; вміння грамотно висловлювати власні думки,

почуття, враження, спостереження; аналізувати, сприяти розвитку творчих здібностей учнів.

Тип уроку: засвоєння знань і формування вмінь.

Обладнання: портрет О. Назарука і учнівські портрети Роксоляни, текст твору, географічна карта світу, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Перевірка домашнього завдання

Виставка учнівських малюнків-портретів Роксоляни «Якою я уявляю цю жінку-правительку». Міні-коментар школярів до своїх творів.

III. Актуалізація опорних знань

1. Гра «Найуважніший»

Завдання: визначити, кому з героїв роману О. Назарука «Роксоляна» належить фраза:

- «Не спішися, бо й так не знати ранком, що буде вечерком». (*Старий Дропан*)
- «Бо й ми не без гріхів. Особенно нищить нас оден головний гріх. Це лінивство». (*Теодозій*)
- «В перлах і фарарах ходити будеш... І адамашки під ногами будеш, а горючий камінь у волоссю твоїм, а біленькі шовки на ніженьках твоїх, а червона кровця на рученьках твоїх... Ладан і кубеба у кімнатах твоїх... А їсти будеш дорогий цинамон, а пити будеш солодкі сорбети... А мати будеш двох синів, як Єва... і два весілля, а одного мужа!..» (*Циганка-ворожка*)
- «Ти подивися тільки! Вона така гарна, що я раджу якнайскорше вивезти її з Бахчисараю до Кафи... Але се задорогий для мене товар! А хора вона не есть, тільки втомлена дорогою і татарською тресурою. А ти не був би втомлений, якби так тебе кілька тижнів гнали, як коня на ременях?» (*Ібрагім*)
- «Вони ділять нас, бранок, на різні роди. Одних, простих і негарних, призначають до тяжких робіт і до праці вдома. Інших беруть до шкіл». (*Ванда Вележинська*)
- «Предсказано, що з початком кожного століття родиться великий муж, який обхопить те століття, як бика за роги і поборе його. А султан Сулейман уродився в першій році десятого століття Геджри». (*Абдуллаг*)
- «...Мусульмане кажуть, що найдурніша жінка хитріша від найрозумнішого мужчини. Зрештою, ми в нашій віці дорожчий товар, ніж найсильніші мужчини». (*Кляра*)

- «...Котру жінку чи дівчину султан раз діткне, її відокремлюють і дають їй окремих невольниць і євнухів». (*Султан Сулейман*)
 - «...І перша, і друга любов може стати отруєю, коли не поблаговсловить її Бог всемогучий». (*Роксоляна*)
 - «Ти найбільша надія Османів, і сонця твого щастя ніщо не повинно затемнити! Але якраз тому я не можу зробити тобі того, що спробував би зробити кожному іншому правомірному...» (*Старий Мугієддін*)
 - «Адже я ще не зустрічав такої гордої дівчини ні жінки. Ніколи!» (*Султан Сулейман*)
 - «Найбільше грошей ужила б я для найбільш нещасливих людей» (*Роксоляна*)
- Примітка.* За кожную правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Міні-дискусія. Питання для обговорення

- Підтвердьте або спростуйте думку: «Роксоляна — зрадниця, відступниця».
- Чи було ворожіння циганки віщим? Відповідь вмотивуйте, наводячи переконливі аргументи з твору.
- Дослідіть, як зовнішня краса Роксоляни гармоніє з її мудрістю і розумом.

IV. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності школярів

V. Основний зміст уроку

1. Вступне слово вчителя

Роксоляна! Як багато вже про неї сказано і написано! З кожної прочитаної сторінки твору ви все більше пізнаєте про ті далекі часи минувшини, про ту жінку, яка стала символом гордості, мужності, високого розуму і краси українок.

Сьогодні ми спробуємо дослідити, якої вдачі була героїня, в чому полягали її стосунки з людьми, як її природний розум і врода сприяли збереженню життям тим, хто потрапив до турецької неволі. Отже, подорожуємо далі...

2. Вдача, щирість, розум і врода — основні ознаки, які притаманні головній героїні твору.

2.1. Бесіда за питаннями:

- Яких змін зазнали Роксоляна-дівчина і Роксоляна-султанша?
- Визначте риси вдачі, притаманні героїні твору.
- У чому виявилась щирість Роксоляни?
- Як бранка з України намагалася використати свій розум, талант,

обдарованість, кмітливість, винахідливість служінню на благо свого рідного краю?

- Якою вродою наділила природа Роксоляну?
- Чому татари, а потім і падишах називали Настю Хуррем?
- Де брала сили героїня для того, щоб у складніші хвилини свого життя бути веселою? Як це її характеризує?
- Хто любив, а хто ненавидів Роксоляну? Чим це зумовлено?
- Як поводи́ла себе Настя-Хуррем у стосунках з людьми? Від кого і від чого це залежало?
- Чи варта Роксоляна на повагу і визнання українців? Відповідь вмотивуйте.

2.2. Мікрофон: «Що я найбільше ціную і що зневажаю в Роксоляні?».

3. Характеристика образу султана Сулеймана

3.1. Орієнтований план.

- I. Сулейман Пишний — десятий султан Османської імперії.
- II. Портрет і зовнішність героя
- III. Риси характеру падишаха:
 1. Жорстокість і вимогливість.
 2. Відчайдушність і терпіння.
 3. Відвертість і мудрість.
 4. Сила і мужність.
 5. Уважність і спостережливість.
- IV. Інші особливості султана:
 1. Повага до матері.
 2. Освіченість і кмітливість.
 3. Шанувальник закону і Корана.
 5. Безмежна любов до Роксоляни.
 6. Протистоїть будь-якої конкуренції на престол.
 7. Прислуховується до порад Хуррем.

V. Значення образу Сулеймана у відтворенні історичної епохи того часу

3.2. Інформація про падишаха.

3.2.1. Історичні дані про Сулеймана.

Сулейман царствував 46 років (1520—1566). Скоро по вступленню на престол пішов війною проти Угорщини і показався відразу грізним сусідом християнського світу та дуже здібним вождем. Він здобув Білгород над Дунаєм та всі околиціні замки. Опісля спустошував береги Італії. Армію мав поверх півмільйону і 15 000 гвардії яничарів дуже дисциплінованих. Доходи його становили близько 5 000 000 аспрів щорічно. Силі його не було рівні в цілім тодішнім світі. Був твердого

характеру, відважний, розумний, працьовитий, раз даного слова все вірно додержував. Любив молитву (сам укладав побожні псалми). Росту був високого, рухи мав поважні, вираз обличчя дивно лагідний, в поведенні самостійний. Не підлягав нікому, окрім своєї жінки Роксоляни, «невольниці з руської країни». Сулейман помер у глибокій старості, переживши всіх своїх ворогів й улюблену жінку Роксоляну, котру любив аж до її смерті.

3.2.2. Сулейман і закон.

За законами вірування падишах міг мати чотирьох законних дружин. Діти першої з них ставали наступниками престолу. Вірніше, наслідував престол один первенець, а решту часто очікувала сумна доля: всі претенденти на владу підлягали знищенню.

Окрім дружин падишах мав будь-яке число одалісок. У різний час при різних султанах в гаремі жило від кількох сотень до тисячі і більше жінок, кожна з яких обов'язково була надзвичайно красива. Також у гаремі був штат євнухів-кастратів, прислужниць різного віку, масажисток, лікарів і тому подібних. Керував всім цим складним господарством «керівник дівчат» — євнух кизлярагаси.

Падишах був молодий, коли став султаном (у 1520 році) і дуже шанував жіночу красу.

3.2.3. Цитатна характеристика героя.

- «Султан Сулейман буде найбільший зі всіх султанів наших!»
- «Предсказано, що з початком кожного століття родиться великий муж, який обхопить те століття, як бика за роги, і поборе його. А султан Сулейман уродився в першому році десятого століття Геджри».
- «Вічно жити не буде й він. Але старе передання каже, що він і по смерті правитиме світом ще якийсь час».
- «Десятий султан Османів умре на львинім столі сидючи. А що він у хвилині смерті своєї оточений буде всіма ознаками влади, то люде і звірята, генії й злі духи боятимуться його і слухатимуть, думаючи, що він живий. І ніхто не відважиться наблизитися до Великого халіфа. А він нікого не закличе, бо буде неживий. І так сидітиме, аж поки малий червак не розточить палиці, на яких великий султан опирати буде обі руки свої. Тоді разом з розточеним патином упаде труп Великого Володаря. І смерть його стане відома всім».
- «...Наслідник Седіма Грізного, десятого султана Османів, найгрізнішого ворога християн».
- «...Первородний син і правний наслідник Селіма Грізного,— Сулейман Величавий,— пан Царгорода і Єрусалима, Смирни і Дамаска і сім сот міст багатих Сходу і Заходу, десятий і найбільший падишах Османів, халіф всіх мусульманів, володар трьох частей світу, цар п'ятох морів і гір Балкану, Кавказу й Лівану і чудних рожевих

долин здовж Маріци, і страшних шляхів на степах України, могутній сторож святих міст в пустині Мекки і Медини і гробу Пророка, пострах всіх християнських народів Європи і повелитель найбільших сил світу, що міцно стояли над тихим Дунаєм, над Дніпром широким, над Євфратом і Тигром, над синім і білим Нілом...»

- «Він був прекрасно одягнений,— стрункий і високий. Мав чорні як терен, блискучі, трохи зачервонілі очі, сильне чоло, матово-бліде обличчя, лагідного виразу, тонкий, орлиний ніс, вузькі уста й завзяття біля них. Спокій і розум блистали з карих очей його».
- «Був у найвищій мірі здивований і — роззброєний. Тінь твердості зовсім щезла довкруги його уст. Велике зацікавлення сею молодою дівчиною, що так основне ріжнилася від усіх жінок в його гаремі, перемогло в нім усі інші почування»
- «Молодий султан знав, що в цілій величезній державі його нема ні одного дому, ні одного роду мослемів, з котрого найкраща дівчина не впала б йому до ніг, якби лиш проявив охоту взяти її до свого гарему. Він дуже здивувався, що трут, одна з його служниць,— ба, невольниця! — може мати такі думки...»
- «На нім був чудовий, синій туркус, що хоронить від роздратування й божевілля, від отруї і повітря, що дає красу і розум, і довге життя та й темніє, коли його власник хворий».
- «...І перша, і друга любов може стати отруєю, коли не поблагословить її Бог всемогучий».
- «...Я ще не зустрічав такої гордої дівчини ні жінки. Ніколи!»
- «Падишах Сулейман біг за нею, як біжить за долею, за щастям: всім серцем своїм і всею вірою».
- «Настя: “— А Сулейман? Цікаво, яка його душа — там — у самім нутрі?”».
- «Настя: “— Ти володар великої держави, а я никла квітка... Таких, як я, багато, таких, як ти, нема...”».
- «Настя: “Знала, що режим у гаремах був суворий, але не сподівалася аж такої страшної кари за свою образу. Очевидно, султан мусів уже заявити суддям, що її обида — се обида його і його дому”».
- «О, Хуррем! Коли не зломлю страхом сеї ненависті, то вона буде вибухати проти тебе що раз, то грізніше. Се, що вони зробили тепер, тільки початок вибухів. Я знаю своїх людей!».
- «Перед ним відкрився немов замкнений досі й зовсім йому невідомий, новий огорог душі його любки, в котрім цвіли квіти, яких досі не стрічав».

4. Опрацювання ідейно-художнього змісту повісті

XI частина. «Перша подорож на прощу Роксоляни»

- З якого часу Афон здобув великої слави? (*«Свою велику славу, як святе місце прощ, осягнув Афон вже дуже давно, ще як не було роздору між Сходом і Заходом, а єдність була у церкві Христовій»*)
- Про що думала Настя і чим захоплювалася, підпливаючи до півострова?
- З приводу чого героїня згадала циганку? (*«...Ясний кришталь думки, який уродився в ній, загинає розігріватися і виглядає, як горючий камінь, про який пророкувала їй циганка, що буде мати його у волоссю»*)
- Про яку таємницю монаха Івана дізналася Настя? (*«По тім, що монах назвав відступника «отче Іване», зміркувала, що тут не знають про його відступництво. Але не хотіла його зраджувати. Розуміла, що тоді і він міг би видати її тайну, що вона не отрок султана, але його любка»*)
- Що знала героїня про св. Афон і з приводу чого пишалася, йдучи до гори? (*«...Вступ на св. Афон заборонений жінкам ще від часів царя Константина і що на Афоні не була ще ні одна українка, навіть ніяка княгиня. Серце її билось так, як б'ється в грудях того, хто перший вийде на недоступний верх гори»*)
- Як сприйняла Настя розповідь старця про того, хто вибрав гору Афон на святу обитель? (*«Все те, що оповів старий монах, видалося їй таким природним і правдивим, що немов бачила й чула, як оживають і кричать кам'яні ідоли, кричать про чуда, які мають діятися на землі. Вірила твердо в чуда. Бо чи ж не чудом було для неї те, що вона сюди дісталася? Дісталася всупереч приреченням цілих поколінь могутніх царів!.. Дісталася як невольниця туди, де століттями не могли дістатися навіть жінки наймогутніших царів Візантії. Чи ж не чудом було, що з товпи бідних невольниць так скоро вийшла аж на місце, якого їй заздують дочки перших домів сеї землі? Відчула якийсь дивний біль, що там унизу мучаться товаришки її недолі. Той біль був змішаний з розкішною радістю, що вона не там, між ними...»*)
- Які люди відвідували храм Матінки Господньої Воротарниці? (*«Бо за Іверським монастирем попитували звичайно старі люде, які мали тяжкі гріхи на совісті. Вони хотіли перед смертю подивитися в обличчя матері Судді...»*)
- Що розповів монах Іван щодо відвідування гори Афон жінками? (*«Жіночого пола на святім Афоні не було вже більше як тисячу літ. Афонські отці законоположили, щоб жіночий пол не мав вступу на Святу Гору. А се потвержено було грамотами всіх царів візантійських і великих султанів. Була тут лише жінка першого християнського царя Константина»*)

- Чому жінка першого християнського царя Костянтина не змогла відвідати Іверський храм? (*«Але як тільки підійшла до першого скита, Божя Мати крикнула з ікони: “Ти чого сюди! Тут ікони, а ти жінка! Ні кроку далше!..”»*)
- Яким питанням Настя вразила старця? (*«Скажи мені, старче Божий, чому турки мають свою сильну клац на великих землях, а ми ні?»*) Що він їй на це відповів? (*«Бо вірності в нас не було»*)
- Як пояснив монах Насті про діяння Бога? (*«Бо дав Господь свободну волю людям, сотворивши їх на образ і подобіє своє. Робіть, що уважаєте добрим сказав їм, а не схочете, то побачите до чого дійдете... На потомках потомків ваших відіб'ю злобу вашу... Не спинялася та злоба і перед найбільшими володарями нашої землі, мій сину... Королеві Данилові, першому розумом по Соломоні, на пирі, при чужих послах, для більшої наруги галичанин жбухнув чашу вина на обличчя... А Ярослава Осмомисла, котрого навіть чужі князі і султани вибирали суддею за розум його, взяли галичане на страшні тортури: живцем спалили перед очима його любу жінку... Се той сам господар нашої землі, за голови котрого сіяла вона золотом і достатком, як ніколи. Се той сам, що відновив святу обитель сію...»*)
- Через що християни ослабли порівняно з мусульманами? Як це пояснив старець? (*«...Не маємо влади своєї...Не в тім річ, що були злі вчинки, а в тім, що не було спроживу в народів проти них... Не було ні пошани, ні оборони владі. Тому вона й упала...»*)
- Як розмірковувала Настя над своїм минулим і теперішнім коханням? (*«Чула виразно, що розлетівся вже ніжний запах її першої любові, яку відчувала до Стефана, та що помалу, але постійно входить в її серце друга любов. Любов, котра хвилями зачинала сп'янювати її, дійсно як вино. Любов грішна, любов до невірного бісурменина, який ставав їй все дорожчим»*)
- Про що просила героїня у Іверської ікони Богоматері, стоячи вночі перед нею на колінах? (*«...Я бідна дівчина з далекої країни, без дому і без роду між людьми чужими, одна-одинокка як билина в полі! Мене вирвали з дому й загнали в світ далекий. Але я не прошу ні за свою волю, ні за своє щастя... Матінко Господня, Воротарнице! Дай, мені тільки знак, що робити маю у своїм ваганні! Я не можу забути мук нещасних бранців і осень пожежі в своїм ріднім краю. Може, ти так хочеш, щоб я злагіднила великі нещастя рідної землі? Дай мені знак який-небудь від всемогучого Сина свого в Тройці єдиній! Адже він знає все і всім опікується, навіть червачком найменшим! А біль душі моєї більший, ніж біль розтоптаного червака. Я не хотіла б вирікатися церкви, в якій молиться мій батько. Бо тоді буду самотня ще більше, ніж тепер. Але ж інакше не принесу пільги тисячам нещасних.*

Ти знаєш, що таке біль! Встався за мною до всемогучого Бога, що сотворив небо, і море, і вітри, і птиці небесні, що наказав людям творити добрі діла. Дай мені знак який-небудь. Матінко Господня, Воротарнице! Може якраз в тій цілі дивна рука Божя привела мене аж сюди, степами і морями, щоб я принесла пільгу горючим селам і гнаним у неволю жінкам і мужчинам? Дай мені знак який-небудь. Матінко Господня, Воротарнице! Кивни своїм оком, задрижи повікою, витягни палець до мене!..»)

- *Що відповів Насті її внутрішній голос під час її молитви? («На образ і подобіє своє сотворив Бог людину, і дав людині промінь розуму свого і вольної волі своєї як дві могутні керми, щоб переплила життя. Рішай сама після розуму свого і волі своєї, що їх дав тобі Бог! А прийде час, коли Бог дасть тобі не оден знак, але багато, чи ти добре рішила і чи добрі степеки твої...»)*
- *Яке лихо сталося з Матір'ю християнського Пророка? («...Таємний образ Матері християнського Пророка... замучили солдати»)*
- *У чому виявилася неприязнь Сулеймана до хреста? («— Чи бачив хто щось подібне! — думав ідучи великий султан, що не терпів християнської віри, а передовсім знаку, хреста.— Куди не глянь у їх краю, скрізь бачиш їх святу шибеницю: при стежках і шляхах, і на розпутьях, на домах, і на церквах, і на стягах та коронах їх князів і монархів, на грошах, та навіть на грудях їх послів!.. Навіть на своїй любці бачив я шибеницю!.. А так міцно держаться ті «джаври» своєї шибениці, що навіть невольниця не хотіла зречися знаку шибениці за ціну султанського сигнета! І чого вони так держаться тої шибениці, на котрій їх божевільні предки повісили їх Пророка?»)*
- *За що султан ненавидів євреїв? («...Не любив з різних причин. А голвне тому, що вони не мали в собі спокою»)*
- *Як сприйняв Сулейман зізнання Насті у любові до нього? («Але радість його через те не була менша. Якась розхвилювана, солодка розкіш, що давала йому небувале почуття сили і життєвої радості, обхопила все його єство. Мов зелектризований перуном стояв великий султан Османів на березі вічно-гомонного моря. І чув у собі подвійну силу і подвійну велич. Чув у собі погідну радість з життя, яку переливала в його серце та тиха дівчина з далекої країни. Помалу минало його розхвилювання. І обличчя султана залив спокій, який йому найбільше подобався в людях»)*
- *Над чим розмірковувала Настя, йдучи після моління від Іверської ікони Богоматері? («І все бачила, як ішли-скрадалися до образу темні тіні людей-грішників. Всі вони мали якийсь тягар на душі. Всі, всі, всі. “А Сулейман? — подумала.— Цікаво, яка його душа — там — у самім нутрі?..”»)*

- Який вплив гора св. Афон мала на героїню? (*«А на неї святий Афон зробив таке сильне вражіння, що рішилася не покинути христової віри за ніякі скарби світу, навіть за діадем султанки Османів! А що вже полюбила молодого Сулеймана і хотіла стати його жінкою, то відчула, як колеться душа і як великий біль входить у серце. І бачила вже перед собою круту стежину думки, якою мала йти душа її, тягнена двома силами: вірою і любов'ю. О, вже чула, що буде мати що прощати їй Матінка Господня Воротарниця, на святім Афоні, в Іверській іконі...»*)
- Чому батько Насті не любив, коли ворожки роз'яснювали будучину? (*«Адже на кождім таким роз'ясненні наступала ще більша темрява. І хто, уповаючи на роз'яснення йому шляху скорого лискавого, пустився б іти куди-небудь, того напевно ждала б загибля»*)
- З чим, на ваш погляд, була пов'язана негода на півострові? Чи є це символічним?

ХІІ частина «І два весілля, а одного мужа...»

- Як гарем падишаха сприймав стосунки його з Роксоляною? (*«Мов чорна туча над землею, висіла ненавистю над великим гаремом падишаха. Ненависть всіх жінок і одалісок до блідої чужинки, невольниці Хуррем, «християнської собаки», що полонила серце десятого султана»*)
- Який «подарунок» приготували суперниці Хуррем? (*«На другий день по приїзді Настуні побачила вона вечером, як до її кімнати вбігла мала чорна собака з дерев'яним хрестиком, прив'язаним до хребта. Зразу так полякалася, що аж крикнула. Але вмить успокоїлася, догадавшись, що се буде «дарунок» їх суперниць, котрі зненавиділи її. Вони, очевидно, нарочно тепер підкинули ту собаку, бо була се звичайна порода відвідин падишаха. Якраз під ту пору хотіли вони збентежити Настуню і, може, спробувати востаннє відвернути від неї серце Сулеймана. Зрозуміла се вмить»*)
- Як заспокоїв падишах Роксоляну, над якою посміялися її суперниці? (*«— О, Хуррем! Ти одержиш такий килим, якого не мала ні одна з моїх жінок, ні жінок мого покійного батька,— нехай Аллах буде милостивий душі його!.. А ті, що придумали сей недобрый жарт, відпокутують за нього!»*)
- Про що дізналася Настя стосовно покарання Сулейманом тих, хто образив його кохану? (*«— О, пані... Такого вже давно не було в гаремі — якраз тепер батожать дротяними нагайками двох євнухів твоїх перед страшною брамою Джеляз-Одасі, куди їх незабаром запровадять... А одну з найкращих одалісок падишаха зашивають у шкіряний мішок і будуть топити у Босфорі...»*)

- Чому Роксоляна попросила султана про помилування тих, хто образив та принизив її гідність?
- Що підслухав Кізляр-агасі в кімнаті невольниці з України, коли до неї потрапили Мугієддін і Паша-саде? (*«Благословенне хай буде ім'я твоє хатун! Десятий і найбільший володар Османів, Сулейман — нехай вовіки триває слава його! — дарує тобі волю і каже запитати, чи і коли хочеш опустити його палату, столицю і державу?»*)
- Якого була відповідь Роксоляни на пропозицію султана дати їй вільну? (*«Визнаю, що нема Бога, тільки Бог, а пророк його Магомет!»*)
- Над чим розмірковувала героїня стосовно своєї волі? (*«А друга думка говорила Насті: “Настуню! Настуню! Два рази продали тебе чужі люде, а третій раз ти сама себе продаєш. Продаєш свою віру в Спасителя свого, котрий і за тебе помер на хресті. Продаєш його науку про доброту терпіння на сій долині сліз. Продаєш за земну любов до сотворіння, за скарби світа сего, за діадем султанки, за владу на землі... Йди, бо вольну волю маєш... Ті колись побачиш, куди ти зайдеш...без хреста малого і без віри в нього...”*»)
- Якими словами Пророка відповіла Настя на питання Мугієддіна стосовно її можливого рішення залишити Туреччину? (*«...О, Бійтеся Аллаха, іменем котрого просите себе взаїмно! І бійтеся лона матері своєї! Глядіть, що Аллах дивиться на вас! І зверніть сироті добро її й не міняйте свою гіршу річ за її ліпшу, і не лучить її добра зі своїм, бо се великий злочин! Беріть собі жінок з-поміж тих, які видаються вам добрі, тільки дві, або три, або чотири. А коли боїтеся, що се несправедливе, то дружиться тільки з одною свобідною або такою, яка посідає ваші права. Се найскорше охоронить вас перед несправедливістю...»*)
- Виразно прочитайте філософські міркування Мугієддіна Сірека і Кемалю Пашасаде, які вони висловили султану про Хуррем. Про що вони свідчать?
 - 1) *«...Рільник є на те, щоб орал і заспівав землю, коваль — на те, щоб підкував коня, котрого приведуть до нього, жовнір на те, щоб боровся і погіб, коли треба, моряк на те, щоби пливав по морю, а учений на те, щоб висказував свої думки на основі своєї вченості й ума свого. Бо в тім вартість і ціна кожного з них. І ми скажемо тобі по совісті своїй і умінню свому: прегарна хатум Хуррем має ум високий і душу, що так уміє лучити святі думки Корану зі своїми думками, як лучить великий будівничий Сінам благородні мармори з червоним порфіром».*
 - 2) *«Як від хлібороба не вимагають, щоб більше сів насіння, ніж має у мішку, так від ученого не вимагають, щоби сказав більше, ніж має в умі своїм. Онде під парком палати твоєї блищить — сміється*

море, спокійне і веселе. Але не можна знати чи попри синопський беріг не йде вже вихор Чорним морем і чи не збурить він до дна Босфору, і Золотого Рогу, і моря Мармара і чи не вдарить сильно в Серай Бурун».

- 3) «Велика хатун Хуррем уміє так лучити зі своїми думками і своїм бажанням не тільки те, що є в Корані, але й те, чого в нім нема, — як лучить великий будівничий Сінам порожній воздух з розмірами копул у святих мошеях і замкнених худжрах».
- Про яке місце в Корані зазначила Роксоляна стосовно жінки султана? (*«...Де Пророк Магомет поручає брати лишень одну жінку, подібно як Пророк Нессараг...»*)
 - На кого сподівалися незадоволені стосовно перешкоджання одруженню султана з колишньою служницею?
 - Яку пораду надала у сні Насті Мати Божа, Воротарниця? (*«Добрий буде муж твій, Настуню, дитинко... Ти в його любові замкнеш очі свої. Всі три наречені, яких ти мала, дитинко, були добрі для тебе. Будь же добра й ти — на тім шляху високім, на земнім кладовищі, повнім сліз і роз»*)
 - Яких змін зазнала любов Насті до султана у порівнянні до Стефана? (*«У її серденьку грала вже любов страшну пісню, сильнішу від смерті. О, се не була вже ніжна й напівдіточа любов до Стефана. Се була любов жінки, що так знайшла свій предмет, як знаходить туча шпиль гори, котрий освічує лискавками і б'є перунами. Любов — любов — любов! Вона вже часом так кипить у нутрі, як лава у горі, хоч на склонах її ще все спокійне, і зеленіють полонини, і синіють, мов очі, тихі озера...»*)
 - Назвіть заходи, що проводилися під час весілля султана з Хуррем. (*«Для народу уряджено величні видовища, забави і змагання борців, для учених, поетів і письменників духові турніри з диспутами. На них поети предкладали до оцінки весільні вірші й одержували нагороди в золоті»*)
 - З чого складався весільний дар Сулеймана своїй майбутній дружині? (*«Стояли на столах у кімнатах Ель Хуррем золоті корони й нараменник, саджені брильантами. І блистіли великі нашійники з перел білих, як іней на шибках вікон, і з переднайдорожчих, чорних, що виглядали, мов краплини найгарнішої ночі. І світили дивними блисками преясні діадери з червоних як кров рубінів, і з зелених смарагдів, і з темно-бронзових турмалінів, що приносять щастя. А оден був з опалу, з сардійського каменя недолі, оточений колючим терням, як велів старий звичай у царськім роді Османів. Він стояв, напівкритий шовковою хустиною попелястого кольору Ізабеллі»*)
 - Як Абдуллаг ставився до Насті-невольниці під час її навчання? (*«Аллаг мій свідок найбільший, що я вчив тільки того, що каже Святе*

Письмо. А білу квітку з Лехістану я шанував весь час, бо бачив у неї розум, покору і пильність. Але нехай діється воля Аллага!»)

- Які досягнення мав Пашасаде? («...Знав десять способів читання Корану і всі науки близького й далекого Сходу, почавши від науки про небесні блискучі зорі, скінчивши на науці про блискучі зорі в темній землі, про самоцвітне каміння, вживане на ліки у всяких хворобах. А слава його лунала по далеких землях»)
- З приводу чого хвилювався Абдуллаг, приїхавши до Стамбула на прохання Роксоляни? («В своїй скромності провінціального учителя ані на одну хвилину не припускав, щоб його ждало становище учителя — тут, у величезній столиці світу, де було тільки великих учених! Ще раз і ще раз переходив у своїй пам'яті, чи не сказав колись якогось необережного слова про султана або чи не образив чим його теперішньої жінки. І не міг пригадати собі нічого подібного»)

XIII частина. «Уродини первородного сина Роксоляни»

- Прокоментуйте епіграф до цієї частини твору: «Дитина — се в цілості будучність, оперта на минувшині».
- Чому, на ваш погляд, Настя, відмовившись від християнської віри, не викинула свій срібний хрестик, а залишила його?
- Які речі на згадку про свою неволю зберігала Настя? («...Срібний хрестик», «...невольницький одяг, в котрім її вперше побачив володар трьох частей світу», «слубний черевичок, котрий у крамі в Рогатині з матір'ю купували», «...кривавий платочок, котрим свою зранену ніжку на Чорнім Шляху, на Дикім Полі обтирала, коли йшла степами при чорних мажах скрипучих. Як татарська бранка і з утоми та болю молоденьким тіленьком дрижала», «...маленьке глиняне надщерблене горнятко, котрим у Бахчисараю і потому в Кафі з Клярою чисту воду пили.. І пару засушених листочків, котрі під Чатирдагом, сидячи на возі, на пам'ятку з дерева зірвала. І маленький камінчик з святого Афону, де Божу Матір, що робити, питала...»)
- Про що повідав магометанський монах падишах щодо народження дитини? («Коли одна з жінок падишаха породить сина в річницю здобуття Стамбула, в день, що вертає щороку (29 травня), то син той матиме інакше значіння, ніж усі інші діти султанської крові, відколи править царський рід Османів!»)
- Яким чином потайки Роксоляна охрестила свою першу дитину? («Не могла з великої втоми пригадати собі дальших слів святої молитви, яку не раз чула з уст батька, а якою впроваджується дитину в християнську сім'ю. Знала тільки, що в молитві говориться далше про воду як істочник нетління, неприступний противним силам. Думкою спогама на тих словах, що виринали з забуття в її мозку,

як на зеленім гіллі спочивала голубиця, вислана Ноем з ковчега по потопі. Напрасним рухом руки зачерпнула води й, обливаючи сина свого первородного, промовила тихо: — “Крещається рабъ Божій Стефанъ въ имя Отця, и Сына, и Святаго Духа, Аминь...”»)

- Який дарунок отримала героїня від Річчі? («Був у ній нашийник з брильянтів і перстень з туркусом, але скоро замітила, що шкатулка мала подвійне дно. Коли висунула його, побачила мініатюрну книжечку в оправі зі щирого золота й емалії... Було се — Святе Письмо, таке саме, яке бачила у свого батька, тільки в маленькім форматі»)
- Застосовуючи текст твору, зазначте про те, що отримала Ель Хуррем від гостей з нагоди народження дитини? («Велич і дорогоцінність дарів, які зведено щасливій матері принца, перевищувала все, що бачила в Стамбулі при нагоді таких і подібних свят. Індійські шалі та мусліни, венецькі атласи, єгипетські дамаети, грецькі делікатні, як пух, матерії, срібні миси, повні золотих монет, і золоті посуду, повні дорогого каміння, лазурові полумиски і кришталеві чаші, повні найдорожчих родів цинамону і галок та квіту мушкателі з райських островів Балда, і пахоців індійських, китайську порцеляну з гаєм, і чудові кримські хутра несли прекрасні грецькі хлопчики, даровані султанці разом з тим, що несли Етіопські й угорські невольники та мамелюки вели чудові клячі арабської раси й туркменських жеребців»)
- Про що свідчить велике свято обрізання?
- Як воно відбувалося?
- Яке задоволення отримав падишах від цього заходу?

XIV частина. «...А червона кровця на рученьках твоїх...»

- Як охарактеризували взаємостосунки султана і Хуррем найкращі мешканці сераю? («...Що не було в нім досі кращої і милішої жінки. А падишах приходив до неї кожної дитини по нарадах Дивану. Постійно засідав до стола тільки з нею й відпочивав при ній душею. В сераю говорили, що сій жінці не відмовляє падишах нічого й дивиться крізь пальці навіть на чужі звичаї, які вона заводить в гаремі»)
- Чим були незадоволені правовірні муслеми щодо порушення турецьких звичаїв султаншею? («А хассеке Хуррем ходила без заслони по цілім сераю й відважилась навіть допускати до себе чужих майстрів, що довго сиділи в її кімнатах і малювали її портрети. Такого ще не було ніколи в султанській сераю. Правовірні мослеми дивилися кого на чужих мужчин, що входили в кімнати гарему. Але ніхто не відважився висказати свого незадоволення, бо дуже небезпечно було подразнити великого султана й викликати гнів його. Навіть улеми і проповідники Корану, мирилися з чужими звичаями хассеке Хуррем, бо ніколи не бракло їй на молитві у святу п'ятницю. Згодом і вони

привикли до того й навіть самі приходили просити послухань у хас-секе Хуррем. І часто глітно було в кімнатах Ель Хуррем»)

- Кого приймала у себе Роксоляна? (*«Приходили до неї учені й поети, малярі й будівничі, духовні й полководці. Кожного приймала радо, й кожний виходив від неї здивований її умом і зацікавленням»)*
- Що зазначив у творі О. Назарук про життя в султанських салонах? (*«Так по верхах, в султанських салонах, шукали правди про Божу тайну світу, котру кожний віруючий наріз знаходить від віків у твердій вірі в Бога, а як верхи захитають його в нім, він розпливається, мов мрака на долині. О, глітно було в кімнатах Роксоляни! А у всіх крилах гарему, де жили інші жінки падишаха, було тихо і пусто, як в опущенім домі. Тільки зависть куняла в них. Але й вона не відважилася поки що виходити з укриття»)*
- Як султанша ставилася до своїх відвідувачів? (*«Та прийняття інших загали її томити, а часто й нетерпеливити, бо від багатьох, що приходили з проханнями, часто не могла видобути, чого вони властиво прохают. Султанові не хотіла жалуватися на ту повинь прохачів, бо боялася, щоб він всім не заборонив приходити до неї. А деякі з них були цікаві для неї, від деяких сподівалася допомоги для своїх планів, які почали в її мріях виринати від хвилі, як стала матір'ю...»)*
- Про кого і що хотіла почути Роксоляна сатиричні твори Ггазали?
- З якою метою Агмед-баша відвідав Роксоляну? Як вона сприйняла його прихід?
- Що зазначила султанша про сутність ворога загалом? (*«А ворог — се дійсно небезпечна річ. Особливо тоді, коли він має зависне серце. Бо сказано: “Заздрісного не примириш навіть найбільшою ласкою!”»)*
- За що султан утримував на службі Агмед-башу? (*«...Султан добре знав головний блуд характеру Агмеда-баші, одначе держав його на найвищім місці із-за його великої робучості, точності і сприту»)*
- Чим шантажував Агмед-баші Роксоляну? (*«— Перед злобою улемів і гнівом падишаха, коли розійдеться вістка, що він (син Селім)... охрещений на християнську віру!.. Хто ж оборонить, як не великий везир Ахмед-баша?..»)*
- Яку відповідь султанша надала везиру, коли той дорікав їй за обряд хрещення сина? (*«Язык не має костей і говорить, як йому вигідно, і як же я можу дати облизати золоту кість всім язикам тих, що принесли до тебе сю сплетню? На се замало триста по триста тисяч золотих дукатів!»)*
- Чому Хуррем вирішила допомогти у вирішенні питання Агмед-баші?
- За що була вдячна Роксоляна своєму чоловікові? (*«...Як він досі нічого їй не відмовляв: ні ходження без заслони, ні припинання чужих*

мужчин, ні замків у дверях на спосіб, який був у домах її країни, ні навіть держання собачки, яку мусульмане уважали нечистим створінням. Все, що вона робила, було для нього добре і чисте. Навіть діткнув собачки, помагаючи її мити. Навіть се!»)

- З приводу чого султанша зі сльозами на очах звернулася до Сулеймана під час виконання ним судейських справ? Якою була його реакція на це?
- Що обіцяв Агмед-баша Гассану за підтвердження думки про хрещення Роксоляною свого сина? («— *Все неправда! Великий везир Агмед-баша казав мені так говорити! Й обіцяв за те багато грошей! І дім у Скутарі!»)*
- Яку думку висловлював автор твору щодо сумісного правління Османською імперією Сулейманом і Роксоляною? («*Бо могутню руку мав той султан Османів, що залюбився у блідій чужинці з далекої країни, перед котрою незабаром затрясся весь серай султанський, і ціла столиця, і вся могутня держава Османів, що простяглася на трьох частях світу...»)*
- Що оповідав народ про причину страти Агмед-баші і Гассана?

XV частина. «Султанка Місафір»

- Як сприйняла Роксоляна звістку про покарання султаном її кривдників? («*Вона бачила себе в зеркалі в тій хвилі, коли їй донесли про се слуги. Була сим оживлена і скріплена, як рослина, котру в часі спеки піділяють водою. О, бо й вона пережила гарячий день! Здавалося їй, що плила хитким човном по Дніпру і переплила його перший поріг, про який так живо оповідав їй у Криму старий козак-невольник. Хвилями було їй так гарячо, аж холодно. Аж мороз ішов поза шкіру»)*
- Через який гріх страждала султанша? («*Молилася щиро. Але гріхом уважала не те, що убила людину, бо обороняла невинного сина свого. Гріхом уважала тільки те, що в тій цілі сказала неправду своєму чоловікові. І за се просила прощення в таємної сили над нами. І була переконана, що колись прощення одержить»)*
- Що можна було зробити за ті кошти, які вимагав Аглад-баша у Роксоляни? («*Ти не знаєш, дитино, яка се велика сума! Не можна обігнати кошти великої війни і здобувати цілу»)*
- Для чого султанша хотіла спорудити мошею? Про що це свідчить? («*А стане на місці, де мене купили як невольницю до твого гарему»)*
- Що нового відкрив для себе султан у Хуррем? («*Досі був він у своїй палаті й державі сильний, як лев, але самотній. Він нікого не боявся, а його боялися всі. В сій жінці відкрив людину, яка не боялася його, від якої міг кожної хвили сподіватися чогось несподіваного і він, і все його оточення. Зовсім так само, як від нього самого. Тим ставала рівною*

йому. Мав глибоке задоволення з того, що біля нього був ще хтось, кого так само бояться, як його. Мав пару — і не чувся вже самотнім»)

- Як султан оцінив ситуацію, коли Роксоляна прибігла до нього зі сльозами на очах з відчуттям образи? («Ніяка інша з моїх жінок не відважилася б на таке. І се мені навіть сподобалося, що ти така відважна»)
- Чого вимагала султанша від Сулеймана через те, що падишах згадав про Місафір?
- Про яке можливе своє життя робітниці розповіла Роксоляна чоловікові? Як він це сприйняв?
- Для чого Хуррем хотіла побачити військові події?
- Яке покарання отримав Гассан за шкоду, завдану Роксоляні та її дитині?
- Через що Хуррем так пильно стежила за покараннями своїх ворогів?
- Як зреагував султан на рішення Хуррем контролювати царську кухню? До кого він звернувся за порадою щодо цього? Яку отримав відповідь на це? («— Давно-давно твоя розумна прабабка, царю, жена султана Ертогрула, сама кляч для дітей своїх доїла, сама харч для мужа свого пекла і варила. Нема в тім, що робить султанка Ель Хуррем, ніякого пониження»)
- Про яке майбутнє свого сина мріяла султанша? («...В уяві своїй представляти собі свого сина Селіма на престолі султанів. Була вся потрясена тою блискучою мрією. Червона кров була їй до очей»)
- Яким чином простий народ хотів помститися родині Агмеда-баші за те, що він хотів украсти султанську дитину?
- Про який страшний сон розповіла перша жінка султана своєму чоловікові?
- За що дорікала Місафі султану, звинувачуючи у всьому Роксоляну? («Чогось подібного ще не було в роді батьків твоїх! Вся служба оглядається тільки на її (Роксолянину) волю, а я, мати престолонаслідника великої держави Османів, не маю навіть чим поїхати до мошеї на молитву...»)

VI. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення текстового опитування

XI частина

1. Визначте автора і назву твору, рядки якого є епіграфом до XI частини твору:
 - а) Т. Шевченко, «Думи мої, думи мої...»;
 - б) І. Франко, «Іван Вишенський»; в) Б. Олійник, «Ринг»;
 - г) В. Сосюра, «Любіть Україну».

2. Коли Настуня пливла до Святої гори, на півострові вона побачила рідну рослинність, що нагадувала їй рідну землю. Це були:
а) кипариси; б) дуби; в) пінії; г) лаври.
3. Хто з українських князів відвідав на півострові старий монастир?
а) Ігор; б) Святослав; в) Всеволод; г) *Ярослав*.
4. Хто розповідав вдома Насті про св. Афон і про монастир Св. Пантелеймона?
а) *Батько*; б) о. Теодезій; в) бабуся; г) жебрак.
5. З якою метою люди відвідували Іверський монастир і молилися іконі Богоматері?
а) Виключно перед весіллям; б) щоб розпочати велику справу;
в) перед початком засівання нового врожаю;
г) *відчуваючи смерть, зізнатися у тяжких своїх гріхах*.
6. Яку легенду старець розповів Насті? Про:
а) створення гори Афон; б) морську рибу-царицю;
в) написання більшості ікон Іверської церкви;
г) *виникнення Іверської ікони Богоматері*;
7. Хто з жінок намагався відвідати святий Афон?
а) Княгиня Ольга; б) мати Сулеймана; в) царівна Либідь;
г) *жінка першого християнського царя Костянтина*.
8. Чого не терпів Сулейман у християнах? Їх:
а) обрядів; б) манеру одягатися; в) *віру*; г) поглядів на життя.
9. Яку націю ненавидів султан?
а) Слов'ян; б) ляхів; в) німців; г) *євреїв*.
10. На думку О. Назарука, дві найбільші сили в людині — це:
а) розум і такт; б) щирість і вдячність; в) *любов і віра*;
г) чемність і доброта.
11. Чого не любляв батько Насті?
а) Читати історичні романи; б) *роз'яснювання будучини ворожками*;
в) співати веселих пісень; г) зранку снідати.

ХІІ частина

12. За звичаєм мослемів незаміжня повинна:
а) мати виключно темний одяг; б) щовечора читати Коран;
в) *носити заслону на обличчі*; г) не їсти м'яса.
13. Собачка у покоях Хуррем була для неї:
а) розвагою; б) *образою і приниженням*;
в) пам'яттю про рідні місця;
г) улюбленою домашньою твариною.
14. Божий закон, який процитувала Роксоляна султану з Біблії:
а) «*Любіть ворогів своїх*»; б) «*Поважай матір і батька своїх...*»;
в) «*Не вбий*»; г) «*Не вкради*».

15. Основою важливою справою на землі, на думку О. Назарука, є:
а) мати міцне здоров'я; б) не завдавати болю ближньому;
в) *жити по законам Бога*; г) робити людям добро.
16. Кому з героїв твору належать слова, звернені до Роксоляни: «Ти не боятимешся ніколи і нічого, бо при тобі буде серце найбільшого з султанів!»?
а) *Кемалю Пашасаде*; б) Мугієддіну Сірену; в) Кізляр-агасі;
г) матері султана.
17. Приповідка, яку висловив Мугієддін Сірен у спілкуванні з султаном стосовно четвертої сури Корану:
а) *«Із-за одної правдивої рози зносить огородник багато колючок»*;
б) *«Тільки птиця сороката зверху, а людина сороката всередині»*;
в) *«Навіть як маєш муравля ворогом, то все-таки будь обережним»*;
г) *«Всі дівчата — голуб'ята, а де ж ті чортові баби беруться?»*
18. «Калим» до весілля, подарований султаном Насті, який найбільше вразив героїню:
а) золота корона й нараменник, саджений брильєнтами;
б) діадеми з червоних як кров рубінів;
в) *надання вольної полонянкам з України*.
г) прислужницю з рідного Рогатина.
19. Султан викликав Абдуллага до Стамбула:
а) як того, що порушував окремі сури Корану;
б) *на прохання Роксоляни*;
в) щоб зобов'язати його написати філософський трактат на честь весілля;
г) для оголошення подяки за сумлінну вчительську працю.

XIII частина

20. Річ, яку залишила Роксоляна собі на згадку про відвідини святого Афону:
а) пару засушених листочків; б) глиняне надщерблене горнятко;
в) гілку осоку; г) *маленький камінчик*.
21. Для чого Ель Хуррем почала вчити мови інших народів? Щоб:
а) бути освіченою; б) мати можливість відвідувати будь-яку державу;
в) могла вільно читати художні тексти інших народів;
г) *бути товмачем для свого чоловіка, коли приходили посли з інших країн*.
22. Того, хто відрікся своєї віри для панства і лакомства, Роксоляна називала:
а) *потурнаком*; б) безбатченком; в) безбожником; г) виродком.
23. Ім'я першої дитини Роксоляни, яку вона потайки охрестила:
а) Селім; б) *Стефан*; в) Петро; г) Володимир.

24. Дарунок, який отримала Ель Хуррем від Річчі зі шкатулки з подвійним дном:

- а) золоте кільце; б) перстень зі смарагдами;
- в) мініатюрну книжечку в оправі із золота; г) срібні монети.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановиться 0,5 бала.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Поміркуйте, чому султан дозволив Насті відвідати св. Афон, хоча вступ до нього заборонений жінкам ще від часів Костянтина? Наведіть переконливі аргументи.
2. Як ви вважаєте, чому за легендою слова ікони Божої Матері: «Об'я-ви братії, що я хочу їх охоронять...» запам'яталися Насті «незнищимо»? Обґрунтуйте, чим це зумовлено.
3. З яким письменником хотіла султанша познайомитися?
а) Бакі; б) Саті; в) Ггазали; г) *Кгаіямом*.

Картка № 2

1. Обміркуйте і висловіть власну думку щодо смислу прохань Насті до Іверської ікони Богоматері. Як це характеризує героїню твору?
2. Доведіть, що прийняття мусульманської віри — це не зрада християнській, а засіб допомогти нещасним українцям і рідному краю від поневолення.
3. Приповідка, яку застосувала Роксоляна у привітанні до Агмед-баші:
а) *«Раз тільки красніє той, що просить, а два рази красніє той, що не дає»;*
б) *«Як маєш ворогом, хоч би мурашкою, то будь обережним»;*
в) *«Як візьмеш гроші уперед, то робиш як дурно, а як заплатив уперед гроші, то наче й не платив»;*
г) *«Шукай собі прибилі, а другому не бажай погібелі».*

Картка № 3

1. Що мав на увазі О. Назарук, висловлюючи міркування Насті: «А вона йшла, як Єва, навіть не думаючи про те, чи він (султан) завагається з'їсти все, що вона, його будуча жінка...»? Відповідь обґрунтуйте.
2. Через що «здобув володар Османів найбільшу любов свого життя, найбільшу розкіш його і — найтяжчу прикрість» по закінченні молитви Насті? Наведіть переконливі аргументи, посилаючись на зміст твору.
3. Найнижчим приниженням для Роксоляни є:
а) хитрість; б) підступність; в) *брехня*; г) зрада.

VII. Підсумок уроку**VIII. Оголошення результату навчальної діяльності****XI. Домашнє завдання**

Скласти план щодо характеристики образу Роксоляни, дібрати цитати; опрацювати ідейно-художній зміст XVI, XVII та XVIII частин твору.

Урок № 54**О. НАЗРУК. «РОКСОЛЯНА».****ХАРАКТЕРИСТИКА ОБРАЗУ РОКСОЛЯНИ**

Мета: опрацьовуючи ідейно-художній зміст повісті, охарактеризувати образ головної героїні твору; з'ясувати те, якою повинна бути дружина державного діяча, що означає служити Богові і людям; розвивати вміння висловлювати свої судження про вчинки людей, описані в повісті, узагальнювати, порівнювати, давати власну оцінку поведінці і вчинкам головної героїні твору; формувати кругозір, світогляд школярів; виховувати почуття до постаті Роксоляни в історії України; вчити поважати духовне багатство народу; прищеплювати інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрет О. Назарук та кілька портретних фотоілюстрацій Роксоляни; текст твору; дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Актуалізація опорних знань****1. Проведення конкурсу «Інтелектуал»**

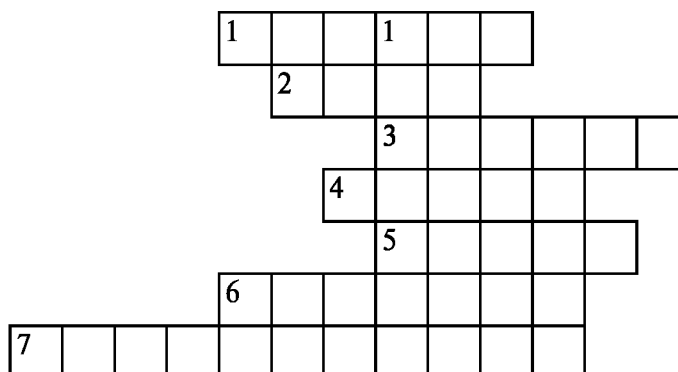
Учні розподіляються на дві команди, обираються капітани. За 5–10 хвилин необхідно розгадати кросворди за змістом твору О. Назарука «Роксоляна».

1.1. Завдання для першої команди.

По вертикалі: 1. Жанр твору О. Назарука «Роксоляна». (*Повість*)

По горизонталі: 1. Прізвище Стефана. (*Дропан*) 2. Свята гора, до якої героїня ходила на прощу. (*Афон*) 3. Що означало слово «Хуррем»? (*Весела*) 4. Учи-

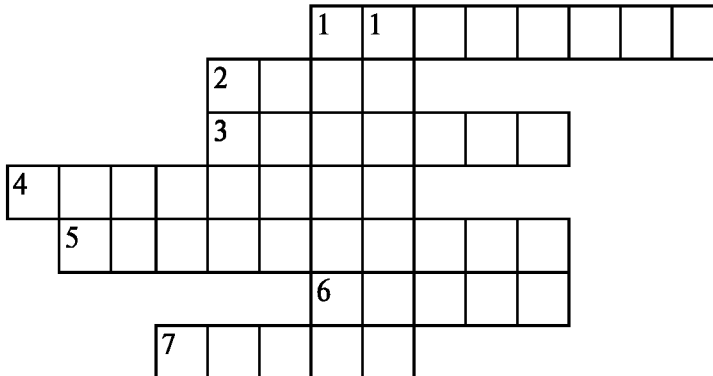
тель у школі невольниць. (Річчі) 5. Ім'я першої дитини Роксоляни. (Селім) 6. Із чим повсякчас герої твору порівнювали Настю? (Квіткою) 7. Як називали Дике Поле? (Ординським)

1.2. Завдання для другої команди:

По вертикалі: 1. Героїня твору, яка висловила думку «І два весілля, а одного мужа...». (Циганка)

По горизонталі: 1. Яку назву мало місто Стамбул у часи, коли відбувалися події у творі? (Царгород) 2. Подруга Насті. (Ірина) 3. Батьківщина Лісовської. (Рогатин) 4. Учитель у школі невольниць. (Абдуллаг) 5. Ким був батько у Насті? (Священником) 6. Зібрання турецьких релігійних законів (Коран) 7. Від кого героїня твору отримала ім'я Хуррем? (Татар)

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

IV. Основний зміст уроку

1. Характеристика образу Насті Лісовської, Хуррем, Роксоляни

1.1. Орієнтований план для характеристики образу героїні.

- I. Роксоляна — видатна постать історичної доби XVI століття.
- II. Походження Насті Лісовської, її виховання
- III. Портрет і зовнішність
- IV. Риси характеру героїні:
 - рішуча і винахідлива;

- благородна та скромна;
- весела (Хуррем) і оптимістична;
- цілеспрямована та волелюбність;
- терпима і безоглядна до будь-яких труднощів.

V. Мотиви і діяльність Роксоляни:

- зовнішня краса і внутрішня мудрість;
- здатність до прийняття вагомого рішення;
- глибока повага до своїх батьків, Абдуллага, Сулеймана;
- прагнення пізнати нове і цікаве;
- поважне ставлення до релігії;
- вміння боротися з ворогом;
- самопожертва заради народу, рідного краю;
- стійко сприймає життєві труднощі.

VI. Унікальність жінки з України у вітчизняній та світовій історії

1.2. Матеріал щодо характеристики образу твору

1.2.1. О. Назарук про героїню твору:

«Роксоляна — се історична постать.

Жила вона на переломі Середньовіччя і Нових Часів, коли люди білої раси відкрили Новий Світ, бусолю, друк, класичні книги й себе як індивідуальність, коли «рушили з основ землю й задержали сонце». В тім великім часі виступають на історичній арені Європи багато славних і діяльних жінок. Український нарід переживав тоді якраз найглибший упадок. Державність його зруйнована була так основне, що затратилися навіть спогади про неї в пам'яті українського народу. Він був тоді майже тільки безпросвітно темною масою, яка в тяжкій неволі коротала свій вік і не мала змоги видати з себе навіть славних мужів, не то славних жінок. Але немов на знак, які великі спосібності криються в народі нашої землі, видвинула з нього Божа воля якраз в тім часі одну жінку як найбільшу жіночу постать світової історії тої епохи. Тою жінкою була Анастасія Лісовська, дочка нашого священика. Про сю наймогутнішу з тодішній жінок, про радісну і веселу, повну енергії Настуню Лісовську, знану в історії під іменем Роксоляни, й написана повість.

Я проілюстрував дивне життя великої султанки, котра своїм гріхом розпочала розвал могутньої світової держави Розвал той ішов уже нестримно аж до наших днів... Впливи — українські, східні, візантійські, західні, ренесансові й інші — сплітаються і барвистий килим тла, по яким, мов світла комета, перелітала Роксоляна, той український Одисей в жіночій сукні. Се було тим трудніше представити, що ні у нас, ні в інших народів нема досі ні одної праці про синтезу тих чинників, як вони сплелися в тім часі на Сході. Бодай ні мені, ні тим, з котрими я говорив про ті часи, невідома ні одна така праця.

Нехай же не перша спроба — вжитися в ті часи заохотило письменників будучих поколінь української нації краще і краще представити ту епоху й найвеличнішу постать її, яка століттями звертатиме увагу на себе. Бо ставши своєю красою жінкою султана, виключно своїм блискучим умом і волею стала вона необмеженою панєю двора і великої держави, була безоглядна, як її час. Але серце мала добре скарбів свого мужа часто уживала на зменшення людського терпіння. Була благородна і скромна і велика, мимо своїх гріхів, котрі тяжко спокувувала сама і її потомство.

Італійський (венецький) посол, котрий бачив Роксоляну як султанку, зазначить, що та пані, по народності русинка, не була гарна, але приємна. Та кожний має своє поняття про красу. Портрет Роксоляни, котрий знаходиться в нашій Національній музеї у Львові роботи італійського майстра, вказує, на мою думку, що вона була дуже гарна: дуже делікатна, дуже скромна і дуже спокійна з вигляду,— така спокійна, що успокоює навіть погляд на її портрет. Крім сего прегарного портрета Роксоляни, бачив я ще один, роботи німецького артиста, на котрім крісла й буквально весь її одяг висаджені великими перлами. В нашій Національній муз є два її портрети».

1.2.2. Інші відомості про Роксоляну.

Анастасія Гаврилівна Лісовська (народилася біля 1506 року — померла біля 1562 року) була дочкою священника Гаврили Лісовського з Рогатина — невеликого міста на Західній Україні, розташованого неподалік Тернополя. У XVI столітті ця територія належала Речі Посполитій і постійно підлягала спустошливим набігам кримських татар. Під час одного з них влітку 1522 року молода дочка священнослужителя потрапила у полон до ворога. Легенда свідчить, що це нещастя трапилося напередодні весілля Анастасії.

Спочатку дівчина потрапила до Криму — це звичайний шлях всіх невольниць. Цінний «живий товар» татари не гнали пішки через степ, а під пильним контролем охорони везли на конях, навіть не зв'язуючи рук, щоб не зіпсувати мотузками ніжну дівочу шкіру. Вражені красою полонянки, кримські татари вирішили відправити дівчину в Стамбул, сподіваючись вигідно продати її на одному із самих великих невольницьких ринків мусульманського Сходу.

У столицю султанові прекрасну полонянку повіз її господар — його імені історія не зберегла. Там Рустема-пашу захопила краса дівчини і він вирішив її купити і зробити подарунок Сулейману I.

Паша отримав гарну освіту і багато знав, тому він дав красуні нове ім'я — Роксоляна, під котрим вона і увійшла в історію. Роксолянами чи Роксанами у давнину називали сарматські племена у II–IV століттях нашої ери, які кочували у степах між Дніпром і Доном. У Середніх

століттях Роксолянів вважали прабатьками слов'ян. Це і зумовило вибір нового імені для Анастасії. Потрапивши до султанського гарему, Роксоляна Анастасія поклялася собі, що вона досягне положення законної дружини падишаха — вийти з гарему на волю і повернутися додому нічого було навіть і мріяти!

Вона навчилася гарно говорити по-турецьки, її Рустем-паша не продав султану, а подарував. Тому Роксоляна залишилась вільною жінкою і могла претендувати на роль дружини падишаха. За законами Османської імперії рабиня ніколи не могла стати султанкою.

Роксоляна приймає іслам — вона поспішає, бо може народити дітей, а вони повинні бути законними спадкоємцями султана. Свого первенця вона назвала Селімон — в честь попередника її чоловіка, султана Селіма I, названого Грізним.

Прагнучи повсякчас зміцнити своє становище, Роксоляна народила Сулейману ще двох синів і дочку. Але спадкоємцем престолу офіційно вважався Мустафа — старший син першої жінки падишаха, красуні-черкешинки Гюльбехар. Вона та її діти стали смертельними ворогами Роксоляни.

Лісовська прекрасно розуміла, що її дитина повинна успадкувати владу від Сулеймана і тому вона почала діяти рішуче і жорстоко впродовж п'ятнадцяти років.

Звинувативши у злочинному зговорі першу дружину і її дітей проти Сулеймана, падишах надає наказ їх знищити.

Сулейман знаходився під великим впливом Роксоляни. Її оголошують першою дружиною Султана.

Продовжуючи криваві заходи, Роксоляна знищує всіх синів Сулеймана, яких народили йому жінки й одаліски.

Сорок років була Роксоляна дружиною султана. Вона довго і вміло створювала собі славу освіченої жінки мусульманського Сходу. Вона померла, залишивши чоловіка вдівцем.

1.2.3. Цитатна характеристика:

- «Настя була веселої вдачі»;
- «...Слово «Хуррем» значить: або спокійна, або безжурна, або весела. Не знала тільки, чи се по-татарськи, чи по-турецьки»;
- «Вона весь час бажала собі одного: жити, жити, жити — за всяку ціну жити, хоч би в біді й пониженню, в татарській неволі! Бо світ був такий гарний, гарний ! А вона була ще така молода, молода!»;
- «Вона була в чорних скрипучих матах. Здавалося їй, що се домовина. І що в тій чорній домовині похоронена вся її ясна дівоча минувшість»;
- «...Галичанка Настуся»;

- «Чому діти тої землі, з котрої вийшли, йшли у неволю, хоч вони ростом і силою більші від татар. Чому вони женуть татар у неволю, але татари їх?»;
- «...Прийдеться їй стати невольницею або може, жінкою одної з тих брудних потворів, про які ще вдома оповідала їй бабуня, що вони родяться сліпі, як собаки»;
- «На татарських ременях пригадувала собі, що не тільки її мати, але й вона сама жертвувала себе в хоробі на службу Богу. А потому, коли минула хвороба, забула свій обіт і знайшла собі земного нареченого»;
- «Збентежено вибиралась Настуня до школи невольниць, але ум її працював живо. Розуміла ясно, що в сій школі може бути побудована підвалина її дальшої долі — доброї або злої»;
- «Не мав слухності батько, коли говорив, що здоровля найбільше добро людини,— подумала.— Бо ще більше добро свобода»;
- «...Чому жінка не мала б займатися державними справами?»;
- «Ти маєш слухати Аллага на небі й султана на землі!»;
- «Боронилася в своїм нутрі, як борониться метелик, кинений у воду. Одиною її опорою був хрест... І держалась його так, як держиться мурашка на малій трісочці, котру вже несе повінь»;
- «...Втягувала в свої думки його науку, як втягує квітка росу в ніжні листочки. І дозрівала на очах, як черешня.»;
- «Не в перлах, а в ланцюгах ішла не по адамашку, а по поросі, скропленім слізьми невольниць. У волоссю не мала дорогого «горючого каменя», а зате немов палахкотів горючий камінь у голові: хвилями відчувала пекучий біль у голові, що здавалося їй, немов її, власні очі западаються в нутро голови. Коли біль уставав, віддихала, мовби на світ щойно вродилася»;
- «...Волосся золотисте, очі легко сині. Личко біле як сніг з таким відтінком, як перша пупінка рози, а таке лагідне, як у його матері, що все боїться за нього. І притім так само енергійне!» (Сулейман про Настю);
- Сулейман: «...він ще не зустрічав у своїм житті жінки, котра більше пригадувала його матір»;
- «Одначе, все-таки не розуміла, як вона, бідна невольниця, замкнена в клітці птичка, може допомогти рідному краєві, з котрого вийшла, й народові, котрий мучився там»;
- «...Молода Хур рем приязніше відповідала на поклони слуг і невольниць, ніж привіти його жінок»;
- «...Я невольниця. Невольницю вдягають і роздягають по волі її пана»;

- «Найбільше грошей ужила б я для найбільш нещасливих людей»;
- «Сулейман: «Адже я ще не зустрічав такої ані гордої дівчини, ані жінки. Ніколи!»»;
- «То була перша посада, яку дала Роксоляна Хуррем в палаті падишаха. Як же багато їх роздавала вона потому — в Європі й Азії, на землях і на водах, в армії і флоті, у судах і скарбі султанським! А все робила з одним таємним заміром і так витривало, як тільки робить жінка — жінка, котра любить і ненавидить»;
- «...Делікатні рученьки Насті зачали ламати велику і сильну державу падишаха, що простяглася на три часті світу»;
- «З глибоких і тихих ущель і дебрів Святої Гори виходили до неї чудові мрії, мов срібна мряка, нечутно шептали до вуха, що вона призначена до надзвичайних діл»;
- «І пригадалося їй подруга Ірина. Що вона сказала б на вістку, що Настя стала жінкою султана!.. Яка гордість пробудилась і її душі. Вже не журитиметься нічим!.. Скарби незлічимі матиме в руках»;
- «Ти знаєш, що таке біль! Встався за мною до все величного Бога, що створив небо, і море, і вітри, і птиці небесні, що наказав людям творити добрі діла... Дай мені знак який-небудь, Матінко Господня, Воротанице!»;
- «А вона йшла, як Єва, навіть не думаючи про те, чи він завагається з'їсти, все, що вона йому подасть — вона, його будуча жінка»;
- «Ти володар великої держави, а я никла квітка»;
- «Сулейман став мов перуном ражений. Ще ніколи не бачив, як вона плакала була така одушевлена гарна в перлистих слезах своїх, як весна, кроплена дощиком. А внутрішній біль так у ній горів, як горить кризь вікна пожар у нутрі дому»;
- «Бідна невольниця з далекої країни в болючій думці своїй назавши міняла свою любов до Бога на хресті за любов до людини, за скарби світа сего, за діадем султанки, за владу на землі»;
- «А я тобі кажу, що з такою султанкою ще більше нема жартів! — докинув Кітляр-агай, що бачив уже не одну жінку в гаремі»;
- «...Прегарна Хуррем має ум високий і душу, що так уміє учити святі думки Корану зі своїми думками, як учить великий будівничий Сінан благородні мармори з червоним порфіром. Та яке серце велике хатун Хуррем, отверте чи скрите, лагідне чи остре, — сього ми не знаємо», — «Але я знаю, перервав султан... Вона має добре серце, і тому має радість в очах і в обличчі!»
- «Прегарна хатун Хуррем принесе тобі велике щастя, або велике горе, велике щастя, або велике горе... Бо вона має ум високий і душу, що так уміє лучити святі думки Корану зі своїми думками

і своїм бажанням, як лучить великий будівничий Сінон благородні мармори з червоним порфіром»;

- «У її серденьку грала вже любов страшну пісню, сильнішу від смерті»;
- «...Тепер я хочу мати велику силу, щоб добро робити при боці милого»;
- «Я припускаю, що вона султанка може розпочати не бувалу ще боротьбу проти усього гарему падишаха»;
- «...Молода султанка Ель Хуррем в гарячі пальчики Святий Коран брала, й цілими днями читала, й учителя свого про Божі речі питала, загадку призначіння і життя людини розв'язати гадала»;
- «Але й інші поети, що мали забезпечення й майно, були одушевленні нею»;
- «Інша не могла б, а ти все можеш, о найкраща зірко в житті падишаха!»;
- «Ви не знаєте, яка то страшна кара під татарськими батогамми в ясир бути гнаним! Бо сама йшла дикими степами, раненими ногами»;
- «Пригадала собі, як відреклася віри своїх батьків задля любові чоловічини і блиску світу сего»;
- «А я людям все кажу, що не мішаюся до справ султана. Але я часом мішаюся, мамо»;
- Мати Насті: «Як неправда,— то сором, а я правда,— то гріх, гадаю, за чужу віру заміж виходити, своє покидати»;
- «Вона силу має, якої ще світ не видав,— каже.— Що хоче, то робить,— каже»;
- «Коли він того самого хоче, чого вона хоче, і то вже всі знають,— каже. Ніби ви не розумієте, як то є?»;
- «Ти не потребуєш питати про звичаї в моїм краю. Твій край вже давно моїм краєм і твій нарід моїм народом»;
- «...Могутня була султанка Ель Хуррем, а хто раз в ласці переступав її поріг, за тим ішла опіка, мов благодатне світло Сонця»;
- «Пождіть, пождіть я вам покажу, що на престолі султанів засяде «син невольниці» і «внук жебрачки»!.. Я вам поломлю старі закони ваші так, як ви ломите серце моє!»;

2. Приповідки у творі, їх обговорення

- «Не спішися, бо й так не знати ранком, що буде вечерком»;
- «Хто іде на весілля, той не торгує»;
- «...чи по дорозі на весілля робити діло, яке трапиться, чи їхати за ділом і по дорозі вступати на весілля...»;
- «Силою з жінкою не виграєш справи»;

- «Із-за одної правдивої рози... огородних багато колючок»;
- «Тільки птиця сороката зверха, а людина сороката внутрі»;
- «Навіть як маєш муравля ворогом, то все-таки будь обережний»;
- «Раз тільки красніє той, що просить. А два рази красніє той, що не дає!»;
- «Довг пече, як огонь»;
- «...не перешкоджай у праці чесним людям»;
- «...батько або мати навіть семеро дітей вигодують, а потому семеро дітей — одного батька або одної мами не гордо прокормити»;
- «Лучше убити, ніж запити»;
- «...лінь — се мати злочинів»;
- «...думка людини — се ніч без світла його (Бога), а сила людини — се сила маленької дитини без помочі Його, а розум людини — се піна на воді без мудрості Його, а життя людини — се якийсь дурний, бо безцільний сон без маски Його!»;
- «...чим хто вище стоїть, тим більше бачить нагод».

3. Філософські висловлювання у повісті

- «Бо не збагнута рука Господня керує долею людей і народів на стежках, які вони самі собі вибирають вольною волею, йдучи до добра чи зла»;
- «Як кожна людина, так і кожне плем'я має свій кісмен (*призначення*), твердий і невмолимий, котрого не об'їде ні конем на землі, ні судном на морю...»;
- «...мусульмани кажуть, що найдурніша жінка хитріша від найрозумнішого чоловіка. ...Ми в нашій віці дорожчий товар, ніж найсильніші чоловіки»;
- «...людина — джерело тої страшної сили, яка нищить усе кругом»;
- «...найтяжче завдання: зломити в душі людини святу форму її, бо не суть думки, а форма найміцніше опановує душу чоловіка.»;
- «...кожда правдива любов — се повторення таємного минулого Вего людського. Се золотий дзвін його бувальщини: його високих злетів і кривавих упадків та покути»;
- «О, дивний єсть зв'язок чоловіка з жінкою, а ім'я йому таємниця»;
- «...людська зависть і злоба, як грабіжні звірюки, ждуть на свою жертву, щоби зловити її у пригожу хвилинку»;
- «...часом легше здобути найбільшу кріпость, ніж переламати оден людський погляд тоді, коли нема на чім опертися в минувшині.»;
- «А хто відразу не опереться злomu, того воно захопить як огонь захоплює дим. І тоді нестримно дозріває овоч думки людини, як дозріває буря, зірвана хмарою»;

- «Солодка думка про гріх — і тяжка путь праведної людини. А най-солодша та думка, що провадить до найбільшого гріха. І її най-тяжче викорінити в собі»;
- «Але як на полях і в садах дозріває всяке добре насіння плодів землі, так дозріває й усяке зілля отруйне. А хто завчасу не виполе зі своєї землі, той побачить, як отруйне зілля переможе й заглушить усяке добре насіння»;
- «Не загинув, а скріплявся пролитою кров'ю і молитвою своєю у тяжкі години горя і тривоги: бо конають тільки ті народи, що не жертвують і не борються до загибуні — в єдності й молитві своїй»;
- «...коли незнищими жаден атом порошини, то мусить бути безсмертний і дух людини. І коли вічно ділає кожний рух вітерця, то мусять вічно ділати і наслідки наших діл. І тому кожний з нас відбуде велий Гаддж до Творця Свого».

4. Робота над змістом твору

XVI частина. «Бог всемогучий»

- Що свідчить про милосердність Хуррем? (*«Кого там не було! Хто не стояв під муром палат Роксоляни? Стояли убогі турки, араби курди і татаре та всякі мусульмане, стояли греки, вірмени, італійці, угри, волохи і поляки та всякі інші християне, ждали жиуди і цигане, і нікого слуги султанки не минали, по жіночім боці її невольниці, по мужеськім евнухи бідним людям милостиню роздавали...»*)
- Чим обездолені віддячували султанові? (*«А вони словом подяку султанці складали і слезами прощали, піднесеними руками благословляли...»*)
- Якою була зустріч Насті зі своєю матінкою?
- Про що дізналася героїня від матері щодо їх життя, після того як було її полонено? (*«Та то було. Зараз по нападі ми обидво є з татом похорувалися з жалю за тобою, бо гадали, що вже ніколи тебе не побачимо на сім світі. Та й батько й не бачить, бідний. А Стефан, твій наречений, розпитував за тобою зо два роки. Кудись їздив, шукав. Все надаремною. І нам за той час помагав. А потому оженився, і все скінчилося...»*)
- Яких принижень натерпілась мати героїні від людей на Самбірщині? (*«А нарешті чую, глум з мене, доню, роблять... Стара попада, кажуть, турецького цісаря за зятя має!.. А сама, кажуть, у подертих черевиках ходить... Та й дуже сміялися з мене. Натерпілась я від людських язиків... досить!»*)
- Як сприйняла звістку мати Насті про те, що її дочка султанша?
- Що змусило матір вирушити у дорогу на пошуки своєї дочки? (*«Княть собі з мене люде та й кучму мені з насміхів шлють. Вже й діти покриками за мною: «Цісарська теща йде!» Не обзиваюся,*

бувало, ні словечком. Тільки до Бога зітхну та й Йому свою гризоту поручаю...»)

- Як жидівські купці розповіли, описуючи, матері про її дочку-султаншу? («Файна, дуже файна! Біла, золоте волосся, сині очі, подовгасте лице, малі руки, як у дитини, і добре серце має, бо як іде, то не минає ніяких бідних, навіть наших, жидівських, хоч ми інша віра...»)
- Яким чином Хуррем намагалася допомогти простому народу, захисти його від несправедливості? («Вона сама не робить, бо там коло неї вже такі є, що роблять. Найменше письмо, навіть подере,... розглядають і потому кожну справу розбирають... І з-під землі винного добувають,.. а невинному допоможуть... аби не знати де був, чи оден, чи другий...»)
- Чому турецького посла боялися інші країни? («Та чи нема чого боятися... Як за тим послом... коли йому не вгодити чого хоче, турецьке військо йде, і тяжкі гармати везе, і міста розбиває, і села з огнем псує, а всього бере. А яничари, гадаєте, ніби на зальоти приходять?»)
- Як купці запевнювали матір Насті, що саме її дочка є султаншою? («Наші купці там уже довго розвідували між слугами, і таки кажуть, що найперша жінка нового султана, котру він найбільше любить, звідси, попадянка, кажуть, з Рогатина, що її татари пару літ забрали в ясир. Котра ж інша може бути, як не ваша донька?»)
- За яких умов купці намагалися отримати винагороду, допомагаючи матері дістатися до своєї дочки? («Вона й давати не потребує нічого, лише нехай одно слово скаже, аби нам в турецькій країні кривдів торгівлі не робили. Ми більше нічого не робили. Ми більше не хочемо і не потребуємо...»)
- Про що бачила сон мати перед тим, як вирушати у подорож на пошуки Насті?
- Якою була дорога матері до своєї дочки?
- Чого боялася мати Насті, вирушивши до неї? («...Гадаю, ану ж ти не схочеш признатися до бідної мами... Часом дитина лиш троха піднесеться над свій стан, а вже соромиться родичів...»)
- Яким чином Настя втрутилася у справи чоловіка? («Я, мамо, не хочу митатися. Але мені треба знати, яких людей мій чоловік де має або хоче настановити. От недавно питав мене, чи буде добрий оден комендант. І різні приходили за ним просити. А я людям все кажу, що не мішаюся до справ султана. Але я часом мішаюся, мамо...»)
- Як охарактеризувати життя матері у рідному краї? («Але як то, що я вже по дорозі у твоїм новім краю взріла, порівнюю з тим, що там у нас робиться, то кажу тобі, доню, що там гірше. Досить там поляки жеруться між собою, а наші, донечко, ще гірше. Ненависть між нашими така, що оден другого в ложці води втопив би. Село з селом,

монастир з монастирем без угаву якісь процеси мають. А міщане як процесуються з церквами! Доню, доню! Може, я й грішу перед Богом, але як на то всьо дивитися, то неможна інакше подумати, лише так: справедлива, їх донечко, доля зустріла, що так їх татаре женуть степами в ремнях босих і голодних! Ой справедливо!»)

- *Якої шкоди роблять українські люди за розповіддю матері султанші? («Вже наших так притиснули по містах, що навіть тіло померлого чоловіка чи жінки, чи дитини не вільно на кладовище вивозити з міста того брамного, що інших людей вивозять чи виносять, але того, котрого падлину везуть... Вони між собою шукають ворогів і ненавидять своїх гірше, ніж чужих. І хоч яка біда між нашими по містах, а по селах не лучше, то на процес проти своєї церкви все гроші зберуть! Казав мені о. Теодозій, що всі владики в процесах з громадами. Нема ні одного без процесів, і так відколи пам'ять людська сягає... Хіба що їх чужі поб'ють без милосердя, обідруть донога і голих, босих та голодних поженуть у неволю нагаями і ремінними бичами...»)*
- *Про які стосунки султана з султаншою ходили чутки? («А по гаремі стрілою пішла вістка, як дуже шанує султан жінку свою, до котрої прибула її мати. І вся служба відтоді ще більше на пальцях підходила до кімнати Ель Хуррем...»)*
- *Якої думки дотримувалася мати Насті стосовно ролі Бога в житті людини? («От, бачиш, ти у нас все добра дитина була, і мене ти пошанувала та й тобі, доню, Бог добру долю послав, що аж диво. А схибиш проти Божої волі, то відпокутуєш доню, ой тяжко відпокутуєш і ти, і — най Бог відверне — твоя дитина. Бо кара Божя йде від роду в рід. А як повернешся, доню, серцем до Бога, то будеш чути, як Він іде перед тобою в житті твоїм так, як ішов перед тобою і переді мною аж сюди та й не дав нам кривди зробити по дорозі...»)*
- *Як повинна була ставитися Роксоляна, на думку матері, до свого чоловіка? («Не роби ж йому, доню, нічого злого, бо жінка, донечко, може зробити багато зла чоловікові, як хоче, і він навіть не знає того...»)*
- *Про що поцікавився Сулейман у Роксоляни з приводу зустрічі з її матінкою? («Знаю, о Хуррем, що ти найбільшим даром не втішитися так, як привітанням твоєї мами по звичаям землі і твого роду. Чому ж я не мав би зробити того?»)*
- *Якою на це була реакція султанші? («Вона вся запаленіла з задоволення, стала на пальці й шепнула йому до уха кілька слів, якби не хотіла, щоби хтось почув їх. Опісля запровадила чоловіка до кімнат своєї дитини, де великий султан точно по звичаям країни своєї жінки привітав її матір...»)*

- У чому була причина того, що Мокше і Сруля вимушені були залишити Стамбул? («...Але стара попадає. Нащо вона кричала? Нащо вона наробила такий гармідер між дідами? І нам не вибачить за те, що ми з султанської теці жєбрачку зробили, бо що правда, то вона не є ніяка жєбрачка...»)
- Про що відбулась розмова Хуррем з жидівськими купцями, які допомогли її матері знайти свою дочку? («...Довго з ними говорила про рідний край, про всій Рогатин. Про Львів, про крами, ціни і матерії, про подорож і відносини в сусідніх краях...»)
- У якій справі Роксоляна посприяла жидівським купцям? («Два роки тому, коло татарської границі ограбували наших спільників на великі суми! Що ми вже не находилися по всіх польських владах, і нема способу дістати яке-небудь відшкодування. Ми пристали б і на половину шкоди...»)
- З яким проханням звернулася Роксоляна до свого чоловіка стосовно проведення свята обрізання другого сина — Баязеда? («...Щоб обрізання її другого ситна Баязеда відбулося якнайтихіше і щоб кошти, які мали видати на торжествене обрізання султанського сина, були ужиті на шпиталі, святині й убогих. І ще просила увільнити триста невільників і триста невільниць з її рідного краю. Не могла його забути, хоч казала чоловікові своєму, що його край — се також її край. І сталося після волі її...»)
- Про що наснилося Хуррем?
- До яких рішучих дій спонукав її сон?

VII частина. «Джігад»

- Які жахи відчували народи світу від початку Джігаду? («Падав дощ кривавий, хоч на небі не було ні вітру, ні хмари. Впав і лежав на полях, стежках і на шляхах від полудня до ночі. А в воздуху на угорських рівнинах піднявся пил кривавий і тижнями стояв на небі. Стояв і страшно світив хмарами вдень і вночі і по замках лицарських. А безнадійність чорним саваном покрила сонячні землі мадярів і хорватів від краю і до краю...»)
- Яким був Сулейман для свого війська? («Мусульманське військо з острахом вдивлялося в свого монарха. А він їхав на чорнім як ніч коні, під зеленим прапором Пророка, з мечем Магомета. «Твердий і Великий» султан Сулейман і ні оком не дрігнув, дивлячись на дивні знаки небесні. А військо його вдивлялося, як в образ, у неповорушну постать Сулеймана, що їхав на бистрім коні, мов висока кам'яна подоба господньої кари. Ніякого металу, опріч твердої сталі, не мав на собі ні при собі, ніякої оздобы одяг його...»)
- Як сприйняла Хуррем те, що Сулейман залишив на неї найстаршого сина? («Червень ударила в обличчя Ель Хуррем. Велике довір'я

мужа так на неї поділо, як грім з ясного неба. І аж слизи витиснуло їй з очей...»)

- В чому полягали особливості правління Хуррем на час відсутності Сулеймана? («...Не видавати непотрібних наказів, бо се перешкоджає в праці чесним людям...»...
«Щоби здобути державу, треба мати у відповідній порі не більше як сто розумних людей, котрі по наказу одного готові на всяку працю і на всяки жертви. А щоби правити державою, вистачить п'ять таких людей...»);
«Не вір нікому без підстави...»;
«...щоб не давати тої праці великому везирові, котру може зробити везир, ні головному судді отї, котру може зробити звичайний суддя. Ні не посилати аги яничарів туди, де досить післати звичайного дверника. Ні не поручати одної роботи кільком, бо тоді ніхто за працю не може одвічати. Ні не вірити кравцеві, що він уміє добре підкувати коня, а ковалеві, що знає міст покласти... ранок мудріший від вечора. Тому перед вирішенням важнішої справи треба переспати кілька ночей підряд...»);
«Шануй стан духовний! Але не вір тим, котрі других покликають до жертв, а самі нічого не жертвують на ніщо!»;
«Не будь... дурніший від дикого звіряти, котре обминає дерева і корчі, які не дають доброго овочу в жертві зі себе, лиш отруйні ягоди. Се насінники непослуху, бунту й упадку...»)
- Де необхідно було знайти Хуррем вірних людей, на думку султана? («Але ніяка людина не знаходить таких людей, бо їх знаходить і присилає для доброго діла тільки Всемогутній Аллах. І вони по волі Його так стягнуться до доброго володаря, як стягаються опилки заліза до магніту, який недавно показував тобі штукар венецький...»);
«— Пізнати їх можна тільки по довшім часі по їх робучості і правості. Сі дві прикмети — се як двоє очей людини. Одна без другої може також існувати, і навіть може приносити хосен. Але помічник влади без одної з тих прикмет — се каліка...»)
- Які прикмети вірних людей висловив падишах? («...Ніколи не заклипти собі вірного слуги! А що дуже довго треба ждати, заки переконаєшся, хто тобі вірний, отож ніколи не кпи собі з нікого, що стоїть при тобі»; «Отроєні люде ні працювати, ні правити не можуть...»)
- Яким повинен бути володар, на думку султана? («Бо володар... тільки заступає святу волю Аллага, і справедливість Його по силам своїм. І тому високий престіл володаря. І тому так далеко сягає рука його, але та рука в'яне без справедливості...»)
- В чому виявлялася воля Божа стосовно всього живого на землі? («І без волі Його не виросте й не впаде ні червак, ні людина, ні пта-

шина з гнізда. Він тяжко карає за все, що робить людина проти святої волі його, котра так коріниться в совісті людини, як коріниться дерево в землі, як коріниться державна влада в послусі народу, а діл Господніх ніколи не зрозуміє людина. А хто думав би, що розуміє їх, той був би подібний до сліпої людини, котра обмацувавши хвіст коня, говорила б іншим, що знає його красу, расу і ріст...»)

- Від чого застерігав султан Роксоляну перед походом? («Коли інакше роби́тимеш, внесе́ш замі́шання там де повинен бути лад і спокій. І в тім замі́шанні сама станеш подібна до фуркана на вежі, з котрого так весело сміються малі діти, а котрим вітер крутить, з котрого боку повіє...»)
- Як султан відповів на питання Хуррем: «Скажи мені, чи люде добрі, чи злі? («...Мені здається, що люде не добрі і не злі. Вони такі, якими їх роблять їх начальники у кожний час і в кожній країні. Тому за все відповідають верхи, хоч розуміється, є в ко́днім народі люде, з якими і найлучші верхи нічого путнього не зроблять... Але на загал добрий приклад верхів робить чуда у народів. Народ все дивиться на свої верхи...»)
- Яке добро, за словами султана, зробила Хуррем для сімей правовірних мослемів? («...Ти сама обняла зараз великої кухні сераю»; «...ти не соромилась своєї матері. Як далеко дійшла вістка про се, так далеко сягнуло добро, діло твоє. І не одна дочка помогла на старості літ своїй матері, не оден син поміг своєму батькові...»)
- Через що султан не дотримав слова, наданого Хуррем, яке стосувалось показу битви? («...Заки сонце зайшло — смертельно викосив великий завойовник Османів. Акрополь угорський в утечі утонув в одній з рік угорських і ніякої битви не міг Султан показати жінці своїй...»)
- Що здобув Сулеман по закінченню бою з угорцями? («Сулейман заняв столицю Угорщини без бою і в 1200 скринях з буйволових шкір вивіз до Царгорода всі скарби і клейноди її...»)
- У чому зрозуміла Роксоляна складність правління падишаха державою? («Голова її крутилась від тих справ, які викидала і викидала машина столиці держави, що простягалась на трьох частях світу. Не знала досі, що чоловік її двигає на собі весь той безмірний тягар. Вже першого дня зрозуміла, чому її чоловік так часто приходить з почервонілими очима і так тихо сидів при ній, як хоре дитя при матері. Деякі справи були такі помотані, що дійсно тільки серцем, а не розумом можна було їх спробувати розв'язати...»)
- Ким для Насті була княгиня Ольга? («О! І тоді зачне снувати плани і діла, якими перевищить велику княгиню Ольгу, котра в сих палатах приймала хрест — так само потайки, як потаємно і вона несе свій невидимий хрест терпіння, в котрім уже призабула святі слова Господньої молитви: «і не введи нас во іскушеіє...»)

- Як описав Джігад Кассім Роксоляні? (*«Коли Джігад займеться на землі, тоді по небі ходять заграва пожара. І кидає криваві блиски свої на чорні стовпища і хмари диму. Тоді стогнуть шляхи під важкими колесами гармат халіфа. Тоді дуднять дороги від тупоту кінних полків його. Тоді чорніють поля від піших військ падишаха, що пливають, як повінь. Тоді так гуде плач жінок і дітей християнських, як шум у градовій точі...»*)
- Що таке є ворохобня, про яку розповів комендант султанші за великою таємницею? (*«...Се річ страшна від війни. Бо тоді в улицах міста убиває брат брата, і батько сина, і дочка зраджує матір свою, як тільки допустити дор того, ворохобня розгорілася... А викликають ворохобню злі люде, котрі все носом чують, коли над ними має за тяжіти тверда рука. А причин до ворохобні знайдуть вони сто тисяч, а як нема, то видумують...»*)
- Яким чином султан вгомонив збунтовану казарму? (*«Зі всіма говорити не можу. Нехай виступлять три провідники!... Ані одного слова не сказав, тільки блискавичним рухом руки витягнув шаблю і трьома ударами на місці зарубав усіх трьох так скоро, що ніхто й не спам'ятався...»*)
- Покарання, яке зазнали бунтівники проти молодого султана? (*«А на деякі подвір'я народ сам затягував назначених на смерть бунтівників і, замкнувши всі брами, дивився з вікон, як голодні собаки живцем роздирали зв'язаних бунтівників...»*)
- По чому Хуррем визначила одчайдушність і відважність свого чоловіка?
- Для чого Роксоляні потрібна була довірена людина? (*«Бо я мушу мати свого довіреного на тім становищі. Без того всі мої плани на ніщо не припадуться. На ніщо!»*)
- Опишіть, якими жорсткими завойовниками були турки.
- Яким чином султан стимулював своїх воїнів у жорсткій битві? (*«Остигаючий запах війська піднесено приреченням величезних сум в золоті. Кожному яничарові обіцяно виплатити тисячу аспрів. Герольди викликували в таборі, що котрий простий воїн дістанеться на мури міста, одержить тридцять тисяч аспрів, а коли се буде субаші, то стане цісарським намісником...»*)
- Через що Хуррем хвилювалась за султана під час війни? (*«..Та всі плани її умерли б разом з життям її мужа. Ще син її був замалий, щоб міг устояти в тім вирі, який міг зірватися по смерті великого султана і його первородного сина... — Ти не підеш у вир, сеї боротьби! Бо тут може померкнути твоя зоря! А ще жаден твій син не годен сам усісти на престолі султанів, ні піднести меча проти бунту!»*)
- Чим закінчилася битва за Відлень?

- Що нагадала циганка Хуррем? Чому вона раптово припинила вожіння? (*«Біля шляху твого лелеча й кедрина... По однім боці квіти і тернина... По другім боці Хрест і домовина... Як блідий місяць, так рости буде твоя сила, пані... А в житті своїм два рази зустрінеш кождіську людину, котру раз узріли ясні очі твої... А яч під час наспіє. На мості калиновім узриш перстень з міді в п'яної людини, лозміткою вкритий, з каменем фальшивим...»*); *«...що ворожила тій гарній пані, зустріла її вже другий раз у житті, і перша ворожба її вже здійснилася! Такій людині не вільно ворожити вдруге, ні прийняти від неї ніякого дару людям з цілого табору, oprіч корму для худібки...»*)

XVIII частина. «Гаддж Роксоляни»

- Що означало відбуття Гадджу? (*«...святу подорож на прощу до Меккаї й до гробу Пророка...»*)
- З якою метою султанка їхала до Єгипту?
- Які труднощі перешкождали руху каравану в пустелі? (*«І знов настав день, але такий, що не добре надасться до їзди в пустелі. То зі сходу, то з полудня завівав вітер — такий гарячий, що здавалося, немовби хто дув огнем з величезного міха. Небо стало жовте, як сірка. А за кожним подувом гарячого вітру воздух ставав темний і їхалося, мов у мряці.*
- Невимовна спрага зачала мучити людей і звірят. Бедуїн, що постійно їхав біля султанки вийняв і подав їй доковування затвердлу живицю, котрою мріє арабська анація. Страшна жара тривала весь день аж до вечора...»)
- Через що було припинено похід каравану? (*«...Бо султанка хотіла оглянути старезні шахти...»*)
- Чим захопилася султанка Місафір у копальнях? (*«...Занялася читанням арабських надписів. І довго читала їх та й навіть виписувала з них старинну мудрість, як пчола, що збирає мід, де зустріне його...»*)
- Чому сторожа пильно охороняла караван під час нічного відпочинку? (*«Нічню розставляють сторожі аж до сходу сонця, бо розбійничі племена арабів чигають на такі каравани, підсовуються в темряві до них, душать прочан і ограбовують...»*)
- Які святі місця відвідала Хуррем в місті Пророка? Чим вони вразили султаншу?
- Про що відбулася розмова між султаншою і лікарем-аскетом?
- Чим вразив монах султаншу?
- Яку долю вбачав святий для Мустафи? (*«Бачу, дитино моя... бачу ученого... котрий підкуплений султанкою... фальшує листи невинного Мустафи... фальшує так... що й сам Мустафа не годен пере батьком... відріжнити своїх листів від по фальшованих...Учине Мустафа смерть невинного...»*)

- Як скарб негативно впливав на долі багатьох людей? (*«Я вже бачив, як жовтий блиск золота і світло дорогого каміння з князів робило убійників і не одну жінку, не одну дівчину спонукало віддати свій найбільший скарб, чистоту свою за перли і каміння, що мало прикрасити її. Я бачив рубіни, котрих огниста і глибока червень робила чесних мужчин злочинцями, а шанованих жінок — упавши ми. Я бачив перли, котрих матовий, ніжний блиск руйнував життя цілим родинам, сіяв зіпсуття, нечесть і смерть...»*)
- Що було, на думку монаха, цінним для Хуррем? (*«Ти, як уроджена цариця любиш ті річі так, як любиться цінних людей за їх властиву вартість, за те, що кожний з них інакший і має цінність особи в собі. Бо всьому сила Божя дала обличчя своє та найбільшу цінність має душа людини...»*)
- Яке майбутнє дітям Роксоляни пророкував святий? (*«Скоро по смерті Мустафи побачиш чашу кари в руці Селіма»; «Зажадаєш від мужа свого, щоб він право престолу переніс на Баязеда»; «Він послухає закону Османів про право первородства і вперше та востаннє опреться волі твоїй»; «Ти будеш Базедові, молодшому синові свого, багато золота і самоцвіт-каміння на здобування агів і війська падишаха. А свого мужа наклониш хитрістю, щоби зробив його намісником Анатолії. І піде твій Баязед війною на батька і на брата свого й Анатолі кине на Умлі. Заграють гармати, а син твій Баязед кривими руками сягне від Скутарі на острови Принців, на Дівочу Вежу і на Долину Солодких Від. І зачне довгу на милю касарню яничарів, і в серай батька свого, де колись стояла колиска його»; «...від вечора до ранку ревітимуть гармати Баязеда на столицю батька. А за ту ніч покажуться білі, як срібло, нитки в волоссі побожного мужа твого. А як ранок засвітиться він вийде з серою з молитвою на устах, на чорно-чорнім коні, під зеленим прапором Пророка, проти руйшника і сина свого. І трьома ударами розіб'є на три часті силу Баязеда, і чергою зіпхне в Чорне море, і в Боспор бурливий, і в море Мармара...»*)
- Якої думки дотримувався монах щодо того, під впливом чого людина робиться гарною? (*«Не тіло її, і не розум її, і не знання її, тільки мир у нутрі й діяльність, згідна з заповідями Бога. А того не осягне ніхто без чистоти душі...»*)
- Що порадив святий султанші? (*«Не уповати на себе, бо людина слаба і кволий дух її. Не рахувати на людей, бо вони непостійній минуці. А кожної днини і перед ділом своїм радитися в душі Бога, бо тільки він вічно постійний, найлучший і наймудріший...»*)
- Чому Роксоляна почувалася чужою? Що про це пояснив їй монах? (*«Ти велика людина, внещасна доню моя... Бо маєш сильну волю у змаганні своїм. Але твоя воля звернена на зло, до непошани заповідей Божих. І тому ти чужа сама собі, що тим відчужилася від Бога...»*)

- З якими проханнями звернулася Роксоляна до свого сина Селіма? Що спонукало її до цього? («— *Можє ти матимеш колись з волі батька владу намісника у сім святім місті. Не забудь тоді подарувати жидівському народові бодай сей Мур Плачу в Єрусалимі...*»)
- Як склалася доля Кляр? («*Кляр оповіла що по двох літах невільництва купив її поважний і добрий єврейський купець з Єрусалиму та взяв за жінку...*»)
- Про що свідчить закінчення твору? Яким чином він вплинув на вас?

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування

XVI частина

1. Куди щоп'ятниці виїжджала Ель Хуррем?
 - а) До гори св. Афона; б) на прогулянку вздовж бурхливої річки;
 - в) *на молитву в мошею*; г) на спортивні турніри арабачив.
2. Кого зустріла Хуррем «ідучи по дорозі однієї з п'ятниць?
 - а) Стефана; б) Ірину; в) *свою матір*; г) Кляру.
3. Після полонення Насті, її батьки переїхали з Рогатина і жили у:
 - а) Кам'янець-Подільському; б) *Самборі*; в) Тернополі;
 - г) Ужгороді.
4. В інших країнах як огню боялися:
 - а) тверської ікони Богоматері; б) матері падишаха; в) Роксоляну;
 - г) *турецьких послів*.
5. Як мати охарактеризувала шлях своєї доньки? Дорога:
 - а) *як на другий світ*; б) стрічка, що в'ється;
 - в) терниста і небезпечна; г) наче жах якийсь.
6. Від чого, розмовляючи з матінкою, Настуся «закрила очі руками й не сказала ні словечка»? Бо:
 - а) дізналася про смерть батька; б) Стефан одружився на Ірині;
 - в) *дорікали матері, що її дочка зрадила вірі християнській*;
 - г) згадала ворожіння циганки.
7. Про яку річку, за словами матері Насті, пісні виконують?
 - а) *Дунай*; б) Дніпро; в) Каялу; г) Ворсклу.
8. Що було надано матері Насті турецьким намісником задля швидкого прибуття жінки до Царгорода?
 - а) *Лист*; б) золотий перстень; в) смарагд; г) фотокартку султанші.
9. Яку приповідку висловила мати Насті, спілкуючись із дочкою?
 - а) *«Батько або мати навіть семеро дітей одного батька або мами не годно прокормити»*;
 - б) *«Коли хочеш бути в честі, то не дуже до людей части»*;
 - в) *«Робиш добро — не кайся, робиш зло — зла сподівайся»*;
 - г) *«Передні колеса кінь везе, а задні самі котяться»*.

10. Хто розповів матері Насті про «всякі інші обставини життя своєї дочки у турецького султана»?
 - а) *Ганка*; б) мати султана; в) Кассім; г) Мустафа.
11. Від кого застерігала мати Настю щодо султана?
 - а) Уникати брехні; б) висловлювати незадоволення;
 - в) *не робити нічого злого*; г) не бути підступною до нього.
12. Про що поцікавився Сулейману Роксоляни, намагаючись зустрітися з матінкою?
 - а) Про ім'я жінки; б) *спитав щодо звичаїв привітання*;
 - в) чи сподобалося їй у покоях гарему; г) як її пригостили євнухи.
13. Яким дарунком подякувала Хуррем жидівським купцям за те, що вони допомогли їй матері віднайти свою дочку?
 - а) *Золоті монети у прозорчих шовкових покривалах*;
 - б) п'ятеро арабських коней;
 - в) дозвіл відвідування султанського гарему;
 - г) віз смарагдових камінців.

XVII частина

14. Чим був дивовижним 1526 рік для мешканців Стамбула?
 - а) Холодною зимою; б) великою кількістю воїнів;
 - в) багатим на страсти; г) *пекучим літом*.
15. Що означало слово «Джігад» у турків?
 - а) Велике свято; б) початок нового століття; в) «свій чоловік»;
 - г) *святий похід султан*.
16. Художній засіб, який використав О. Назарук у фразі: «А в перший день Джігаду падав дощ кривавий на землю християнську»:
 - а) уособлення; б) гіперболу; в) *епітет*; г) метонімію.
17. Вирушивши у військовий похід, султан їхав на чорнім коні під прапором Пророка кольору:
 - а) *зеленого*; б) жовто-блакитного; в) рожевого; г) синього.
18. Яку посаду обіймала Хуррем в Царгороді на час відсутності султана?
 - а) *Коменданта*; б) секретаря султанських палат; в) генерала;
 - г) візера.
19. За що мослеми стали більше поважати султаншу?
 - а) Доброзичливе ставлення до них;
 - б) *щирі почуття до своєї матінки*;
 - в) її прагнення збудувати мошею;
 - г) намагання поліпшити життя обездоленим.
20. Над якою країною султан отримав перемогу в поході без бою?
 - а) *Угорщиною*; б) Польщею; в) Німеччиною; г) Францією.
21. Про що боялася Настя розповісти і порадитися зі своєю матінкою?

- а) віровідступництво; б) бажання знищити Мустафу;
в) отруїти першу жінку султана; г) те, що народить ще дитину.
22. Зразком для Хуррем була:
а) Ярославна; б) княгиня Ольга; в) дружина царя Костянтина;
г) мати Сулеймана.
23. Забобонним повір'ям, на думку Роксоляни, є:
а) не можна віддавати гроші, будь-які матеріальні цінності після заходу сонця;
б) зорі на небі мають силу над людьми на землі;
в) не слід переходити перед людьми, які рухаються, і з пустим відром;
г) потрібно вимітати сміття у приміщенні до виходу.
24. Собаками без шерсті Кас сім називає:
а) вовків; б) лисиць; в) людей; г) птахів-хижаків.

Примітка. Кожна правильна відповідь оцінюється в 0,5 бала.

Картка № 1

- Дослідіть, про що свідчить гуманне ставлення Роксоляни до простого люду? Чому вона не цуралась його? Наведіть приклад з твору.
- Як ви вважаєте, що мала на увазі мати Насті, висловлюючись: «Велику красу Господь Бог поклав на сі дивні землі, але наша, доню, таки приємніша, бо наша». Відповідь обґрунтуйте.
- Що означало ім'я дочки султанської Мірмаг?
а) Сонячне Проміння; б) Яскрава Зірка; в) Місячне Сяйво;
г) Троянда Божа.

Картка 2

- Поясніть, про що свідчить промова жидівських купців матері Насті стосовно її дочки: «Вона силу має, якої ще світ не видав, що хоче, то робить». Своє міркування обґрунтуйте.
- Яких утисків, на ваш погляд, зазнавав простий люд від юдів? Що означають слова о. Теодезія: «Господь Бог так справедливо відміряв нашим кару, цю ні на макове зерня не схибив»?
- Гаддж — це:
а) свята подорож на прощу до Мекки й до гробу Пророка;
б) храм у Єгипті; в) велике світо мусульман;
г) назва нового міста, збудовано за наказом Сулеймана.

Картка № 3

- Що мала на увазі Роксоляна, звертаючись до свого чоловіка: «Твій край вже давно став моїм краєм і твій нарід моїм народом» Чи є відвертими ці слова султанші? Відповідь вмотивуйте.
- Порівняйте похід князя Ігоря на ворогів («Слово про похід Ігорів») і Сулеймана під час «Джігаду». Свої спостереження узагальніть.

3. У славних копальнях Маггара п'ять тисяч тому літ єгипетські фараони здобували:

- а) золото і срібло; б) крейду і вапняк в) мідь і малахіт;
- г) різнокольорові метали.

VI. Підсумок уроку

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

VIII. Домашнє завдання

Зібрати фактичний матеріал до питання «Реальність і художній вимисел О. Назарука у творі «Роксоляна». Знати ідейно-художній зміст оповідання В. Дрозда «Білий кінь Шептало».

Урок № 55

В. ДРОЗД. «БІЛИЙ КІНЬ ШЕПТАЛО». ПРОБЛЕМА ЛЮДИНИ В СУСПІЛЬСТВІ, ЇЇ ЗНЕОСОБЛЕННЯ

Мета: ознайомити школярів з життям і творчістю В. Дрозда, зробити ідейно-художній зміст твору письменника, дослідивши проблему людини в суспільстві, її знеособлення; розвивати культуру зв'язного мовлення, пам'ять, увагу, спостережливість, уміння грамотно висловлювати власні думки, коментувати прочитане, виразно переказувати найвагоміші епізоди і раціонально використовувати час; виховувати почуття поваги до творчості В. Дрозда, прищеплювати інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет В. Дрозда, бібліотечка його творів, учнівські малюнки до програмового оповідання, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань. Бесіда за питаннями:

- Що таке алегорія? (*Алегорія* (гр. *allegoria* — інакомовлення) — вид метафори: інакомовне зображення предмета чи явища через інші, подібні до них, з метою наочно показати їх суттєві риси) Наведіть приклад.
- Яке значення має кінь у житті людини?

- Назвіть твори, в яких згадується ця тварина.
- Що символізує кінь як міфологічна істота?
- Від чого залежить життєвий вибір сучасної людини?
- Чому кожний із нас є індивідуальністю? Чим це зумовлено?
- Чи завжди просто кожній людині зберігати власну індивідуальність? Відповідь вмотивуйте.

III. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

IV. Сприйняття й засвоєння учнями навчального матеріалу

1. Ознайомлення школярів з життям і творчістю В. Дрозда

ДРОЗД ВОЛОДИМИР ГРИГОРОВИЧ
(25 липня 1939 — 23 жовтня 2003)

Поет народився в с. Петрушині на Чернігівщині в родині хліборобів. «Дитинство моє було сумне»,— згадує ранні свої роки (була в ньому війна і рано померла мама). Юність — це праця газетяра і багато книжок. Заочно закінчив Київський держаний університет ім. Т. Г. Шевченка. Потому працював редактором у видавництві, був і головним редактором — очолював журнал «Київ». Як прозаїк В. Дрозд заявив про себе на початку 60-х років збіркою оповідань «Люблю сині зорі» (1962). Це був двадцятирічний юнак, автор першої книжки новел і оповідань. Друга збірка друком не вийшла — вона не сподобалася офіційним рецензентам. «Грізний окрик» мало й оповідання «Білий кінь Шептало», вперше надруковане в 1965 р., 1967 р. з'явилося його продовження — «Кінь Шептало на молочарні». Нині ці твори перекладені десятками мов світу... І вони найконденсованіше, в оригінальній алегоричній формі представляють стан людини не лише в тогочасному радянському суспільстві, а й порушують важливу проблему особистості в будь-якому суспільстві, проблему її внутрішнього роздвоєння. В чималому творчому доробку прозаїка вирізняються химерна повість «Ірій», романи «Катастрофа», «Самотній вовк» («Вовкулака»), «Спектакль», «Балада про Сластьона», «Листя землі», «Повість-шоу», «Музей живого письменника, або Моя дорога в ринок» іронічно-журливо відтворює непросту атмосферу усього свого (і своїх сучасників) попереднього творчого життя. в) Дрозд був членом спілки письменників.

Майбутній письменник — син колгоспника з глухого поліського села відразу після школи став журналістом у районній газеті, закінчив університет, доріс до відомого столичного митця слова.

Герої В. Дрозда — уродженці затурканого й безправного колгоспного світу, мріючи вирватись із нього, вступити у світ феодальний, зважали передовсім на його речові знаки, як віхи сходження вгору, — маслини, галіфе, портфель, шапку, чоботи, машину, імпортований одяг. Безпосередньо приймали і «моральні закони» світу номенклатури: вчилися уміло брехати, знали, як і про що треба писати, щоб бути опублікованими, тощо. Для цього мусили зрікатися себе вчорашнього, справжнього, що й породжувало трагедію роздвоєння душі, а відтак — отруєння її лицемірством, брехнею, вдаваними пристрастями. В. Дрозд ставить у своїй прозі проблему екології душі, часто занедбаної до такої межі, коли вона вже не здатна самоочиститися.

Герої письменника самотійно грають як актори, світ для них — сцена в театрі — низ і верх, чи плантація буряків поблизу рідного села, і життя їхнє — спектакль, де і смерть — лише перевдягнення за кулісами життєвого театру. Власне такою і є концепція життя в прозі В. Дрозда — безконечний спектакль, містерія життя людства, згідно із релігійними уявленнями: невинність, гріхопадіння, праця в поті чола, борсання серед дрібниць, плутанина ідей, бажань і — страшний суд і каяття, і спокута.

За словами Володимира Григоровича, його «завжди цікавило, що сказати, а не як сказати», «стиль, форма — похідне, а головне для нього в літературному творі «не література тура, а душа». Власне, людська душа, стан душі сучасної людини, саме трагедія деформації, роздвоєння душі радянського українця, найчастіше, як сам автор, інтелігента в першому поколінні, хворобливого розщеплення її в умовах хворого суспільства, а також її екологія, порятунок душі і є основним предметом дослідження, головним героєм прози В. Дрозда.

Володимир Григорович — Лауреат премії імені А. Головка, Державної премії України імені Т. Г. Шевченка, міжнародної премії Фундації Антоновичів (США).

2. М. Жулинський про В. Дрозда, особливості його літературної діяльності

«Перечитайте сторінки веселої автобіографії під назвою «Як я народився» чи в'язку небилиць із далекого минулого, чи фантастичне оповідання «Пігмаліон», чи, наприклад, притчу «Сонце», і перед вами відкриється багатобарвний, іронічно-химерний, парадоксально «зміщений» світ казкових образів і реальних проблем. Чи не перше у новелі «Сонце» прозаїк зумів оригінально трансформувати прадавню слов'янську легенду про добрих чортів, які щоранку, жертвуючи собою, викочують на небосхил сонце задля торжества життя на землі, у філософську притчу про гуманістичну змістовність самопожертви».

«Він постійно звертався до народних переказів, легенд, притч, казок, до слов'янської міфології взагалі з тим, щоб збагачувати свою творчість різними формами психологічного аналізу, знаходити нові ракурси з художнього дослідження сучасної людини. Його звернення до умовно-символічних засобів відображення зумовлено прагнення поглибити й урізноманітнити аналіз соціально-морального стану сучасника».

3. Ідейно-художній аналіз твору В. Дрозда «Білий кінь Шептало»

3.1. Виразне читання цікавих епізодів твору, їх переказ.

3.2. *Тема*: розповідь про буденне життя коня Шептала.

3.3. *Ідея*: возвеличення гармонії, яка простежується у взаємостосунках людини і світом тварин.

3.4. *Основна думка*: людина і природа — взаємопов'язані, бо становлять єдине ціле.

3.5. *Жанр*: оповідання.

3.6. *Проблематика*:

- людина в суспільстві;
- свобода і неволя;
- особистість і натовп;
- дійсність і мрія.

3.7. *Композиція*.

Експозиція: знайомство читача з конем.

Зав'язка: Степан з конем Шепталом вирушив за зеленим харчем для свиней.

Кульмінація: Шептало на волі, насолодження єю.

Розв'язка: повернення коня додому.

3.8. *Лейтмотив твору*: краса природи належить тому, хто її розуміє, цінує, вшановує.

3.9. *Обговорення змісту оповідання. Фронтальне опитування*

- Чому Шептало не любляв табун, гурт і загорожі? («...Змалку ненавидів табун, гурт і загорожі, і на пасовиську волів бути сам. Спершу бригадні коні глузували з того, далі звикли й самі почали обходити Шептала»)
- З яким проханням звернувся хлопчак до дядька Степана? («Дядьку Степане! Казав завернемо, щоб ви до привода конячину прислали. Бо на завтра свиням зелені нема»)
- Як почував себе кінь суботнього вечора? Про що він розмірковував? («Неприємна, знайома млявість — провісниця всіляких прикрас-тей — закрадалася в груди. Сьогодні суботній вечір, роботу скінчили раніше, і він насолоджувався спокоєм та тишив себе надією на завтрашній відпочинок. Звісно, якщо вранці не поженуть до міста. Але він сподівається на Степанову добрість»)

- Через що коні недолюблювали Шептала? («З конюхом у нього особливі стосунки. Інші коні це відчують, тому й недолюблюють Шептала. Степан ніколи не б'є його, хіба ненароком у гурті зачепить пугою чи про стороннє око стьобне. Ніколи не посилає на важку роботу, якщо є когось іншого послати. Бо він, Шептало, кінь особливий, кінь білий, а коли попав у це бригадне стовпище, то завдяки злому випадку, химерам долі»)
- Над чим міркував Степан щодо білого коня? («Але навіть Степан своїм приземленим розумом тямкує тимчасовість своєї влади над Шепталом»)
- Чого не полюбляв робити Шептало? («Серед усіх робіт він найбільше недолюблював крутити привід і їздити до міста, хоч інші коні вважали це найлегшим. Цілісінський день, до темряви, ходити по колу, топтати власні сліди — в цім було щось принизливе. А ще принизливіше котити заставленого корзинами та бідонами воза серединою ранкової міської вулиці...»)
- Чого соромився білий кінь? («...То він соромився упряжі, соромився становища робочої худоби, яку вільно запрягати, поганяти, стьобати батогом кожному Степанові»)
- Яким чином Шептало намагався виправдати Степана? («Шептало старанно, щоб не виказати засмучення Степановим рішенням, жував скошену вранці траву, між якою хоч і попадались його улюблені конюшинки, але зараз здавалися прісними. «Я на базар завтра не поїду, та й не переробився вдень; ледь розвидніється, до міста почимчикують, дати перепочинок треба...» — міркував Шептало, і в кінських очах поволі випогоджувалось. Йому кортіло будь-що виправдати Степана, довести, що той не мав кого послати у привід і лише через безвихідь потривожив Шептала. Так було легше — через гірку безнадію перекидався місточок. А може, конюх боїться, що ніхто з коней, окрім нього, не встигне до ночі порізати зелень і свині залишаться завтра голодні?»)
- Як автор характеризує Шептала? («...На Шептала можна покласти. Такий покірний і роботящий. Тільки віжок торкнись, уже чує, вже розуміє, підганяти не доводиться. Він свого досяг, зумів прикинутися; вони повірили — хіба не має пишатися своїм розумом і витримкою»)
- Що згадав кінь про свою молодість? («Ще коли його, молодого й гордого, вперше осідлали, ганяли по царині до сьомого поту, хльоскали до кривавих рубців на боках і привели в загін геть вимочаленого, знесилоного, інстинкт білого коня підказав йому, що рано чи пізно люди зломлять його. Супроти вітру довго не пробіжиш, і розумніше

до часу прикинутися скореним, лишившись в душі вільним, аніж бути скореним насправжки»)

- У чому Шептало виявляв свою прихильність до людей? («Перші роки упряжного життя він побоювався аби люди не розгадали, що він тільки прикидається покірним, і рвав голоблі з останніх сил. До того ж краще тягти, не очікуючи не батіг, ніж ковтати принизливе підстьобування. В тій добровільній напрузі було щось від самотійності, від волі. Але тепер ніхто не сумнівався в його ретельності, і він іноді дозволяв собі стишувати крок, тягтися за червоними китицями конюшини на узбіччі дороги»)
- Дослідіть, як відбувається процес водопою коней. («...Ніхто не питав Шептала, хоче він пити чи ні, а тільки відчиняли загорожу, хльоскати батогом і гнали вузенькими провулками, де од густої куряви було так само тісно та задушно, як і од пітних, гарячих кінських боків. З часом спрага почала нагадувати про себе перед загальним водопоем. Води в кориті часто не вистачало; щоб не цідити крізь зуби іржаву каламуть, Шептало й собі змушений був штовхатись і лізти наперед, у тісняву, ніби звичайний кінь»)
- Як білий кінь поставився до жартівливої бійки молодих кобилок? («Мало вас сьогодні ганяли,— злісно подумав білий кінь, відходячи вбік.— І як цей Степан терпить? Я навів би порядок. Водопій — то водопій, нічого витанцьовувати, ніби в цирку»)
- Який критиці піддав Шептало окремих коней? («Взагалі, він ніколи не розумів обмеженості деяких коней, огризатися, показувати свій характер. Ніби чогось досягнеш, крім батога.»)
- Чому Шептало намагався у табуні відокремитися? Як до цього ставився Степан? («Скільки потрібно було днів тихої, непомітної боротьби, поки Степан змирився, що Шептало йде на водопій трохи збоку, трохи позаду, ніби він зовсім не бригадний, а сам по собі. Ні, він не бунтував, не ліз під батіг, а тільки відставав щодня на півголови, на півкроку і озирався на конюха, вкладаючи в той погляд увесь розум білого коня: мовляв, ти ж знаєш, я не підведу»)
- Що уявляв Шептало по своїй смерті? («А коли здохне, люди здернуть шкуру і закопають під ліском. Якось він сам возив туди одного гнідого, з-під попони стриміли червоні кіски ніг, а слідом бігли голодні пси і жадібно облизувались.»)
- Чому білий кінь не гнівався на Степана за батіг? («...Без цього не можна, без цього ніякого порядку не було б серед коней»)
- Якими були згадки Шептала про свою матір, дитинство? («То було дитинство і пахло воно молоком та конюшиною. Потім вони до самого вечора паслись удвох на лісових галявинах та просіках і мати розповідала про гордих білий коней — його дідів та прадідів, що

гарцювали на залитім різноколірними вогнями помості, і милуватись їхньою красою щовечора сходилися людські натовпи»)

- Що несподівано сталося для хлопця, Степана і самого білого коня? («Од того поблажливо зверхнього дотику його бридливо пересмикнуло і підняло. Білий кінь з нечуваною силою шарпнувся, вирвав кінець повода, дико звівся на задні ноги, біснувато стріляючи страшними, кривавими очима. Цієї хвилини він був справжнім білим конем, відваженим та відчайдушним, як його далекі предки... Шептало легко опустився на передні ноги, збив копитами сипкий пісок, перестрибнув рів і помчав через гусячу царину в лугову синь»)
- Чим була воля для коня? («Навколо Шептала росла, ширилась аж до трав'яних, утаємничених обрії воля; воля пахла живою вільністю, міцним настоєм лугових трав і молодого сіна. Йому ще ніколи в житті не бігалося так легко. Втрапив на вкочену колісьми лугівку, копита відбивали чіткий ритм, і, роздратований тим ритмом, він навмисно прискорював біг, наздоганяючи самого себе та розсипаючи по крутій шиї густу білу гриву. Не було ні хомута, ні голобель, і ніхто не сіпав за віжки, вказуючи шлях.»)
- Які неприємні відчуття охопили Шептала під час його перебування на волі? («Неприємний спомин засмоктав у грудях: спека, вигоріле небо, шелест соломи по стерні, щем спини, скусної гедзями, косарі при обіді»)
- Чому В. Дрозд зазначив у творі, що воля для Шептала — це найкращі хвилини його життя? («Ніколи досі і вже ніколи опісля білий кінь не відчував себе так близько і повно із стихією, течією — од трав'яних хвиль до білих громів у вишині. Вийшов на сизу піщану косу і, струсивши воду, відчув себе таким сильним, що знову заіржав, цього разу грізно та бойовито, перегукуючись з громами»)
- Що бачив Шептало у водяному дзеркалі річки? («...Побачив... себе — незвично білого, аж до щему в очах. Здивований, він перечекав, не рухаючись з місця, щоб не скаламутити води, поки небо знову завітало і знову побачив свою чисту, прекрасну білизну»)
- Через що білому коню, коли він залишився самотнім, захотілося побачитися зі Степаном? («“Степан справді буває дуже злий. Немов щось знаходить на нього, але з ким цього не трапляється, та ще при такій службі. Скільки нас на одні плечі! А хіба ці гніді, сірі, перисті, вороні, сиві розуміють?” Шепталові раптом закортіло почути Степанів голос, ласкаво ткнутися мордою в його замаخورчені долоні, хай навіть ударить, висварить»)
- За що Шептало дорікав Степану? («Білому коневі бувало по-справжньому гірко, коли його зневажали та били, але незабаром у Шептала прокидалася в подібному випадку він дорікав собі за відсутність

гордості, але тепер, серед пустинного темного луку ця довірливість була бажана й приємна»)

- Чому, повертаючись до конюшні, Шептало не залишився чистим білим конем, а «черпнувсь у грязюку і покотився по дорожній хлюповці?
- Чи можна вважати цей твір закінченим? Відповідь вмотивуйте.

4. Проблема людини в суспільстві, її знеособлення

4.1. Бесіда за питаннями:

- Чи можна вважати Шептала уособленням людини, яка прагне до волі, вираження власної індивідуальності, оцінювати події, характеризувати побачене? Відповідь вмотивуйте.
- Білий кінь не любляв побут, гурт, загрози — це свідчення індивідуальності героя.
- Чи пишався Шептало тим, що був єдиним білим конем у табуні? Наведіть переконливі аргументи, посилаючись на зміст оповідання.
- Як інші коні ставилися до Шептала? Чим це викликано?
- Чому білий кінь намагався виділитися з табуну?
- Що відчув Шептало, вирвавшись на волю? Про що він мріяв?
- Для чого, на ваш погляд, кінь, повертаючись до табуну, свій білий колір змінив на такий, який би його не відокремлював від інших?

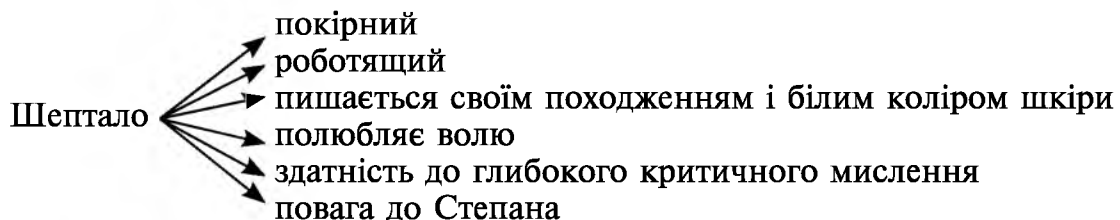
4.2. Міні-дискусія. Обговорення питань:

- Як ви вважаєте, чи прагнув Шептало чимось виділитися з табуну. Наведіть переконливі аргументи.
- Вмотивуйте, Шептало — особистість, індивідум.
- Можна вважати білого коня алегоричним образом?

4.3. Мікрофон. Стисла відповідь на питання: «За що я люблю природу?» або «Що відчуває людина, перебуваючи на лоні природи?»

4.4. Скласти інформаційне гроно щодо характеристики образів героїв твору.

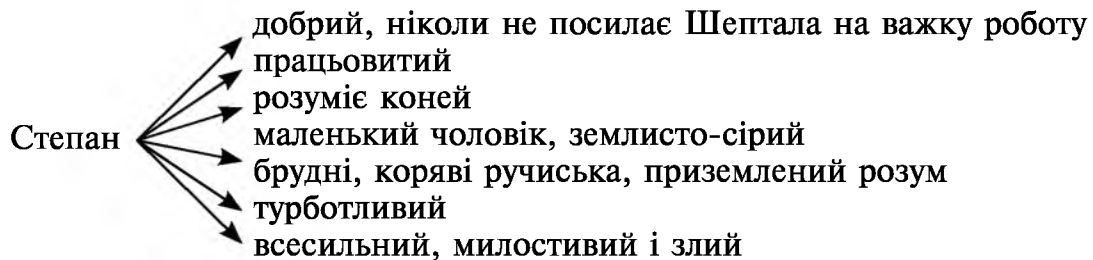
4.4.1. Білий кінь Шептало.

- «Супроти вітру довго не пробіжиш, і розумніше до часу прикинутися, лишившись у душі вільним, аніж бути скореним насправжки»;
- «Я інакший, ніж вони...»;
- «А коли здохне, люди здеруть шкуру і закопають під ліском»;
- «Він усе забуває, окрім, одного: тремтливої ілюзії волі та влади»;

- «Серед усіх робіт він найбільше недолюблював крутити привід і їздити до міста»;
- «Білому коневі бувало завжди по-справжньому гірко, коли його зневажали та били».

4.4.2. Степан

«Степан справді буває дуже злий. Немов щось знаходить на нього, але з ним цього не трапляється, та ще при такій службі. Скільки нас на одні плечі! А хіба ці гніді, сірі, перисті, ворони, сиві розуміють?»

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Тестове опитування

- Епіграфом до твору В. Дрозд обрав слова:
 - Е. Ремарка;
 - Р. Рільке*;
 - О. Пушкіна;
 - П. Загребельного.
- Якої шкоди завдав підпасок коню?
 - Поранив ногу;
 - вибив око;
 - поранив шкіру на спині*;
 - обпik худобу.
- Робота, яку недолюблював виконувати білий кінь:
 - перевозити гній;
 - орати поле;
 - їздити до міста*;
 - катати малий дітей у святкові дні.
- Якого кольору був Шептало, коли повернувся додому після вільної прогулянки?
 - Сірого*;
 - білого;
 - вороного;
 - чорного.
- За Шепталову сваволю Степан називав його:
 - ледачим зіллям*;
 - старою клячею;
 - лиходієм;
 - хитрим стрибунцем.
- Мати білого коня працювала у:
 - селян, обробляючи землю;
 - цирку, розважаючи публіку*;
 - фермера;
 - лісника.
- Вирвавшись на волю, кінь Шептало побіг:
 - до лісу;
 - понад берегом річки, по мілінів*;
 - вздовж проїжджої частини дороги;
 - додому.
- Стукіт копит коня порівнювався із:
 - гуркотом на небі*;
 - рухом поїзда по залізничній колії;
 - звуком дятла, який перебував на стовбурі дерева;
 - музичним тактом.

9. Предки Шептала:
 - а) були спортивними конями; б) *виступали в цирку*;
 - в) возили конів; г) брали участь у військових подіях.
10. На думку Шептала, головне, що дано білим коням, так це:
 - а) спритність; б) кмітливість; в) *розум*;
 - г) вміння поводити себе з людиною.
11. Як білий кінь охарактеризував сам себе? Він був:
 - а) брикливим і жорстоким; б) байдужим до всього;
 - в) принциповим і водночас відповідальним;
 - г) *покірним і роботящим*.
12. Про що розповідала мати Шепталу, коли той був малим?
 - а) Важке коняче життя; б) *дідів і прадідів*;
 - в) майбутню його красу, силу і велич;
 - г) необхідність якісного харчування.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Обґрунтуйте, про що свідчить фраза: «Шепталові подумалося, що весь сьогоднішній вечір — і коли біг, вирвавшись з хлопчачих рук, і коли вигулювався серед високих трав та річці — він відчував власну Степанову руку».
2. Чи можна вважати, що кінь любив і поважав Степана? Свої міркування обґрунтуйте, посилаючись на зміст твору.
3. Змалку білий кінь полюбляв:
 - а) *перебувати на самоті*; б) бути виключно у табуні;
 - в) їсти соковиту травичку; г) випасатися біля лісу.

Картка № 2

1. Що, на ваш погляд, свідчить про повернення Шептала додому? Чому він волю проміняв на звичайне буденне життя в конюшні.
2. Про що свідчить думка коня стосовно його зв'язку із Степаном: «Я інакший, ніж вони, нас з тобою таких тільки двоє».
3. За що інші коні недолюбляли Шептала? Бо він:
 - а) виявляв свій брикливий характер; б) намагався кусатися;
 - в) *порозумівся із Степаном*; г) полюбляв хлопця.

Картка № 3

1. У чому полягало ставлення Степана до Шептала і коней загалом? Чи свідчить це про доброзичливі стосунки конюха до своїх підлеглих? Наведіть приклади з твору.
2. Дослідіть, з якою метою В. Дрозд намагався відтворити коня наче людину: почуття, враження, думки, поведінку. Наведіть переконливі аргументи.

3. Чого соромився Шептало?

- а) Своєї худої статури; б) невміння тягати плуга; в) *упряжі*;
- г) власного походження.

VI. Підсумок уроку

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності школярів

VIII. Домашнє завдання

Усно скласти продовження даного твору на одну з тем: «Повернення коня»; «Шептало і Степан»; «Шептало-циркач». Опрацювати ідейно-художній зміст повісті «Ірій».

Урок № 56

В. В. ДРОЗД. ІРОНІЧНА, АЛЕГОРИЧНО-ХИМЕРНА ПРОЗА СУЧАСНОГО ПРОЗАЙКА. «ІРІЙ»

Мета: поширити читацький кругозір школярів щодо ознайомлення з творчістю В. Дрозда; розпочати роботу щодо опрацювання змісту твору «Ірій»; розвивати вміння коментувати сюжет твору, переказувати найвагоміші епізоди, висловлювати свої судження про вчинки героїв твору; формувати світогляд учнів; виховувати почуття пошани, поваги до творів В. Дрозда; прищеплювати інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет В. Дрозда, текст твору, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Літературна вікторина «Інтелектуал» — шляхами життя і творчості В. Дрозда

1. Область України, яка стала місцем народження В. Дрозда. (*Чернігівщина*)
2. В якій родині народився майбутній письменник? (*Хлібороба*)
3. Через що дитинство В. Дрозда було сумним? (*Війна, смерть матері*)

4. Ким працював митець слова після закінчення школи? (*Журналістом у районній газеті*)
5. Вищий навчальний заклад, який закінчив Володимир Григорович заочно. (*Київський державний університет*)
6. Назва першої книжки новел та оповідань митця. (*«Люблю сині зорі»*)
7. З якої причини не вийшло друком друга збірка В. Дрозда? (*Не сподобалася офіційним рецензентам.*)
8. Який твір є продовження оповідання «Білий кінь Шептало»? (*«Кінь Шептало на молочарні»*)
9. Визначте винагороди письменника. (*Лауреат премії імені А. Головка, Державної премії України імені Т. Шевченка, Державної премії України імені Шевченка, Міжнародної премії Фундації Антоновичів (США)*)
10. До якого із творів В. Дрозда рецензент висловили «грізний оклик»? (*«Білий кінь Шептало»*)
11. Кого стосується дана характеристика з твору В. Дрозда «Білий кінь Шептало»: «Серед усіх робіт він найбільше недолюблював крутити привід і їздити до міста»? (*Коня Шептала*)
12. Яку назву мав твір про «сторінки веселої автобіографії» В. Дрозда? (*«Як я народився»*)

Примітка. Кожна правильна відповідь оцінюється в 1 бал.

III. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

IV. Сприйняття й засвоєння учнями навчального матеріалу

1. Вступне слово вчителя

Володимир Дрозд увійшов у нашу літературу без далеких підступів, якимось несподівано.

Одна з характерних рис, що вирізняє прозаїка з-поміж інших, — це те, що він майже ніколи не повторюється, майже кожен його твір позначено новими пошуками. Йдеться не лише про пошуки нових форм вираження, а насамперед про прагнення відкривати сучасникові незаймане з народного життя. Письменник, шукаючи форм зв'язку з життям, із сьогоденням, сам стає ближче до тих людей, образи яких змальовує. І все ж повість «Ірій», зі змістом якої ми сьогодні розпочинаємо знайомитися, видається несподіваною для пошуків В. Дрозда.

2. Іронічна, алегорична, химерна проза В. Дрозда

Химерний — означає дивний, фантастичний.

Із творами В. Дрозда, такими, як повісті «Ірій», «Замглай», «Балада про Сластьона», «Самотній вовк», новели «Сонце», «Три чарів-

ні перлини», «Білий кінь Шептало», зв'язані здобутки химерної прози, українського варіанту модного в літературі 70-х міфологізму. Потрібно зазначити, художня умовність у В. Дрозда цілком оригінальна, несилувана, вигадливо розкута, виростає із традицій національної химерної демонології — і літературної (В. Дрозд підкреслює вплив на нього Гоголя й Лесини «Лісової пісні»), і фольклорної — казки, легенди, переказу, бувальщини, уламків слов'янської міфології, яка донині тримається «поліських лісів та боліт із усіма їхнім чортovinням». Густа міфологічність, але іншого, більш філософського плану, пронизує всі клітини відзначеного Шевченківською премією роману «Лися земля», Оригінальним є В. Дрозд і в своїй автобіографічній «повісті-шоу» «Музей живого письменника...» (1994).

3. Робота над твором В. Дрозда «Ірій» (1974)

3.1. Виразне читання та переказування найвагоміших епізодів твору.

3.2. *Тема:* розповідь про життя людей сучасного колгоспного села, їх турботи й прагнення у перші повоєнні роки.

3.3. *Ідея:* возвеличення молодого людини (Михайло Решето), яка перемагає в боротьбі з міщанськими пережитками.

3.4. *Основна думка:* в житті кожної людини є вічне і швидкоплинне.

3.5. *Жанр:* весела, іронічно-химерна повість. Ця повість поетична й сатирична, вона весела й подекуди сумна.

3.6. Особливості твору:

а) письменник кладе в основу твору не казку, не легенду, традиційний — всесвітньо знаний український гумор, власне, один його найдавніший і найменш нині розширених жанрів — небилицю, нісенітницю.

б) В. Дрозд сміливо з'єднує химерні давньої народної небилиці із не менш щедрим внутрішнім світом нашого сучасного підлітка.

3.7. Сюжет.

У творі переконливо замальовується становлення характеру підлітка на початку п'ятидесятих років. Оптимістичний пафос її — в боротьбі найчесніших громадян, трудівників повоєнної відбудованої пори з силами, що прагнули нажитися на тимчасових труднощах, на горі народному, вдовольняючи свої куці обивательські інстинкти. Ідейно-художня концепція повісті саме в тому і полягає, що підліток Михайло Решето, який втратив на війні батька, живе на материні нелегкі трудодні, усім еством своєї чистої душі воює за людяність, за добро й красу, за те, що ми називаємо високими ідеалами, воює супроти потвор, породжених міщанством.

У цій боротьбі М. Решето не самотійний. На його боці — правда нашого нового життя, правда наших ідей, глибоко, з молоком матері,

з першим друкованим словом, з першим напутнім словом учителя засвоєна підлітком. На його боці — народжені нашим прекрасним часом нові люди сучасної епохи Паровозники. Образ Паравозників, батька і сина, образ який мов променем проймає увесь твір, надаючи йому особливої суспільної ваги. Образ Паровозника западає в душу, запам'ятовується. «Ступав він повільно, натруджено, трохи розвалькувато, наче пакульські чоловіки, коли вертали з косовиці, а мене не полишало відчуття, що це не Паравозник іде, а самі Соснові, Піщані, Рибальські, Зелені, Радульські, Пакульські вулиці й вулички пливають навстріч йому і розступаються, як вода перед кораблем...» Виразно і точно сказано. Місію оновлення суспільства, формування Людини взяло на себе наше славне робітництво.

Головний герой повісті — Михайло Решето належить до тих хлопчаків, які горобця можуть назвати дрофичем, а курку — страусом Їхня уява щедра від природи Від колискової.

Герой народних нісенітниць, людина весела і вдатлива, яка нагадує дечим барона Мюнхаузена, уміє витягти себе за чуба з болота, спуститися з неба, доточуючи віршовку, на якій висить, уривками тої ж таки віршовки, він спромагається на багато див, матір'ю яких є напрочуд плідна, розкута народна фантазія.

3.8. Композиція.

Твір складається з восьми частин:

- «Зелена корова Манька»;
- «Вечірня прогулянка по Ирїю»;
- «Солом'янини»;
- «Винарія дядька Дениса»;
- «Чудище Собанеревої гори»;
- «Любовна драма Михайла Решета»;
- «Перелітні птахи»;
- «Наукова експедиція на Кукуріківщину».

Експозиція: знайомство з головним героєм твору Михайлом Решетом; його матір'ю, родичами.

Зав'язка: «відліт» Михайла в Ирїю.

Кульмінація: рішення хлопця вирушити в експедицію аби не відступати перед труднощами, довести собі, що він — людина; виконати наказ матері — знайти справжню батьківську могилу.

Розв'язка: вирушення експедиції у подорож на Кукуріківщину.

3.9. Особливості назви твору.

Пакульський хлопець Михайло Решетило відлітає в Ирїю (Ирїєм називається перша зупинка «відльоту» автобіографічного героя, містечко, куди його, підлітка, забирають дядько та тітка закінчувати школу).

Пакуль — місце, звідки бере початок і де завершується містерія людського життя Дроздового героя.

3.10. Опрацювання ідейно-художнього змісту твору. Фронтальне опитування.

3.10.1. «Зелена корова Манька».

- Яким у творі зображений дядько Денис? («...Ласкаво погладжуючи барилкувате черево в яким тільки-но зникла третя сковорода яєчні і відро густочервоного, як буряковий сік, морсу, що у восьме, дев'яте і десяте я неодмінно ходитиму до міської школи і він зробить з мене людину...»)
- Що було характерним для матері Михайла («...Мала єдину слабкість — різала кожному у вічі щирю правдоньку, мовила од мисника, вимахуючи правицею, наче рубала тупою сапкою осот на городі...»)
- Про що вона мріяла? («...аби Михаль не крутив волам хвости») Поясніть висловлювання жінки.
- За що мати Михайла дорікала тітці Дорі? («Сестрина скнарість — вдячна тема для материних примовлянь. Побазарювавши в місті, мати виходила на колодки і доскіпливо перелічувала, що відвезла сестрі на гостинець і чим оддячила Дора: зворушена власною щедрістю, мати приголомшувала бабів мішками картоплі, капусти полови рукавичками ману, квасолі, сушні та крохмалю... А від сестри маю отакенну дулю...»)
- Яким чином дядько Денис допомагав матері героя повісті? («Дядько Денис у материних примовляннях уособлював саму доброту, бо зглянувся на її вдовину долю і не відмовляв викосити латку луг, накопати торфу на болоті, поставити плетінь довкола городу чи привезти ломаччя з лісу...»)
- Як реагувала тітка Дора на плітки матері Михайла стосовно себе? («..на що тітка розпалювалася, махала білим ридикюлем і перелічувала майже нові хустки, кофти і Денисові штани, що їх віддала невдячній кабульській хводі, банки варення, компотів, булки, оселедці, цукор, що пливли з її щедрих рук у Пакуль, до невдячного рота отої, мовляв, тринькачки, яка не знає ціни заробленій копійці, якій здається, що в місті гроші самотійно ростуть, наче під її плотом лободи...»)
- Що подобалося Михайлу в тітці Дорі? («...Відколи вона торгувала, не переводилися солодоці. Найчастіше вона пригощала какао з молоком та цукристими рогаликами, що похрустували на зубах, і місто мого раннього дитинства мало смак звареного на молоці какао...»)
- Чим був Пакуль для героя твору? («Пакуль — тільки передпокій твого справжнього буття, випробовування, прелюдія, навіть не передне слово, а лише епіграф заповітної книги, написати яку сповнене палке твоє серце...»)

- Яким вважав життя Михайло у свої юнацькі роки? (*«Моє життя в ці роки — саме чекання, передчуття празника, невимовного прекрасного й ідеально чистого...»*)
- Як сприйняла інформацію Параска про те, що її син буде навчатися у місті?
- Опишіть зовнішність директора сільської школи, застосовуючи текст твору. (*«...Сидів директор з одутлуватим фіолетовим обличчям, лагідними благодюшними очима і родимкою на пухлій щоці...»*) Про що вона свідчить?
- Чим пояснив хлопець директору школи про свій від'їзд до Іррю? (*«Поки що я потрібен Іррю, на берегах Неволі та Живця. А завтра... Завтра нові світлі обрії переді мною. Людям мого — акторського — фаху не випадає глибоко вкорінюватися. Народ прагне нашого живого слова, а мистецтво — це щоденна самопожертва. Снідаєш у Москві, обідаєш у Києві, а вечеря на тебе жде в Одесі. І так — усе життя...»*)
- Чому найперше для Михайла театр, а не література? (*«Наше красне письменство успішно розвивається, а театр поки що, відстає від життя. Народ кличе на сцену. І я йду»*).
- Чого мав набути хлопець у майбутньому у театральній діяльності? (*«Історія світового театру не знає великих акторів без глибокої внутрішньої культури. Її ще мушу набути...»*)
- Про що мріяв Решето, коли потрапив у місто? (*«В моїх очах мерехтіли вогні великого міста, величезні афіші про виставу з участю Михайла Ірря (бо що таке — Решето?) Майдан перед театром запруджено людом, поклонники і поклонниці з квітами, відчай в очах тих, кому не поталанило з квитком...»*)
- Чим пояснити, що найяскравіші дитячі спогади хлопця пов'язані з Іррієм? (*«...Коли в місті і вибухали німецькі авіабомби і ночами над ним червоніли пожежі, ми жили на краю Пакуля, і повз нашу хату йшли і йшли чорні з облич, обездолені ирїйці,...уже по визволенню я раптово захворів і в безпам'ятстві помирав на печі, біля холодного комина»*)
- У чому виявлялися гуманні прагнення Михайла стосовно зароблених ним грошей у театральній діяльності? (*«...Зароблені ж талановитим лицедійством на сцені світових театрів гроші висилатиму пакульській бібліотеці,...заасфальтує дорогу від Пакуля до Іррю, дорогу, де щовесни і щоосені тонуть у безодній грязюці машини, підводи й люди...»*)
- Чим була стурбована Параска щодо свого сина? (*«Щодо з ним ото з весни було лучилося, аж досі мені страшно: і увечері при каганці пише, і вранці, до корів, пише, і вдень свиню на вигін вижене сяде під коморою й пише... А я ви думає, чи йому від тих книг у голові не повредило?»*)

- Як дядько Денис ставився до тих, хто пише вірш? (*«Для віршів великого ума не треба, це не річний фінансовий звіт водо контори, де за кожного цифрочкою — велика вода. Для хлопця, якому самотужки у люди вибивалися, це непутяще заняття. Хоч і є люди, які з віршів чималий знак мають...»*)
- Чому для Михайла Пакуль — це названа минувшина, вчорашній день?
- Яке «горе» сталося у Пакулі відтоді, коли у родині героя з'явилася Манька? (*«Ми поставили Маньку на призьбі, а двір я заповзвся осушити, прокопавши каналу з-під тину на городець. Городец по-смачило гноївкою, і влітку картопляним бадилля викохалися навдивовижу. Але на картоплю напав немилосердний колорадський жук. Люди в селі пліткували, що колорадського жука наслала на Пакуль корова Манька, бо вона — відьма...»*)
- Що трапилося з коровою на болоті?
- Чому пакульці вирішили прирізати Маньку?
- Яким чином корова спромоглася визволитися з болотного багна? (*«...Манька що є сили замахала мальованими крильми. Розбризкуючи увсібіч твань, і під наші підбадьорюючі звуки спровокла вибилася з гязі...»*)
- У чому виявилася любов героя до корови? (*«...Я ступив до тину, почухав Маньці за зеленим вухом і поцілував її в мокру прохолодну морду...»*)
- Як склалася подальша доля корови?

3.10.2. «Вечірня прогулянка по Ірїю».

- Якою у творі зображено країну Ірїю? (*«Ірїй — це казкова країна, де ніколи не буває зими, де сонце днює і ночує на ясно-зелених пагорбах...»*);
- «Ірїй — це край, звідки дме теплий вітер, приносить відлигу у найлютіші морози»;
- «Ірїй — це країна морозива в крихких хрустливих відерцях...»;
- «Ірїй — це країна, звідки кінщик привозить щотижня нові кінофільми, а бібліотекар — книги і де ці кінофільми знімаються, а книги пишуть та друкуються незбагнене розумними й освіченими людьми»;
- «Ірїй» — це країна, де існує насправжки те ідеально прекрасне життя;
- «Ірїй» — це країна твого майбутнього»)
- Що побачив герой у новій для нього школі, підійшовши до неї? (*«Радісно та щасливо, як і належало справжньому школяреві, ступив я по викладених плитками шоколаду хідниках до своєї нової школи. Шоколад, розімлілий під гарячим серпневим сонцем, м'яко пружинив...»*)

- На що збирався зацентувати увагу Михайло при зустрічі з директором нової школи? («...Я прославлю вашу школу, тобто вже нашу, коли стану великим актором, я запрошу вас на свою прем'єру, і взагалі, я люблю вас і нашу школу, що гойдається наче човен, на асфальтовому плесі...»)
- Чим хлопець намагався прославити школу? («Я зберу метало-брухт з усієї Кукуріківщини, і школа обов'язково займе перше місце в Ірії, я вже нагледів аж три іржаві німецькі танки, що слугують кукуріківським псам за буди, а на дулах їхніх гармат жінки сушать білизну, а на гусеницях сіють цибулю, що виростає геть синя...»)
- Яку допомогу пообіцяв надавати Михайло ірійцям? («Я носитиму мило для пенсійних бабусь, доглядатиму хворих, читатиму сліпим книги, гратиму з малюками в дитячих садках, малюватиму плакати для шкільних вечорів і парадів, чергуватиму в шкільному буфеті, копатиму картоплю на шкільному городі або садитиму дерева,— це я добре вмю, коситиму траву в шкільному саду, згрібатиму з машини біля кочегарки вугілля, забувши на мент про своє високе покликання актора...»)
- Чого боявся герой повісті? («...Закохатися, бо досі кожна закоханість коштувала мені великих страждань...»)
- Як учні охарактеризували написання віршів Михайлом? («...Де я беру слова: мовляв, одне з тої книги, друге з тої, та й в'яже, наче у вінки цибулю...»)
- У кого був закоханий хлопець? (а) *Вчительку із сусідніх Шептаків*; б) *«дочку голови пакульського колгоспу»*)
- Яким чином відбувся першовересневий захід у новій для Михайла школі?
- Чим був здивований герой повісті, потрапивши до 9-А класу? («...Та й остовпів з подиву: їх тут десятків зо два, дівчат з першовересневого календарного листочка — у шкільних формах, з комсомольськими значками на білих, старанно випрасуваних фартушках, в окулярах, крізь які світили сині (під колір блакитних кісників) строгомудрі очі споконвічних відмінниць...»)
- Що саме вразило хлопця у зовнішності Якова Паровозика? («...Натоптаний, трохи не до паркетного блиску хідник дядько Яків, на прізвисько Паровозик. Був він у темній залізничній формі із срібними крильцями на одвортках, рукавах та окіллі картуза, в накинутій наопах коричневій шкірянці, а в руках — фарбована колись у синє, лияла й самусолена дерев'яна скринька. Ступав він повільно, натруджено, трохи розвалькувато. Наче пакульські чоловіки, коли вертали з косовиці...»)
- Чому Микола Капель дудка вирішив працювати у торгівлі? («...В торгівлі не пропадеш. Усе дістати можна. І бляхи на хату,

що досі он під соломою. Та й пам'ять у мене така, торгівельна. Ціни навпросонь пам'ятаю. Оці твої парусові — тридцять сім сорок, картуз — двадцять один вісімдесят...»)

- *Що придбала мати для Михайла на аванс, який повернув дід Єврась за корову Маньку? («...Мати на radoщах купила мені лижного костюма та грубошкірі шкарбани з блискучими металевими бляхами — їх поцінно продавав на базарі між возів хлопчик... Ботики, завеликі для моєї ноги, мати купила на виріст, проводжаючи матір за місто, я наскуб зі скирти та упихнув у шкарбани возів зо два житньої соломи...»)*
- *Які обіцянки надав син матері, перед від'їздом до Ірїю? («... обіцяю бути і слухняним, і старанним, обіцяючись шануватися в тітки з дядьком, не гризти прочотних книжок, не бити байдики, не тинятися по вулицях...»)*
- *Яким чином проводив своє буденне життя Андрій Гнида? («Гнида не визнавав ані корівника, ані поросяти, тримав у сіnciaх табун курей, які неслися по сім разів на день, щонеділі носив на базар яйця, а спродавшись, впивався до зелених чортиків. Пакульці теревенили, що у його голові від пиятики давно горобці цвірінькають...»)*
- *Для чого дядько Денис та тітка Дора з такою наполегливістю намагалися спіймати газету?*
- *Яке значення мав останній, лотерейний квиток, що його купила тітка Дора? («А вона в ощадкасі, ще мені каже: «Візьмете останню?» А вона те не знала, що остання — щаслива, це мені циганка, в якій я торік ворожила: бери останню, останнє — виграшна. Я кажу: “Та візьму... І ніби неохоче...”»)*
- *Як Михайло висловився щодо тітки, роздратованої через її програш у лотерею? («Не в грошах щастя... А щоб по правді жити... Роботу свою любити, добрим до людей бути, бо за добро добром і віддячують, а за зло — злом... Тепер ще воно, мо', й так гроші інколи потрібні, але й тепер гроші — не головне в житті. Головне — чиста совість і щоб роботу любили...»)*
- *Через що тітка Дора дорікала матері хлопця за його справедливу думку стосовно грошей? («Коли такий розумний, діждешся ранку — бери ноги на плечі й шкандибай на Пакуль свою матінку вчить, як по правді жити. Вона в тебе на язик метка, що в хаті й миші давно з голоду виздыхали...»)*
- *Яку думку висловила тітка Дора щодо власних життєвих прагнень? («А за чий гроші я місила грязюку між Шептаками і Пакулем, за чий гріхи од вовчого виття на верби тікала, за чий гріхи біля каганця над книгами ночі просиджувала? Тепер іду з ридикюлем по базару, а ті, що тоді на кпин брали баби бабами, затушкані, в пакульському багні по коліна...»)*

- В чому виявилася любов Михайла до читання книжок? («Я читав усюди — за обіднім столом, по дорозі до школи, на уроках під партою, навіть на уроках фізкультури, на багатокілометрових дистанціях і, звичайно, за піччю, блимаючи під рядном кишеньковим ліхтариком, коли тітка Дора, повернувшись з пивниці, задля економії сердито клацала вимикачем...»)
- Уявляючи битву за золото, Михайло у разі перемоги, як витратить здобутий скарб? («Золото й коштовності я подарю державі, а собі залишу на денці скрині, і то не для себе, а щоб поїхати в Пакуль і сказати пакульцям: ось золото, збудуйте дорогу з Ірїю в Пакуль...»)
- Для чого, на ваш погляд, Михайло прагнув прокласти дорогу з Ірїю в Пакуль? Наведіть переконливі аргументи.

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування

«Зелена корова Манька»

1. Що пообіцяв дядько Денис Михайлу?
 - а) Поїхати з ним на рибалку; б) взяти з собою на сінокіс;
 - в) купити велосипед; г) *що він ходитиме до міської школи.*
2. Дядько Денис любляв:
 - а) *смачненько поїсти*; б) читати книги; в) рибалити;
 - г) багато чого наобіщати і не виконати.
3. Мати Михайла негативно ставилася до своєї сестри, критикуючи її за:
 - а) підступність; б) *скнарість*; в) улесливість; г) хитрість.
4. Чим пригощала тітка Дора Михайла?
 - а) Кавунами; б) *какао з цукристими рогаликами*;
 - в) шоколадними цукерками; г) газовим напоєм.
5. Фразеологізм, який використав автор повісті, підкреслюючи гумористичність твору:
 - а) *«рак свиснув»*; б) «бити байдики»; в) «нам'яти хвоста»;
 - г) «пекти раків».
6. Мати, звернувшись до сина, попросила, щоб той для дядька Дениса нарвав з верби:
 - а) лимонів; б) *груш*; в) яблук; г) вишень.
7. Дядько Денис знався:
 - а) у тваринництві; б) у швецькій справі; в) *на поезії*; г) у спорті.
8. Хто з героїв твору неодноразово висловлювала думку, яка стосувалася Михайла?
 - а) *Дядько Денис*; б) мати хлопця; в) тітка Дора;
 - г) Семен Семенович.

9. Яку книгу прочитав хлопець влітку? Про:
 - а) диких тварин; б) життя в космосі; в) браконьєрів; г) *акторів*.
10. На який гриб був схожий Михайло у капелюсі?
 - а) Боровик; б) підберезовик; в) *мухомор*; г) рижик.
11. Зароблені гроші на театральній сцені Михайло прагнув відсилати:
 - а) *дитячому будинку*; б) своїй матері; в) пакульській бібліотеці; г) тітці Дорі.
12. Що на думку Параски, шкодить її сину?
 - а) *Книги*; б) захоплення музикою; в) заняття спортом; г) театральна діяльність.
13. «нам обом усміхнулася доля», — так вважав Решето про себе і...
 - а) дядька Дениса; б) фруктовому садочку; в) метелику; г) *корові Маньці*.
14. Де була Параска, коли з Манькою трапилася okazія на болоті?
 - а) Поїхала торгувати на міський ринок; б) *далеко на буряках*;
 - в) доїла колгоспних корів; г) поїхала відвідати свою сестру Дору
15. Корову Маньку було витягнуто з болота за допомогою:
 - а) підйомного крану; б) покульських мужиків;
 - в) *крил, як її допомагав Михайло*; г) добрих сил.Вечірні прогулянки по Ирїю
16. Ирїй — це казкова країна, де:
 - а) живуть виключно обдаровані люди;
 - б) відбуваються неприємні події;
 - в) зло переважає над добром; г) *ніколи не буває зими*.
17. В Ирїї вовчиці вигодовують своїм молоком:
 - а) телят; б) козенят; в) *ягнят*; г) поросят
18. Фантастична країна багата на:
 - а) корисні копалини; б) *кавуни*; в) холод і завірюху;
 - г) всілякі іграшки.
19. У цій казковій країні немає:
 - а) *молочних річок*; б) інститутів; в) медових берегів;
 - г) цікавих нових кінофільмів.
20. Люди в Ирїї:
 - а) розумні і освічені; б) чудакуваті і оптимістичні;
 - в) *не поважають брехню і підступність*;
 - г) прагнуть допомогти жебракам.
21. Шкільні сходинок у казковій країні були зроблені?
 - а) З мармеладу; б) солодкого тіста; в) *шоколаду*; г) морозива.
22. Яким чином пов'язана доля дядька Дениса і директора ирїйської школи. Вони разом:
 - а) працювали у колгоспі; б) навчалися у цьому закладі;
 - в) воювали; г) полюбляли рибалити

23. За сприяння Миколи школа у казковім місті зайняла перше місце:
а) з театральної діяльності її учнів; б) збирання металобрухту;
в) беручи участь в олімпіадах з навчальних предметів;
г) досягнення великих результатів у спортивній діяльності.
24. В якій газеті писалося про бажання хлопця доглядати теля?
а) «Зірка»; б) «Новий день»; в) «Трударі»
г) «Шлях великих здобутків».

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Дослідіть, з якою метою О. Назарук у повісті використовує гумор. Свої спостереження узагальніть, наводячи приклади з твору.
2. Як ви вважаєте, що мав на увазі дядько Денис, висловлюючись: «...він у мене людиною стане»? Відповідь обґрунтуйте.
3. Хто з героїв повісті підстрижений під машинку і мав голову, мов камінь чи снаряд:
а) дядько Денис; б) яків Паровозик; в) *Микола Капельдудка*;
г) Андрій Паровозик.

Картка № 2

1. Чому, на ваш погляд, для Михайла мистецтво — це «щоденна самопожертва»? Свої міркування вмотивуйте.
2. Доведіть, застосовуючи текст повісті, що Ирій — це країна, де існує насправді ідеальне прекрасне життя.
3. Найчастіше мати Михайлика любила:
а) *ходити на базар*; б) працювати на заводі;
в) зайнятися в'язанням; г) доглядати домашню худобу.

Картка № 3

1. Чому, на вашу думку, Ирій — країна майбутнього кожної людини. Чим це зумовлено. Наведіть переконливі аргументи.
2. Що свідчить, на ваш погляд, про темний політ долоней матері Михайла? Чи можна її вважати людиною праці? Відповідь вмотивуйте.
3. Коли відбуваються події в повісті?
а) По закінченні революції; б) у часи кріпаччини; в) *після війни*;
г) під час війни.

VI. Підсумок уроку

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності школярів

VIII. Домашнє завдання

Скласти питання і тестові завдання до розділу повісті «Солом'яники».

Урок № 57**В. ДРОЗД. «ИРІЙ» — ХИМЕРНА ПОВІСТЬ
ПРО НЕПОВТОРНИЙ СВІТ ЮНОСТІ**

Мета: продовжити опрацьовувати ідейно-художній зміст повісті В. Дрозда «Ирій», звертаючи увагу на химерність твору і відображення в ньому неповторного року світу юності на прикладі Михайла Решета; розвивати спостережливість, логічне мислення увагу, пам'ять; вміння гранично висловлювати свої враження, відчуття; удосконалювати навички коментувати сюжет твору; формувати кругозір, світогляд в учнів; виховувати цілеспрямованість, наполегливість, почуття щирості і доброти; повагу до художнього слова.

Тип уроку: засвоєння знань і формування вмінь.

Обладнання: портрет В. Дрозда, бібліотечка його творів, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Актуалізація опорних знань****Гра «Визнач правильне твердження»**

Завдання: відповідаючи «Так» чи «Ні», намагайтеся посилатися на текст твору для підтвердження власної думки

1. Повість «Ирій» написана В. Дроздом у 1978 році. (Ні)
2. П'ятий, розділ твору має назву «Солом'яники». (Ні)
3. Мати Михайла працювала вчителькою. (Ні)
4. Михайло мріяв стати світовим театральним митцем. (Так)
5. Гроші, які заробить Михайло талановитим лицедійством, він висилатиме для благоустрою дитячого садка. (Ні)
6. Ирій у повісті названо казковим і вражаючим. (Ні)
7. «Пакуль — це минувшина, вчорашній день», — так вважає головний герой повісті. (Так)
8. Параска дуже поважна і цінувала свою сестру Дору, намагалася всіяко їй допомогти матеріально (Ні)
9. Михайло любив корову Маньку, прощаючись із нею, він навіть її поцілував. (Так)
10. Ирій — це містечко, де Михайло буде закінчувати школу і жити з дядьком і тіткою. (Так)
11. Дядько Денис скептично ставився до митців слова. (Так)

Примітка. Кожна правильна відповідь оцінюється в 1 бал.

III. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

IV. Основний зміст уроку

1. Вступне слово вчителя

Шановні друзі!

Ми продовжуємо знайомитися з надзвичайно цікавим, оптимістично налаштованим щодо будь-яких труднощів Михайлом Решетом, який прагне самоствердження у складному світі. Він мріє стати актором, любить книгу, шанує честь і справедливість. На його думку, кожна людина повинна збагачуватися не тільки матеріально, але й духовно, вдосконалювати себе, буду корисним суспільству.

В чому виявляється неповторний світ його юності? Це ми будемо спостерігати далі на сторінках повісті.

2. Бесіда за питаннями, що пов'язані про значення — місто неповторного світу юності вжитті Михайла Решета

- Який час в житті людини вважають юністю?
- Що характерно для поведінки, мислення Михайла-юнака, коли він потрапив до Ірїю?
- Яким чином герой повісті сприймає гумор та іронічний сміх? Чим він викликаний?
- Чому Михайло цінує добро, любив всупереч оточуючих його дорослих, для яких характерними є заздрість, прагнення до збагачення, користь?
- Які події в житті людини відбуваються у часи юності? Наведіть приклади.
- Яку роль мав Ірїй у юнацькому житті хлопця?
- Які риси Михайла ви цінуєте або засуджуєте?

3. Рольова гра «Надай рекомендації, запропонуй, порадь»

Учням пропонується висловити свою точку зору, погляди щодо майбутнього життя і професійної діяльності Михайла Решета.

4. Опрацювання ідейно-художнього змісту частини повісті «Солом'яники». Фронтальне опитування

- Що являла собою Кукурівщина? (*«Кукурівщина не мала кінця, як не мала початку: її приземкуваті, в червоних і зелених картузах дахів будиночки вервечилися доокруж міста й звільна розпросторювалися по довколишніх пагорбах, ярах, перелісках, річищах і левадах. Час од часу Академія наук та місцеві ентузіасти організовували сюди експедиції...»*)
- Як склалася доля учасників досліджень цього передмістя? (*«...Через багато років, уже в нинішні часи, проектними, що накидали план*

нового ирійського мікрорайону, дізналися про долю її учасників: вони пристали в прийми до місцевих дівчат і молодниць та викохують на городах полуниці й думати забули про розвій географічних наук...»)»

- Якою комерційною справою займався дядько Денис? («Саме підскачили ціни на хутрянні шапки, дядько Денис викорчував пів-саду, натомість викопав басейн і виписав здалеку десяток крихітних водяних пацюченят — нутрій. Нутрії в дядьковім басейні швидко розплодилися і вода аж кипіла ними. Дядько власноруч лупив нутрій і, облуплених, відпускав у басейн, аби вони знову обростали шкурою та хутром...»)»
- Як мешканці Кукуріківщини сприймали чутку про кінець світу? («Спричинили до того забобони старих про кінець світу. Чутки про світову катастрофу або про війну в ті часи не дивною для Кукуріківщини; час від часу вони прокачувалися по передмістю, наче повів вітру по заростях татарського зілля, лишаячи по собі тривожний шелест язиків і пусті полиці міських магазинів. За якихось півдня мило, сіль, цукерки та крам перебиралися до комор досвідчених і завбачливих кукуріківщан...»)»
- Через що дід Єврась, зголоднівши, їв солоний суп? («Тільки баба Одарка поставила перед Єврасем миску, як сіль, що її наносив на горіще дядько Денис, обважнівши від дощової води проломила стелю і шубовснулася у суп! Дід таки доїв суп — не пропадати ж добру, пересоленого ні курці, ні поросяті не даси»)»
- Із приводу чого старі Солом'яники вимушені були відокремитися від молодих? («По солоному обіді діда почала доймати спрага, він перехилив у себе бочку з дощовою водою, тітка Дора, що хотіла помити тою водою голову, дорікнула свекрусі. Дід Єврась за словом до кишені ніколи не ліз, воно лежало у нього напихваті, втрутилися дядько Денис та баба Одарка, і невзбаром горшки родини Солом'яників були побиті на дрібне череп'я. Того ж таки дня дід Єврась забив дошками двері до сінець, і дядько з тіткою почали лазити через вікно. Назавтра Солом'яники офіційно поділились: старим дісталася корова Манька, а молодим — гараж з кабаном...»)»
- Якої шкоди завдав храп дядька Семена? («...Піч почала ловити дрижаки, буцім на морозі, білий пил сіявся зі стелі, а невдовзі стіни будинку біла справжня трясця і на підлогу падали шпарунки, тоді я поспіхом вбігав до кімнати і із макогоном, що стояв напихваті біля ліжка, гатив дядька по голові, інакше годі було його доймати...»)»
- Через що виникло непорозуміння між Жуком і Колькою Капельдудкою?
- Яким чином Жук принизив Кольку? («Капельдудка, хникаючи, мов дитина, розмазуючи по обличчю сльози, вирвав пучку пирію з грудками

сухого чорнозему на корінцях і став жувати. По тому, милостиво відпущений Жуком, позадкував і, вистукуючи парусиновими черевиками, зник у сосняку...»))

- Чому Колька Капельдудка раптово повернувся до бандюги Жука?
- Через що Яків Паровозник жертвував власним життям? Як це його характеризує? («Одна з цистерн зайнялася, і дядько Яків погнав її від станційних складів і гнав доти, доти вона не вибухнула. Бензином плекало на дядьків паровоз, і машиніст заледве вибрався з охопленої полум'ям кабіни...»))
- Що свідчить про економність старих Солом'яників? («Старі так звикли берегти кожного шеляга, що давно вже жили святим духом, у великі свята присмачуючи його сироваткою або підсолодженою водою...»))
- Чому дід Єврась, а потім і Халимон переселилися в Ирій? («...У їхній хаті завівся домовик...»))
- Якою була зустріч домовика з Єврасем? («Уже по війні домовик забрів якомсь сюди, на Кукуріківщину, усю ніч балакали вони з Єврасем про щось своє: лишитися в місті домовик не захотів, хоч Єврась і набивався теплим, чисти горищем, а помандрував світ за очі і хтозна, де тепер віється...»))
- У чому полягали особливості відгодовування кабана? («Кабан уже давно не виходив з залізної буди, його відгодовували, буцім наповнювали тушонкою консервну бляшанку; тепер чекали на морози, щоб ту бляшанку відкрити...»))
- Чим окрім хліба годувався кабан? («Я підбігав до купи брухту (його за абищо купляв у сміттярів дядько Денис) і шурляв кабанові все, потрапляло під руку: підшивки старих газет та журналів іржав колеса тачок, потріскані, нашпиговані гвіздками гумові покришки, уламки дощок, лискучі дизельні циліндри, березові й дубові оцупалки, колінчаті вали; усе те з пекельним скреготом перемелювалося між жорно подібних зубів кабана і безслідно зникало у його невидимому череві, буцім провалювалося під землю»))
- У чому полягали особливості тренування у декламуванні уривків із твору Гете «Фауст»? («Із кожним словом мій голос набирав сили, пружності, басовитості; переполохано кудажкаючи, пурхала з-під порічок, знову розділившись на дві половини, як велів закон, зозуляста курка, кабан у ритм моєї урочистій мові ляскав лишаюватими вухами, Нерон-Балалайка подзвонював ланцюгом, спинався на задні лапи і так застигав, побожно дослухаючись; горобці на груші переможено примовками, а баба од зворушення німіла й хрестилася...»))

- Як зовнішньо підготувався хлопець до олімпіади? («...Випрасував лижний костюм і накваював ботинки. Шкарпетки геть зітерлися на п'ятках, висіли, мов жабо. Я знайшов у закапелку старі тітчині панчохи, зав'язав їх мотузками вище колін і почувався вбраним незгірш свого однокласника, жевжикуватого синка директора водоконтори...»)
- Яким чином Михайло сприйняв свою поразку на олімпіаді? («Боляче вражений такою несправедливістю, я почвалав слідом за шановним гостем, головою відбіркової комісії...»)
- На які помилки хлопця звернув увагу Кузьма Перевесло? («Бо ви граєте лише самого себе і чуєте на сцені лише себе. Ви для себе і актор, і глядач, і критик. Ви для себе — все, але тільки для себе. Велике акторське мистецтво... — мистецтво перевтілення і самозаперечення. Вбий себе, щоб народився інший, — ось альфа і омега великого лицедійства, а ви себе вбити не здатні, бо надто любите себе. Тому ви ніколи не подивуєте і не зачаруєте світ з театральної сцени...»)
- Що подарував Кузьма Перевесло Михайлові, прощаючись? («А втім, грайте себе, грайте. Я — це світ, театр, трагедія, комедія і драма, але ж треба, щоб усе це було — світ, і театр, і драма, а не самі диктові декорації, по яких течуть фольгові ріки...»)
- Чому Першотравень не був веселим для Михайла? («Минулої весни готувався освідчитись однокласниці в коханні; напередодні Першотравень сусіда по парті сипнув у чорнильницю карбіту — жовтий дразливий дим виповнив клас, урок було зірвано. Караюча рука класного керівника упала на мене. Я покаявся в провині — не виказувати ж було товариша. Послали по матір, духопелів якої я все ще боявся...»)
- Що зумовило започаткувати космічної ери людства, на думку Михайла?
- У чому дядько Денис критикував Омелька Омельковича, директора водоконтори? («Тільки й того, що Омелько скрізь товк воду в ступі дотовкся, що призначили його директором водоконтори. Тепер їздить на роботу в державній «Победі», а тебе в автобусі б'ють і тіпають, наче коноплі на терниці. І поганенька обивательська заздрість точить тобі душу...»)
- Яким чином Дора підтримала заздрість свого чоловіка? («Омельчиха в Пакуль по вишні на «Победі» котить, а ми за нею пилюку ковтаємо. Не паси завидючими очима чужого товару, бо свій розбіжиться, скажеш їй, і ви те, мовляв, минуще, проштрафиться Омелько — на викистель його і машину заберуть, і мене замість Омелька настановлять і возитиму я тебе... на «Победі» про твоє задоволення...»)

- Через що Параска вирішила порізати курей? (*«нестися кури перестали і цілісні дні греблись під горою, лаштуючи нори. Аж тепер матір утятила: кури показалися! Щоб не зіткатися з сільським ветераном, вона тихцем порізала курей та й закопала у вишняках...»*)
- Як дядько Денис і Михайло у болотній місцевості відстежували кабана? Чим ця ситуація була кумедною?
- Чому Жук завдав Михайлові болю морального і фізичного?
- Чим пояснити думку героя твору, що краще героїчно померти, ніж дружити з Жуком?
- За допомогою чого Михайло і дівчина у білому пуховому береті змогли сховатися від Жука і його компанії? (*«Тої ж миті завеса впала, і густа та в'язка, мов пакульська грязюка, темінь хлюпнула на землю, накривши нас. Тупіт Жучків віддавався, ми залишилися самі, але в пільмі, мов у погребі, ляда якого раптово зачинилася...»*)
- Які відчуття пройняли хлопця, коли він тікав з дівчиною від хуліганів? (*«Я вже трішки любив її, дівчину в білому береті...»*)
- Яким чином дівчина у білому пуховому береті охарактеризувала Жука? (*«Він бандит і хуліган. Його проклинає уся Кукуріківщина. Він у власної матері курей покрав...»*)
- За що Михайло дорікав дівчині за хулігана Кукуріківщини? (*«Не правда! Він сильний і сміливий! Він нікого не боїться. А ви всі боїтеся його, боїтеся, я знаю. І ти теж боїшся!»*)
- Чим дівчина вразила Решета, захищаючи Жука? (*«Бо може я люблю його... І я не просила мене рятувати...»*)
- Із приводу чого жалкував Михайло? (*«Було тільки до сліз жаль себе: загину таким молодим! І буде завтра, і позавтра, і буде зима, весна й літо, і буде світле майбутнє, лишень мене вже ніколи не буде...»*)
- Які почуття про майбутнє охоплювали хлопця? (*«Майбутнє бачилось мені невимовно прекрасним, і навіть у найсмутніші хвилини свої я чекав на нього. Про майбуття мріяли герої книжок. Його прогнозували газети, що я їх читав матері, поки та пряла біля каганця із жовто-червоної снарядної гільзи. Його обіцяли вчителі. На протипагу матері, яка вірила тільки в сни, я беззастережно вірив і вчителям, і книгам, і газетам, і своїм мріям...»*)
- Якими людей майбутнього уявляв герой? (*«...Люди ходитимуть у білих ясних одезах, і рухи їхні будуть повільні, розважливі, а мова мелодійна. Вони любитимуть одне одного і казатимуть саму правду, вони житимуть у білих будинках із сферичними скляними стелями, крізь які до їхніх квартир зазиратимуть зорі, Місяць і Сонце. За стіни їм слугуватимуть стелажі з книгами, і вечорами по роботі вони сидітимуть у квартирах і слухатимуть серйозну музику..., а ще ті*

люди майбутнього читатимуть старезні книги в грубих шкіряних обкладинках і пізнаватимуть таємниці життя, пока їхні кораблі плаватимуть у далеких галактиках, і ті люди розмотують нитки минулого життя...»)

- Про що розмірковував Михайло у разі своєї загибелі від Жука? («...Люди майбутнього знайдуть мене, що таким молодим загинув від руки бандюги Жука, подивуються несправедливості і повернуть мене до життя, і я, подивований, щасливий, ходитиму по їхньому завітчаному Іррю, де з-поміж шовкової трави, любистку та чорнобривців (за колишнього життя ці квіти росли довкола моєї хати) випинатимуться ясно-білі півкулі будинків, а у міському саду я побачу клітку, за чавунними ґратами якої сидітиме Жук, схожий на горилу з підручника зоології; я підійду до клітки і скажу йому: «Я знав, що ти непотрібний майбутньому...»)
- Що надумав виробляти дядько Денис? («Надумав... вино з яблук робити для всієї Кукуріківщини, яблук цього року — хоч Живець гати. Подивишся, як завізно стане. І з кожного кілограма яблук сто грамів млинового — наші. А захочемо — вином візьмем. Утямив?»)
- Яким сприймав хлопець світ? («Світ, звичайно, не самими білками писаний, і на сонці є плями, як доведено наукою, але що ж ти маєш до світу, коли сам ще такий рябий-рябісінький...»)
- В чому полягала успішність у навчанні Славка Пасічника? («Славко Пасічник був загальмований фізикоматематикотеоретик. На уроках з алгебри, коли клас безнадійно тонує у морі складних логарифмів, він студіював вищу математику і лише на прохання учителя подекуди шпурляв нам рятівні кола; на уроках з анатомії він шукав формулу, яка б виразила конкретну особистість; на уроках з астрономії Славко розробляв теорію космічного радіоперельоту. Йому належала геніальна ідея транслявання екіпажу космічного корабля, вираженого в математичних формулах, могутніми радіовипромінюваннями на сусідні галактики в пошуках розвиненої цивілізації, яка спроможеться за формулами відтворити і корабель, і людей. Тільки в такий спосіб можливо, на думку Славка, подолати головний бар'єр, що розділяє галактики...»)
- Якою Славко вбачав людину майбутнього? («...Людина майбутнього, аби її вільно транспортувати в сусідні галактики, мусить позбутись негативних емоцій. Я переглядав останні роботи психологів. Виявляється, це довгий і складний процес. Тим швидше треба об'єднатися, розпочати великий, хай поки що експериментальний наступ на негативні емоції. В перспективі — моральне оновлення людства...»)
- Чим бачення майбутнього людства Михайла відрізняється від Славка? Відповідь узагальніть.

- У чому полягали досягнення таланту Андрія Паровозника? («...Зате мав золоті руки і ходив у чорних шкіряних рукавичках, або їхнім сонячним блиском не привертати до себе уваги. Він власноруч сконструював кишенькового телевізора, ракету «Ірій», яка стартувавши з шкільного двору, безслідно зникла в космічному просторі, радіостанцію для підказок, що працювала безвідмовно. Уперше у світовій практиці за антену радіоприймача слугували учнівські вуха. Передачі велися з «Камчатки», останньої парти, де Паровозник на уроках майстрував її, а я ховаючись за спинами від учителевих очей, гриз «прочотні» книги...»)
- Чого необхідно було позбутися хлопцем впродовж трьох місяців? («...Позбутися негативних емоцій і стати справжніми гуїннгемми...»); («Тримісячний випробувальний термін ми встановлюємо в розрахунку на певних індивідів — він зирнув на Андрія, — які в цьому складному і суперечливому світі на хочуть знати нічого, окрім гвинтиків та гайок. Певен, що за три місяці і вовка можна зробити ягням, вилузвавши з нього негативні емоції, як вилузуть горіх. Звичайно, якщо вовк поставить собі за мету таке переродження...»)
- Як ви вважаєте, чому Колька Капельдудка вимушений був потрапити у компанію до Жука?
- Яким чином Андрій Паровозник захистив Михайла від бійки з Жуком і його жучками? («Того ж менту Андрій крутнув довкола себе десятипудовою сумкою на шкіряному паску. Свист, принизливіший од Жукового, завис над Кукурівщиною, як зависає грозова хмара; він бубнявів, важчав і вже падав на землю чорними брилами. Рвучкий вихор геть злизав з вулиці жука і жучків разом з піском та сухим листям, пожбуривши їх над дахами будинків...»)
- Чим пояснив Славка свою тривалу відсутність у школі? («Славко Пасічник з'явився у школі аж наступного тижня оббігши з великого переляку земну кулю по 51-й паралелі тисяча сто двадцять дев'ять разів. По тому він довго й настирно пояснював нам, як увімкнувши механізм його підсвідомості, пригнітивши нейрони кори головного мозку...»)

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового матеріалу

1. Кукурівщина — це:
 - а) місто; б) селищі; в) область; г) передмістя.
2. Хто з героїв повісті започаткував Кукурівщину?
 - а) дядько Денис; б) Параска; в) дід Єврась;
 - г) директор міської школи.

3. Параска на весіллі своєї сестри Дори продала свиноматку і купила:
 - а) люстру; б) меблі на кухню; в) пральну машину; г) *трюмо*.
4. Комерційна справа, якою зайнявся дядько Денис? Він торгував:
 - а) запчастинами для легкових автомобілів; б) *шкурками нутрій*;
 - в) овочами та фруктами; г) куриними яйцями.
5. Через що мешканці Кукурівщини схвилювалися? Через:
 - а) відмову дослідників продовжувати шукати корисні копалини;
 - б) *чутку про кінець світу*;
 - в) проведення тривалого ремонту водопостання;
 - г) землетрус, про який було повідомлено по радіо.
6. Хто у родині Солом'яників за словом до кишені ніколи не ліз?
 - а) *Дід Єврась*; б) баба Одарка; в) тітка Дора; г) дядько Семен.
7. Храп дядька Дениса нагадував гру на:
 - а) сопілці; б) *флейті*; в) домбрі; г) гітарі.
8. Як прозивала «юна сколиця» Кукурівщини Люньку і Кольку?
 - а) «Як небесна височина так морська глибина;
 - б) «Чорнобриві, як руді теля!»;
 - в) «Гляньте лише у воду на свою уроду»;
 - г) «*Жених і невіста — наїлися тіста!*»
9. Дядько Яків працював:
 - а) *машиністом на залізничній станції*;
 - б) механіком на водостанції;
 - в) електриком у школі; г) трактористом у колгоспі.
10. Що викохував на городі заповзятий дід Єврась?
 - а) Кавуни; б) *дині*; в) огірки; г) суницю.
11. Старі Солом'яники були худющі, мов:
 - а) струнка тополя; б) *бригадні коні напровесні*;
 - в) лоза для плетіння кошиків; г) стовпи.
12. Міфічна істота, що вселилася у хату старих Солом'яників, коли вони жили у Пакулі:
 - а) Упир; б) Патерчата; в) Русалка; г) *Домовик*.
13. Чим Михайло годував кабана:
 - а) кашею; б) цукровими буряками; в) *хлібом*; г) молоком.
14. До чого герой готувався, як досвідчений солдат до полкового огляду:
 - а) спортивних змагань; б) виконання домашніх завдань;
 - в) виставки власних малюнків; г) *шкільної художньої олімпіади*.
15. На сцені Михайло читав уривок із твору:
 - а) *Й. Гете «Фауст»*; б) Лесі Українки «Давня казка»;
 - в) Б. Олійника «Ринг»; г) О. Пушкіна «До моря».

16. Високоповажним гостем на олімпіаді вважався:
 - а) директор школи; б) *актор обласного театру*; в) дід Єврась; г) пакульський тренер.
17. Щоб голос був дзвінкіший, Михайло споживав:
 - а) газовий напій; б) молоко; в) *сирі яйця*; г) компот.
18. Кому заздрив дядько Денис?
 - а) *Омельку Омельковичу*; б) Михайлу; в) Парасці; г) Кузьмі Перевеслу.
19. Замолоду дід Єврась:
 - а) козакував; б) стельмахував; в) холостякував; г) *чоботарював*.
20. Живцем у творі названо:
 - а) рибу; б) рака; в) *річку*; г) болотяну місцевість.
21. Якої шкоди Жук завдав своїй матері? Він:
 - а) образив її; б) силою забрав у неї гроші; в) *викрав курей*; г) побив жінку.
22. Компанію Жука у творі В. Дрозда порівнюють з:
 - а) темною хмарою; б) смердючим болотом; в) нечистою силою; г) *голодними вовками*.
23. Якій справі вирішив присвятити себе дядько Денис?
 - а) вирощуванню квітів; б) виліплюванню глеків; в) малюванню картин; г) *виготовленню вина*.
24. Визначити художній засіб у фразі: «Камінь упав з мого серця і покотився двором...»:
 - а) *фразеологізм*; б) метафора; в) гіпербола; г) епітет.

Примітка. Кожна правильна відповідь оцінюється в 0,5 бала.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Як ви вважається, про що свідчить кукуріківщан до початку кінця світу? Чим це викликано? Наведіть відповідні аргументи.
2. Дослідіть, чому через дрібницю виникла сварка між старими і молодими Солом'яниками. Чи є це типовим для сучасних родин? Відповідь вмотивуйте.
3. Готуючись до кінця світу, дядько Денис:
 - а) *меланхолійно клацав на рахівниці*; б) був на роботі;
 - в) ходив за куркою, бо мав надію, що та знесеться до світової катастрофи;
 - г) лежав під традиційною грушею в свіжій полотняній сорочці.

Картка №2

1. Що, на ваш погляд, перешкоджало Михайлу потрапити на міську олімпіаду. Чим це викликано? Свої міркування вмотивуйте.

2. Доведіть або спростуйте думку Кузьми Перевесла: «Велике акторське мистецтво — мистецтво перевтілення і самозаперечення»,
3. Через що кінця світу не відбулося, бо:
 - а) почало темніти; б) пекло сонце; в) була дощова злива;
 - г) похолодало.

Картка № 3

1. Прокоментуйте фразу голови відбіркової комісії для учасників декламування поезій міської олімпіади: «...людина без душі — лише декорація, лише футляр, в якому скрипка і не ночувала». Наведіть переконливі аргументи.
2. Чи можна, на вашу думку, виправдати заздрість дядька Семена своєму начальникові Омельку Омельковичу? Відповідь вмотивуйте.
3. Загальнознаними фізикоматематикотеоретиком у класі, де навчався Михайло був:
 - а) Славка Пасічник; б) Колька Капельдудка; в) Андрій Перевозник;
 - г) дівчина, яка нагадувала ту, що була зображена на першOVERесневому календарному листочку.

VI. Підсумок уроку

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності

VIII. Домашнє завдання

Скласти схему (інформаційне трено) «Ирій очима Михайла Решета», дібрати фактичний матеріал щодо епізодів твору.

Урок № 58

В. ДРОЗД. «ИРІЙ». ПОЄДНАННЯ УЯВНОГО З РЕАЛЬНИМ У ТВОРІ

Мета: опрацюючи ідейно-художній зміст повісті, дослідити та з'ясувати, яким чином у творі поєднується уявне з реалістичним, наводячи конкретні приклади; розвивати вміння раціонально використовувати навчальний час, логічно мислити і грамотно викладати свої думки, почуття, спостереження; формувати кругозір, світогляд школярів; виховувати почуття пошани, поваги до творчості В. Дрозда, любов до рідного краю, його культури.

Тип уроку: засвоєння знань і формування вмінь.

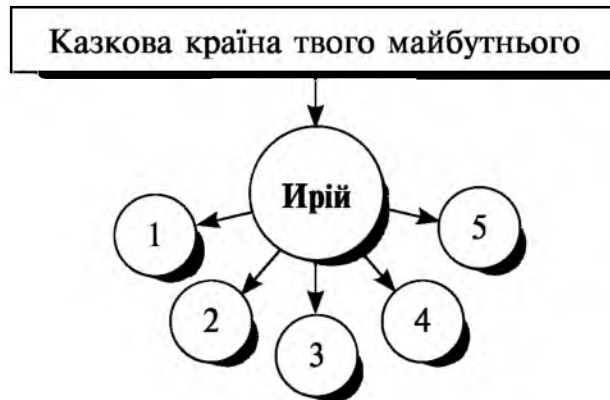
Обладнання: портрет В. Дрозда, учнівські схеми «Ирій очима головного героя повісті», текст твору, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент**II. Перевірка домашнього завдання**

Демонстрація учнями власної схеми (інформаційного грона)

«Ірїй очима Михайла Решета»

Орієнтовна схема

1. «...де ніколи не буває зими, де сонце й ночує на ясно-зелених пагорбах, де карасі надвечір вичалапують на піщаний берег і лагідно бесіду-ють із щуками, де вовчиці вигодовують своїм молоком ягнят, а лисиці наглядають за курчатами, аби ті не заблукали у лісових нетрях...»;
2. «...звідки дме теплий вітер, що приносить відлигу у найлютіші морози...»;
3. «...край морозива в крихких відерцях, які обгризаєш, наче шкурку груші, аби потім надовше лишився в роті смак солодкого молока; країна кавунів, що ними радує тебе матір, щасливо продавши антонівки; країна червоних півників на дерев'яних скріпках і пістолетів..., що звабно тремтять на вітрилах крамниць; країна морсу, ситра і халви...»;
4. «...звідки кінщик привозить щотижня нові кінофільми, а бібліотекар — книги і де ці кінофільми знімаються, а книги пишуться та друкуються незбагнено розумними і освіченими людьми...»;
5. «...де існує насправді те ідеально прекрасне життя, про яке тобі з першого шкільного дня розповідають учителі і про яке так гарно пишеться в книгах, країна молочних річок і медових берегів...»;

III. Актуалізація опорних знань**Вікторина на краще знання героїв повісті «Хто з героїв твору?...»**

- «...мала єдину слабкість — різала кожному у вічі щирю правдоньку, мовила од мисника, вимахуючи правицею, наче рубала тупою сапкою осот на городі...» (*Параска, мати Михайла Решета*)

- «...не відмовляв виносити латку лугу, накопати торфу на болоті, поставити плетінь довкола городу чи привезти ломаччя з лісу...» (*Дядько Денис*)
- «...на що... розпалювалася, махала білим ридикюлем і перелічувала майже нові хустки, кофти і Денисові штани, що їх віддала невдячній пакульській хвойді...» (*Тітка Дора*)
- «Мое життя в ці роки — саме чекання, передчуття празника, невимовно прекрасного, ідеально чистого...» (*Михайло Решето*)
- «...нове життя нового прагне слова...» (*Дядько Денис*)
- «Народ прагне нашого живого слова, а мистецтво — це щоденна самопожертва...» (*Михайло Решето*)
- «У сірім фетровім капелюсі набакир, у темно-сірому, хоч і припорошеному пакульською пилюкою кітелі, в юхтових чоботях і галіфе з малиновим полум'яним лампасом бачився казковим лицарем, що під бравурні поклики сурм ось-ось рушить на ворога...» (*Дядько Денис*)
- «...зворушена власною щедрістю, вона приголомшувала бабів мішками картоплі, капусти, рукавчиками маку, квасолі, сушні та крохмалю...» (*Параска, мати Михайла Решета*)
- «...я носитиму молоко для пенсійних бабусь, доглядатиму хворих, читатиму сліпим книги, гратиму з малюками у дитячих садках, малюватиму плакати для шкільних вечорів і парадів, чергуватиму в шкільному буфеті, копатиму картоплю на шкільному городі або садитиму дерева...» (*Михайло Решето*)
- «І пуп'янок почав вочевидь розпушуватися: листочки здригнулися і почали руками в зеленій газовій кофтині з мереживними оборками, а рожеві пелюстки склалися в молоде, вродливе обличчя...» (*Секретар директора ирійської школи*)
- «Був він у темній залізничній формі із срібними крильцями на одворотах, рукавах та окіллі картуза, в накинутій наодмаш коричневій шкірянці, а в руках — фарбована колись у синє линяна й замаслена дерев'яна скринька...» (*Яків Паровозник*)
- «...не визнавав ані корівчини, ані поросяти, тримав у сінцях табун курей, які неслися по сім разів на день, щонеділі носив на базар яйця, а спродавшись, впивався до зелених чортиків...» (*Андрій Гнида*)
- *Примітка.* Кожна правильна відповідь оцінюється в 1 бал.

IV. Оголошення теми. Мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

V. Основний зміст уроку

1. Вступне слово вчителя

Сьогодні ми з вами продовжуємо подорожувати сторінками повісті В. Дрозда «Ирій». У кожного народу є свої традиції, свої звичаї,

свої духовні цінності. Ними живе народ, на них виховує своє підрастаюче покоління. І від того, якими є ці моральні цінності, залежить те, яким виросте покоління, які вчинки буде здійснювати, про що буде дбати.

Фантазія, уявне, що трапляється з героями повісті «Ірій» нагадує нам казку. Саме в ній завжди виявляється боротьба добра з лихом, правди з кривдою...

Фантастичне у повісті — сміх, радість, задоволення, іноді критика.

Уявне у творі збуджує думку, розвиває творчу уяву, спонукає активніше ставитись до всього, що оточувало героїв повісті.

Давайте ж отримаємо насолоду від читання «Ірія!»

2. Уявне і реальне у повісті

2.1. Бесіда за питаннями:

- Що таке фантазія?
- Порівняйте поняття «фантазія» і «казка». Чим вони подібні?
- З якою метою. На вашу думку, В. Дрозд використав уявне і вдало поєднав його з реальним?
- Як читач сприймає у творі фантастичні події?
- Що свідчить про химерність повісті?
- Яким чином гумор пов'язаний в «Ірію» з уявними подіями?
- Як уявне у творі впливає на загальний круговид читача, героїв повісті?
- Чи можна вважати поняття «фантазія» і «Мрії» тотожними? Відповідь обґрунтуйте.
- Уявіть, яким буде твір «Ірій», якщо вилучити з його змісту фантастичні епізоди? Висловіть свої міркування, наводячи переконливі аргументи.

2.2. Уявні епізоди з твору. Стислий їх коментар.

- «...кидалися одна до одної в обійми, цілувалися й плакали від зворушення, заливаючи міські вулиці потоками сліз, аж бідолашним городянам доводилось кілька днів по тому плавати у човнах та ночвах...»;
- «...на вербі ростуть груші...»;
- «...груша затріпотіла крильми, кукурікнула сиплим голосом молоденького півня та, залишивши в дядьковій долоні хвоста, пурхнула на вербу...»;
- «...я прищикнув йому (дядькові) мову дверми, і вона жалібно заскавучала, наче цуценятко...»;
- «...карасі надвечір вичалапують на піщаний берег і лагідно бесіднують зі щуками...»;
- «...вовчиці наглядають за курчатами, аби ті не заблукали в лісових нетрях...»;

- «...осідавши швабри, довгим лунким коридором проскакали прибиральниці з відрами...»;
- «Я взявся обіруч за край неба і прихилив небо до її ніг, взятих у чорні лаковані туфельки. Я відгорнув глевке передосінне хмаровиння, і сонце зиркнуло їй у вічі...»;
- «...корова Манька взлетіла за допомогою намальованих крил...»;
- «...дядько Денис узяв корову правицею попід черево і поклав до кишені свого ширококрилого галіфе...»;
- «Дядько вхопив з мисника ополоник, чигикнув ним по дну відра і впіймав тітку, наче рибу в підсаку...»;
- «Дядько власноруч лупив нутрій і. облуплених відпускав у басейн, аби вони знову обростали шкурою та хутром...»;
- «...його (діда Єврася) стала доймати спрага, він перехилив у себе бочку з дощовою водою...»;
- «Курку.. розрізали навпіл: одна половина пострибала по бабодідових грядках, адруга — по тіткодядьковій полуниці...»;
- «Люстра ж, проломивши муровану стіну, з пронизливим виттям пронеслася над передмістям і зникла в безвісті...»;
- «Якось у черзі бабу Одарку штовхнули і вона розсипалася; зібравши у вузлик свої кісточки, баба Одарка почалапала до лікарні, де її заново і склали...»;
- «...курка сіяла по городу яйця...»;
- «Я підбігав до купи брухту і штурляв кабанові все, що потрапляло під руку: підшивки старих газет та журналів, іржаві колеса тачок, потріскані, нашпиговані гвіздками гумові покришки, уламки дощок, лискучі дизельні циліндри, березові й дубові оцупалки, колінчасті вали; усе те з пекельним скреготом перемелювалося між жорно подібних зубів кабана і безслідно зникало у його невидимому череві, буцім провалювалося під землю...»;
- «Півень... не кукурікав, а вив по-лисячи, тонко й жалібно... нестися кури перестали і цілісінькі дні греблися під горою, лаштуючи нори...»;
- «Пес, з'ївши, і собі сказився, вислизнув з ошийника та стрибнув прямисінько в пащеку кабанові, якого саме годувала тітка...»;
- «Кабан проковтнув Нерона-Балалайку, буцім муху, і. в сказі вирвав із землі гараж та й посунув уперед, трошачи усе на своїм шляху...»
- «Я вхопив себе за вуха, підняв у небо і смикнув завісу, яка відділяла десь від ночі. Тої ж миті завіса впала і густа та в'язка, мов пакульська грязюка, темінь хлюпнула на землю...»;
- «Жукове обличчя несподівано рипнуло і розсіялося, наче перестиглий гриб-димовик, коли на нього наступити, хмара смердючого іржавого диму...»;

- «Славко Пасічник з'явився у школі аж наступного тижня, оббігши з великого переляку земну кулю по 51-й паралелі тисяча сто двадцять дев'ять разів...»;
- «Я... перевтілювався на горобця й випурхнув через вікно на вулицю...»;
- «...арифмометр, поблискуючи алюмінійонікелевими боками, гордо посунув крізь натовп та зник...»;
- «Гасовщик виносив цистерни перед очі натовпу і викручував їх, наче мокру білизну!»;
- «...жінка, що рятуєчись від його (*Капоти*) п'яних кулаків, перекинулася сорокою і невгамовно скрекотала...»;
- «Серце мені билося так гучно, що міліціонери на перехрестях тривожно озиралися, в довколишніх будинках подзенькували шибки...»;
- «Телефоністи, що лагодили обірвану лінію, прийняли дядька Дениса за стовпа і обвішали дротами...»;
- «Електромонтери примостили на дядьковому носі вуличний ліхтар, і ми довго економили на світлі...»;
- «...дядько Денис поволі випростався, піднімаючи на плечі Собакареву гору і шпурнув її в річку»;
- «Пиріжки в долоні стрепенулися, затріпотіли крильми і пурхнули у прочинену кватирку коридорного вікна. Краєм ока я бачив, як вони всілися на осокорі та загойдалися. Струшуючи з гілля сизу паморозь...»;
- «Наступної миті гуца пошпурнуло в небо, неначе камінь кинутий з праці. Він злетів усе вище та вище, аж поки не втрапив на оболонку машинного диму та пари і всівся там, звівши ноги у лискучих юхтових чоботях...»

3. Робота над змістом твору. Бесіда за питаннями

- З якої причини Тітка Дора відчувала власну відсталість від культури? (*«А тут — і в кіно нема коли піти, вік уже не була, од культури відстала, самі п'янички цілі дні перед очима, і сніться п'янички. Та ще сніться. Ніби я їду по дорозі і мішок з грошима знаходжу, розв'язую, а там червінці, червінці, усе новенькі, хрустять і полискують. Сон — на ревізію... Прокинешся удосвіта, лежиш і думаєш, кому не судилося на машинах роз'їжджати, тому вік пішки чалапати, хоч ти головою об стіну бийся. Хоч ти на частини розірвися і себе по частинках продай...»*)
- Які маски побачив Михайло у житловому приміщенні Кузьми Перевесла? (*«...Тут обличчя найрізноманітніші, на всі випадки життя і на всі настрої — добрі, зі щирим усміхом уст, добрі, але по-*

блажливо зверхні, добрі, з лукаво-кривим пере смиком губ і перенісся, іронічні — до безмежжя самовбивчого скепсису і — поруч — підлесливі, лакею ваті, легковірні й неприступно замкнені в пересічній буденній звичайності...»)

- Де запропонував побути Кузьма хлопцю на час своєї відсутності? (*«...Моїм вкрай подивованим очам відкрилася просторезна, без видимого обмежся зала, заставлена, наче вулик стільниками, високими, до стелі, риштуваннями з книгами. М'яке, біле, буцім денне. Світло, що лилося зверху, облямовувало тиснені золотом корінці книг, шкіряні й картонні обкладинки, лаковане дерево риштувало і скло і шафу у глибині зали сірим лопотливим серпанком...»*)
- Які відчуття охопили хлопця, коли він потрапив до домашньої бібліотеки Перевесла? (*«...У голові мені радісно дзвеніли джмелі, а коліна тремтіли й підгиналися, а подушечки пальців зачаровано німіли, коли торкалися обкладинок книг, що відкривалися і закривалися з тихим сухим шелестом. Я йшов крізь книги, наче крізь анфіладу кімнат, де кімнати напрочуд не схожі й по-різному розписані, і з тремтливим хвилюванням у серці чекав. Що зараз відкриється моїм очам...»*)
- Із приводу чого до Солом'яника Дениса вишикувалась черга? (*«Об'явилося йому вино із яблук робить...»*)
- Звідкіль дядько Денис позичив собі машину для виготовлення вина? (*«Цю машину дядько Денис позичив собі на осінь у знайомого завідувача складу науково-дослідного інституту...»*)
- Чому дядько Денис знервовано сприймав інформацію Михайла про давність Пакуля?
- Яке місце Пакулю і власне своє визначив хлопець у всесвіті? (*«І Пакуль видовжився, як видовжується у полі вітер, та ліг на тисячоліття людського буття — так лягає на карту світу, на моря, материки, океани й острови в океанах сітка меридіан і паралелей. А я був щось незрівнянно крихітне біля нього, глухого, забанюченого, загубленого в лісах і болотах Пакуля, порошок в потокові віддзеркаленого від нього світла і водночас щось більше від нього, бо він уже був у мені, як зернина в землі, мною відчутний і осмислений. Тоді я подумав. Як далеко в минуле і далеко в майбутнє розпросторився і Пакуль у мені, Пакуль і я в нім... Я, Михайло Решето, майбутній великий актор, будівничий, космонавт, поет, радіо конструктор, геолог, журналіст, — лише вузлики на неосяжнім корені неосяжного, гінкого й крилатого дерева...»*)
- Про що написала тітка Дора листа Михайлові, коли той після випускного вечора виїхав з Ірїю? (*«Тітка Дора одписувала скупю: Андрій вивчився на машиніста, водить паровоз, одружився з Люською,*

тепер такими молодими женяться, що ну. Колька Капель дудка п'є, розбив вітрину, п'ятнадцять діб підмітав міський майдан; старий Паровозник три дні пролежав із серцем та й вмер, а в молодих народився син, невістку з родильні забирають, а свекор — на лавці, побивався Яків, що онука не побачить, а вмер легко — зітхнув та й відійшов...»)

- За якими ознаками Михайло пізнав Якова Паровозника, коли через десять років повернувся із Ірїю? (*«То була його хода, стримана й важкувата, неначе йшов по рилі за бороною чи сівалкою, то була його постава з ледь нахиленим вперед плечима — постава людини, яка цілі дні просиджує за пультом, то була нарешті, його шкірянка з мідними блискавками на грудях, хіба що зморшкувата, аніж десять літ тому...»*)
- Яких змін зазнало професійне становище дядька Дениса? (*«...Що твого дядька призначено директором водо контори замість Омелька Омельковича... І шановному директорові вже подано до двору особистий екіпаж о так! Ласкаво просимо сісти й котити до контори, поки панульського Омелька прасують в автобусі!»*)
- У чому звинувачував дядько Денис Михайла, перебуваючи на підпитку? (*«Ти кличеш мене до спочинку в цю вельми напружену хвилину, коли ірїйська водо контора стоїть на порозі нових глобальних реорганізацій. Ти хочеш приспати мою пильність і дати можливість куркулівським анонімникам, яким пектиме моє високе призначення, донести у вищі інстанції, що новий директор водо контори організував на своїм обійсті винний завод...»*)
- З якою промовою звернувся дядько Денис до куркулівців і до машини, що виготовляла вино? (*«Товариші, громадяни куркулівці! Офіційно і конфіденційно повідомляю, що моя винарня самоліквідується і взагалі алкоголь шкодить здоров'ю. Пийте пиво-води і їжте морозиво — смачний поживний продукт. З тим — і до свіданьїца. А вас, арифметична машино, ласкаво прошу зупинити виробництво і спокійно, без непотрібних ексцесів, повернутися на склад науково-дослідного інституту, де на вас чекає плідна робота у сфері науки, техніки, народного господарства...»*)

«Чудище Собакаревої гори»

- Із приводу чого дядько Денис потрапив до палати жовтого будинку?
- Про що розповіла сусідка бабі Одарці про невідоме чудовисько? (*«...Що минулої ночі воно ковтнуло Радульський провулок і жодна людина не врятувалась, лишень п'яний Капота проспавши ніч під вербою на автобусній зупинці, приперся додому удосвіта і взривши замість своєї хати припорошену снігом коло баню — то воно ступило, а по*

провулку ніби праскою чи катком — ні хатиночки, ні дерева, і вже провулок міліція оточила і нікого не підпускає... десь під лісом людоньки, так на мене суне, суне, наче танка у війну, тільки тріск несусвітний, а то воно кумову хату перед себе перло... Чую, каже, що такий тарарам, вискочив із хати, а воно по городі суне...»)

- Якої шкоди чинило чудовисько людям і навколишньому середовищу? (*«Дерева воно вчавило у землю, хати пожувало і виплюнуло, а де були льохи, темніли на білому глибокі й порожні, наче бульдозерські ями...»*)
- Що розповіла мати Михайлові про чудовисько? (*«...Буцімто бачили на базарі чудовисько з тілом пса й трьома людськими головами...»*)
- З яким проханням вона зверталася до нього у листі? (*«Тож наказувала мати строго-престрого не бігати по дурних стежках, а триматися домівки та школи і писати хоч через день, бо душа її неспокійна і вже не рада вона, що віддала мене в Ірій...»*)
- Яких збитків від чудовиська зазнала овочева крамниця? (*«...В напівпідвалі було вигрижено й вилизано з кислими зеленими помідорами, що стояли в крамниці цілорічно, було пожовано...»*)
- Через що страждав і морально мучився Михайло? (*«Я володів великою таємницею і мусив поділитися нею з громадськістю. Але, водночас, своєю принциповою відвертістю я завдам чимало прикростей дядькові Денису і тітці Дорі, чий хліб їм уже ось четвертий місяць. Після мого свідчення людям відкриється, ким вигодоване страховисько і що за панцир, якого не проб'є навіть снаряд протитанкової гармати, носить на собі...»*)
- Яким чином стаття у газеті «Голос ірійця» полегшила внутрішній стан героя? (*«Після консультації з авторитетними товаришами з ірійської санстанції ми інформуємо наших шановних читачів, що ніякого буцімто незнаного, некласифікованого наукою чудовиська поблизу Іррю нема і бути не може...»*)
- Якою була зустріч Андрія Паровозника з Михайлом?
- Що змінилося у поглядах, зовнішності дядька Дениса після його повернення з жовтого дому? (*«...Задумливий і тихий. Перші дні тільки й знав, що сидіти біля вікна та пасти очима Солом'яну вулицю. Невдовзі почав виходити на двір. Вбирався у валянки, кожух, заячу шапку діда Єврася і з ранку до самісінького вечора непорушно простоював біля воріт, зирячи у небо — видивлявся завтрашній день. До нього скоро так звикли, що вже й не віталися, зграї ворон та горобців днювали на його шапці, на комірці кожуха і увечері, коли дядько нарешті простував до хати, з телготом, з хрускотом промерзлих крил спалахували в небо...»*)

- Чим чудовисько поласувало у Параски? («З материного добра у пащеці чудовиська назавжди зникли три мішки картоплі, вінок цибулі, рукавичок маку і фунтів з п'ять старого сала...»)
- Як дядько Денис готувався до зустрічі з чудовиськом? («Тим часом дядько Денис поголився і наказав тітці Дорі, голосом строгим та владним, подати нове пальто з каракулевим коміром і таку ж, із сивого каракуля, шапку... уже вбраний. Дядько Денис облишив польову сумку, набиту харчами, натомість узявся за портфеля, з яким ходив на службу, тільки поклав між бухгалтерських книг та квитанцій пляшку з виноградним соком... Баба Одарка, дріботячи чунями, обережно обійняла сина і з нижніх сходинок танку благословила його в дорогу родинною, ще від прабаби іконою на темно-сизих перевеслах рук...»)
- З якою промовою звернувся дядько Денис до ирійців, стосовно своєї можливої смерті?
- (Бо не герой я, лише данник ваш, кукуріківець, як і ви, і героїчна смерть моя в черзі з чудищем нехай стане світлим вінцем мого не зовсім праведного життя впродовж багатьох років. Якщо ж над майбутніми поколіннями ирійців ім'я моє піднесеться, повите млоу високих легенд, хай вони посадять сад в Ирїй, там, де тепер палати жовтого дому, покладуть у тім саду гранітну плиту і виб'ють на ній два скромних, але значущих для мене слова: «Ирійський пакільцю».)
- У чому полягав власний планн Михайла щодо боротьби з чудовиськом? («Виковзнувши Радульським провулком на Піщану вулицю, я побіг через сосняк, аби перестріти дядька Дениса, десь на півдорозі до Собакарєвої гори і, невидимкою, супроводити його...»)
- Що передбачало лихо у прагненні дядька Дениса? («Хмара вороння, віщуючи кривавий герць висіла над дядьком, густо, жадібно каркаючи, сковзувала з рожево-сизої небесної крутизни у долину Живця...»)
- Як дядько переміг потвору? («...Піднімаючи на плечі Собакарєву гору і шпурнув її в ріку на чорну громадину панцирника, як скидають з плечей мішок збіжжя. Гора шпурхнула на середину ріки, в пробиту чудовищем ополонку і вода бризнула увсебіч холодно-сизими пінистими хвилями...»)
- Яку допомогу надав Михайло дядькові, спостерігаючи за його боротьбою із чудовиськом? («Я встиг підхопити дядька попід руки і відтягти на уз гір'я до лісу. А вже ріка, по вінця наповнивши улоговину перед греблею, хлинула, змітаючи все живе зі своєї дороги і Собакарєва гора стала на віки Денисовим островом...»)
- Яким було становище дядьки після боротьби зі звіром? («Дядько усе ще був непритомний і тіло його важке і в'яле, буцім з мокрої вати, обривало мені руки...»)

VI. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового контрольного опитування

1. Чим пояснила свій сон тітка Дора, якій привиділися гроші?
 - а) Бути дощовій погоді;
 - б) витратить багато часу на оформлення бухгалтерського звіту;
 - в) *на прибуття ревізії*; г) погіршення власного стану здоров'я.
 2. Пахощі яблук, які не можна було почути у дворі дядьки Дениса?
 - а) *Білого наливу*; б) шафрану; в) антонівки; г) пепінки.
 3. Машину для виготовлення вина дядько Денис позичив у:
 - а) діда Єврася; б) Омельки Омельковича; в) Параски;
 - г) *завідувача складу науково-дослідного інституту*.
 4. Дід Семирозум на початку століття змайстрував:
 - а) радіоприймач; б) невеличку електричну праску;
 - в) *дерев'яного літака*; г) двигун на автомобіль.
 5. Дядько Остап, червоний кіннотник, загинув під:
 - а) *Жмеринкою*; б) Одесою; в) Ужгородом; г) Тернополем.
 6. Через що Михайло залишив Ірїй? Бо:
 - а) *закінчив школу*; б) хотів провідати матір;
 - в) не виявив бажання зустрітися з Жуком і його командою;
 - г) в родині Солом'яників повсякчас сварилися, що впливало на хлопця.
 7. Яку новину принесла сорока на хвості, на думку дядька Дениса?
 - а) Незабаром до Ірїю прокладатимуть метро;
 - б) у центрі міста збудовано церкву;
 - в) *його призначено директором водо контори*;
 - г) що він придбав нову квартиру.
 8. Птах, на якого перевтілювався Михайло, аби швидше залишити помешкання свого дядьки?
 - а) Ворона; б) *горобець*; в) голуб; г) ластівка.
- «Чудовисько Собакової гори»**
9. Тіло чудовиська буцімто нагадувало:
 - а) вовка; б) *собаку*; в) кабана; г) оленя.
 10. Значної школи завдано чудовиськом:
 - а) шкільній бібліотеці; б) залізничному вокзалу; в) бабі Одарці;
 - г) *овочевій крамниці*.
 11. На думку Михайла, немає в світі нічого страшнішого і підступнішого, аніж:
 - а) хитрість; б) зрада друзів; в) *людські забобони*;
 - г) раптова смерть.
 12. Після того, як дядько Денис повернувся з жовтого дому, він тільки й знав, що:

- а) читав книги; б) грав у доміно;
в) сидів біля вікна і дивився на вулицю; г) працював на винарні.
Примітка. Кожна правильна відповідь оцінюється в 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Дослідіть, яким бачив Михайло решето майбутнє своє і рідного краю. Про що свідчать міркування і прагнення героя?
2. Як ви вважаєте, під впливом кого і чого саме відбувся негативізм в образі життя Кольки Капель дудки? Наведіть переконливі аргументи.
3. Біля овочевої крамниці знаходився будинок, на одному з поверхів якого знаходилася редакція газети:
а) «Голос ирійця»; б) «Ирий молодий»; в) «Новини Кукуріківщини»; г) «Факти Ирія».

Картка № 3

1. Як, на ваш погляд, через що дядько Денис припинив вживати алкоголь і виготовляти вино? Чи зробив він це свідомо? Відповідь обґрунтуйте.
2. Що свідчить про рішення дядька Дениса піти на боротьбу з чудовиськом? Відповідь аргументуйте.
3. Чим обіцяв допомогти дядько Денис Парасці?
а) Посадити городину; б) *перекрити дах хати*;
в) зробити паркан вздовж вулиці; г) посадити городину навесні.

Картка № 3

1. Обґрунтуйте, через що Собакарева гора стала на віки Денисовим островом? Чи заслужено було надано цю назву? Відповідь вмотивуйте.
2. Яке значення, на ваш погляд, мав приїзд Якова Паровозника після закінчення його з чудовиськом? Як це характеризує героя?
3. Яким чином дядько Денис переміг чудовисько? Він його:
а) зарізав; б) отруїв; в) підстрелив;
г) *знищив, кинувши на нього Собакереву гору.*

VII. Підсумок уроку

VIII. Оголошення результатів навчальної діяльності

IX. Домашнє завдання

Опрацювати ідейний зміст трьох останніх частин повісті «Любов-на драма Михайла Решета», «Перелітні птахи», «Наукова експедиція на Кукуріківщину»; скласти пан, дібрати цитати до характеристики образу Михайла Решета.

Урок № 59

В. ДРОЗД. «ИРІЙ».

ВІЧНЕ І ШВИДКОПЛИННЕ В ЖИТТІ ЛЮДИНИ

Мета: аналізуючи програмовий твір В. Дрозда, звернути увагу на роль вічного і швидкоплинного в житті людини, охарактеризувати героя повісті; розвивати культуру зв'язного мовлення, логічне мислення, творчу уяву, комунікативні навички учнів, їх довільну увагу; виховувати сумлінність у навчанні, кращі риси характеру людини: доброту, чуйність, любов до рідної землі, працьовитість, скромність, простоту.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрет В. Дрозда, текст твору, учнівські малюнки «Яким я уявляю Михайла Решета» або «Мій Ірій», дидактичний матеріал» (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Перевірка домашнього завдання

Міні-огляд — конкурс малюнків школярів із відповідним коментарем на теми: «Яким я уявляю Михайла Решета» або «Мій Ірій».

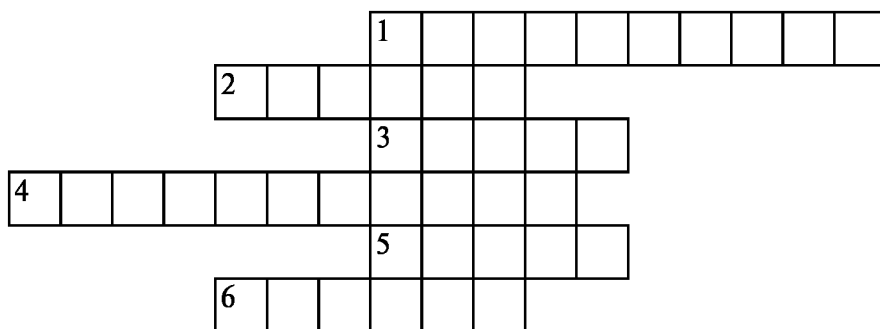
Виявлення переможців конкурсу.

III. Актуалізація опорних знань

1. Конкурс «Найкмітливіший»

Учні розподіляються на дві команди, обираються капітани. Впродовж 5–10 хвилин необхідно розв'язати кросворди за змістом твору В. Дрозда «Ірій».

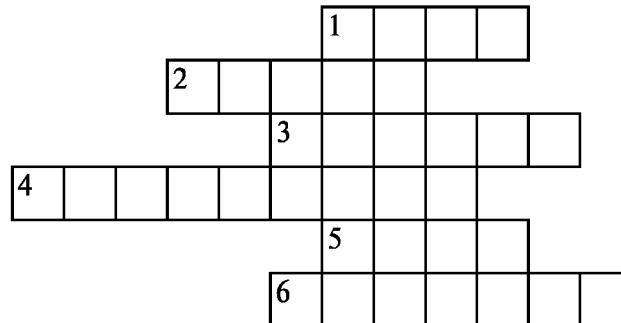
1.1. Завдання для першої команди.

По вертикалі: 1. Місце, де народився Михайло Решето, проходило його дитинство. (*Пакуль*)

По горизонталі: 1. Прізвисько Якова. (*Паровозник*) 2. Герой твору, якому Параска продала корову. (*Єврась*) 3. Що Михайло «ковтав швидше, ніж Нерок —

Балалайка мух». (*Книг*) 4. Прізвище героя, про якого зазначається: «голомо- зий а що стрижений — під машину, голова — немов поліно чи снаряд». (*Ка- пельдудка*) 5. Почуття до дівчини з першOVERесневого календарного листочка. (*Любов*) 6. Ім'я корови, яка загрузла в болоті. (*Манька*)

1.2. Завдання для другої команди.

По вертикалі: 1. Ім'я домашньої тварини, що згадується у першому розділі твору (*Манька*)

По горизонталі: 1. Напій, який полюбляв вживати дядько Денис. (*Морс*) 2. Ку- ди частенько їздила Параска у місто? (*На базар*) 3. Ім'я сина Паровозника. (*Андрія*) 4. Героїня твору, в яку закохався Михайло, навчаючись у четвертому класі. (*Вчителька*) 5. За допомогою чого корова змогла визволитися з полону болота? (*Крил*) 6. Ирій — це країна... яка? (*Казкова*)

1.3. Підбиття підсумків конкурсу. Визначення переможців.

IV. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

V. Основний зміст уроку

1. Вступне слово вчителя

«Життя прожити — не поле перейти», — так говориться у при- слів'ї. І дійсно, скільки радісних і сумних подій відбувається у жит- ті людини. Є те, що в її душі залишається назавжди, а щось з часом забувається.

Час плине швидко і найголовніше, щоб людина залишила по собі багато добрих справ. Що і намагався зробити Михайло Решето.

А яким чином? Ми зараз ретельно обговоримо це питання і ба- гато інших, які стосуються вічного і швидкоплинного в житті голов- ного героя повісті.

2. Бесіда за питаннями, що стосуються ролі вічного і швидкоплинного в житті людини

- Що є основним в житті Михайла Решета? Про що він мріяв?
- Як особисте бажання хлопця стати актором охоплювало і суспіль- ний інтерес?

- Чим пояснити те, що Михайло-підліток вже розмірковував як доросла людина?
- Яку життєву мету визначив герой твору? Про свідчить слова епіграфу до твору В. Дрозда? Обґрунтуйте їх.
- Що прагнув залишити по собі герой твору? Як про це зазначено у змісті повісті?
- Михайло живе реаліями чи фантастичними мареннями? Відповідь вмотивуйте.
- Чи отримав хлопець радість, задоволення з того, що потрапив до Ірїю?
- Чому, на ваш погляд, Михайло прагнув присвятити себе акторській діяльності?
- Мистецтво вічне — вічне чи швидкоплинне? Наведіть переконливі аргументи, посилаючись на факти твору і сучасного життя.

3. Гра «Мікрофон»: «Що на ваш погляд є вічним у житті?»

Підсумок відповідей оформіть за допомогою прийому «Доміно» (Вічним у житті є —)

4. Характеристика образу Михайла Решета

4.1. Орієнтовний план до характеристики образу героя.

- I. Михайло Решето — звичайний пакульський підліток.
 - II. Портрет і зовнішність хлопця
 - III. Риси характеру героя:
 - чесність і порядність;
 - відкритість та доброта;
 - гуманність і благородство;
 - працьовитість та відповідальність;
 - щирість і порядність.
 - IV. Головний персонаж твору «Ірїй»:
 - прагнення до високого покликання;
 - має власну думку і може обґрунтовано її висловити;
 - здатен на самопожертву;
 - вміння любити і сприймати це щире почуття;
 - вболівання за долю інших;
 - шанобливість і повага до матері, родини Солом'яників.
 - V. Ірїйський пакулець — сучасна людина
- ### 4.2. Матеріали до характеристики Михайла.

Підліток Михайло Решето, який втратив на війні батька, живе на материні нелегкі трудовні, усім еством своєї чистої душі воює за людяність за добро й красу, зате, що ми називаємо високими ідеалами, воює супроти потвор, породжених міщанством.

У цій боротьбі Михайло Решето не самотній. На його боці правда нашого нового життя, правда наших ідей, глибоко, з молоком матері, з першим друкованим словом, з першим напутнім словом учителя засвоєна підлітком. На його боці — народжені нашими прекрасним часом нові люди тієї епохи Паравозники.

Головний герой повісті «Ірій» — Михайло Решето належить до них хлопчаків, які горобця можуть назвати дрофичем, а курку — страусом. Їхня уява щедра від природи, від колискової.

Герой народних нісенітниць, людина весела і вдатлива, що нагадує дечим барона Мюнхаузена, уміє витягати себе за чуба з болота, спуститися з неба, доточуючи віршовку, на якій висить, уривками тої ж таки віршовки, він спромагається на багато див, матір'ю яких є напричуд плідна, розкута народна фантазія. В повісті «Ірій» Володимир Дрозд сміливо з'єднує химері давньої народної небилиці із не менш щедрим внутрішнім світом нашого сучасника-підлітка.

4.3. Цитатна характеристика героя.

- «Дядько Денис зробить з мене людину...»;
- «Мати: «...аби Михаль не крутив волам хвости...»;
- «Я перейшов у дев'ятий... Моє життя в ці роки — саме чекання, передчуття празника, невимовно прекрасного й ідеально чистого...»;
- «Мати: «Що з ним ото з весни було лучилося, аж досі мені страшно: і увечері при каганці пише, і вранці, до корів, пише, і вдень, свиню на вигін вижене, сяде під коморою й пише»;
- «...зароблені ж талановитим лицедійством на сценах світових театрів гроші висилатиму пакульській бібліотеці..., заасфальтую дорогу від Пакуля до Ірїю...»;
- «Наше красне письменство успішно розвивається, а театр поки що відстає від життя. Народ кличе на сцену. І я йду...»;
- «...я ще прославлю вашу школу, тобто вже нашу, коли стану великим актором, я запрошу вас на свою прем'єру, і взагалі, я люблю вас і люблю нашу школу, що гойдається наче човен... Я зберу металобрухт з усієї Кукуріківщини, і школа обов'язково займе перше місце в Ірїї...»;
- «...я носитиму молоко для пенсійних бабусь, доглядатиму хворих, читатиму сліпим книги, гратиму у з малюками в дитячих садках, малюватиму плакати для шкільних вечорів і парадів, чергуватиму у шкільному буфеті, копатиму картоплю на шкільному городі або садитиму дерева, — це я добре вмію, коситиму траву у шкільному саду, згрібатиму з машин біля кочегарки вугілля, забувши на мент про своє високе покликання актора...»;
- «Я боявся закохатися, бо досі кожна закоханість коштувала мені великих страждань...»;

- «Я невпопад відповідав матері, обіцяючи бути і слухняним, і старатливим, обіцяючись шануватися в тітки з дядьком, не гризти прогожних книжок, не бити байдиків, не тинятися по вулицях...»;
- «— Не грошах щастя... Роботу свою любити, добрим до людей бути, бо за добро добром і віддячують, а за зло — злом...»;
- «Проте я був упертий, наче корова Манька...»;
- «Я читав усюди — за обіднім столом, по дорозі до школи, на уроках під партою, навіть на уроках фізкультури, на багатокілометрових дистанціях і, звичайно, за піччю, блимаючи під рядном кишеньковим ліхтариком...»;
- «Золото й коштовності я подарую державі, а собі залишу на денці скрині, і то не для себе, а щоб поїхати у Пакуль і сказати пакульцям: ось золото, збудуйте дорогу з Ирїю в Пакуль...»;
- «Я готувався до шкільної олімпіади, як досвідчений солдат готується до полкового огляду: старатливо, але спокійно, з певністю в собі...»;
- «З кожним словом мій голос набирав сили, пружності, басовитості; переполохано кудахкаючи, пурхала з-під порічок, знову розділившись на дві половини, як велів закон, зозуляста курка, кабан у ритм моєї урочистій мові ляскав лишаяюватими вухами...»;
- «Кузьма Перевесло — Михайлу: «Бо ви граєте лише самого себе і чуєте на сцені себе. Ви для себе — і актор, і глядач, і критик. Ви для себе — все, але тільки для себе... Бо людина без душі — лише декорація, лише футляр, в якій скрипка і не ночувала...»;
- «Майбутнє завжди було мені, як і сьогоднішній день, а можливо, ще реальнішим...»;
- «Майбутнє завжди було мені таким же реальним, як і сьогоднішній день, а можливо, ще реальнішим...»;
- «Майбутнє бачилось мені невимовно прекрасним, і навіть у найсмутніші хвилини свої я чекав на нього. Про майбуття мріяли герої книжок. Його прогнозували газети, що їх я читав матері, поки та пряла біля каганця із жовто-червоної снарядної гільзі. Його обіцяли вчителі. На противагу матері, яка вірила тільки в сни, я беззастережно вірив і вчителям, і книгами, і газетам, і своїм мріям...»;
- «Світ, звичайно, не самими білилами писаний, і на сонці є плями, як доведено наукою, але що ж ти маєш до світу, коли сам ще такий рябий-рябісінький...»;
- «І я твердо рішив від сьогодні бути кращим, аніж був досі...»;
- «Я, Михайло Решето, майбутній великий актор, будівничий, космонавт, поет, радіо конструктор, геолог, журналіст, — лише вузлики на неосяжним корені неосяжного, гінкою й крислатого дерева...»;

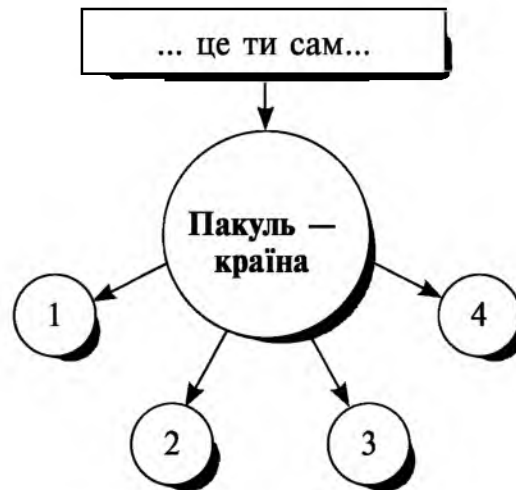
- «Нема в світі нічого страшнішого і підступнішого, аніж людські забобони...»;
- «Я ніби подивися на себе збоку її тверезими очима: спітнілий від бігу, пухлощокий, курносий хлопчисько в сірій кацавейці, бавовняних штанях і шкарбанах, ноги яких задерлися і зазирають у мое розпашіле обличчя. Земля розчахувалася піді мною, і від сорому, ніяковості та розуміння власної жалюгідності я поволі провалювався крізь землю, потайки радіючи, що гину на її очах...»;
- «... любов — це страждання...»;
- «Тоді побіг по сходах угору, буцім змагався на першість — мав надію до дзвінка побачити і в коридорі Клаву. Від самої думки про неї серце випурхувало з грудей і мов пурпуровий дитячий м'ячик, стрибало попереду, кількома сходинками вище...»;
- «Директор школи — Михайлику: «Я забороняю вам, Решето, в такому вигляді з'являтися в класі. Ні, тільки подивіться! Поверніться, поверніться, хай помилуються... Хіба це учень дев'ятого класу Ірійської школи? Це, даруйте мені, опудало на коноплях! Ти хоч дівчат соромився, парубок без п'яти хвилин... Ідіть Решето, і хай це стане наукою кожному, хто своїм неподобним виглядом ганьбить честь і славу нашого колективу...»;
- «...я не думав про смерть як біль, як фізичне страждання; смерть — це політ, короткий, мов фотоспалах, з кручів синю прірву ріки, — забуття...»;
- «— Присягайте вам, мій Пакуле, моє Жерело, мій Живець, моя Неволя, мій Ирпію, присягаюся тобі, моя земле, тобі — майбутнє: допоки здатен буду на щось путнє цім світі, не покладатиму на себе рук, а працюватиму що є сили...»;
- «Я пропоную під час літніх канікул не тинятися по Ирію, не смажитися на пляжі, не ховатися по Пакулях, а здійснити наукову експедицію в Кукуріківщину. Ми перші нанесемо на топографічну карту Ирію сотні невідомих вуличок, провулків, сліпаків, майданів, перехресть, притоків Живця, долин і глинищ, опишемо побут та звичаї Кукуріківщини..., розвідаємо шляхи для майбутніх експедицій... ..Ми не відступимо, ми доведемо, найперше — собі, що ми — люди...»;
- «Мати — Михайлу: «— Як по світах, синку, їздитимеш, пошукай справжню батькову могилу. Мо', вона де і є. З-під Будапешти прийшла похоронка...».

5. Проблематика твору

- людина — суспільство — всесвіт;
- смішне і потворне;

- засудження вживання спиртного;
- любов і ненависть;
- красиве і потворне;
- уславлення праці і засудження ліні;
- дружба і зрада;

6. Складання схеми «Пакуль — рідний край Михайла Решета». Робота у малих групах

1. «...куди щовесни повертаються з сонячного, казково щедрого на барви Ирїю птахи, край чистого латаття та залитих паводдю луках, край матерів, край матерів затушканих у чорні куфайки та вовняні хустки, матерів з чорноземними, «як поле, долонями, край, де започатковуються ріки...»
2. «...викладених зеленою шпоришиною мозаїкою доріг і доріжок, країна золотистої стерні, повитої в долинах сивим туманом, на плесах яких випливають гуси, поки ти, примостившись під скиртою, жадібно дихаєш книжним світом; край мальованих чорним по білому тинів, ліс соняшникових частоколів, що від згадки про них тобі досі завмирає серце...»
3. «...твого першого слова, першої любові, першої зненависті, країна, де започаткувалася недитинна, гіркувата печаль твоїх очей...»
4. «...це твій ирїй, що в ньому ти до кінця днів своїх повертатимешся, а повернувшись — знову рватимешся в широкі світи...»

7. Опрацювання ідейно-художнього змісту повісті.

Обговорення питань. Любовна драма Михайла Решета

- Якою була дівчина з настільного календаря, що незабаром знову побачив Михайло? («Я одразу пізнав її холоднувато-вдумливі очі за скельцями окулярів на блідім продовгуватім обличчі, сині кісники, що, наче розквітлі півники-гладіолуси, проростали з-під в'язаної шапочки

на тугих стеблах ніс, і тонкі, довгі гілочки пальців на коричневій площині столу...»);

- Які почуття власної закоханості охопили хлопця? («Я закохався, мов хлопчак, хлопчак, остаточно, непоправно, і задихався, ошаліло хапаючи повітря, наче риба на піщаному дні Живця...»);
- Як сприйняла дівчина приближення до неї Решета? («Я вже був майже поруч, захеканий і щасливий, коли вона озирнулася та дихнула на мене холодом насмішкувато-подивованих очей. Я відчув, як мені все холодне у тілі і тільки, сором, мов бджолине, жало, наскрізь проштрикує мозок і пече, пече... Дівчина мовчки повернулася та пішла до автобусної зупинки, і поки я вишпортувався з землі, поки приходив до тями після нищівного погляду, автобус ковтнув її, брязнув залізними губами і покотив посипаного піском вулицею...»);
- Із приводу чого дядько Денис опинився у лікарні? («...Підірвався, коли брав на пупа Собакареву гору...»)
- Чим займався дід Єврась останніми днями? («...З ранку до вечора тинявся по обійстю, зазирає в кожен кут, розгрібав під парканом і збирав порожні пляшки, банки, навіть скалки віконного скла, відтак усе те товк у ступі під сараєм і просів через решето...»);
- Які почуття охопили Михайла, коли він перебував на самоті і думав про кохану дівчину? («Звичайно, мені вже ніколи не пощастить здибати її, вона навіки загубилася в багатолюдді світу, але нікого іншого ніколи я не покохаю, я залишусь самотнім на все життя бережу чи й плекаючи в серці ту яскраву й коротку, як фотоспалах мить, коли вона сиділа за бібліотечним столом на тлі сонячних шибок... Через багато літ, через довгі десятиріччя, коли ми обоє зістаримося, як ось дід Єврась та баба Одарка, ми випадком здибуємося і тій же бібліотеці, впізнаємо одне одного і признаємось, оросили щасливими слізьми книжковий столик, що усе життя шукали одне одного і все життя — ждали...»)
- Що згадав дід Єврась про своє минуле залицання до баби Одарки? («— А як повернувся з-під німця в самій царській шинельці, ні кола, ні двора, землі, значить, одкрояли. Посватався я до Одарки, вона ж у попа служила. Батюшка й кажуть: бери, Єврасю, бури — од дощу полою шенелі накрисш і вже не підголим небом. Воно тики й так. Став я думати, як би його розбагатіти, а в німецькому полоні вивчився олов'яні ложки виливати. У Пакулі тоді за ложку три пуди хліба давали. Назбирав я по рівчачах та яругах снарядів і олива натопив. Олива натопив, глини форму виліпив і пішов знову до батюшки Одарку сватать. Ну, Єврасю, це батюшка каже, тепер ти будеш хлібний, бери Одарку... Купили ми хатку, купили свиню...»)
- Про що снилося Михайлові? Які враження охоплювали його у сні?

- Звідкіль хлопець мав кишенькові гроші? (*«За кожного материного базарювання я поповнював пиріжковий фонд, і зараз у кишені хрустів карбованець...»*)
- Що відчував Михайло, зустрівшись наступного разу з дівчиною, яку він кохав? (*«Зустріч була така раптова, непродумана, хоч я стільки разів детально малював її в уяві, що я отетеріло заляк посеред коридору, втелюючись у дівчину очима і не мав над собою волі ані відступити з її дороги, ані одвести очей...»*)
- Якою була перша розмова хлопця з коханою дівчиною? (*«Не контролюючи себе, я белькотів щось дурне, дріб'язкове, безпомічне, буцім начитував учбовий текст з підручника німецької мови, а вона пильно й прозірливо дивилася в мене — так на уроці природознавства вивчають під мікроскопом колонію бактерій...»*)
- Дівчина звернулась до Михайла: «Ви ким будете?». Що в цей час відчув хлопець? (*«Я мовчав, знищений, розп'ятий на власній сірості й нікчемності бо після краху з мріями про театр я ніким не надумав стати, окрім хіба шофером таксі: побачив, як таксист на зупинці читав книгу...»*)
- Чим дівчина вразила героя повісті? (*«Відповісти ж на ваше почуття я ніколи не зможу — я кохаю іншого. Розумію, що вам боляче це чути, але почуваяся вправі сказати правду. Так, я люблю іншого, але так само безнадійно, як і ви. Внутрішньо він надто далекий від мене і від усіх нас, він увесь там, у далеких галактиках, і ніколи не опуститься до людських слабощів, та я цього й не дозволю йому з любові до нього. Але позаяк ми обоє безнадійно хворі, ви можете призначити мені побачення — перебіг хвороби буде легший і ви швидше одужаєте...»*)
- Яке побачення влаштувала Клава Литвин? (*«Завтра я слухатиму лекцію в інституті, позавтра — теоретична конференція дев'ятих класів, а суботній вечір — вільний, після останнього уроку я іду на ковзанку. Чекайте мене на бульварі під годинником о шостій, але умова — розкажете потім, що ви почували, ждучи на мене, — маленька жертва заради науки, сподіваюсь, вас не обтяжить. Я передбачливо занотовую для майбутньої кандидатської дисертації...»*)
- Через що Михайло зненавидів хімію на все життя? (*«Хімічка дивилась на мене лагідними очима інквізитора і сказала: — Клава Литвин з 9 «А» — гарна дівчина і відмінниця, але ж навіщо запізнюватися на урок?.. Клас радісно хихикнув, засміявся, зареготів, а я, ошпарений тим реготом, зненавидів хімію на все життя»*)
- Про що хвилювався хлопець повсякчас, згадуючи про побачення з Клавою? (*«Але в ці хвилини я нічого не чув окрім страху, що*

вона раптом не прийде, та несміливої щемкої віри в наше обопільне майбутнє щастя, яке не вбиралося в конкретні, осяйні розумом форми, а сяяло здалеку, манливе, багатообіцяюче, буцім заграва над нічним містом для самотнього стомленого подорожнього. А все те разом — страх, і бажання майбутнього, і ревність до усього, навіть до вчительки, яка зараз промовляє перед нею, дівчиною з календаря, — зливалося в глуху, гнітку біль, що невідомо де народжувалася: здавалося, болить, усе тіло. А може, так і болить душа, про біль душі часто поминала мати, аж тут, під годинником, на вітрянім ирійськiм белебені, я вперше відчув її, і я вже знав, що скажу дівчині з мудрими і холодними очима за крижинками окулярів, якщо вона вимагатиме звіту. Я скажу їй: «Любов — це коли душа болить...»)

- Якою була перша зустріч героя з коханою?
- Чим пояснив Михайло нетривке побачення з Клавою? («Я лише проведу вас до ковзанки і побіжу, на мене ще чекає сьогодні Кузьма Перевесло, репетиція, готуємо монолог Фауста на олімпіаду, доведеться виступати на сцені нового театру, ми шукаємо оригінального сценічного вирішення і вже децю знайшли, але роботи...»)
- Про що виступив директор школи на учнівській лінійці? («...Щось значуще й вагоме про весну, дисципліну й зовнішній вигляд старшокласника...»)
- Яке зауваження отримав Решето від директора? («Ви, Решето, коли востаннє стриглися?!.. Я забороняю вам у такому вигляді з'являтися в класі... Ідіть і хай це стане наукою кожному, хто своїм неподобним виглядом ганьбить честь і славу нашого колективу...»)
- Чому Михайло подумував про смерть? («...Я не думав про смерть як біль, як фізичне страждання; смерть — це політ, короткий, мов фотоспалах, з кручі в синю прірву річки, і — забуття; а вона всі там, у школі, отетеріють, почувши про це, і вона (Клава) бігтиме крізь метушню днів, караючись щохвилино за докірливо осудливий погляд очей крізь холодний полиск окулярів...»)
- У чому полягала суть життєвого кредо Михайла: «...присягаюсь... не накладатиму на себе рук, а працюватиму що є сили?» Наведіть переконливі аргументи.
- Як герой присягався, висловлюючи своє призначення на землі? («Присягаюся, мій Пакуле, моє Жерело, мій Живець, моя Неволя, мій Ирїю, присягаюся тобі, моя земле, тобі майбутнє: допоки зда-тен буду на щось путнє на цiм світі, не накладатиму на себе рук, а працювати що є сили...»)

«Перелітні птахи»

- Яким чином прихід весни впливав на героїв твору?
- Чим захоплювалися хлопці, перебуваючи на Неволі?
- Про які свої недоліки щодо зобов'язань клятви проголосили друзі? (*«Я, кандидат гуїнгенгми Слава Пасічник, мушу з гіркотою в серці і відразу до своєї людської сутності констатувати, що перший не витримав випробувального терміну, дозволивши своїм підсвідомим інстинктам оволодіти сферою свідомості в хвилину небезпеки для нас трьох...»*)
Я, Михайло Решето, керувався у своїх вчинках не розумом, а емоціями... — Голос мені тремтів від ще не задоволеного болю. — Я безтямно закохався в дівчисько з 9 «А» класу...
Я, друзі, порушив нашу найпершу заповідь...— понурив голову Андрій Паровозик. — Я піддався на умову класної керівниці і заявив на шкільному вечорі «Твоя омріяна професія», ніби мрію стати матросом і плавати по морях-океанах...»)
- Що запропонував Михайло Андрієві Паравозіку стосовно експедиції? (*«—Я пропоную під час літніх канікул не тинятися по Іррю, не смажитися на пляжі, не ховатися по Пакулях, а здійснити наукову експедицію Кукуріківщину. Ми перші нанесемо на топографічну карту Іррю сотні невідомих вуличок, провулків, сліпаків, майданів, перехресть, притоків Живця, долин і глиниць, опишемо побут та звичай кукуріківців, хоч би приблизно накреслимо контури Кукуріківщини, відкриємо невідомі науці родоводи гомо, розвідаємо шляхи для майбутніх експедицій..., ми не відступимо, ми доведемо, найперше — собі, що ми — люди...»*)
- Яким чином тітка Дора мала дійницю, повну грошей? (*«...Заповзялася дойти панчохи з грішми: панчохи зависали зі сволюка, наче дійки зеленої корови Маньки. Гроші цвіркали, дзвеніли, пошелестували в дійницю, і зеленувато-червона тітка несла дійницю, повну грошей, через вулицю, а двір кума Гуца...»*)
- Як пакульці заздрили солом'яникам, що їхали на власному «опелі»? (*«Завмирили в розорах трактори і замащені лица трактористів задро зирили нашій машині; жінки, що перебирали в кагатах край дороги картоплю, вибиралися на кут соломи, аби стати свідками урочистого в'їзду Солом'яників у Пакуль; ...верби, осоки, в'язи, клеми, навіть фіолетові куці бузку під білими стінами хат вклонялися нам, а запізніла колгоспна череда на вузькій пакульській вулиці, ніби за командою, розчахнулася, пропускаючи машину, і телички, задержавши голови й хвости в блакитне небо, замукали ніжну кантату в нашу честь...»*)

- Що трапилося з «опелем», коли Солом'яники в'їжджали на гору?
- Яким чином Андрій Паровозик приборкав до себе Кольку Капельдудку? Що про це зазначила бабуся Андрія? («— Та, воно з людського, як каже моя пакульська бабуся, важче, аніж з машиною, бо людяна і за найскладнішу машину складніша...»)
- Що дізнався Михайло матері стосовно поховання свого батька, який загинув на війні? («Як по світах, синку, їздитимеш, пошукай справдешню батькову могилу. Мо' вона де і є. З-під Будапешти прийшла похоронка...»)

«Наукова експедиція на Кукуріківщину»

- За що дорікала тітка Дора Михайла, збираючи його в експедицію? («...І це божевілля, збираючи шаленство, дурість — жертвувати літом, відпусткою, канікулами, а то й важити життям після стількох експедицій...»)
- Чому Славко відмовився від участі в експедиції? («...Він відмовився від участі в експедиції, зіславшись на термінову наукову роботу...»)
- Як пакульці проводжали учасників експедиції?
- Над чим спостерігав і розмірковував Михайло тієї пам'ятної ночі, вирушивши у подорож?
- Чи любляете ви подорожувати? Відповідь вмотивуйте.
- Які враження вас охопили після прочитання повісті?
- Як ви ставитеся до Михайла? Чи хотів він вирушивши в експедицію, стати всім відомою особистістю?

VI. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування

«Любовна драма Михайла Решета»

1. Сидячи у читальній залі, хлопець захоплювався тим, що у молодіжному журналі друкували з номера в номер:
 - а) інформація про героїзм дядька Дениса;
 - б) новини про Пакуль; в) про красу дикої природи;
 - г) *пригодницько-фантастична повість*.
2. Визначте художній засіб, що використав автор у фразі: «Серце моє зупинилося на довгу щемку мить, а тоді заколотило, загуло на всю залу...»:
 - а) *метафору*; б) метонімію; в) гіперболу; г) епітет.
3. Яку книгу попросила Клава у бібліотекаря?
 - а) «Кобзар» Т. Шевченка; б) «Поезії» О. Блока;
 - в) «Філософський словник»; г) «Велику енциклопедію».
4. Як Михайло називав себе, сидячи в бібліотеці?
 - а) *світочем людства*; б) вченим майбутнього;
 - в) гордістю Іррю; г) благородним і чемним.

5. На думку героя повісті, любов — це ...
 - а) світле почуття; б) краса і щирість;
 - в) *страждання*; г) паморочення.
6. Що було знайдено дідом Єврасем у печі?
 - а) *Півний фужер*; б) срібну виделку; в) малий ніж;
 - г) старі ножиці.
7. У шкільному буфеті Михайло мав «непереборну людську слабкість» до:
 - а) цукерок; б) *пиріжків з повидлом*; в) зефіру; г) апельсин.
8. Навчальний предмет, який хлопець зненавидів на все життя:
 - а) *хімію*; б) біологію; в) математику; г) географію.
9. Восьмі класи юрмилися біля дверей, буцім:
 - а) згряя вороння; б) *овечки в кошарі*; в) у черзі по хліб;
 - г) військовий загін.

«Перелітні птахи»

1. Учителеві з якого предмета належить характеристика: «...добрий, кульгавий тишко...»:
 - а) малювання; б) *креслення*; в) фізичної культури; г) фізики.
2. Куди запропонував вирушити Михайло, звернувшись до друзів під час літніх канікул?
 - а) на Чорне море; б) *у наукову експедицію в Кукуріківщину*;
 - в) на археологічні пошуки у гори; г) до Пакуля.
3. «З людяною..., важче, аніж з машинного», — таку думку висловила:
 - а) Параска; б) тітка Дора; в) *бабуся Андрія Паровозника*;
 - г) баба Одарка.

Примітка. Кожна правильна відповідь оцінюється в 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Стисло охарактеризуйте поняття «кохання» як почуття. Дослідіть яким воно вплинуло на Михайла? Свої спостереження узагальніть.
2. Чому на ваш погляд, любов для героя твору — це страждання? Наведіть переконливі аргументи.
3. В експедицію подорожуючих проводжали під:
 - а) голосні оплески; б) співи і танці;
 - в) залізничний грім оркестру;
 - г) *голосіння пакульських та ірійських дівчат, жінок.*

Картка № 2

1. Через що, на думку Михайла, закоханість — це аритмічність нервової системи? В чому це виявляється? Відповідь аргументуйте.
2. Що мав на увазі Михайло, висловлюючись: «Любов — це коли болить душа»? Обґрунтуйте думку героя.

3. Вирушаючи в далеку подорож, Михайло був впевнений, що:
 - а) мати не дозволить йому покинути рідну домівку;
 - б) *Клава прийде його провощати*;
 - в) те, що він вирішив, обов'язково принесе йому славу;
 - г) він зможе подолати будь-які труднощі.

Картка № 3

1. Дослідіть, що відбувалося в душі Михайла після отримання ним зауваження перед учнями школи?
2. Чому, на думку Михайла, наукова експедиція на Кукуріківщину — це доведення того, що хлопець і його друг Яків Паровозик — люди? Свої міркування аргументуйте.
3. Хто з героїв відмовився від участі в експедиції?
 - а) Андрій Паровозик; б) Колька Капельдудка; в) дядько Денис;
 - г) *Славко Пасічник*.

VII. Підсумок уроку

VIII. Оголошення результатів навчальної діяльності

IX. Домашнє завдання

Скласти усну розповідь про цікаву експедицію героїв на Кукуріківщину; підготувати до тематичної контрольної роботи № 5.

Урок № 60

ТЕМАТИЧНА КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 5 «НАЦІОНАЛЬНА ДРАМА (І. КАРПЕНКО-КАРИЙ). З УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ (М. КОЦЮБИНСЬКИЙ, О. НАЗРУК, В. ДРОЗД)»

Мета: за допомогою запропонованих завдань виявити в учнів рівень знань, умінь та навичок з вивченої теми, закріпити їх, розвивати увагу, пам'ять, спритність, рішучість, кмітливість, уміння акумулювати отримані знання і застосувати їх під час виконання завдань, виховувати працьовитість, наполегливість, старанність, силу волі, пунктуальність, інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: контроль, корекція знань та вмінь.

Обладнання: портрети письменників, творчість яких вивчалась упродовж теми — І. Карпенка-Карого, М. Коцюбинського, О. Назарука, В. Дрозд; тестові завдання і питання для самоконтролю за темою у трьох варіантах з різними рівнями навчальних досягнень школярів.

ХІД УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Оголошення теми, мети уроку.
Мотивація навчальної діяльності****III. Пояснення вчителем питань, які стосуються
проведення тематичної контрольної роботи****IV. Завдання для тематичної контрольної роботи****I варіант*****Початковий рівень***

1. Визначте назву твору, автора і героя, якому належить фраза: «Як їв борщ та кашу, так і їстиму, як мазав чоботи дьогтем, так і мазатиму, а зате всю землю навкруги скуплю»:
 - а) Остапу Мандриці (М. Коцюбинський, «Дорогою ціною»);
 - б) Михайлу Решету (В. Дрозд, «Ірій»);
 - в) *Герасиму Калитці* (І. Карпенко-Карий, «Сто тисяч»);
 - г) Стефану Дропану (О. Назарчук, «Роксоляна»).
2. Комедія — це:
 - а) невеличкий епічний твір (різновид оповідання), характерними ознаками якого є незвичайна життєва подія, напружений розвиток дії й несподівана розв'язка; героїв небагато, увага зосереджена на розкритті переживань і настроїв дійових осіб, як правило, відсутні описи;
 - б) епічний твір середнього розміру, в якому змальовано життя одного чи кількох героїв упродовж тривалого або важливого за подіями часу; займає проміжне місце між оповіданням і романом;
 - в) *драматичний твір (п'єса)*, у якому *характери, конфлікти, звички, дійові особи постають у смішних комічних формах*;
 - г) невеликий твір, в якому один актор виконує кілька ролей, змінюючи свою зовнішність або перевтілюючись у різні образи.
3. Якої масті був кінь Шептало, повернувшись до стайні після прогулянки (В. Дрозд, «Білий кінь Шептало»)?
 - а) *Сірої*; б) білої; в) бурої; г) сріблястої.

Середній рівень

4. Стисло опишіть, за яких обставин загинула Соломія (М. Коцюбинський, «Дорогою ціною»)?
5. Яким чином Невідомий обдурив Калитку (І Карпенко-Карий, «Сто тисяч»)?

6. Стисло опишіть, як Настя Лісовська потрапила у гарем до Сулеймана Пишного (О. Назарук, «Роксоляна»)?

Достатній рівень

7. Виконайте одне із завдань:
- Доведіть, що на образах Остапа і Соломії (М. Коцюбинський, «Дорогою ціною») втілено волелюбність українського народу. Наведіть переконливі приклади з твору.
 - Обґрунтуйте фразу, яка стосується Герасима Калитки, головного героя комедії І. Карпенка-Карого «Сто тисяч»: «Земля — його мета, гроші — його засіб».
 - Як ви вважаєте, як спромоглася українська дівчина-бранка досягти такого високого становища в Османській імперії (О. Назарук, «Роксоляна»)?

Високий рівень

8. Напишіть твір-мініатюру на одну з тем:
- «Вінець нев'янучої слави Роксоляна» (за повістю О. Назарука «Роксоляна»).
 - «Свобода і неволя у твору В. Дрозда “Білий кінь Шептало”».
 - «Без душі легше, як без грошей» (за комедією І. Карпенка-Карого «Сто тисяч»).

II варіант

Початковий рівень

- Визначте назву твору, автора і героя, якому належить фраза: «Втечу.. Піду за Дунай, може, ще там люди не пособачились...»
 - Роману (І. Карпенко-Карий, «Сто тисяч»);
 - Остапу (М. Коцюбинський, «Дорогою ціною»);
 - Степану (В. Дрозд, «Білий кінь Шептало»);
 - Ібрагіму (О. Назарук, «Роксоляна»).
- Драматичними називають такі твори, в яких:
 - життя і характер героїв розкрито через вчинки й розмови (діалоги й монологи) дійових осіб. Такі твори здебільшого призначені для постановки на сцені.*
 - поєднують у собі ознаки епосу і лірики;
 - письменник передає почуття, переживання, думка, настрої людей, викликані певними життєвими обставинами.
 - автор у розповідно-описовій формі змальовує події, людей і їх вчинки. Такі твори здебільшого пишуться прозою.
- Улюблена тема розмов Калитки (І. Карпенко-Карий, «Сто тисяч»):
 - земля;
 - дочки Пузиря;
 - гроші;
 - одруження Романа.

Середній рівень

4. Через що кінь Шептало втік від Степана (В. Дрозд, «Білий кінь Шептало»)?
5. Що означало слово «Хуррем!» для Роксоляни (О. Назарук, «Роксоляна»)?
6. Стисло опишіть, за яких обставин загинула Соломія (М. Коцюбинський, «Дорогою ціною»).

Достатній рівень

7. Виконайте одне із завдань.
 - а) Що, на вашу думку, висміює І. Карпенко-Карий у творі «Сто тисяч»? Які засоби комічного він при цьому застосовує?
 - б) Чим, на ваш погляд, повість О. Назарука «Роксоляна» є актуальною у наш час? Наведіть переконливі аргументи.
 - в) Дослідіть, як в повісті «Ірій» В. Дрозд з'єднує химері давньої народної небилиці із щедрим внутрішнім світом нашого сучасника-підлітка.

Високий рівень

8. Напишіть твір-мініатюру на одну з тем:
 - а) «Михайло Решето — борець за людяність, добро і красу» (В. Дрозд, «Ірій»).
 - б) «Кожен народ має таку владу, якої заслуговує» (О. Назарук, «Роксоляна»).
 - в) «Кохання, заради якого варто померти» (за повістю М. Коцюбинського «Дорогою ціною»).

III варіант**Початковий рівень**

1. Визначте назву твору, автора і героя, якому належить фраза: «Як кожна людина, так і кожне плем'я має своє призначення, тверде і невмоліме, котрого не об'їхати ні конем на землі, ні судном по морю»:
 - а) Ібрагіму (О. Назарук, «Роксоляна»);
 - б) *Абдуллагу* (О. Назарук, «Роксоляна»);
 - в) Сулейману (О. Назарук, «Роксоляна»);
 - г) Остапу (М. Коцюбинський, «Дорогою ціною»).
2. Трагікомедія — це твір:
 - а) *драматичний*; б) гумористичний; в) ліро-епічний;
 - г) епічний.
3. Герой народний нісенітниць Михайло Решето дечим нагадує:
 - а) телевізійного гумориста; б) циркового клоуна;
 - в) козаків-героїв співомовок С. Руданського; г) *Мюнхаузена*.

Середній рівень

4. Як цигани врятували життя Остапу (М. Коцюбинський, «Дорогою ціною»)?
5. Чому Герасим Калитка (І. Карпенко-Карий, «Сто тисяч») не дав дружині коней, щоб та з'їздила до церкви?
6. Через що коні недолюблювали Шептала (В. Дрозд, «Білий кінь Шептало»)?

Достатній рівень

7. Виконайте одне із завдань:
 - а) У чому, на ваш погляд, виявилася мудрість, кмітливість, рішучість, винахідливість Роксоляни, ставши султаншею? Наведіть конкретні приклади, факти з твору О. Назаренко «Роксоляна».
 - б) Як ви вважаєте, яке значення має український гумор для розкриття ідейного змісту твору В. Дрозда «Ирій»? Відповідь обґрунтуйте.
 - в) Чому на думку М. Коцюбинського, мрії Остапа і Соломії про вільне життя були химерними («Дорогою ціною»)?

Високий рівень

8. Напишіть твір-мініатюру на одну з тем:
 - а) «Проблема кохання і служіння народові в історичній повісті О. Назарука “Роксоляна”».
 - б) «Звіряча жадова до багатства» (за комедією І. Карпенка-Карого «Сто тисяч»).
 - в) «Добро і зло у повісті В. Дрозда “Ирій”».

V. Підсумок уроку**VI. Домашнє завдання**

Повторити матеріал про гумор і сатиру, дібрати цікаву інформацію про життя і творчість В. Самійленка.

УКРАЇНСЬКИЙ ГУМОР І САТИРА (В. САМІЙЛЕНКО, Є. ДУДАР)

Урок № 61

В. САМІЙЛЕНКО. КОРОТКО ПРО МИТЦЯ. ГУМОР І САТИРА ПОЕТА. «ПАТРІОТИ»

Мета: ознайомити школярів з життям і творчістю видатного гумориста (найцікавішими відомостями про митця); повторити відомості з теорії літератури (гумор, сатира, антитеза, іронія); проаналізувати ідейно-художній зміст поезії «Патріоти»; розвивати вміння описувати гумористичні ситуації, висловлювати власні міркування про способи вияву патріотичних почуттів; формувати кругозір, світогляд школярів; виховувати почуття пошани, поваги до творчості В. Самійленка, зневажливе ставлення до лицемірства, пристосуванства людини.

Тип уроку: засвоювання нових знань.

Обладнання: портрет В. Самійленка, бібліотечка його творів, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань. Бесіда за питаннями

- Яке значення приділяється сміху в житті людини? Чому іноді сміх веселить вас, а іноді ображає?
- Чим відрізняється гумор від сатири?
- Назвіть письменників-гумористів. Які риси характеру людини вони возвеличують у своїх творах і, навпаки, засуджують, критикують?
- Чи варто мати почуття гумору? Відповідь вмотивуйте?
- Які підстави добирає людина, щоб сміятися?
- Чому вважають, що сміх — це здоров'я?
- Чи часто ви посміхаєтесь? Який у вас сміх? Як його сприймають оточуючі?

III. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

IV. Сприйняття і засвоєння навчального матеріалу

1. Вступне слово вчителя

«Гумор — це бачення, сприймання і відтворення явищ навколишньої дійсності в життєрадісно-комічному тоні; художні твори з настановою на зображення смішного. Об'єкт гумору не заперечується повністю, висміюються тільки деякі його риси, здебільшого в доброзичливій жартівливій формі, на відміну від сатири, в якій переважає гнівний викривальний сміх. Справедливо сказано, що гумор — невідлучна прикмета кожного таланту», — так уважав І. Франко. О. Вишня у своєму щоденнику зазначав: «Треба любити людину. Більше, ніж самого себе. Тільки тоді ти маєш право сміятися. І тоді людина разом с тобою буде сміятися... із себе, із своїх якихось хиб, недоліків». І дійсно, сміятися треба вміти так, щоб не образити, не поранити людську душу, навіть говорячи про найнепривабливіші речі. Творча натура будь-якого гумориста: пильно підмічати в житті всі негаразди, вади, болі, пропускати їх крізь своє серце, а потім шукати дотепне, влучне слово, щоб дошкульно висміяти чи доброзичливо покепкувати над ними. Завдання це нелегке: як же треба любити людину, щоб, глузуючи з неї, дбати про її і всієї нації моральне здоров'я!

Одним із таких письменників, з творчістю якого ви сьогодні познайомитесь, є В. Самійленко.

2. Життя і творчість В. Самійленка (матеріал для вчителя)

ВОЛОДИМИР ІВАНОВИЧ САМІЙЛЕНКО

(22 січня 1864 — 12 серпня 1925 року)

Мати В. Самійленка, Олександра Кіндратівна, належала до дворових кріпаків. У шістнадцять років її віддали на службу до панів Лесевичів. Юна красуня сподобалася поміщикові, який мав п'ять тисяч десятин землі, любив танці, музику, бенкети. Пан зумів прихилити серце дівчини, а потім її відправив до батьків. Так у Великих Сорочинцях на Полтавщині народився Володимир Іванович Самійленко. Кажуть, що він не успадкував від свого батька нічого, хіба що любов до музики. Пізніше Олександра Кіндратівна служила управителькою в маєтку поміщика Трохимовського.

«З дитинства, — згадував письменник, — в дідовій хаті між своїми кривними жив оточений українською стихією, слухав бабусині казки «Про трьох братів Кіндратів» та інші, яких вона знала багато, слухав чумацькі пісні, які співав дядько Герасим Бокидько, козак, дід якого чумакував, і взагалі впивався чарівною українською мовою Миргородського повіту, яку я визнаю найкращою...»

У Трохимовського була багата бібліотека, і хлопчик із задоволенням знайомився тут з творами Руссо, Вольтера та інших французьких класиків.

Після смерті поміщика Олександра Кіндратівна одержала у спадок від нього тридцять десятин землі, чималу суму грошей і пенсію на виховання сина. Це дозволило влаштувати хлопчика на навчання в Полтавську гімназію.

Вчився Володя старанно. Тут вперше починає він писати поезії, складати гумористичні вірші. Далі продовжив навчання на історико-філологічному факультеті Київського університету. Заняття за спеціальністю В. Самійленко не знайшов, тому змушений був працювати на Київському телеграфі. Потім були пошуки роботи, а також пов'язані з ними часті зміни місця проживання (Чернігів, Катеринодар, Миргород, знову Чернігів, Київ)

За характером Володимир Іванович був людиною флегматичною, часом трохи незібраною, але надзвичайно добродушною. «Безодня» — так називав він усяке місце, де складав якісь речі, папери, бо там, як правило, панувало безладдя, а щось потрібне важко було знайти. Таких «безодень» у письменника було кілька. Перша — редакційна шафа в управі, де лежали різні журнали книжки, куски булки, шматки ковбаси, яка почала цвісти. Друга «безодня» — домашня етажерка, де панував нічим не кращий порядок. Були ще дві кишенькових «безодні»: в піджаку і в пальті, де зберігалось багато зайвих речей. Кажуть, що Володимир Іванович міг годинами розшукувати потрібний папірець, прижартовуючи при цьому. А дотепи були такі влучні, що ніхто навіть не думав ображатися на поета.

Щоб уникати зайвих неприємностей, Борис Грінченко, який працював разом із Самійленком у Чернігівській управі, поступав таким чином: віддаючи колезі якийсь офіційний папір, обов'язково залишав собі його копію, щоб не загубився. Це давало можливість тримати в порядку документи і рятувати свого приятеля від службових неприємностей.

Перші вірші В. Самійленка з'явилися у львівському журналі «Зоря» (1886). Часто свої твори він друкував під псевдонімом «Сивенький». Письменник і справді був сивенький: сивенький був його пишний чуб (поет дуже рано посивів), сивуватим видавалося безкровне обличчя, сиве вбрання, майже завжди притрушене сивим попелом, сиві від порохи чоботи.

Перебуваючи в Києві, Володимир Іванович активним автором в гумористично-сатиричному журналі «Шершень». Його часто переслідували злидні та матеріальні нестатки. Ось яким бачила письменника в ті часи Марія Грінченко: «Вигляд мав вельми нужденний, убрання на ньому було старе, а на голові знову шапка-бирка з діркою. Жив він тоді в Михайлівському монастирі». в) Самійленко тривалий час

перебував в еміграції і тільки у травні 1924 року повернувся на Україну. Смерть доньок, поневіряння за кордоном, матеріальні злигодні остаточно підірвали і до того кволе здоров'я письменника. Давала про себе знати і саркома. Відчуваючи, що життя наближається до кінця, Володимиру Івановичу дуже захотілося побути на Батьківщині. Тому рідні відвезли його на літо в Буданівку поблизу Боярки. Кажуть, що в цей час письменник мріяв про те, що «як одержить пенсію, то доручить своєму родичеві купити йому хату в рідних Сорочинцях над річкою і там доживатиме вік».

Помер В. Самійленко в Боярці. Селяни поховали поета на своєму цвинтарі за козацьким звичаєм: з козацьким поясом попереду, з червоною китайкою на домовині, з хрестом з берези.

За життя Володимира Самійленка вийшло дві його збірки — «3 поезії В. Самійленка» (1890) та «Україні» (1906). Перу Письменника належить кілька комедій та гуморесок, а також драма «Чураївка». Відомий він і як перекладач на українську мову кращих творів російської та світової літератури.

Самійленко прожив життя як послідовний гуманіст, як безмежно відданий своєму народові син, який не позміняв золото своєї душі на «п'ятаки мідних правд» і збагатив скарбницю української літератури тривкими художніми цінностями; його творчий досвід став у пригоді багатьом письменникам пізнішого часу.

3. Теорія літератури

- *Гумор* (англ. *humour* — настрій, удача, натура, від лат. *humor* — волога, рідина) — доброзичливий сміх, спрямований на викриття певних вад людського характеру чи неадаптованості в житті людей, у їх поведінці; спосіб зображення комічного.
- *Сатира* (лат. *satira*, від *satura* — суміш, усяка всячина) — вид художньої літератури у прозі чи віршах, де зображення здійснюється через різке осміювання, критику всього негативного. Об'єкт висміювання часто малюється в перебільшеному смішному чи комічному вигляді. У вузькому значенні — вірші з таким змістом.
- *Антитеза* (гр. *antithesis* — протиставлення) — стилістична фігура протиставлення явищ, предметів, характерів, посилює змістовне й емоційне звучання твору. Використовується і в віршах прислів'ях та приказках, у назвах книг і творів.
- *Іронія* (гр. *eironeia* — удавання, лукавство) — троп: приховане кепкування, глузування. Також уживання слова в оберненому, протилежному значенні. Наприклад, із серйозним виглядом удавано стверджують протилежне тому, що думають у дійсності про якесь явище чи людину. Іронія може бути доброзичливою, сумною, злою, дошкульною, гнівною. Дошкульна, гнівна іронія близька до сарказму.

4. Робота з поезією В. Самійленка «Патріоти» (1889)

4.1. Виразне читання твору.

4.2. Історія написання поезії.

Особливу сторінку творчої спадщини В.Самійленка становлять сатиричні та гумористичні поезії, в яких митець висміює негативні вчинки своїх земляків-українців, їх неробство та боягузтво, псевдопатріотичне базікання про високі матерії. До цієї тематичної групи належить і вірш «Патріоти».

4.3. *Тема*: зображення хлопців, які вели розмову про патріотичні почуття до рідної країни.

4.4. *Ідея*: засудження поетом тих, хто є балакунами-псевдопатріотами.

4.5. *Основна думка*: справжній патріотизм проявляється в конкретній діяльності на благо народу.

4.6. *Жанр*: громадянська лірика.

4.7. *Римування*: перехресне.

4.8. *Віршовий розмір*: анапест.

4.9. Сюжет твору простий: двоє хлопців розмовляли про «долю своєї землі», вони у словесах «боронили» долю і права народні, роздумували «про окремість натури», «давність своєї культури», фантазували про те, «як дійде народ своїх прав».

А третій хлопчина стояв собі мовчки, бо «він мовити красно не міг» і справді глибоко замислився над долею своєї безталанної України:

Вбачались йому патріоти
Із купою слів голосних,
А поруч мільйони голоти,
І темність і вбожество їх.

Але й поведінку третього хлопця поет не схвалює, хоч героя й турбують безправне становище народу, його вбогість. Митець уважає, що мало лише співчувати бідному люду, бо справжній патріот той, хто бореться за краще життя, хто здатний постояти за народні інтереси.

4.10. Художні засоби у творі.

Епітети: «гаряче розмовляли», «мовити красно», «діло святе».

Метафори: «права боронив», «вели язиками», «бачив душею Вкраїну».

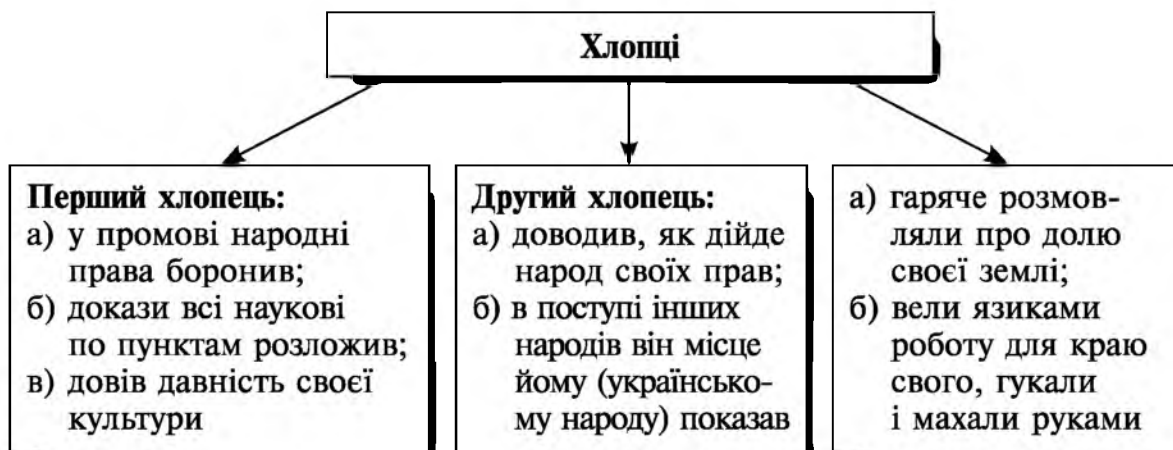
Антитези: «Два хлопці укупі стояли, А третій дивився оддалі»... «Один права боронив, А другий про тее доводив, А третій не мовив нічого»... «Ті двоє, з балачки втомившись... А третій стояв зажурившись». Іронія: «І поступі інших народів Він місце йому показав»; «Так двоє вели язиками Роботу для краю свого». «Ті двоє з балачки втомившись, Веселі собі розійшлись».

4.11. Обговорення змісту твору за питаннями:

- Хто такий патріот? (*Той, хто любить Батьківщину*)
- Що необхідно зробити для того, щоб тобою в країні пишалися?
- З якою метою В. Самійленко героями свого твору визначив трьох хлопців?
- Якою була розмова між двома хлопцями? (*Гарячою*)
- Чому промову першого хлопця автор називає «широкою»? На що він наголошував у своєму висловлюванні? («*Він докази всі наукові по пунктах як слід розложив*»)
- Що було схожим і різним у висловлених думках героїв? («*Один у широкій промові народні права боронив*» «*А другий про тебе доводив як дійде народ своїх прав*»)
- Яким був рівень культури освіти у цих двох хлопців?
- Що зазначають про тих, хто багато говорить, а справу не робить?
- Як прислів'я «Менше слів, а більше діла» розкриває ідейний зміст поезії?
- Про яке «діло святе» мав на увазі письменник?
- Заради чого третій хлопець «в землю б поліг». Про що це свідчить?
- З якою метою В. Самійленко у творі використовує прийом анти-тези та іронії?
- Що висміює автор у своєму творі? Яке виховне значення він має?
- Як В. Самійленко ставиться до своїх героїв? Власну думку доведіть.
- В яких рядках відчувається прихована іронія, в яких — висловлена прямо?
- Чи можна В. Самійленка вважати патріотом рідної землі? Наведіть переконливі аргументи.
- Яку думку намагався висловити автор твору «Патріоти» читачеві? Над чим В. Самійленко змушує поміркувати кожного із нас?

4.12. Завдання до твору.

4.12.1. Скласти інформаційне ґроно щодо характеристики трьох героїв вірша.

4.12.2. «Мікрофон». Надайте стислу відповідь на запитання: «Чи вважаєте ви себе патріотом? Чому?»

4.12.3. Скласти «доміно» щодо визначення поняття «патріот».

Патріот — це...

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування

1. Де стояли два хлопці, спілкуючись між собою?
 - а) Неподалік від школи; б) біля пам'ятника Т. Шевченку;
 - в) *укупі*; г) на невеликій відстані один від одного.
2. Розмова між двома героями поезії була:
 - а) *гарячою*; б) жвавою; в) не досить зрозумілою; г) тихою.
3. Один хлопець у своїй промові боронив:
 - а) національну культуру; б) *народні права*;
 - в) історичні пам'ятники; г) рідну мову.
4. По пунктах перший хлопець розклав:
 - а) права і обов'язки кожного громадянина України;
 - б) правила, які необхідно опанувати з математики;
 - в) *наукові докази*; г) незрозумілі поняття.
5. Давність культури свого народу герой поезії довів з:
 - а) висновків практичних досліджень;
 - б) наукових монографій і трактатів;
 - в) творів художньої літератури; г) *книжок*.
6. За яких умов українці будуть мати повагу серед інших народів?
Якщо:
 - а) *народ матиме власні права*;
 - б) подорожуватимуть країнами світу; в) вчитимуть іноземні мови;
 - г) читатимуть твори зарубіжної літератури.
7. Під час розмови герої поезії не тільки «вели язиками», а й:
 - а) підстрибували; б) голосно кричали; в) *махали руками*;
 - г) пританцьовували.
8. Третій хлопець «і жив і в землю б поліг» задля:
 - а) возвеличення рідної мови; б) досягнень своєї Батьківщини;
 - в) розвитку науки; г) *справи святої*.
9. Від чого втомились двоє балакучих хлопців?
 - а) *Напруженого спілкування*; б) надмірного галасу;
 - в) того, що набридли один одному;
 - г) незрозумілих слів, які було складно промовляти.
10. Прощаючись один з одним, хлопці були:
 - а) засмученими; б) *веселими*; в) роздратованими; г) знервованими.
11. Третій хлопець сприймає Україну:
 - а) розумом; б) серцем; в) *душею*; г) емоційно.

12. Кому вбачались патріоти із купою слів голосних?
а) *третьому хлопцеві*; б) незнайомцю; в) автору вірша;
г) двом хлопцям.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Висловіть свою думку до того, чи завжди можна визначити справжність намірів людини по тому, що і як вона говорить. Наведіть переконливі аргументи.
2. Що висміює В. Самійленко у творі «Патріоти»? За допомогою яких художніх засобів?
3. До якого ліричного жанру належить поезія «Патріоти» В. Самійленка?
а) Філософської; б) *громадянської*; в) інтимної; г) пейзажної.

Картка № 2

1. Що мав на увазі автор поезії «Патріоти», зазначаючи: «Він бачив душею країну і все що вона добула».
2. У чому, на ваш погляд, просліджувалися «темність», «вбожество» двох хлопців-псевдопатріотів? Відповідаючи, посилайтеся на зміст поезії.
3. Двоє хлопців у творі вели розмову про:
а) красу українського пейзажу;
б) можливість стати народним героєм; в) *долю своєї землі*;
г) важливість знань отриманих у школі.

Картка № 3

1. Порівняйте хлопців, які вели розмову про патріотизм. Що свідчить про рівень їх культури, знань, загального кругозору?
2. Як ви вважаєте, в чому виявляється справжній патріотизм? Наведіть приклади з життя, творів художньої літератури тощо.
3. Через що третій хлопець не підтримував розмову з двома іншими? Бо:
а) соромився; б) *не міг красномовно висловитися*;
в) мав поганий настрій; г) вважав це непристойним.

VI. Підсумок уроку

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності

VIII. Домашнє завдання

Скласти питання до твору В. Самійленка «Ельдорадо», підготувати малюнок на тему «Яким я уявляю Ельдорадо».

Урок № 62**В. САМІЙЛЕНКО. «ЕЛЬДОРАДО».****УНІВЕРСАЛЬНІСТЬ МОДЕЛІ ТОТАЛІТАРНОЇ ДЕРЖАВИ**

Мета: продовжити знайомити школярів з творчістю В. Самійленка, зосереджуючи увагу на творі «Ельдорадо»; зробити його ідейно-художній аналіз, акцентуючи увагу на спрямованості сатиричної поезії; розвивати логічне мислення, пам'ять, спостережливість, уміння виразно читати поетичні твори, висловлювати власні міркування щодо прочитаного; раціонально використовувати навчальний час; виховувати почуття пошани до творчої діяльності письменника; зневажливе ставлення до жорстокості, приниження людської особисті, тоталітарного режиму.

Тип уроку: засвоєння знань і формування вмінь.

Обладнання: портрет В. Самійленка, текст твору, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Перевірка домашнього завдання**

Огляд-виставка учнівських малюнків на тему «Яким я уявляю Ельдорадо» з відповідним коментарем. Визначення найкращих творів.

III. Актуалізація опорних знань

Вікторина «В. Самійленко — людина, якою пишається Україна». Надати відповіді на запитання:

- Назва села, де народився майбутній письменник. (*Великі Сорочинці*)
- Соціальний стан Володимира Івановича. (*Селянин, бо народився, як сам висловився письменник, «у вбогій селянській хаті»*)
- Якою мовою захоплюється В. Самійленко з дитинства? (*Французькою*)
- Найулюбленіша казка Володимира Івановича, яку розповідала йому бабуся. (*«Про трьох братів Кіндратів»*)
- Де хлопець здобув середню освіту? (*У Полтавській гімназії*)
- Ким працює митець слова не закінчивши Київського університету? (*Телеграфістом, оскільки заняття за спеціальністю не знайшов*)
- Характер В. Самійленка. (*Флегматик*)
- З яким письменником працював Володимир Іванович у Чернігівській управі? (*Б. Грінченком*)

- Коли і де з'явилися перші поезії митця слова? (*У львівському журналі «Зоря» в 1886р.*)
- Псевдонім, під яким В. Самійленко часто друкував свої твори. (*«Сивенький»*)
- Гумористично-сатиричний журнал, активним автором якого був Володимир Іванович. (*«Шершень»*)
- Про що мріяв письменник в останні роки свого життя. (*Купити хату в рідних Сорочинцях над річкою і там доживати свій вік*)
Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

IV. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

V. Основний зміст уроку

1. Вступне слово вчителя

Діяльність В. Самійленка — визначного майстра українського слова — становить невід'ємну складову частину наполегливої і тривалої боротьби прогресивних українських письменників, що творили в останні десятиліття XIX — початку XX ст. Основні прикмети людського типу, що поступово вимальовуються з усієї творчості В. Самійленка, Франко характеризує так: «Він поперед усього чоловік з ніжним людським почуттям, з вродженою і життям випробуваною симпатією до всього бідного, покривдженого і зневаженого в природі й суспільстві».

I. Франко високо цінує «ясний, погідний, сонячний гумор В. Самійленка, його «гостру і колючу» сатиру, захоплюється «чистою, ясною, наскрізь народною і притім наскрізь інтелігентною мовою» поета, глибинністю його гуманізму: «Нема такої народної болячки, яка б не збудила відгуку в його серці, яка б у тім чудотворнім серці не скристалізувалася в ясну, чисту перлину — перлину правдивої поезії».

Зберігти всупереч усім труднощам і небезпекам вірність покликанню українського письменника — діяча гнобленої царизмом культури — ось кредо В. Самійленка. І слід наголосити, що в обстоюванні його поет незважаючи на поміркованість свого політичного світогляду виявив послідовність, громадянську мужність і силу духу.

Як бачимо, в Самійленковій концепції людини, яка поступово окреслюється в його творчості, на перший план виходить ідея патріотичного служіння народові словом. Однак поет не залишається в колі національного, у праці для рідного народу він бачить вияв загальнолюдського, справедливого...

Отже, сьогодні ми ознайомимося з наступною поезією В. Самійленка, яка має сатиричну спрямованість — «Ельдорадо».

2. Ідейно-художній аналіз поезії В. Самійленка «Ельдорадо» (1886 р.)

2.1. Виразне читання вірша.

2.2. Тема: Сатиричне зображення хиб тогочасного ладу царської Росії.

2.3. Ідея: висміювання трагічної реальності Росії (Ельдорадо), скутої кайданами неволі, народними злиднями, соціальною та національною несправедливістю.

2.4. Основна думка: у тоталітарній державі переслідується думка прагнення служити народову не словом, а конкретними справами.

2.5. Жанр: громадянська поезія, сатиричний твір.

2.6. Віршований розмір: хорей.

2.7. Ідейний зміст поезії. Особливості твору.

З лірикою тісно пов'язані гумористично-сатиричні вірші В. Самійленка, тематика яких продиктована гострим критичним ставленням поета до суспільних і державних порядків царської Росії та псевдопатріотизму української ліберальної інтелігенції.

Узагальнено-панорамна картина дійсності постає в сатирі «Ельдорадо» (1886), де автор, за висловом І. Франка, «з незрівняною влучністю малює хиби сучасного ладу». Основний засіб викриття — сарказм, що викликає в читача гіркий сміх: адже він пізнає через криве дзеркало сатири в образі «пишної, вільної, щастям гордої» країни Ельдорадо трагічну реальність Росії, скутої кайданами неволі, народними злиднями, соціальною та національною несправедливістю.

Цей вірш письменника користувався незмінною популярністю серед студентської молоді завдяки своїй гострій викривальній спрямованості. Розпочавши твір словами про далеку й щасливу країну, В. Самійленко завершує його словами про Російську імперію, населену багатьма безправними народами:

Там живе племен усяких —
Престрашенна мішанина,
І за те той край зовється —
Русь єдина, Русь єдина.

В «Ельдорадо» застосовано форму сатиричного куплета, яку В. Самійленко, опираючись на досвід П. Ж. Беранте та О. К. Толстого, розвинув в українській поезії. Закінченість куплетної строфи дала йому змогу майстерно сполучити в єдину типізовану картину окремі яскраві штрихи, кожен з яких є завершеним образом в чіткій авторській оцінці. Сатиричний ефект досягається раптовим переходом від наростаючого пафосу вдаваного вихваляння «щасливого» життя в Ельдорадо до різкого зниження тону в заключному рядку куплета, де виразно звучить гнівний авторський голос. Віртуозна майстерність поета-сатирика, влучність його сміху виявляються в несподіваній і точній деталі,

винесеній у цей кінцевий рядок, дошкульність сміху посилюється за рахунок повторюваності «ударних» слів у цьому рядку:

Там усяк говорить правду
Непідкупними устами,
Там за правду щира дяка —
Батогами, батогами.

Отже, для В. Самійленка-сатирика й гумориста — значно більшу від комічної ситуації вагу має комічне подання певного факту, явища. Промовистим свідченням тут виступає «Ельдорадо». Під іменем легендарної, нібито багатой і щасливої країни виведено тогочасну самодержавну Росію. Твір побудовано на загалом відомому до того часу контрасті висловлювань... У перших трьох рядках кожної строфи розгортається зумисно піднесене й пишне змалювання усіляких благоденств і свобод мешканців країни, четвертий же рядок своїм змістом незмінно перекидає всю описувану картину, яка відтак діаметрально переосмислюється в ретроспективі, розкриваючи повторні, гнітючі явища суспільного життя.

2.8. Художні засоби вірша.

Епітети: «країна пишна, вільна, щастям горда»; «непідкупні уста», «щира» дяка.

Метафора: «уряд «блюде» закони».

Порівняння: «дба про всіх, немов про рідних».

Повтори: «у остросі...», «держиморда...», «батогами...», «та не вголос», «тільки бідних...», «Русь єдина...», «в Сибіряку...», «крім своєї...».

Сатира, сарказм.

2.9. Обговорення змісту поезії. Бесіда за питаннями:

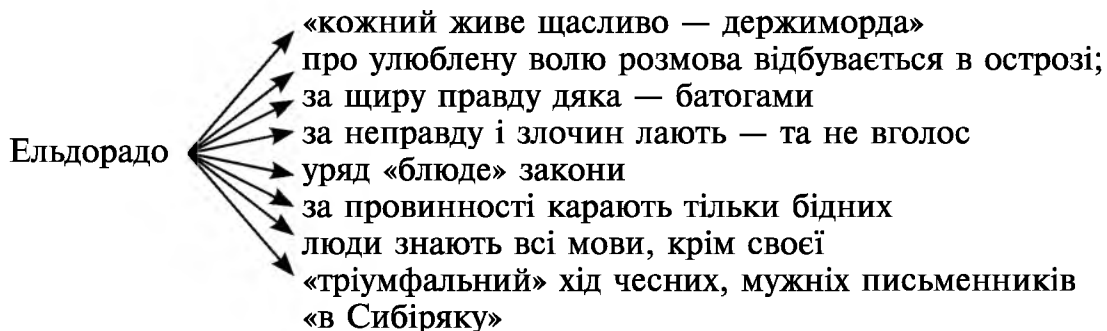
- Що вам відомо з історії про порядки царської Росії? Стисло зазначте про них.
- Знайдіть на карті країну Ельдорадо. Чи відвідували ви її?
- Які враження виникають у вас під час ознайомлення з нею? (*Пишна, вільна, щастя горда, Кожний там живе щасливо*)
- Яким чином слова «щастя» і «держиморда» пов'язані між собою?
- Що любляють люди в цій країні? Чому волелюбність переслідувалась острогом?
- Обґрунтуйте рядки поезії: Там усяк говорить правду Непідкупними устами.
- Через що правда «шанувалася» батогами?
- Як царський уряд ставився до неправди і злочинства? (*Там злочинних зараз лають — Та не в голос, та не в голос*)
- Яким чином «уряд дбав про всіх, немов про рідних»?
- Чому виключно бідні отримували покарання від самодержавців?

- Через що В. Самійленко називає письменників чесними і мужніми? З чим було пов'язано переслідування і покарання? Чому вони потрапляли до Сибіру?
- За допомогою яких художніх засобів, прийомів В. Самійленко відтворив у вірші «Ельдорадо» трагічну реальність?
- Чому інтелігенція знає всі мови, крім своєї? Як автор її критикує за це? (*Всі мови знають, — Крім своєї, крім своєї*)
- Над чим гірко сміється читач? Над чим змушує автор його поміркувати?
- Чи є зараз країна Ельдорадо? Яких змін вона зазнала впродовж історії?
- В чому виховне і пізнавальне значення даної програмової поезії?

2.10. Виконання завдань.

2.10.1. Мікрофон. Чи хотіли б ви жити в країні Ельдорадо? Яких змін вона потребує у соціально-політичному устрої?

2.10.2. Складіть інформаційне гроно щодо умов життя в Ельдорадо.

VI. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування

1. Кожний в країні Ельдорадо, на думку В. Самійленка:
 - а) має право на волю; б) живе щасливо; в) не переслідується законом; г) прагне до слави.
2. Над усе в цій країні люблять:
 - а) волю; б) веселий сміх; в) поетичні вечірки; г) співати і танцювати.
3. Usta народні письменник називає:
 - а) солодкими; б) щирими; в) *непідкупними*; г) червоними, наче вишня.
4. За правду люди отримували дяку:
 - а) добрим словом; б) купою грошей; в) ув'язненням в Сибірі; г) батогоми.
5. Дяка за правду, за визначенням В. Самійленка, — це:
 - а) доброта; б) порядність; в) *щирість*; г) чуткість.

6. За провинності уряд карає:
 - а) всіх людей без винятку; б) *виключно бідних*;
 - в) представників інтелігенції; г) талановитих і обдарованих.
7. В «Ельдорадо» В. Самійленко використав форму сатиричного куплета, спираючись на досвід:
 - а) П. Беранже і О. Толстого; б) Ж. Руссо і Т. Шевченко;
 - в) Д. Байрона та І. Франка; г) Ш. Бодлера і Л. Українки.
8. Однією із провідних концепцій людини у творі «Ельдорадо» є:
 - а) відповідальність за доручену справу; б) *патріотизм*;
 - в) виконання своїх обов'язень;
 - г) звеличення творчої праці як джерела радості й краси.
9. Представники інтелігенції у творі цураються:
 - а) свого походження; б) *рідної мови*; в) вітчизняної культури;
 - г) простого люду.
10. «Ельдорадо» належить до творів В. Самійленка:
 - а) соціально-побутового спрямування; б) психологічних;
 - в) ліричних; г) *гумористично-сатиричних*.
11. Поетичний твір «Ельдорадо» написаний В. Самійленком у:
 - а) *1886 р.*; б) 1888 р.; в) 1896 р.; г) 1885 р.
12. Який прикметник не застосовує автор в поезії, характеризуючи країну Ельдорадо?
 - а) *Різнобарвна*; б) пишна; в) вільна; г) горда.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Дослідіть, у чому виявляється зв'язок за ідейним змістом поетичних творів В. Самійленка «Патріоти», «Ельдорадо». Свої спостереження узагальніть.
2. Чому, на ваш погляд, вважалось «щасливим» життя бідних у царській Росії? Наведіть переконливі аргументи.
3. За жанровою спрямованістю «Ельдорадо» — це вірш:
 - а) гумористичний; б) іронічний; в) саркастичний;
 - г) *сатиричний*.

Картка № 2

1. Виявіть художні засоби, за допомогою яких автор твору висміює суспільні і державні порядки Ельдорадо. Відповідь обґрунтуйте.
2. Як ви вважаєте, кого і за що переслідував царський уряд? Своє міркування підтвердіть, посилаючись на зміст поезії.
3. Ельдорадо у творі — це:
 - а) Німеччина; б) Буковина; в) *Росія*; г) Галичина.

Картка № 3

1. З якою метою, на ваш погляд, В. Самійленко в поезії використав вигадану і в той же час реальну країну Ельдорадо? В чому полягають особливості її суспільно-політичного устрою.
2. Яких утисків і переслідувань зазнали письменники у вигаданій країні? Чим це зумовлено?
3. Де «усяк говорить правду непідкупними устами»?
 - а) На страйках; б) у власних оселях; в) в *острозі*;
 - г) на народних суспільно-політичних зібраннях.

VII. Підсумок уроку

Розгорнута в усіх жанрах творчості В. Самійленка демократично-гуманістична концепція людини, визначальними рисами якої є діяльна любов до народу, активна участь у творенні національної культури, щирість і краса людських почуттів, вносила багато нового, свідого в розширення людинознавчого змісту української літератури. Разом з такими майстрами слова, як І. Франко, Леся Українка, О. Олесь, М. Вороний, В. Самійленко сприяв ідейно-художньому оновленню української поезії кінця ХІХ — початку ХХ ст.

М. Богданович характеризує В. Самійленка як поета-мислителя, в якого думка в моменти найвищого свого піднесення набуває філософського характеру, хоча інколи не відривається від долі людства й окремої людини.

Основні прикмети людського типу, що поступово вимальовуються з цієї творчості В. Самійленка, Франко характеризує так: «Він поперед усього чоловік з ніжним людським почуттям, з вродженою і життям виробленою симпатією до всього бідного, покривдженого і зневаженого в природі й суспільстві. При тім він українець усією душею відданий своїй країні і своєму народові...». І. Франко високо цінує «ясний, погідний, сонячний гумор В. Самійленка, його «гостру і колючу» сатиру, захоплюється «чистотою ясного, наскрізь народного і притім наскрізь інтелігентного мовного поета глибинністю його гуманізму: «нема такої народної болячки, яка б не збудила відгуку в його серці, яка б у тім чудотворнім серці не скристалізувалася в ясну, чисту перлину — перлину правдивої поезії».

VIII. Оголошення результатів навчальної діяльності**ІХ. Домашнє завдання**

Підготуватися до написання роботи за творчістю В. Самійленка.

Урок № 63**ЗВ'ЯЗНЕ МОВЛЕННЯ.****ПИСЬМОВА РОБОТА ЗА ТВОРЧІСТЮ В. САМІЙЛЕНКА**

Мета: систематизувати та узагальнити знання школярів про особливості поетичної творчості В. Самійленка, роль гумора та сатири в ній; розвивати творчі здібності учнів, їх логічне мислення, пам'ять, вміння послідовно викладати свої думки, робити висновки, відповідні обґрунтування; формувати кругозір, світогляд; виховувати почуття пошани до творчості В. Самійленка, культури рідного краю; прищеплювати інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: закріплення опанованих знань.

Обладнання: портер В. Самійленка, бібліотечка його творів, учнівські малюнки до поезій письменника.

ХІД УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Актуалізація опорних знань. Бесіда за питаннями**

- Дайте визначення поняттям «гумор», «сатира».
- Над чим сміється В. Самійленко у своїх творах?
- З якою метою письменник намагається у своїх творах використати сатиричні прийоми?
- Що засуджує митець у поезіях «Патріоти», «Ельдорадо»?
- Кого і що він висміює у власних творах? Про що свідчить?
- В чому полягають особливості творчого кредо письменника — гумориста і сатирика?
- Яку оцінку творчій діяльності В. Самійленка дали І. Франко, М. Богданович?
- Чому навчають твори письменника молоде покоління?

III. Оголошення теми, мети уроку.**Мотивація навчальної діяльності школярів****IV. Основний зміст уроку****1. Вступне слово вчителя**

Таким чином, ми з вами закінчили вивчення творчості В. Самійленка, дізналися про гумор і сатиру — одних із головних засобів, які митець застосовує у своїх поезіях.

Сьогодні ви спробуєте виявити власні здібності, бачення, погляди на вірші митця.

Пишучи твір на літературну тему, варто розкривати її не загальними фразами, а заглиблюватися в аналіз епізодів з художнього твору, аргументувати свої думки. Конкретності твору завжди надають цитати. Їх у письмовій роботі має бути небагато, вони повинні бути невеликі, чіткі за змістом і тісно пов'язані з викладом думок.

У творчих письмових роботах необхідно показати своє вміння висловлювати власне ставлення до прочитаної поезії, робити узагальнення і світоглядні висновки із запропонованої теми. Слід розповісти, що схвилювало, викликало роздуми про життя, які загальнолюдські проблеми порушив митець, яке виховне значення має прочитана книга.

Бажаю творчих успіхів у письменницькій діяльності!

2. Підготовча робота до твору. Виконання завдання

2.1. Закінчити прислів'я:

- «Слухай тисячі разів, а говори... (*один раз*)».
- «Менше говори — більше... (*вчуєш*)».
- «Менше слів, а більше... (*діла*)».
- «Не спіши язиком, квапся... (*ділом*)».
- «Нащо нам музики, коли в нас... (*довгі язики*)!»

Коментування змісту цих прислів'їв.

2.2. До слова «патріот» дібрати відповідні характеристики з різних частин мови.

2.3. Скласти міні-діалог на тему «Патріоти в Ельдорадо» або «Ельдорадо — країна «радість і щасливого життя».

2.4. Мікрофон. Яку «насолоду» отримує людина, живучи в Ельдорадо?

2.5. Скласти «доміно», розкриваючи з поезії «Ельдорадо» смисл фрази «Русь єдина...»

3. Перелік тем для написання роботи за творчістю В. Самійленка

- «У чому справжній патріотизм (за віршем В. Самійленка «Патріоти»)»
- «Щасливе» життя в Ельдорадо».
- «Віртуозна майстерність В. Самійленка як поета-сатирика» (за творами письменника).
- «Роль гумористично-сатиричних віршів В. Самійленка у розвитку української літератури кінця ХІХ — початку ХХ ст.».

4. Виконання письмової роботи за творчістю В. Самійленка.

Орієнтовний зразок твору на тему «Віртуозна майстерність В. Самійленка як поета-сатирика».

*Одно — творити язиком,
А друге — перти плуга.
В. Самійленко*

Дуже часто поети приходять до своїх читачів через роки грубими фоліантами або тонесенькими томиками з полиць книгозбірень.

Стерши пил, ми припадаємо до поживклих сторінок, як ото буває до польового чи лісового струмка, здуваючи пережухле листя і струхлявіле галуззя, щоб напитися з чистої бистрини. А буває й так, що рядки поета живуть серед людей, співаються, читаються, так би мовити, не іржавіють, хоч мало хто знає, кому вони належать. Одним з таких митців слова є В. Самійленко — письменник-сатирик.

Після прочитання двотомника Володимира Івановича мені відкрився багатогранний, чистий світ цієї напрочуд чесною і порядною людини, яка все життя простувала дорогою любові до поневоленого народу, дорогою слугування рідній культурі і рідному слову.

Гумористично-сатиричні твори В. Самійленко писав упродовж усього життя. У своїх сатиричних поезіях автор викриває імперський шовінізм, фальшиве народництво, царську цензуру, хиби власних земляків, неробство, боягузство. Але якою б не була тема творів, їх об'єднує любов до України, до її окраденого народу.

Основою більшості сатиричних творів В. Самійленка є комічна ситуація, але значну вагу в його поезіях має комічне подання певного факту, явища. Вірш «Ельдорадо» являє собою ряд картин Ельдорадо — міфічної країни щастя та незчисленного багатства. У творі ця назва набуває іронічного звучання. Змальовано у вірші Росію.

Там живе племен усяких —
Престрашенна мішанина,
І за те той край зовється —
Русь єдина, Русь єдина.

Подано в деталях політично гостру характеристику часу панування Росії на теренах України та інших пригноблених держав. В основі побудови вірша лежить контраст висловлювань. У перші трьох рядках кожної строфи подане піднесене малювання свобод і благ мешканців чарівної країни, а четвертий рядок являє собою викриття гнітючих явищ суспільства.

В тій країні люблять волю,
Всяк її шука по змозі
І про неї розмовляє —
У острозі, у острозі.

«Ельдорадо» визначає поета як майстра політичного викладу.

Такого іронічного звучання набирає вірш «Патріоти», який звернений на земляків. У цій поезії В. Самійленко висміює базікання про «високі матерії», неробство, боягузство. Сюжет її простий: двоє хлопців стояли і розмірковували, а точніше, базікали про «долю своєї землі». На словах вони «боронили» права народні, роздумували «про окремість

натури», «давність своєї культури», фантазували про те, «як дійте народ своїх прав». А третій хлопчик стояв собі мовчки, бо «він мовити красно не міг», але щиро вболівав за долю своєї безталанної України:

Вбачались йому патріоти
Із купою слів голосних.
А поруч мільйони голоти,
І темність, і вбожество їх.

Але поет не схвалює і поведінку третього юнака, хоч йому й болять безправне становище народу, його вбогість, темнота. Автор вважає, що мало самого лише співчуття. Справжній патріот — той, хто не сидить склавши руки, а бореться за краще життя, захищає народні інтереси.

Чи не є актуальним це питання, — чи мало ми маємо таких горе патріотів?

Ці вірші В. Самійленка відігравали і зараз відіграють величезну роль у справі пробудження національної самосвідомості українців. Впродовж багатьох десятиліть ім'я митця майже не згадували, але сьогодні він до нас нарешті повернувся і вчить нас по-справжньому любити рідну землю.

V. Підсумок уроку

VI. Домашнє завдання

Закінчити написання творчої роботи; дібрати матеріал про життя і творчість Є. Дудара, знати зміст його гуморески «Слон і мухи».

Урок № 64

Є. ДУДАР. СУЧАСНИЙ ПИСЬМЕННИК-ГУМОРИСТ. «СЛОН І МУХИ»

Мета: ознайомити школярів з життєвим і творчим шляхом сучасного письменника-гумориста Є. Дудара; проаналізувати його твір «Слон і мухи», пов'язуючи його із сучасним життям; розвивати вміння визначати головну думку твору; грамотно висловлювати власні думки, почуття, спостереження, робити висновки; формувати кругозір, світогляд в учнів; виховувати почуття пошани до сучасного письменника-гумориста, критичне ставлення до хвальків, ледарів, базік.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет Є. Дудара, бібліотека-виставка творів письменника, учнівські малюнки до сатиричної оповіді «Слон і мухи», дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Виконання тестових завдань «Український гумор і сатира».

1. Хто з письменників-гумористів зайвий у логічному ланцюжку: Л. Глібов, С. Руданський, П. Глазовий, О. Вишня, С. Олійник.
 - а) всі зазначені письменники є гумористами.
 - б) С. Руданський;
 - в) Л. Глібов; г) С. Олійник і П. Глазовий.
2. Найулюбленішим жанром О.Вишні-гумориста є:
 - а) *усмішка*; б) співомовка; в) пародія; г) комедія.
3. Гумор — це:
 - а) невеличкий віршований, прозовий чи драматичний твір з комічним сюжетом;
 - б) *різновид комічного, відображення смішного в життєвих ситуаціях і людських характерах*;
 - в) драматичний твір, у якому засобами гумору та сатири викриваються негативні суспільні та побутові явища;
 - г) художній троп, який виражає глузливо-критичне ставлення митця до предмета зображення.
4. Сатиричним є твір:
 - а) С. Руданського «Запорожці у короля»;
 - б) С. Олійника «Чудо в черевіку»;
 - в) П. Глазового «Найважча роль»;
 - г) В. Самійленка «Патріоти».
5. Художній троп, який виражає глузливо-критичне ставлення митця до предмета зображення:
 - а) антитеза; б) гіпербола; в) алегорія; г) *іронія*.
6. Яке із прислів'їв розкриває ідейний зміст твору В. Самійленка «Патріоти»?
 - а) *«Менше слів, а більше діла»*;
 - б) *«Кожна жаба своє болото хвалить»*;
 - в) *«Порожня бочка голосніше дзвенить»*;
 - г) *«Моя хата з краю і я нічого не знаю»*.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 2 бала.

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

IV. Сприйняття й засвоєння

учнями навчального матеріалу

1. Інформація про Є. Дудара (матеріал для вчителя)

1.1. Життя і творчість.

Євген Михайлович Дудар народився 24 січня 1933 р. в с. Озерис Зборівського району Тернопільської області. «Батько був невгамовний, мати теж. Як у таких батьків міг народитися лінивий син?»

Після закінчення Львівського університету приїхав у Київ працювати в журналі «Перець».

Заслужений діяч мистецтв України (1993), лауреат літературної премії ім. О. Вишні (1985), лауреат міжнародної премії ім. П. Орлика (1995), лауреат премії ім. М. Годованця (1997), лауреат премії ім. П. Сагайдачного (2000).

Автор понад двадцяти книг і численних публікацій у періодиці. Окремі його твори перекладалися багатьма мовами світу. Він є чудовим публічним виконавцем своїх творів. Понад десять тисяч виступів, творчих вечорів, радіо- і телезустрічей — це ще одна яскрава і не менш вагома сторінка творчого доробку відомого сатирика.

Є. Дудар — художній керівник Всеукраїнського фестивалю гумору і сатири «Вишневі усмішки».

За боротьбу своїми творами проти тоталітарних режимів Є. Дудара нагороджено «Золотою медаллю Т. Шевченка» (Спілка визволення України, Австралія, 1990).

1.2. Висловлювання Є. Дудара.

- «Загалом люди повинні бережливо ставитися до природи, для своїх же нащадків».
- «Мені потрібно, щоб душа вільно розповсюджувалася у далеч.»
- «Головне не лінитися».
- «Українська земля дивовижно багата на гумор і гумористичні таланти. Але в час глобальних комунікацій вирішальне значення має те, у якій бік лобювати і пропагувати. Часто телевізійні канали здаються каналізацією...»
- «Гумор — це мистецтво, і воно має бути не тільки етичне, але й естетичне».
- «Дурість стає попереду, щоб її всі побачили, а розум стає позаду, щоб побачити всіх».
- «Творчість має бути не фальшивою».
- «Має бути честь, совість і гідність митця. Інакше закиданий тими грішми, в них і здохнеш, вибачте».

- «Для мене немає табу, для мене підлота — скрізь підлота, я її битиму і серед своєї братії, і серед чужої, для мене немає обмежень, я знаю, що мушу воювати проти хвороби».

1.3. Джерело для написання творів гумористом.

«Із чистого життя. Коли працюю на присадибній ділянці, спілкуюсь з людьми, виникає задум... Постійно ношу в кишені маленький диктофон, і якщо є цінна думка, миттєво її зафіксую, щоб не забути. Ввечорі сідаю за стіл, засередився — і є свіженька гумореска.

2. Ідейно-художній аналіз сатиричної оповіді Є. Дудара «Слон і мухи»

2.1. Виразне читання твору.

2.2. Демонстрація учнівських малюнків до сатиричної оповіді.

2.3. Тема: зображення симпозіуму Мух на спині у Слона, де кожна з них намагалася обґрунтувати думку про своє первинне походження.

2.4. Ідея: висміювання глухостей, улесливості, хвалькуватості Мух.

2.5. Основна думка: «Не робіть з Мухи Слона».

2.6. Жанр: сатирична оповідь.

2.7. Композиція.

Експозиція: зображення Мух на симпозіум для обговорення питання щодо походження приказки «Не робіть з Мухи Слона».

Зав'язка: критичне ставлення Мух до Слона.

Кульмінація: висновок Мух — «...ніякого Слона в природі ніколи не було і нема!»

Розв'язка: Мухи не бачили Слона, бо симпозіум проходив на його спині.

2.8. Словникова робота.

Симпозіум (лат. *symposium*) — збори з будь-якого наукового питання.

Оратор — людина, яка вміє яскраво висловити свою думку під час виступу.

2.9. Обговорення змісту твору. Бесіда за питаннями:

- Згадайте про приказку як жанр усної народної творчості. (*Приказка — це образний вислів чи мовний зворот, який влучно характеризує людину, її вчинки, явища життя і т. ін. Або пан, або пропав*)
- Що вам відомо про Муху як істоту? Як її відобразив у своїх творах Л. Глібов (акровірш «Що за птиця?», байка «Муха і Бджола»)?
- З якою метою зібралися Мухи на симпозіум? (*Щоб обговорити питання про походження приказки «Не робіть з Мухи Слона»*)
- Чим Слон не подобався Мухам? (*«По-перше, він не може літати. По-друге, не вміє дзуміти»*) Чи можна виправдати їх думку? Відповідь вмотивуйте.

- Чи траплялася у вас життєва ситуація, коли можна було застосувати приказку «Не робіть з Мухи Слона»? Якщо так, то стило перекажіть її.
- Як мухи характеризували Слона? («*Це істота неповоротка. Не пристосована зовсім для життя...*») Чи підтримуєте ви їх думку?
- З якою промовою виступила найсерйозніша Муха? На підставі чого ґрунтується її думка? («*Що ми, справді, робимо із Слона Муху. Що ми роздуваємо: Слон та Слон! Я не бачу ніякого Слона. І вважаю, що ніякого Слона в природі ніколи не було і нема!**»)
- З приводу чого учасники симпозіуму залишилися задоволеними заходом?
- Чому Слон не розігнав симпозіум Мух, який відбувався на його спині? Як це його характеризує?
- Що і кого намагається висміяти Є. Дудар у творі?

2.10. Завдання до твору.

2.10.1. Скласти інформаційне ґроно щодо характеристики героїв сатиричної оповіді.

2.10.2. Міні-гра. За 2 хвилини навести переконливі аргументи стосовно питання: «Хто є найсильнішим Слон чи Муха?»

2.10.3. Дібрати синонімічні приказки до висловлювання «Не робіть з Мухи Слона».

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування:

1. Вчені Мухи зібралися на:
 - а) з'їзд; б) конференцію; в) консилиум; г) *симпозіум*.
2. З приводу чого зібралися Мухи? Шоб:
 - а) з'ясувати план дій у разі небезпеки;
 - б) визначити кандидатуру найпривабливішої у суспільстві;

- в) обговорити походження однієї з приказок;
г) вирішити всі нагальні проблеми.
3. Відносно Слона Мухи заявляли, що він:
а) *виник після них*; б) багато їсть; в) жорстока істота;
г) полюбляє жити біля людей.
4. Який недолік Слона критикували Мухи?
а) Ледачість; б) *неповоротність*; в) підступність; г) жорстокість.
5. У гумористичній оповіді Є. Дудар називає Мух:
а) мистецтвознавцями; б) філософами; в) *ораторами*;
г) артистами.
6. Висловлювання «Не робіть з Мухи Слона» — це:
а) девіз суспільства; б) *приказка*; в) прислів'я; г) лозунг.
7. Учену Муху в творі названо:
а) наймудрішою; б) найпривабливішою; в) практичною;
г) *найсерйознішою*.
8. З приводу чого виникла радість у Мух по закінченні зборів? Бо вони:
а) погодили план дій у боротьбі із Слоном;
б) *з'ясували, що ніякого Слона в природі нема*;
в) подружилися із Слоном;
г) отримали перемогу в боротьбі із Слоном.
9. Є. Дудар у творі зазначив, що Мухи Слона:
а) «оббріхували»; б) «поганили»; в) «висміювали»; г) «ображали».
10. На думку Мух, первинними були:
а) *вони самі*; б) люди; в) метелики; г) динозаври.
11. Учасниці зборів прагнули:
а) перекричати одна одну; б) *переробити приказку*;
в) знищити Слона; г) всіх звинуватити.
12. Питання, яке обговорювалося на зборах на думку вченої Мухи, було:
а) *роздутим*; б) таким, що потребує подальшого вивчення;
в) неактуальним; г) вчасним і необхідним.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

- Порівняйте, як зображені Мухи у творі Є. Дудара «Слон і Мухи» і Муха у байці Л. Глібова «Муха і Бджола». Зробіть висновок.
- З якою метою, на ваш погляд, Є. Дудар використав у своєму творі два контрастних образи — Муху і Слона? Відповідь аргументуйте.
- Мушині збори відбулися:
а) біля великого куща, за яким стояв Слон;
б) на території зоопарку; в) на подвір'ї фермера; г) *на спині у Слона*.

Картка № 2

1. Дослідіть, які риси характеру Мух притаманні людям. Відповідь обґрунтуйте.
2. Як ви ставитися до Слона? Чим виправдано його мовчання під час проведення симпозіуму?
3. «Слон не вміє джудіти», — так висловилася Муха — ...
 - а) доповідач; б) співдоповідач; в) *оратор*; г) учена.

Картка № 3

1. Яке трактування приказки ви вважаєте вірним? Власну думку доведіть.
2. Чому, на ваш погляд, тема симпозіуму була для Мух актуальною? Наведіть переконливі аргументи, посилаючись на текст твору.
3. Обговорення питання щодо походження приказки проводилося:
 - а) у категоричній формі; б) науково обґрунтовано;
 - в) у присутності представників засобів масової інформації;
 - г) у сесійній залі.

VI. Підсумок уроку**VII. Оголошення результатів навчальної діяльності школярів****VIII. Домашнє завдання**

Знати ідейний зміст творів Є.Дудара «Лісова казка», «Червона Шапочка», вміти коментувати їхній прихований зміст.

Урок № 65**Є. ДУДАР. «ЛІСОВА КАЗКА», «ЧЕРВОНА ШАПОЧКА».
ПРИХОВАНИЙ ЗМІСТ ТВОРІВ**

Мета: ознайомити школярів з програмовими сатиричними оповідями сучасного письменника-гумориста, які спонукають до роздумів про довколишній світ і себе в ньому, визначити прихований зміст цих творів та прокоментувати його; розвивати логічне мислення, спостережливість, уміння зіставляти описане у творах із сьогодишнім реальним життям; формувати життєстверджувальні, оптимістичні настрої, уміння тактовно реагувати на іронію, гумор; виховувати гордість за свій рідний край, народ; прищеплювати повагу до творчості Є. Дудара; вчити шанувати культуру духовну спадщину українців.

Тип уроку: формування вмінь і навичок.

Обладнання: портрет Є. Дудара, виставка книг гумориста, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

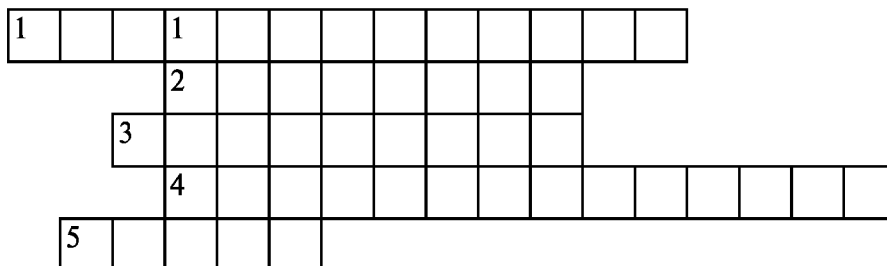
ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

1. Розгадування кросворду: «Є. Дудар. “Слон і Мухи”»

Учні класу розподіляються на дві команди. Протягом п'яти хвилин їм необхідно заповнити пусті клітинки кросворду. Переможці ті, хто швидше виконає завдання та дотримається визначеного часу.

По вертикалі: 1. Місце, де відбувалися збори Мух. (*Спина*)

По горизонталі: 1. Як у творі названа учена Муха? (*Найсерйознішою*) 2. Жанр усної народної творчості, який згадується в гумористичній оповіді. (*Приказка*)

3. Назва заходу Мух. (*Симпозіум*) 4. Негативна риса Слона, на думку Мухи. (*Неповоротність*) 5. «Слон — істота, не пристосована зовсім до життя», — так зазначила Муха... (*Оратор*)

2. Бесіда за питаннями

- Яку роль в житті українців відіграє гумор?
- Назвіть відомих вітчизняних письменників-гумористів. Чим вони вам запам'ятались?
- Які гумористичні жанри є в художній літературі?
- Прокоментуйте, що означає фраза: «Сміх «лікує» людей».
- У чому, на ваш погляд, магічна сила гумору?
- Чим вражають вас прочитані твори Є. Дудара? В чому полягає їх виховне значення?

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

IV. Основний зміст уроку

1. Є. Дудар. «Лісова казка»

1.1. Виразне читання твору.

1.2. *Тема:* зображення «правильного» ведення справ у лісовому господарстві.

1.3. *Ідея*: засудження невміння вести господарство та знищувачів лісу.

1.4. *Основна думка*: справжній господар той, хто бережливо ставиться до природи, її скарбів, а не той, хто намагається бездумно (за вказівками керівництва) її знищувати.

1.5. *Жанр*: казка для дорослих (за визначенням Є. Дудара), сатирична оповідь.

1.6. Композиція.

Експозиція: знайомство з роботою лісового господарства під керівництвом Ведмедя.

Зав'язка: намагання Ведмедя миттєво виконати завдання, інструкцію, рекомендації, накази вищих інстанцій, тим самим завдаючи шкоди лісу.

Кульмінація: замість колод лісгосп надав вищим інстанціям інформацію та трухляві палиці з ліщини.

Розв'язка: ліквідація лісгоспу, пропозиція Ведмедя зайнятися землеробством.

1.7. Проблематика:

- людина і природа;
- керівник і підлеглий;
- відповідальність і байдужість.

1.8. Словникова робота.

- Інвентаризація — періодична перевірка наявності і стану матеріальних цінностей і грошей.
- Брошура (*від франц. brochure*) — друковане видання невеликого обсягу (від 5 до 48 сторінок).
- Буклет (*від франц. bouclette*) — друкований витвір на одній сторінці, складений і зігнений паралельно, як ширма.

1.9. Обговорення змісту твору. Бесіда за питаннями:

- Що вам відомо про казку як жанр художньої літератури? Чим вона повчальна?
- Які літературні казки ви пам'ятаєте?
- Яким ви уявляєте Ведмедя-людину? Стисло охарактеризуйте цього персонажа.
- З чим пов'язане бездумне ставлення керівництва до лісу?
- Опишіть колоду, яку отримав Ведмідь одного сонячного ранку. («Колода була незвичайна. На корі висічено якісь знаки. Збоку на шнурочку теліпалася сургучева печатка»). Що вона вам нагадує?
- Для чого автор використовує у творі не листи, а колоди?
- Як Ведмідь реагував на інструкції, накази зверху?
- Назвіть організації, яким лісгосп був підзвітним. (*Трестоб'єднання, міністерство, главк*)
- Яким чином Ведмідь виконував інструкції зверху? («Ведмідь скликав загальні збори. Намітили рубежі. Взяли зобов'язання. Врізали.

Відправили»)

- Які інструкції повинен був виконувати лісгосп? (*Провести інвентаризацію*)
- Чи мав право Ведмідь не виконувати інструкції зверху?
- зза що лісгосп отримав подяку від вищої інстанції? («...За вчасне вжиття заходів по охороні лісу»)
- Які ділові папери згадуються у творі? (*Доповідна і пояснювальна записки, звіт про виконану роботу*)
- Як керівник лісового господарства ставиться до вказівок вищих інстанцій? Чим це пояснити?
- За що дорікав керуючий трестом Ведмедю? («...Річний звіт лісгосп надіслав на трухлявій палиці з ліщини»)
- У чому полягала причина ліквідації лісового господарства?
- Яку роботу запропонував Ведмідь своїм підлеглим замість вирубки лісу?
- Чи буде, на ваш погляд, плідною робота Ведмедея та його підлеглих під час землеробства?
- В чому повчальне значення даного твору?

1.10. Складіть схему користування (знищення) лісгоспом державним майном, наданим природою.

Лісгосп	Вищі інстанції
↑	↓
100 колод — у трест 1000 колод — у главк	1 колода з тресту
↑	↓
по 50 колод → рест } → главк } 150 колод → міністерство }	10 колод — інструкції щодо інвентаризації
↑	↓
200 колод (звіт, як лісгосп зрозумів вказівки зверху й що думають чинити); 500 колод — у трест; 10 000 колод — у главк; 20 000 колод — у міністерство	3) 150 колод — з міністерства (як оберігати ліс від паразитів) 50 колод — з главку (розтлумачення щодо правильного розуміння брошури з міністерства); 30 колод — з тресту (інструкції щодо того, як розшифрувати буклет із главку)
↑	↓
по 50 колод → рест } 150 колод → главк } → міністерство } Звіт щодо заходів, які вжито для безпеки лісу	300 колод — брошура + 200 колод (пояснювальна записка з об'єднання) + 100 колод (інструкції з тресту — «Як берегти ліс від буреломів»)

Лісгосп	Вищі інстанції
↑	↓
1000 колод — звіт про те, що лісові не загрожують найстрашніші пожежі...	500 колод — інструкція «Як берегти ліс від пожежі»
↑	↓
Річний звіт на трухлявій паличці з ліщини	наказ по тресту — на виламаній із стільця ніжці: лісове господарство ліквідується

2. Є. Дудар. «Червона Шапочка»

2.1. Виразне читання твору

2.2. *Тема:* зображення зневажливого ставлення шістнадцятирічної дівчини до дорослих, людини похилого віку.

2.3. *Ідея:* прагнення письменника засудити на прикладі героїні твору неповагу до людей, негативної поведінки у суспільстві; застосування у мові народної лексики.

2.4. *Основна думка:* вихованість, уміння грамотно спілкуватися, поважно ставитися до оточуючих — основні вимоги до сучасної молоді.

2.5. *Жанр:* стара казка на новий лад (за визначенням автора); сатирична оповідь.

2.6. Композиція.

Експозиція: знайомство із сучасною Червоною Шапочкою, її поїздка до бабусі.

Зав'язка: зустріч героїні з Вовком.

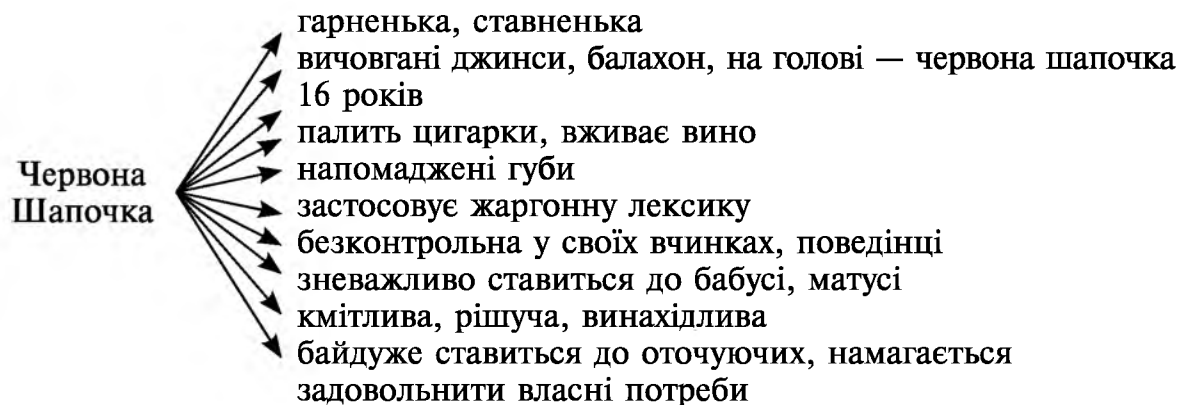
Кульмінація: зневажливе ставлення Червоної Шапочки до бабусі, категорична розмова з мисливцем.

Розв'язка: зникнення героїні твору, її пошуки мамою.

2.7. Обговорення ідейного змісту твору. Бесіда за питаннями:

- Як асоціюється назва сатиричної оповіді з дитячою казкою?
- Застосовуючи текст твору, опишіть зовнішність сучасної Червоної Шапочки. (*«Дівчина гарненька, ставненька. Нижню половину її вроди облягали вичовгані джинси. Верхню — розписаний незрозумілими гаслами балахон. На голові хвацько сиділа червона шапочка»*)
- Чому Є. Дудар не зазначає назву села, в якому жила героїня твору?
- З чим пов'язане те, що дівчина мала таке цікаве ім'я — Червона Шапочка? (*Подарунок від бабусі на день шістнадцятиріччя. За те її і називали Червоною Шапочкою*)
- Чому Червона Шапочка не поспішала до бабусі?
- Вмотивуйте, чи мала вона право з'їсти харч, призначений до бабусі? Як це її характеризує?

- Яким у творі зображений Вовк? («*Страшений, величезний. Очі голодним вогнем світяться*») Чому дівчина його не злякалася? («— Пішов геть, шкет нещасний. Ще не таких бачила»)
 - Чим Червона Шапочка довела свою зверхність над хижим звіром? («*Дихнула перегаром вина й тютюну. Вовк очманів*»)
 - Як внучка ставиться до бабусі? Наведіть приклади з твору. Чим пояснити таку поведінку Червоної Шапочки?
 - Чи можна вважати, що для бабусі внучка становить більшу небезпеку і загрозу, ніж Вовк? Відповідь обґрунтуйте.
 - Як бабуся зустріла свою внучку? Чому її радість раптово змінилась жахом?
 - Що відчувала бабуся, на ваш погляд, коли Червона Шапочка вимагала у неї гроші? Опишіть становище старої людини, опираючись на текст твору. («*Бабуся витріщилася на внучку. ...Тремтячими руками дістала вузлика. Розв'язала. Подала Червоній Шапочці свою пенсію*»)
 - Чим помешкання бабусі привабило мисливця? («*Дивіться, біля хати лежить загнаний вовк, язика висолопивши і хвоста відкинувши. А з хати доноситься схлипування бабусі*»)
 - Чому мисливець не зміг допомогти захистити бабуся від внучки? («*А ти у родинні справи не вмійшуйся. Браконьєр нещасний. Ось напишу на тебе скаргу, що ти вбив вовка, обікрав старушенцію і приставав до мене. Тоді закукурікаєш...*» «*А тут жилки в нього затрусилася. Він згадав свою жінку молоду. Діточок білочубих. І, знітившись, почав задкувати до виходу*»)
 - Як на ваш погляд, що винесла Червона Шапочка у вузлику з хати бабусі?
 - Висловіть власні припущення стосовно того, куди могла зникнути героїня твору.
 - Чи є у вас життєві приклади, коли діти зневажливо ставляться до своїх батьків, людей похилого віку?
 - Як сам автор ставиться до своїх героїв? Чому він звертається з проханням про допомогу до читача?
- 2.8. Міні-дискусія. Обговорення питання:**
- Яким повинно бути виховання дитини в сім'ї?
 - Чому надмірна ласка, опіка перешкоджає повноцінному формуванню особистості?
- 2.9. Гра «Мікрофон». Стисло надати відповіді на запитання:**
- Які заходи перевиховання Червоної Шапочки ви б запропонували?
- 2.10. Складіть інформаційне гроно щодо характеристики головної героїні твору.**

2.11. Визначте правильне твердження.

Завдання: відповідаючи «Так» чи «Ні», намагайтеся посилатися на текст твору для підтвердження власної думки.

- Червона Шапочка жила з мамою в лісі. (Ні)
- Для бабусі мати передала пиріг і пляшку вина. (Так)
- Вовк з'їв Червону Шапочку. (Ні)
- Дівчина образливо назвала Вовка шкетом. (Так)
- Червона Шапочка каталася на Вовкові майже добу. (Ні)
- Вовк очманів від зовнішнього виду героїні. (Ні)
- Бабуся не приготувала їжі, бо захворіла. (Так)
- Стара не дала дівчині грошей за відсутності пенсії. (Ні)
- Мисливець перелякався внучки, бо та звинуватила його у крадіжці майна бабусі. (Так)
- Зайшовши до хати старої, Червона Шапочка спершу попросила у неї гроші. (Ні)
- Від слів-звинувачень дівчини у мисливця затрусилася руки і ноги. (Ні)
- Почувши погрози від Червоної Шапочки, мисливець згадав про свою жінку і дітей. (Так)

Примітка. За кожен правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2.12. Пошукове завдання: виписати з твору слова-жаргони, які застосовує у своїй мові Червона Шапочка. («Шкет нещасний», «чао предкам», «дай щось пошамати», «давай бабки»)

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування «Лісова казка»

1. Першу чергову колоду лісове господарство отримало:
 - а) на початку вересня; б) наприкінці зими;
 - в) одного сонячного ранку; г) напередодні свята.
2. На корі колоди можна було побачити:
 - а) різні комах; б) пошкодження; в) смуги білого кольору;
 - г) висічені якісь знаки.

3. Перша вказівка до лісгоспу надійшла з:
 - а) *тресту*; б) *главку*; в) *міністерства*; г) *міськвиконкому*.
4. Перед тим як вирізати першу партію дерев, Ведмідь:
 - а) почав *гримати на працівників*;
 - б) *запропонував провести інвентаризацію*;
 - в) *скликав загальні збори*; г) *оголосив правила техніки безпеки*.
5. З якою метою лісгоспом були відправлені перші колоди до тресту і главку:
 - а) *Бо не було на чому писати*; б) *надати звітність*;
 - в) *оформити пояснення*;
 - г) *із зазначенням переліку заходів щодо дотримання правил техніки безпеки*.
6. Кількість колод, які Ведмідь отримав вдруге:
 - а) *сто*; б) *п'ятдесят*; в) *тридцять*; г) *десять*.
7. Звіт лісгоспу з п'ятдесяти колод, відправлений вдруге, містив:
 - а) *підсумки виконаної роботи організації за рік*;
 - б) *результати інвентаризації*;
 - в) *доповідь керівника на конференцію*;
 - г) *план роботи на перше півріччя поточного року*.
8. Документ, який міністерство вислало до лісгоспу:
 - а) *наказ*; б) *розпорядження*; в) *брошуру*; г) *постанову*.
9. На ста п'ятдесяти колодах з міністерства роз'яснювалося, як:
 - а) *правильно розуміти вказівки, викладені в брошурі*;
 - б) *розшифрувати буклет із главку*; в) *оберігати ліс від паразитів*;
 - г) *запобігти нещасливих випадків у роботі*.
10. За що хвалили лісове господарство?
 - а) *Вчасне вжиття заходів по охороні лісу*;
 - б) *регулярне виконання плану*; в) *якісну інвентаризацію*;
 - г) *неухильне дотримання правил техніки безпеки*.
11. Дерево, на трухлявій палиці якого лісгосп надав звіт тресту:
 - а) *дуб*; б) *дика яблуня*; в) *осина*; г) *ліщина*.
12. У наказі, який оформлено на виламаній із стільця ніжці, повідомлялося, що лісгосп:
 - а) *своєчасно виконав річний план*;
 - б) *не керувався у своїй діяльності інструкцією щодо збереження лісу від буреломів*;
 - в) *ліквідується*; г) *нагороджується грамотою міністерства*.

«Червона Шапочка»

1. Червона шапочка головної героїні — подарунок на шістнадцятиріччя:
 - а) *батька*; б) *мати*; в) *друзів*; г) *бабусі*.

2. Щоб відвідати бабусю, мати запропонувала взяти дочці:
 - а) *пиріг і пляшку вина*; б) смажену качку і торт;
 - в) вишиваний рушник і печиво; г) цукерок і пляшку молока.
 3. Як і в справжній казці, бабуся Червоної Шапочки жила:
 - а) неподалік від річки; б) *за лісом*;
 - в) у багатоповерховому будинку; г) за високою горою.
 4. По дорозі до бабусі внучка:
 - а) зустрілася з друзями; б) *з'їла провізію, яку несла*;
 - в) вирішила скупатися в річці; г) відвідала кінотеатр.
 5. Яким у творі зображений Вовк?
 - а) Невеликим і красивим; б) *страшним і величезним*;
 - в) вихованим і порядним; г) розумним і кмітливим.
 6. Від чого очманів Вовк?
 - а) Уживання спиртного; б) *подиху Червоної Шапочки*;
 - в) пахощів парфумів дівчини; г) надзвичайної краси героїні.
 7. Через що Червона Шапочка потрапила до бабусі тільки в ранці? Бо:
 - а) заблукала в лісі;
 - б) вимушена була переховуватися від бандитів;
 - в) *каталася на Вовкові*; г) перебувала на дискотеці.
 8. Як привіталася внучка з бабусею?
 - а) *«Чао предкам!»* б) *«Привіт, стара!»* в) *«Здоровенькі були!»*
 - г) *«Доброго ранку, бабусю!»*
 9. Прибувши до бабусі, Червона Шапочка попросила стару, щоб та їй:
 - а) випрала джинси; б) *дала гроші*; в) заспівала колискової;
 - г) подарувала помаду.
 10. Проходячи ковз хату бабусі, мисливець побачив:
 - а) гарний квітник; б) відчинені двері; в) вишневий садок;
 - г) *загнаного Вовка*.
 11. Червона Шапочка назвала мисливця:
 - а) лягавим; б) злочинцем; в) *браконьєром*;
 - г) винищувачем всього живого.
 12. Від чого у мисливця «жилки затрусилися»:
 - а) *Погроз Червоної Шапочки*; б) виду Вовка; в) промови бабусі;
 - г) бо загубив документи.
- Примітка.* За кожну правильну відповідь встановлюється 0,5 бала.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Як ви вважаєте, хто винний у тому, що виникла необхідність ліквідувати лісгосп («Лісова казка»)? Відповідаючи, наведіть переконливі аргументи.

2. Чим, на ваш погляд, пояснити боязливе ставлення Червоної Шапочки («Червона Шапочка»? Чому він виконує всі накази дівчини?
3. Художній засіб, який Є. Дудар використав у фразі твору «Червона Шапочка»: «Очі... вогнем світяться»:
 - а) епітет; б) *метафору*; в) гіперболу; г) порівняння.

Картка № 2

1. Доведіть, що твір Є. Дудара «Червона Шапочка» — це стара казка на новий лад. Наведіть переконливі обґрунтування.
2. Висловіть своє ставлення до Ведмеда — виконавця всіх наказів, розпоряджень, інструкцій («Лісова казка»). Відповідь аргументуйте.
3. Керуючий трестом дорікав Ведмедю за те («Лісова казка»), що лісгосп:
 - а) не вжив належних заходів щодо запобігання пожежі в лісі;
 - б) *надіслав річний звіт на трухлявій палиці*;
 - в) вчасно не реагував на зауваження;
 - г) не виконав розгорнуту інструкцію.

Картка № 3

1. Поміркуйте, хто у творі «Лісова казка» є злочинцем, винищувачем лісового господарства. Відповідь вмотивуйте.
2. Як ви вважаєте, чи можна виправдати поведінку Червоної Шапочки з оточуючими її героями («Червона Шапочка»? Хто, на ваш погляд, винен у поганому вихованні дівчини?
3. Про яку деревину згадує Червона Шапочка, співаючи про коханого («Червона Шапочка»)?
 - а) Осину; б) березу; в) *горобину*; г) клен.

Картка № 4

1. Висловіть свої припущення щодо продовження казки «Червона Шапочка». Чи знайде мати дочку? Які пояснення надасть дівчина тій стосовно своєї відсутності?
2. Як на вашу думку, з чим пов'язане оптимістичне закінчення твору «Лісова казка»? Яку роботу ви б запропонували Ведмедю? Свої пропозиції обґрунтуйте.
3. У зв'язку з ліквідацією лісгоспу Ведмідь запропонував своїм підлеглим зайнятися:
 - а) мисливством; б) *землеробством*; в) рибальством;
 - г) скотарством.

Картка № 5

1. Яким, на ваш погляд, повинен бути господар, керівник організації? Вмотивуйте, чи варто йому ознайомитися з твором Є. Дудара «Лісова казка»?

2. Порівняйте Червону Шапочку — героїню старої казки і казки на новий лад. Зробіть висновок.
3. Як назвала Червона Шапочка Вовка, вперше побачивши його («Червона Шапочка»):
 - а) чудовиськом; б) цуцням; в) *шкетом*; г) злодюгою.

Картка № 6

1. Поміркуйте, який сміх застосовує Є. Дудар у творі «Червона Шапочка». Відповідаючи, посилайтеся на приклади з твору.
2. Чому, на вашу думку, автор «Лісової казки» обрав для свого твору жанр казки та ще й для дорослих? Над чим він змушує задуматися читача?
3. Який примірник відправив Ведмідь у міністерство після проведення інвентаризації («Лісова казка»)?
 - а) Перший; б) другий; в) *третій*; г) п'ятий.

VI. Підсумок уроку

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

VIII. Домашнє завдання

Підготуватися до написання твору про виховне значення гумору і сатири в житті людини.

Урок № 66

ЗВ'ЯЗНЕ МОВЛЕННЯ. СКЛАДАННЯ ВЛАСНОЇ ГУМОРИСТИЧНОЇ ОПОВІДІ

Мета: вчити школярів складати власну гумористичну оповідь, перевірити набуті їх знання про гумореску як літературний жанр, особливості її побудови та ідейно-тематичне спрямування; розвивати творчі здібності учнів, культуру зв'язного усного та писемного мовлення, логічне мислення, вміння грамотно викладати свої думки і спостереження; виховувати повагу до митців слова і гумору, впевненість у своїх можливостях; прищеплювати інтерес до результатів власної праці.

Тип уроку: зв'язне мовлення.

Обладнання: портрети українських письменників-гумористів, міні-виставка гумористичних творів.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань. Бесіда за питаннями

- Дайте визначення поняттю «гумор». (1. Різновид комічного відображення смішного в життєвих ситуаціях і людських характерах. 2. Узагальнена назва творів, мета яких — розсмішити, викликати гарний настрій. 3. Взагалі сміх — відчуття комічного)
- Охарактеризуйте гумореску як літературний жанр. (Гумореска — невеликий віршований, прозовий чи драматичний твір з комічним сюжетом, відмінний від сатиричного твору легкою, жартівливою тональністю.)
- Який сміх втілює гумор?
- В чому виховне значення сміху?
- Яким повинен бути сміх над людиною, щоб вона з нього не образилася?
- Хто з відомих ва письменників звертався до гумористичного жанру? Чому?

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

IV. Основний зміст уроку

1. Вступне слово вчителя

Шановні молоді літописці гумору! Сьогодні ми спробуємо себе у ролі письменників-гумористів. Як уже вам відомо, однією з найяскравіших рис національного характеру українців поряд із працьовитістю, глибокою емоційністю та побожністю є оптимізм, уміння дивитися на всі життєві випробування і негаразди. Наш національний гумор палахкотить безсмертними іскрами народного духу. Народний сміх лунає у творах О. Вишні, М. Гоголя, І. Котляревського, В. Самійленка, П. Глазового, С. Олійника, Є. Дудара.

Тож берімося за перо і починаймо творити.

2. Підготовча робота до складання гумористичної оповіді.

2.1. З'ясування особливостей побудови гуморески.

2.1.1. Вступ. Де здійснюється стисле знайомство з героями твору та подіями, а також де, за яких обставин і з ким вони будуть відбуватися.

2.1.2. Виклад розвитку подій. При необхідності застосовується діалог, розкривається характер героїв. Кожна подія у творі повинна бути чітко впорядкованою, пов'язаною між собою.

2.1.3. Висновок. Повинен містити інтригуюче питання або сцену, яка б дала можливість зрозуміти ідейно-тематичне спрямування твору.

2.2. Вимоги щодо складання гуморески.

- Співчутливий, доброзичливий сміх.
- Зображення однієї події з життя головного героя.
- Основних дійових осіб небагато (*двоє-трьоє, при чому один або двоє з них мають якусь смішну рису своєї вдачі*).
- Застосування висловів, порівнянь жаргівливого характеру, пестливі слова, гіперболи.
- Обсяг твору — 1,0 — 1,5 сторінки.

2.3. Приклад невеликої гуморески.

ОЛЕКСАНДР КОВІНЬКА

(Байкар)

Молодий байкар написав новорічну байку. Коротеньку байку про злодія Тхора. Як ніч, так біда — двох курочок у пташнику не хватає...

Байку надрукували в районній газеті.

Раптом — дзвінок. Дзвонять з однієї районної установи.

— Ви писали, ваша байка?

— Моя.

— Просимо завітати до нас.

Автор прийшов, сів. А йому чемненько:

— Будь ласка, опишіть докладно: ім'я і по батькові Тхора. Де живе, де його нора, які спиртові напої вживає, одну чи дві жінки має. Курить цигарки, чи може, курив. Часом не він у суботу крамницю номер чотири спалив? Коли він курей хапав, то хто йому допомагав?

— Пробачте! Ви, очевидно, мою байку зрозуміли буквально? Ім'я мого Тхора алегоричне. Я пародійно натякав...

— Ага, ага!.. Ясно... Понятно... Ви, значить, натякаєте, що в нашому районі єсть пародійні кури і пародійні злодії?

— Хтозна, може, злодіїв і нема. Байка написана в манері письма Езопа, широко відомого в області.

— Ах, Езопа?.. Дак, кажете, він уже працює в обласному центрі? Тоді пробачте! Вибачте, що ми вас потурбували.

V. Виконання самостійної роботи: написання власної гумористичної оповіді

Орієнтовна тематика:

- шкільне життя;
- пригоди на канікулах або під час подорожі;
- взаємостосунки в сім'ї;
- людина — суспільство, природа;
- основні життєві цінності.

VI. Читання й обговорення гуморесок

Найкращі гумористичні оповіді можна оформити у вигляді збірничка «Їжачок», «Перченья», «Колючка» тощо.

VII. Підсумок уроку

VIII. Оголошення результатів навчальної діяльності школярів

IX. Домашнє завдання

Знати зміст гумористичного твору Є. Дудара «Слон і мухи», скласти до нього питання, підготувати малюнки.

Урок № 67

ПОЗАКЛАСНЕ ЧИТАННЯ. О. ВИШНЯ.

«МИСЛИВСЬКІ УСМІШКИ» («ВІДКРИТТЯ ОХОТИ»)

Мета: ознайомити школярів з життям й творчістю О. Вишні, охарактеризувати цикл письменника-гумориста «Мисливські усмішки», проаналізувати окремі гуморески; розвивати культуру зв'язного мовлення, вміння логічно мислити, співставляти, спостерігати, робити висновки; формувати естетичні смаки у школярів; виховувати почуття поваги, пошани до творчості О. Вишні, прищеплювати інтерес до наслідків власної праці, бажання поширювати читацький кругозір.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрет О. Вишні, бібліотечка-виставка творів гумориста, малюнки учнів до циклу гуморесок письменника, музика П. Чайковського «Пори року», письменника, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань. Бесіда за питаннями:

- Яке значення має усмішка в житті людини?
- Чи варто людині мати почуття гумору?
- У чому полягає єдність людини і природи?
- Які письменники у своїх творах порушували проблему бережного ставлення кожного до природи? Наведіть приклади.

- Що трапляється тоді, коли людина завдає шкоди оточуючому середовищу?
- Яким чином гумор і сатира можуть одночасно використані у художньому творі?
- Чим повчальні твори про природу?

III. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

IV. Основний зміст уроку

1. Вступ учителя

Сьогодні, шановні друзі, до нас завітала чудова і весела людина, життєлюб і оптиміст — Остап Вишня. У найскладніших умовах він ніколи не втрачав віри в людину, в її душевну красу, творчу вдачу. Павло Михайлович любив природу, любив і знав і, що найголовніше, відчував народну пісню, дотеп та гумор.

Але був ще інший Остап Вишня — жорстокий і неблаганний, нещадний і нестерпний у своїх люті та гніві. Це тоді, коли він зустрічався з ідейними ворогами чи тими покручами, які трапляються ще в нашому житті.

Таким невтомним трудівником, лагідним і гнівним, увійшов Остап Вишня в наше життя і в нашу літературу. Його ім'я оповите нев'янучим ореолом слави. Вони живе в пам'яті мільйонів і мільйонів щирих любителів нашого слова, того іскрометного та задушевного сміху, що його так щедро дарував незабутній Остап Вишня.

2. Життя і творчість О. Вишні (матеріал для вчителя)

ПАВЛО МИХАЙЛОВИЧ ГУБЕНКО — ОСТАП ВИШНЯ
(11.11.1889 — 28.09.1956)

Народився Остап Вишня на Полтавщині. Родина Губенків жила дружно, батько і матір залучили дітей з раннього віку до роботи (а мали вони сімнадцятеро дітей).

«Ріс, як і всі ростуть,— згадував письменник,— грався, як і всі, стрибав через перелази, зимою сковзався на льоду і спускався на санчатах. Бігав наввипередки. Тоді ще стометрівок не було, а звалося це так: «Ану од груші до соломи! Тю!» — і побігли. Тю — це нинішній вистріл судді на старті...»

«Школу життя» письменник проходив поетапно: спочатку пас гусей, потім свиней. Вища освіта, за словами самого Остапа Вишні, включала телят, овець, корів, коней. Та батьки прагнули дати своїм дітям освіту. Закінчив малий Павлусь сільську школу, де здобув початкову освіту, а потім вчився у Зміївській міській двокласній школі. Вже тоді проявилася його любов до книги, лагідна вдача, дотепність.

Заповітною мрією Павла було стати вчителем, тому просить рідних, щоб дозволили йому вступити до глухівської вчительської семінарії. Однак батько як колишній солдат мав право віддати сина на «казьонний кошт» — у військову фельдшерську школу, яка знаходилася в Києві. Так потрапив хлопець у великий культурний центр, роки перебування в якому відіграли неабияку роль у формуванні його як письменника.

У 1917 році Павло Губенко вступив до Київського університету, але університетської освіти не здобув. Тоді він береться за літературну працю. 22 липня 1921 року в газеті «Селянська правда» була надрукована гумореска «Чудака, їй-богу!». Під нею вперше стояв підпис: Остап Вишня. Змалював у ній автор пастушка Остапа та його ровесників, а ім'ям свого допитливого героя письменник підписав твір. Ім'я припинилося, припало йому до вподоби і залишилося за П. М. Губенком на все життя.

Сучасники Остапа Вишні згадують, що не був він ні балакучим, ні веселим; худенький, тихий, неначе аж сором'язливий. «В замисленому, навіть самовитому з вигляду лірикові, незмінно м'якому, делікатному, добросердному стороння людина нелегко визнала б добре відомого йому з літератури веселого і безжального Остапа Вишню. А втім, це було саме так.

Тяжкі випробування випали на долю письменника. У тридцятих роках його було звинувачено в організації замаху на Постишева, навішано популярний на той час ярлик «ворог народу» і відправлено на каторгу на береги Печори, де П. М. Губенко працював плановиком і фельдшером. Заслання тривало десять років. Десять літ неволі і принижень. І лиш випадковість вберегла Остапа Вишню від смерті.

А було це так. Везли письменника на страту. Але в цей час на річці скресла крига (ніби пожаліла в'язня), і на етапі довелося затриматися на кілька місяців. А коли приїхали на вказане місце, з'ясувалося, що все колишнє керівництво табору розстріляли. Доля змилоstellвилась над людиною. І вже до кінця строку Остап Вишня працював фельдшером. Лише у квітні 1944-го року повернувся письменник на Україну.

Дивом збереглися листи, написані у той смертний час і адресовані Варварі Олексіївні Маслюченко — дружині Остапа Вишні, відомій у Харкові театральній актрисі, та дочці Марії. У них — велика туга, біль і віра! Віра у повернення.

Зворушлива дружба єднала Павла Михайловича і М. Т. Рильського. Якимось дружина Остапа Вишні запитала Максима Тадейовича, чи не пригадує він, коли познайомився з Остапом Вишнею. «Не пам'ятаю. По-моєму, я знав його все своє життя», — відповів поет.

А ще Варвара Олексіївна згадує таку деталь: Остап Вишня не мав костюма, і Максим Тадейович поділився з ним своїм скромним гардеробом (віддав йому один зі своїх двох костюмів).

Творчість Остапа Вишні багата і різноманітна за жанрами і за стилем. Він писав сатиричні вірші, оповідання, фейлетони, анекдоти, жарти. Письменник часто звертався до жанру дитячого оповідання, щедро змальовуючи епізоди з дитинства. Іноді навіть важко встановити, де закінчується автобіографічне і починається художнє. Лише після війни видано для юного читача ряд гумористичних оповідань автора, найвідоміші серед яких такі: «Молоді будьмо», «Великі ростить», «Дітям», «Перший диктант».

28 вересня 1956 р. перестало битися серце Остапа Вишні. Він був сповнений бадьорості і великих творчих планів. Їх не судилося здійснити. Але те, що письменник написав за своє життя, ввійшло до золоті скарбниці української літератури.

3. «Мисливські усмішки О. Вишні» (загальна характеристика)

У післявоєнний період О. Вишня створив великий цикл неперевершених за своєю майстерністю, тонкістю відчуття рідної природи «Мисливських усмішок».

«Мисливські усмішки» є найбільш поетичними творами письменника-гумориста. Це справді ліричні вірші в прозі, їх по праву можна назвати лебединою піснею письменника.

У центрі всіх творів цього циклу стоять благородні, розумні, кмітливі люди. Вони веселі оповідачі, знавці безлічі мисливських вигадок і охоронці природи, які кохаються в пташинці і звіряткові, деревці і квіточці. За кожний із них стоїть постать, як пише М. Рильський, «справжнього мисливця і при тому поета полювання» — О. Вишні.

Письменник, у цьому і своєрідність циклу його творів, завжди має на увазі слухача його усмішки — це оповідання, розраховані на усну розповідь, на присутність людей і оповідача, з його мімікою і розмовними інтонаціями. Ці твори особливо сильно вражають при слуханні їх у чиємусь невимушеному, без притиску і крику, в безпосередньому і спокійному читанні.

Герої Остапа Вишні — люди високих і благородних поривів, чистої моралі та душевної краси. Вони вміють побачити і оцінити велич і красу природи.

Характерною особливістю «Мисливських усмішок» О. Вишні є їх тонкий гумор. Комічного ефекту гуморист досягає багатьма засобами. Це насамперед уміння говорити на повному серйозі про те, що цього аж ніяк не потребує, пояснювати те, що й так усім ясне і зрозуміле. Це, по-друге, використання іншомовності та самозаперечень,

виняткових сюжетних ходів і ситуацій, тавтологічних виразів, дотепів і народно-розмовної стихії з широким використанням професійно-мисливської термінології, мистецької та побутової лексики і т. д.

У «Мисливських усмішках» О. Вишня досяг високого рівня побудови своїх творів. Він надзвичайно винахідливий у розгортанні експозицій та сюжету, у використанні народно-поетичної творчості, у завершенні кожної композиційної частини.

Одним із найулюбленіших прийомів О. Вишні є гротеск. В його усмішках знаходимо свідоме перебільшення зображуваного явища, різні контрасти між реальним, вигаданим чи розказаним оповідачем-мисливцем, поєднання дійсного і фантастичного. Та ніде гуморист не збивається на карикатурне спотворення образу чи характеру. Навпаки, його гротеск має ліричний, добродушний, інтимний характер. На цьому прийомі тримаються майже всі твори циклу «Мисливські усмішки».

Надзвичайно вдало використовував О. Вишня скарби народно-поетичної творчості. Після прислів'я-приказки казкові зачини надають всім творам чарівної інтимності та ліричності.

Вчитель наголошує, що в основі всіх «Мисливських усмішок» О. Вишні лежать життєві факти, реальна дійсність. А основне — глибока любов до рідної природи.

4. Опрацювання гуморески О. Вишні «Відкриття охоти»

4.1. Виразне читання твору з відповідним коментарем.

4.2. Тема: розповідь про відкриття полювання і сміни природи з його учасниками.

4.3. Ідея: возвеличення краси природи, прагнення нею насолодитися, а не винищувати під час мисливства.

4.4. Основна думка: полювання — це не смертельна загроза птахам і звірам, а спілкування з природою.

4.5. Жанр: гумореска, усмішка.

4.6. Композиція.

Експозиція: розповідь про те, коли і яким чином відбуватиметься «відкриття охоти».

Зав'язка: роздуми героїв про місце з полювання.

Кульмінація: гумористичні ситуації, які траплялися з героями твору.

Розв'язка: «Перший постріл! Полювання відкрито!».

4.7. Зміст твору.

Вже перший твір циклу «Відкриття охоти» починається із суто розмовних ситуацій: «Власне кажучи щороку відкриття полювання буває двічі...».

Оповідач щоразу звертається до удаваного слухача, запитує його, радиться з ним. Спокійна розповідь у творі чергується з емоційно насиченими, піднесеними рядками. Тоді письменник вдається до коротких називних речень, риторичних фігур.

Коротка емоційна частина усмішки про поважність полювання змінюється інтригуючою емоційною частиною.

«Відкриття. Скільки турбот, хвилювань, неврози, доки все в тебе в порядку: і рушниця і набої, і одежа, і рюкзак, і стопна,— одне слово, все що потрібно для серйозного, добутливого полювання. А куди їхати? А з ким їхати!»

А далі вдвох наступних, логічно обумовлених частинах твору автор дає відповіді на хвилюючі питання, куди їхати і з ким їхати. І все це викладено жваво й дотепно. Гуморист вдало використовує народно-тавтологічні звороти, вдається до засобу перебільшення, близького до неймовірності. Діалог його динамічний, схвильований. Він правдиво відбиває психологічний стан мисливця напередодні відкриття полювання, коли ще не вирішено питання: куди їхати. А їхати треба, бо біля Борисполя «качви цієї ну як хмари! Їй бо, там з одного набою торік по 24 качки брали!» а що робиться біля Носівки! Там з усього лівобережжя зібралися качки, витолочили всі соняшники і через гнізда трава росте.

А з ким їхати? Відповідь на це запитання О. Вишня починає хвилюючим авторським ліричним відступом.

Вчитель зачитує уривок.

«Аж доля моя!

Та хіба єсть серед мисливців, серед людей, що люблять тихі вечори над озерами, що чують ніжний шелест очеретів, що пам'ятають

Тихше, тихше, не диши,
Нас почують комиші...»

Такі чудесні романтичні люди населяють усі «Мисливські усмішки» О. Вишні. Письменник розкриває їх думи, характери, уподобання. Назавжди запам'ятовується образ Івана Петровича і його розповідь про знаменитого, Петра Івановича, Пилипа Федоровича та старенького короткозорого бухгалтера, що замість зайця поцілів у кішку і т. д. Кожен з них — це завершений мистецький тип, привабливий образ, що чарує нас своєю простотою, закоханістю в рідну природу, звеселяє нас своїми дотепами і побрехеньками.

4.8. Гумор у творі:

- обирання місця для полювання;
- ситуація з Джеком;
- гонча Флейта;

- постріли старого бухгалтера у зайця, який був кішкою; у зайця з написом: «За що ви мене вбили?!» (*прикололи шпилькою до вбитого зайця папірця*);
 - очікування результатів полювання на острівцю в очереті.
- 4.9. Ідейно-художній аналіз гуморески. Бесіда за питаннями:**
- Чи були ви на полюванні? Які враження ви отримали від нього?
 - Чи не шкода вам вбивати тварин? Яке полювання пропонує мисливцям О. Вишня?
 - Коли і за яких обставин відбувається «відкриття охоти»? (*«Власне кажучи, щороку “відкриття полювання буває двічі: першого серпня на птицю, а першого листопада на звіра, але якось уже так традиційнилося, що за урочисте, коли хочете, свято серед мисливців вважається перше відкриття, коли після довгої перерви у вас у руках знову улюблена ваша рушниця і ви знову маєте не тільки, сказати би, поповнити свої продовольчі ресурси, не тільки допомогти державі в м'ясозаготівлях, а й задовольнити «себе, як природознавця, природофіла й спортсмена”»*)
 - Як сам автор ставиться до процесу полювання? (*«Полювання, як бачите, не якась там легковажна дурничка, не дрібничка, а дуже й дуже поважна справа, особливо для таких громадян, як ми з вами...»*)
 - Що необхідно мати при собі мисливцю для полювання? (*«...І рушниця, і набої, і одежа, і рюкзак, одне слово, все, що потрібно для серйозного, добутливого полювання...»*)
 - Хто повідомив, що на озерах біля Борисполя багато качок? (*«Оце вчора приїздила звідтам молодиця, так казала, що її свекрові кум його казав, що кумова баба чула од свахи, що та сама бачила, як коноплі мочила, що нема куди через тую качву коноплини ткнути!»*)
 - Чому герої гуморески вирішили полювати у Носівці? (*«Та там з усього Лівобережжя качки ще навесні позбирались. Стихійне нещастя: соняшники всі потолочили. А на луках через гнізда трава не виростає: гніздо на гнізді, траві нема де рости,— не знають колгоспники, чим худобу годувати. Ні, коли вже їхати, то тільки в Носівку!»*)
 - Якою був собака Джек у Івана Петровича? (*«От був собака! Мертва стойка! Такого собаки я не бачив! Даси бувало в зуби йому запуску й гроші: «Джесек! Миттю пляшку вина!» За півгодини вже летить з вином. Тільки не можна було більше грошей давати: решту обов'язково проп'є!»*)
 - Про яку пригоду розповів оповідач, що сталася з Флейтою? (*«Петро Іванович — гончарник... І яка в нього є сука Флейта, як вона ганяє! По два місяці вовка ганяла. А спочатку боялась, перший раз як наткнулась на вовка, вискочила на просіку «бліда-бліда, як стінка!» «Чотирнадцять вовків колись за нами з Флейтою гнались!» Ну, Петре Івановичу! Невже таки чотирнадцять?! Факт! Спитайте Флейту! І обидва сірі!»*)

- Від чого під час полювання старенький бухгалтер перелякався? («... Пилип Федорович розповість вам про короткозорого старенького бухгалтера, пристрасного мисливця, жертву фантастичних вигадок усієї компанії, з якою він завжди полював. Ви дізнаєтесь про зайця, який після бухгалтерового пострілу з страшним криком «н-н-няв!» вискочив аж на вершечок телеграфного стовпа, і як переляканий бухгалтер «кинув рушницю і, приказуючи «да воскреснет Бог, біг три кілометри додому»»)
 - Як мисливці пошуткували над бухгалтером? («Одного разу ми прикололи шпилькою до вбитого зайця й посадили під кущем і спрямували на нього короткозорого бухгалтера. Він — бах! Заєць — беркиць! Підбігає, а там такий на заплоці заячий докір! Що сміху було!»)
 - Що відчуває ліричний герой у казковому світі природи? («...Покотилася зоря. Булькнув у воду водяний щур... Закахкало спросоння крижения... Пискнула очеретянка... Десть далеко прогув паровик. Сіріє..»)
 - Чим вам сподобався твір О. Вишні?
 - До чого закликає письменник читача своєю гуморескою?
 - Якими ви уявляєте героїв його твору?
- 4.10. Мікрофон. «Чи відвідали б ви таке полювання як герої твору О. Вишні? відповідь вмотивуйте.»

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування:

1. Відкриття полювання відбувається у:
а) вересні; б) серпні; в) жовтні; г) квітні.
2. Першого листопада мисливці починають «полювати» на:
а) птицю; б) рибу; в) звіра; г) лікарські рослини.
3. Мисливство, на думку автора,— це:
а) легковажна справа; б) відпочинок з рушницею;
в) «спілкування» з природою; г) поважна справа.
4. Під час полювання людина не може виявити себе, як:
а) еколога; б) природознавця; в) природофіла; г) спортсмена.
5. На озерах біля якого міста «качви цієї ну як хмари!»?
а) Херсона; б) Борисполя; в) Ялти; г) Донецька.
6. Скільки вбили качок, за словами оповідача, з одного набою торік?
а) Сімнадцять; б) дві; в) п'ятнадцять; г) двадцять чотири.
7. Твір Т. Шевченка, який згадується у гуморесці:
а) «Реве та стогне Дніпр широкий»; б) «Садок вишневий коло хати»;
в) «Зоря моя вечірняя»; г) «Сонце сідає, гори чорніють».
8. Гончатником у творі був:
а) сам ліричний герой; б) Пилип Федорович; в) Петро Іванович;
г) короткозорий старий бухгалтер.

9. Якого змісту був папірець, приколотий шпилькою до вбитого зайця?
 - а) «Що ж ви скоїли?»; б) «Ви — злочинець?»;
 - в) «За що ви мене вбили?»;
 - г) «Ви тепер відповідатиме за мою смерть».
10. Стихійним лихом О. Вишня вважає:
 - а) забруднення качками озерця; б) *потолочення соняшника*;
 - в) залякування мисливцями птахів і звірів;
 - г) відсутність тривалого часу дощів.
11. Ліричний герой надягнув на kota шкіру:
 - а) *зайця*; б) лисиці; в) вовка; г) сурка.
12. Якою була вада у старенького бухгалтера:
 - а) *короткозорість*; б) хворе серце; в) все забував і губив;
 - г) був надто знервований.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 12

1. Дослідіть, які гумористичні епізоди зображені у творі. В чому виявляється їх значення для сприйняття змісту «Відкриття охоти»?
2. Як, на ваш погляд, осмислює сам О. Вишня процес полювання? В чому він вбачає його призначення? Наведіть переконливі обґрунтування, посилаючись на зміст твору.
3. За яких умов полювання вважалося відкритим? Коли:
 - а) всі мисливці зібралися разом; б) *пролунає перший постріл*;
 - в) міська влада надасть на це дозвіл;
 - г) всі мали при собі рушницю.

Картка № 2

1. Яке значення у гуморесці приділялося побрехенькам? Відповідаючи, посилайтеся на приклад з твору.
2. Стисло охарактеризуйте мисливців, які прагнули потрапити на полювання? Як саме автор ставиться о них?
3. Хто був жертвою фантастичних вигадок мисливської компанії?
 - а) Собака Джек; б) Пилип Федорович; в) Іван Петрович;
 - г) *старенький бухгалтер*.

Картка № 3

1. Що, на ваш погляд, намагається висміяти О. Вишня в усмішці «Відкриття охоти»? Які художні засоби він при цьому використав?
2. Доведіть, що полювання — це не винищення природи, а можливість насолоджуватися природною красою. Відповідь обґрунтуйте.
3. Скільки вовків гналось за Петром Івановичем з Флейтою?
 - а) чотирнадцять; б) *двоє*; в) сімнадцять; г) ціла зграя.

VI. Підсумок уроку

Отже, «Мисливські усмішки» О. Вишні виховують почуття любові до рідного краю і рідної природи, розкривають їх чарівну красу, сприяють розвиткові смаків та уподобань сучасної людини.

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності

VIII. Домашнє завдання

Написати міні-твір на тему «Краса людська»; підготувати ідейно-художній аналіз гуморесок М. Возіянова.

Урок № 68

ЛІТЕРАТУРА РІДНОГО КРАЮ.

ГУМОРИСТИЧНІ ТВОРИ М. ВОЗІЯНОВА

Мета: продовжити знайомити школярів з письменниками Харківщини, зокрема з життям і творчістю М. Возіянова, проаналізувати ідейно-художній зміст окремих його гумористичних творів; розвивати культуру зв'язного мовлення, логічне мислення, вміння грамотно висловлювати власні думки, почуття, спостереження, робити висновки, формувати кругозір школярів; виховувати пошану, повагу до творчості письменників-співвітчизників, зневажливе ставлення до ледарів, хабарників; прищеплювати інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрет М. Возіянова, міні-виставки творів письменників Харківщини, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Вікторина «Визнач правильне твердження»

Завдання: відповідаючи «Так» чи «Ні», визначте правильність поданої думки.

1. Твір І. Франка «Іван Вишенський» є гумористичним. (*Ні*)
2. Сатира — різке осміяння суспільних вад за допомогою відповідних засобів. (*Так*)

3. І. Вишня — засновник в українській літературі жанру усмішки. (*Так*)
 4. Сарказм — поетичний твір, написаний у давньоримській літературі гекзаметром. (*Ні*)
 5. Комедія — драматичний твір, у якому засобами гумору та сатири викриваються негативні суспільні та побутові явища. (*Так*)
 6. Художньо-публіцистичний жанр літератури, в основі якого лежать реальні факти, які зображені в сатиричному або гумористичному плані називається гуморескою. (*Ні*)
 7. Гумор — узагальнена назва творів, мета яких — розсмішити, викликати гарний настрій. (*Так*)
 8. За жанровою спрямованістю твір П. Глазового «Найважча роль» — гумористичний. (*Так*)
 9. Скоромовка — народний жарт. (*Так*)
 10. Фейлетон, усмішка, комедія, анекдот, пародія — всі ці жанри художньої літератури вважаються гумористичними. (*Ні*)
 11. До письменників-гумористів належать В. Самійленко, Є. Дудар, О. Вишня, Леся Українка, І. Франко. (*Ні*)
 12. «Сарказм» з грецької мови означає «рвати м'ясо». (*Так*)
- Примітка.* За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

III. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

IV. Основний зміст уроку

1. Життя і творчість М. Возіянова (матеріал для вчителя)

ВОЗІЯНОВ МИКОЛА КИРИЛОВИЧ

Возіянов М. К. народився 19 січня 1937 року в селі Байрак Горлівського району на Донеччині в сім'ї шахтаря.

Закінчив Український заочний політехнічний інститут. Працював слюсарем, майстром, старшим майстром, заступником начальника цеху, інженером-енергетиком.

Друкуватися почав з 1954 року. Тільки в періодиці опубліковано майже півтори тисячі байок, гуморесок, усмішок. З часом численні публікації з'явилися в журналах «Вітчизна», «Україна», «Дніпро», «Донбас», «Березіль», «Перець» (надруковано близько 200 творів), газеті «Літературна Україна», у колективних збірках (Рига — 1960, Москва — 1960, Київ — 1989, 1991 роки). Окремі збірки: «Скажіть, будь ласка» (1997), «Мудрість кутнього зуба» (1997), «Терорист» (1999), «Смішний заєць» (2001).

У літературі відомий як прозаїк, поет, гуморист. Автор розважальної передачі на радіо «Від суботи до суботи», член Національної спілки письменників України з 1999 року.

З 2000 року — відповідальний секретар Харківської організації Національної спілки письменників України.

2. Ідейно-художній аналіз творів М. Возіянова

2.1. «Традиція».

2.1.1. Виразне читання твору в ролях.

2.1.2. *Тема:* зображення Цапів, які під час зустрічі, переходячи річку по вузькій колоді, не могли поступитися один одному аби дотриматися традиції.

2.1.3. *Ідея:* засудження гордості, намагання довести свою зверхність героїв твору.

2.1.4. *Основна думка:* бійка неминуха у разі, коли один не бажає поступитися іншому.

2.1.5. *Жанр:* гумореска.

2.1.6. Обговорення змісту твору за питаннями:

- Стисло розкажіть про Цапа як тварину.
- Які риси характеру людини уособлює ця тварина?
- Через що, на ваш погляд, герої твору не бажали поступатися один одному?
- Чому Цапи, зважаючи на попередній досвід, намагалися все-таки довести свою зверхність один над одним?
- В яких життєвих ситуаціях людина виявляє свою гордість? Наведіть приклади, посилаючись на власний досвід. А ви буваєте горді? Відповідь обґрунтуйте.
- Про яку традицію згадують Цапи?
- Яка мораль цього твору? У чому його актуальність?

2.1.7. Завдання.

2.1.7.1. Доберіть до слова «гордість» синоніми.

2.1.7.2. Гра «Мікрофон». «Щоб ви порадили Цапам аби уникнути дотримання ними традиції?».

2.1.8. Прислів'я про упертість, настирність; їх обговорення.

- Упертий як цап!
- Становиться, як окунь проти води.
- Все по-вашому, а ми по-нашому, а вони по-своєму.
- Ти йому печене, а він тобі — жарене!
- Хоч кілка на голові теши, а він своє.
- Хоч гавкай на його,— нічого не вдієш.
- Ярема у воду, Хама на одно: обоє уперті.
- Найшла коса на камінь: коса не втне, камінь не подасться!

2.2. «Чого так?»

2.2.1. Виразне читання гуморески у ролях.

2.2.2. *Тема:* розмова Лиса і Корови про користь, яку отримує людина від свійських тварин та Бджоли.

2.2.3. Ідея: уславлення праці та засудження тих, кого «дрюком частують».

2.2.4. Основна думка: у суспільстві шанують працю, а ледарів зневажають.

2.2.5. Жанр: гумореска.

2.2.6. Композиція.

Твір побудований у формі діалогу (Лис і Корова).

2.2.7. Обговорення змісту гуморески. Бесіда за питаннями:

- Чому Лис, розмовляючи з Коровою, посміювався над нею?
- За що Лис критикує Бджолу? («Здавалося б, скільки їй, такій маленькій, того меду треба? Дріб'язок, якщо не менше. А бач, на медозборі не розгинає спину. Мед до вулика носить. Знає напевне, що викачають... А носить...»)
- Через що хижак називає Бджолу, Курку та Корову недоумкуватими?
- Як люди дбають про тих, хто їм допомагає? («...Лікують, від дощів і снігів захищають, кормами забезпечують...»)
- Через що Лис не розуміє прагнення Бджоли, Курки, Корови працювати на благо людини?
- Прокоментуйте висловлювання Лиса, яке звернене до Корови: «У тебе теж... не всі вдома».
- Стисло охарактеризуйте Лиса. Чи траплялися у вашому житті такі люди, як цей герой? Відповідь обґрунтуйте.
- Над чим запропонувала Корова поміркувати Лису?

2.2.8. Гра «Мікрофон» «Що мав відповісти Лис Корові наприкінці твору».

2.3. «Не бере».

2.3.1. Виразне читання гуморески у ролях.

2.3.2. Тема: розповідь про відвідування Сірком Бульдога з «сувенірами»

2.3.3. Ідея: висміювання хабарництва, засудження тих, хто прагне щоразу отримувати «сувеніри».

2.3.4. Основна думка: прагнення довести, що ти не береш хабаря, є дуже складно і морально важко.

2.3.5. Жанр: гумореска.

2.3.6. Композиція.

Твір побудований у формі діалогу між Сірком і Бульдогом.

Експозиція: Сірко збирається на прийом до Бульдога, взявши із собою хабаря.

Зав'язка: розповідь Бровка Сіркові про те, що Бульдогу за хабар «добре хвоста нам'яли».

Кульмінація: Бульдог понюхав «сувенір», а брати його відмовився.

Розв'язка: доведення Бульдогом своєї чесності і порядності.

2.3.7. Опрацювання змісту гуморески. Бесіда за питаннями:

- Про що свідчить, що Сірко поспішав до Бульдога.
- Як поставився Бровко до того, що Сірко, йдучи до Бульдога, приготував йому «сувенір».

- З чого складався «сувенір»? (*набір кісток*)
- Яке покарання отримав Бульдог за «отримання сувенірів»? («... за оті «сувеніри» йому «добряче хвоста нам'яли»)
- Як Бульдог сприймав подарунок від Сірка? («Бульдог розгорне подарунок, понюхає, зітхне, а брати... відмовляється. Навідріз»)
- Для чого Сірко носив пакунок для Бульдога? («Бульдог велить»)
- Що намагається висміяти М. Возіанов у цьому творі?
- Як довго, на вашу думку, ще буде ходити Сірко до Бульдога з пакунком?
- Чи можна звинуватити або засудити Сірка в тому, що він прагне дати Бульдогу хабаря?
- Закріплення вивченого матеріалу

1. Проведення тестового опитування

«Традиція»

1. Герої твору намагалися по вузькій колоді перейти:
а) річку; б) болото; в) прірву; г) звалище сміття.
2. Цапи порівнювали себе з:
а) Буйволами; б) Леопардами; в) Баранами; г) Людьми.
3. Риса характеру, яка притаманна героям твору:
а) підступність; б) гордість; в) легковірність; г) улесливість.
4. З яким питанням один Цап звернувся до іншого?
а) «Чому ти такий упертий?»; б) «Гадаю, битися не будемо?»;
в) «Куди ти так поспішаєш?»;
г) «Чи не бажаєш ти зі мною позмагатися?».

«Чого так?»

1. Розпочавши розмову з Коровою, Лис звернувся до неї з таким питанням:
а) «А чому ти така велика?»;
б) «За що мене не люблять люди?»;
в) «Яким краще бути лінивим чи працьовитим?»;
г) «Чого усі такі недоумкуваті?».
2. Кого з героїв твору стосується фраза: «...працює, не розгинаючи спину»?
а) Курки; б) Лиса; в) Бджоли; г) Корови.
3. Чому Лис, звертаючись до Корови зазначив: «У тебе теж... не всі вдома»? Бо:
а) задрив їй; б) намагався її принизити;
в) вона їсть виключно траву;
г) *тричі на день з неї молоко видзюркують.*
4. Чим люди почастивали Лиса?
а) Дрюком; б) лайливим словом; в) залізним цепком;
г) молоком Корови.

«Не бере»

1. У що загорнув Сірко «сувенір», вирушаючи на прийом до Бульдога?
 - а) Темний пакет; б) чорну ганчірку; в) білий папірець; г) *стару газету*.
2. За словами Бровка, Бульдог не візьме «сувенір» від Сірка, бо:
 - а) вважав це непристойним;
 - б) *був переляканий через попередні неприємності з цього приводу*;
 - в) не хотів, щоб через це його могли звільнити з посади;
 - г) подарунок був мізерним.
3. Сувенірний набір складався із:
 - а) виделок; б) вишиваного рушника;
 - в) шматочків смаженого м'яса; г) *кісток*.
4. Для чого Сірко йшов до Бульдога? Щоб:
 - а) підписати папірець; б) *потрапити його зі святом*;
 - в) привітати його зі святом; г) попросити гроші.

2. Робота на картках**Картка № 1**

1. Висловіть своє ставлення щодо розуміння слова «традиція». Якими бувають традиції? Як ви ставитеся до традиції, що згадується у творі М. Возіянова «Традиція»?
2. Дослідіть що намагався висміяти М. Возіянов у творі «Чого так?». Наведіть переконливі обґрунтування.
3. Який вислів використав М. Возіянов, характеризуючи покарання Бульдога за хабарництво («Не бере»)?
 - а) *«Добряче хвоста нам'яли»*; б) «Без бариша голодна душа»;
 - в) «Хто грошей не має, той пішки махає»;
 - г) «Тоді в мене хрестини, коли є що в хустині».

Картка № 2

1. Як на ваш погляд, чи можна пов'язати ідейний зміст твору М. Возіянова «Не бере» і байку Л. Глібова «Щука». Відповідь обґрунтуйте, наводячи переконливі аргументи.
2. Вмотивуйте, чи трапляються ситуації в житті людей, подібні до Цапів. Відповідь аргументуйте.
3. Чого не роблять господарі (М. Возіянов, «Чого так?»), доглядаючи Бджолу, Курку та Корову?
 - а) Лікують; б) *миють*; в) захищають від негоди;
 - г) забезпечують кормами.

Картка № 3

1. Як ви вважаєте, чи заздрить Лис людині (М. Возіянов, «Чого так?»). Відповідь вмотивуйте, посилаючись на зміст твору.

2. З якою метою людина дає людині хабаря? Висловіть своє ставлення до Бульдога, героя твору М. Возіянова «Не бере».
3. Чого намагалися не порушувати герої твору М. Возіянова «Традиція»?
 - а) Прав тварин; б) норм поведінки; в) *традиції*;
 - г) етичних взаємостосунків.

VII. Підсумок уроку

VIII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

IX. Домашнє завдання

Написати міні-твір на одну з тем:

- «Виховне значення гуморесок М. Возіянова»;
- «Сміх добрий і злий у творах М. Возіянова»;
- «Актуальність гуморесок письменника».

Урок № 69

ТЕМАТИЧНА КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 6 «УКРАЇНСЬКИЙ ГУМОР І САТИРА (В. САМІЙЛЕНКО. Є. ДУДАР)»

Мета: за допомогою запропонованих завдань виявити в учнів рівень знань, умінь та навичок з вивченої теми, закріпити їх; розвивати увагу, пам'ять, спритність, рішучість, кмітливість, уміння акумулювати отримані знання і застосовувати їх під час виконання завдань; виховувати працьовитість, наполегливість, старанність, силу волі, пунктуальність, інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: контроль, корекція знань та вмінь.

Обладнання: портрети письменників, творчість яких вивчалась за темою; тестові завдання і питання для самоконтролю у трьох варіантах з різними рівнями навчальних досягнень школярів.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

III. Пояснення вчителем питань, які стосуються проведення тематичної контрольної роботи

IV. Завдання для тематичної контрольної роботи

I варіант

Початковий рівень

1. Кому з героїв сатиричної оповіді Є. Дудара «Слон і мухи» належить фраза: «Я не бачу ніякого Слона... Ніякого Слона в природі ніколи не було і нема!»? Так вважає Муха:
а) *найсерйозніша учена*; б) оратор; в) співповідач; г) доповідач.
2. Антитеза — це:
а) короткий виклад змісту, характеристики книги, статті, рукопису;
б) *стилістична фігура протиставлення явищ, предметів, характеристик, посилює змістове й емоційне звучання твору*;
в) стилістичний прийом включення в текст художнього твору загальновідомого виразу;
г) повторення однакових або близьких звуків у віршових чи прозових рядках, що надає творам певної виразності.
3. Вірш В. Самійленка, який користувався незмінною популярністю серед студентської молоді завдяки своїй гострій викривальній спрямованості:
а) «На печі»; б) «Патріот Іван»; в) «*Ельдорадо*»; г) «Патріоти».

Середній рівень

4. Чим третій хлопчик відрізнявся від першого і другого (В. Самійленко, «Патріоти»)?
5. Через що учасники симпозіуму не побачили Слона (Є. Дудар, «Слон і мухи»)?
6. На чому надіслав лісгосп річний звіт керуючому трестом (Є. Дудар, «Лісова пісня»)?

Достатній рівень

7. Виконайте одне із завдань:
а) Порівняйте образ Червоної Шапочки у дитячій казці і в однойменному творі Є. Дудара. Зробіть висновок.
б) Дослідіть, що засуджує В. Самійленко у творі «Ельдорадо»? Які художні засоби при цьому він застосовує?
в) Як ви вважаєте, з якою метою В. Самійленко у творі «Патріоти» висміює псевдопатріотів?

Високий рівень

8. Напишіть твір-мініатюру на одну із тем:
а) «Хто є справжнім патріотом?» (за твором В. Самійленка «Патріоти»);
б) «Сміх — великий санітар» (за творчістю В. Самійленка, Є. Дударя);

- в) «Сучасний погляд на молодь» (за твором Є. Дудара «Червона Шапочка»).

II варіант

Початковий рівень

1. Кому з героїв казки для дорослих Є. Дудара «Лісова пісня» належить фраза: «Нічого... Мобілізуємось, розкорчуємо пеньки та й візьмемося за землеробство»?
 - а) Представнику міністерства;
 - б) одному з працівників лісгоспу;
 - в) *Ведмедеві*;
 - г) керівнику главку.
2. Іронія — це:
 - а) доброзичливий сміх, спрямований на викриття певних вад людського характеру чи неадаптованості у житті людей, їх поведінці;
 - б) троп, що полягає в навмисному перебільшенні певної ознаки явища, події з метою надати зображувальному більшій виразності, загостреності;
 - в) стилістична фігура: послідовне послаблення чи, навпаки, нагнітання порівнянь, образів, епітетів та інших художніх засобів;
 - г) *троп: приховане кепкування, глузування; також уживання слова в протилежному значенні.*
3. Москалі, хохли, поляки живуть так дружно (В. Самійленко «Ельдорадо»):
 - а) *як собаки*;
 - б) що не можна їх роз'єднати;
 - в) немов брати;
 - г) наче близнюки.

Середній рівень

4. Як шануються багатії за їх заслуги у країні Ельдорадо (В. Самійленко, «Ельдорадо»)?
5. Яка приказка обговорювалася мухами на симпозіумі (Є. Дудар, «Слон і мухи»)?
6. Чим «Червона Шапочка» погрозувала мисливцю (Є. Дудар, «Червона Шапочка»)?

Достатній рівень

7. Виконайте одне із завдань:
 - а) З якою метою В. Самійленко у вірші «Ельдорадо» застосовував форму сатиричного куплета? Відповідь обґрунтуйте.
 - б) Як ви вважаєте, хто винний у тому, що виникла необхідність ліквідувати лісгосп (Є. Дудар, «Лісова казка»)?
 - в) Доведіть, що твір Є. Дудара «Червона Шапочка» — це стара казка на новий лад. Наведіть переконливі обґрунтування.

Високий рівень

8. Напишіть твір-мініатюру на одну з тем:
- «Людину можна розпізнати по оточенню, в якому вона обертається» (за твором Є. Дударя «Червона Шапочка»);
 - «Ельдорадо» — трагічна реальність Росії» (за поетичним твором В. Самійленка «Ельдорадо»);
 - «Усміхатися — це завжди трішки показувати зуби» (за творами В. Самійленка Є. Дударя).

III варіант**Початковий рівень**

1. Хто з героїв казки Є. Дударя «Червона Шапочка» так висловився: «Гроші давай... Тоді я тебе з'їм»?
 - а) Вовк; б) *Червона Шапочка*; в) бабуся; г) мисливець.
2. Сатира — це:
 - а) основний засіб вираження смислових і емоційних особливостей висловлюваного; виявляється в послідовній зміні складників інтонації;
 - б) розділ літературознавства, що здійснює аналіз, дає оцінку й тлумачення змісту творів сучасної літератури, визначає їх місце в житті суспільства, окремого колективу;
 - в) образний вираз, суть якого полягає у зменшенні розмірів, сили, значення зображуваного явища, підсилює виразність мови;
 - г) *вид художньої літератури у прозі чи віршах, де зображення здійснюється через різні осміювання, критику всього негативного.*
3. У вірші «Патріоти» В. Самійленко висміює:
 - а) *неробство*; б) шахрайство; в) цнотливість; г) безчестя.

Середній рівень

4. Через що третій хлопчик не висловив думку щодо своєї безталанної України (В. Самійленко, «Патріоти»)?
5. Як суд вирішує долю простої людини винної і безвинної (В. Самійленко, «Ельдорадо»)?
6. Які ділові папери згадуються у творі Є. Дударя «Лісова казка»?

Достатній рівень

7. Виконайте одне із завдань:
 - а) Чи буде на ваш погляд, плідною робота Ведмедя і його підлеглих під час землеробства (Є. Дудар, «Лісова казка»)?
 - б) Доведіть, що справжній патріот (В. Самійленко, «Патріоти») — той, хто сидить склавши руки, а бореться за краще життя, захищає народні інтереси.
 - в) Чому, на вашу думку, В. Самійленка вважають майстром гумористично-сатиричної поезії? Наведіть переконливі аргументи.

Високий рівень

8. Напишіть твір-мініатюру на одну з тем:

- «Ельдорадо» — болючий сміх письменника-гумориста» (за твором В. Самійленка «Ельдорадо»);
- «Сатира — своєрідне дзеркало» (за творами В. Самійленка Є. Дудара);
- «Надмірна ласка, опіка — вади щодо формування особистості» (за твором Є. Дудара «Червона Шапочка»).

V. Підсумок уроку**VI. Домашнє завдання**

Підготуватися до уроку-підсумку.

Урок № 70**УРОК-ПІДСУМОК. БЕСІДА ПРО ТВОРИ, ЩО ВИВЧАЛИСЯ
УПРОДОВЖ РОКУ Й ВИКЛИКАЛИ НАЙБІЛЬШЕ
РОЗДУМІВ, СУПЕРЕЧОК, ЗАЦІКАВЛЕННЯ**

Мета: систематизувати та узагальнити вивчений учнями впродовж навчального року учбовий матеріал, який стосувався знань про життєвий і творчий шлях письменників, зміст їх творів, понять з теорії літератури; розвивати культуру зв'язного мовлення, читацькі навички, збагачувати словник школярів; формувати естетичні смаки, кругозір, світогляд учнів; виховувати почуття любові до книг, рідної мови, культури українців, їх звичаїв, обрядів, пошану до митців слова, відповідальність за доручену справу.

Тип уроку: урок-гра «КВК».

Обладнання: виставка художніх творів на портретів тих письменників, творчість яких вивчалася впродовж навчального року, учнівські малюнки, музичне оформлення.

ХІД УРОКУ**I. Організаційний момент**

Клас поділяється на дві команди, кожна з яких обирає капітана і придумує назву. Визначається журі, його склад.

З'ясування порядку участі у змаганнях (проводиться жеребкування).

II. Оголошення теми, мети уроку.**Мотивація навчальної діяльності****III. Основний зміст уроку-гри****1. Розминка (беруть участь усі гравці команд)***Завдання для першої команди*

1. Хто є автором твору «Ирій»?
а) О. Назарук; б) В. Дрозд; в) В. Самійленко; г) Є. Дудар.
2. Твір, в якому порушена проблема влади грошей над людиною:
а) М. Коцюбинський, «Дорогою ціною»;
б) О. Назарук, «Роксоляна»; в) І. Карпенко-Карий «Сто тисяч»;
г) І. Франко, «Іван Вишенський».
3. Про події історичної доби XVI ст. зазначається у творі:
а) І. Карпенко-Карого «Сто тисяч»; б) В. Самійленка «Ельдорадо»;
в) Л. Українки «Давня казка»; г) О. Назарука «Роксоляна».
4. Який із творів не є історичним?
а) Є. Дудар, «Червона Шапочка»; б) О. Назарук, «Роксоляна»;
в) І. Франко, «Іван Вишенський»; г) «Слово про похід Ігорів».
5. За жанровою спрямованістю «Давня казка» Л. Українки є:
а) оповіданням; б) поемою; в) віршем; г) новелою.
6. Твір, що є взірцем інтимної лірики:
а) І. Малкович, «Свічечка букви Ї»; б) В. Підпалій, «Тиха елегія»;
в) В. Самійленко, «Патріоти»; г) В. Сосюра, «Васильки».
7. Проблема символу гріхопадіння і порятунку через усвідомлення
покаяння характерна для:
а) народної думи «Буря на чорному морі»; б) «Слова про похід Ігорів»;
в) пісень Марусі Чурай; г) пісні «За Сибіром сонце сходить».
8. До пісень про боротьбу проти соціального та національного гніту
належить:
а) «За Сибіром сонце сходить»; б) «Зажурилась Україна»;
в) «Та, ой, як крикнув же козак Сірко»; г) «Ой, Морозе, Морозенку».
9. Легендарною поетесою з Полтави вважають:
а) Марусю Богуславку; б) Лесю Українку; в) Марусю Чурай;
г) Роксоляну.
10. Твір, що за жанровою спрямованістю не є повістю:
а) О. Назарчука «Роксоляна»; б) І. Карпенка-Карого «Сто тисяч»;
в) М. Коцюбинського «Дорогою ціною»; г) В. Дрозда «Ирій».
11. Пригодницький, романтичний сюжет має твір:
а) Л. Українки «Давня весна»;
б) М. Коцюбинського «Дорогою ціною»;
в) Т. Шевченка «Минають дні, минають ночі»;
г) В. Підпалого «Запросини».

12. До сучасних виконавців народних дум належить:
- а) В. Нечема; б) Г. Гончаренко; в) О. Вересай; г) М. Кравченко.
- Примітка.* За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.
- Завдання для другої команди**
1. Хто є автором твору «Віють вітри, віють буйні»?
 - а) Л. Українка; б) І. Карпенко-Карий; в) *Маруся Чурай*;
г) І. Франко.
 2. Давньоруською пам'яткою, перлиною українського ліро-епосу вважають:
 - а) народну думу «Маруся Богуславка»; б) «Слово про похід Ігорів»;
в) пісню М. Чурай «Ой не ходи, Грицю...»;
г) народну пісню «Максим козак Залізник».
 3. Твір, який називають химерним:
 - а) М. Коцюбинського «Дорогою Ціною»;
б) І. Малковича «З янголом на плечі»; в) В. Дрозда «Ірій»;
г) В. Сосюри «Сад».
 4. Пісня про звитяжну боротьбу козаків з турецько-татарськими нападниками:
 - а) «За Сибіром сонце сходить»; б) «Зажурилась Україна»;
в) М. Чурай «Заст. Встали козаченьки»; г) «Чи не той то Хміль».
 5. До сатиричної оповіді належить твір:
 - а) Є. Дудара «Слон і мухи»; б) О. Назарчука «Роксоляна»;
в) І. Малковича «Музика, що пішла»; г) Б. Олійника «Ринг».
 6. Герой якого твору тікає від неприйнятого буттєвого світу і усамітнюється?
 - а) Поет (Л. Українка, «Давня казка»);
б) *Іван* (І. Франко, «Іван Вишенський»);
в) Сулейман Пишний (О. Назарук, «Роксоляна»);
г) Остап (М. Коцюбинський, «Дорогою ціною»).
 7. Проблема, що вирішується в поезії Б. Олійника «Вибір»:
 - а) *життєвого вибору, стоїчної позиції*;
б) єдності людини з рідною землею; в) роль митця в суспільстві;
г) морального вибору людини.
 8. Тема гармонійного єднання людини з природою яскраво зображена в поезії:
 - а) Т. Шевченка «Ой три шляхи широкії»;
б) Л. Українки «Давня весна»; в) В. Сосюри «Любіть Україну»;
г) В. Підпалого «тиха елегія».
 9. Постаць українського мислителя XVII ст.— це герой твору:
 - а) *І. Франка «Іван Вишенський»*; б) О. Назарука «Роксоляна»;
в) «Слово про похід Ігорів»; г) В. Сосюри «Любіть Україну!».

10. Класичним взірцем українського «театру корифеїв» є:
- М. Коцюбинського «Дорогою ціною»;
 - І. Карпенка-Карого «Сто тисяч»;
 - В. Дрозда «Білий кінь Шептало»;
 - І. Франка «Іван Вишенський».
11. Символічним у творі М. Коцюбинського «Дорогою ціною» можна вважати образ:
- Дунаю;
 - вітру;
 - хмари;
 - пожежі у плавнях.
12. Кого у творі «Слово про похід Ігорів» називають буй-туром?
- Святослава;
 - Ігоря;
 - Ярослава;
 - Всеволода.
- Примітка.* За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

Конкурс «Відгадай твір»

Завдання для першої команди

- Ой ти станеш за шабелькою, А я з кулаками, Ой, щоб слава не пропала Проміж козаками. (*Народна пісня «Зажурилась Україна»*)
- З багатого хоч я й візьму — Убогому даю. Отак гроші поділивши, Я гріхів не маю. (*Народна пісня «За Сибіром сонце сходить»*)
- Бо я вже потурчилась, Побусурманилась Для розкоші турецької, Для лакомства нещасного» (*Народна дума «Маруся Богуславка»*)
- Почнем же, браття, повість цюю Од старого Володимира до нинішнього Ігоря, Який укріпив ум своєю мужністю; Сповнившись ратного духу, Він навів свої хоробрі полки На землю Половецькую За землю Руською. (*«Слово про похід Ігорів»*)
- Не прийнялись три ясени, Тополя всихала, Повсихали три явори, Калина зав'яла. Не вертаються три брати. Плаче стара мати, Плаче жінка з діточками В нетопленій хаті. (*Т. Шевченко, «Ой три шляхи широкії»*)
- Хрест — моє добро єдине, Хрест — одна моя надія, Хрест — одне моє страждання, Одинока вітчизна. (*І. Франко, «Іван Вишенський»*)
- «Дівчина гарненька, ставненька. Нижню половину її вроди облягали вичовгані джинси. Верхню — розписаний незрозумілими гаслами балахон. На голові хвацько сиділа червона шапочка». (*Є. Дудар, «Червона Шапочка»*)
- Там уряд «блюде» закони, Дба про всіх, немов про рідних, За провинності ж карає — Тільки бідних, тільки бідних. (*В. Самійленко, «Ельдорадо»*)
- Мав од дикого звіра, тікало од пана і панщини все, що не заплісніло в неволі, не втратило ще живої душі, тікало, щоб здобути собі те, за що предки виймали шаблі з піхов або ставали до бою з кіллями та вилами». (*М. Коцюбинський, «Дорогою ціною»*)

10. Товар нравиться — візьміть, не нравиться — не беріть. Ми не нуждаємся в покупателях: ми їх розпустили і розпускаємо, може, мільон, і всі благо дарять... Ви знаєте, теперечки етих денег скрізь доволі, може, і у вас у кишені єсть такі самі. (І. Карпенко-Карий, «Сто тисяч»)
11. ...Бо кажуть дитино. Що мова наша — солов'їна Гарно кажуть Але зятям собі Що колись Можуть настати і такі часи Коли нашої мови Не буде пам'ятати Навіть найменший Соловейко. (І. Малкович, «Свічечка букви Ї»)
12. Його рубали, а він ріс! На місці зрубаного дуба Росли нові!.. І навіть хмиз Угору дерся!.. (В. Сосюра, «Сад»)

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

Завдання для другої команди

1. Лунали б тоді мої мрії І щастя мое таємне, Ясніше, ніж зорі яснії, Гучніші, ніж море гучне. (Л. Українка, «Хотіла б я піснею стати»)
2. Страшно впасти у кайдани, Умирать в неволі, А ще гірше — спати, спати, І спати на волі — І заснути на вік-віки, І сліду не кинуть Ніякого, однаково. (Т. Шевченко, «Минають дні, минають ночі»)
3. Тоже ми собі привелику гордість мали: Проти божих церков уїжджали, Шлички із голов не здіймали, На своє лице хреста не клали, Милосердного творця на поміч не призивали, Да по улицах кіньми розбивали, Кров християнську на сиру землю проливали! (Народна дума «Буря на Чорному морі»)
4. Гей, поїхав Хмельницький К золотому Броду,— Гей, не один лях лежить Головою в воду. (Народна пісня «Чи не той то хміль»)
5. Не поет, хто забуває Про страшні народні рани, Щоб собі на вільні руки Золоті надіть кайдани! (Л. Українка, «Давня казка»)
6. Для нас воно в світі єдина, одна Як очі її ніжно-карі... Вона у зірках, і у вербах вона, І в кожному серці ударі... (В. Сосюра, «Любіть Україну!»)
7. То буде бій... А зараз мертво Лисніє холодом квадрат. Іду і поруч твердо Крокує Честь — мій секундант. (Б. Олійник, «Ринг»)
8. Коли мене питають: «Україну Чи зможеш ти забудь на чужині?» — Кричу: «Кладіть отут у домовину Живим!.. Однаковісінько мені... (В. Підпалый, «Тиха елегія»)
9. «Обікрали... ограбили... Пропала земля Смоквинова! Нащо ви мене зняли з вірвочки? Краще смерть ніж така потеря!» (І. Карпенко-Карий, «Сто тисяч»)
10. «Вільний дух народу ще тлів під попелом неволі. Свіжі традиції волі, такі свіжі, що часом трудно було відрізнити сьогодні од вчора, підтримувати жевріючу під попелом іскру» (М. Коцюбинський «Дорогою ціною»)

11. То було дитинство, і пахло воно молоком та конюшиною. Потім вони до самого вечора паслись удвох на лісових галявинах та просіках. І мати розповідала про гордих білих коней — його дідів та прадідів, що арцювали на залитім різноколірними вогнями по-мості, і милуватися їхньою красою щовечора сходились людські натовпи. (В. Дрозд, «Білий кінь Шептало»).
12. У новій депеші, що надійшла зверху, хвалили лісове господарство за вчасне вжиття заходів по охороні лісу. І надіслали інструкцію з п'яти-сот колод, як берегти ліс від пожежі (Є. Дудар, «Лісова казка»).
- Примітка.* За кожен правильну відповідь встановлюється 1 бал.

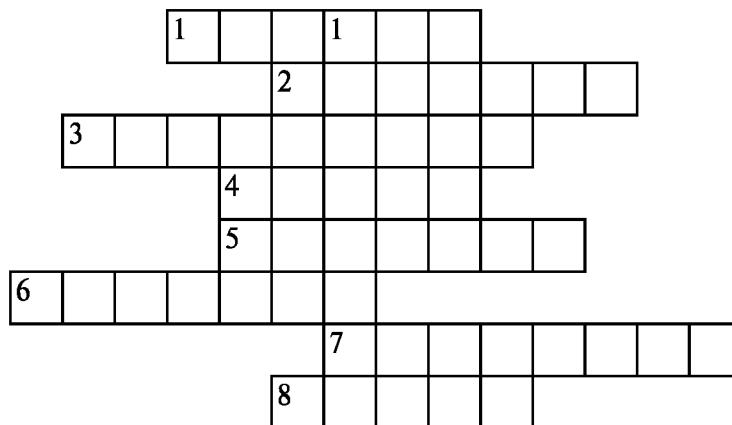
3. Конкурс розумних

Один представник від команди працює біля дошки над розгадуванням кросворда.

3.1. Для першої команди.

По вертикалі: 1. Поезія В. Сосюри («Васильки»)

По горизонталі: 1. Сучасний виконавець народних дум. (Литвин) 2. Трискладова стопа з наголосом на першому складі. (Дактиль) 3. Ім'я одного з князів давньоруської пам'ятки «Слово про похід Ігорів». (Святослав) 4. Кого застерігає Маруся Чурай в одній із своїх пісень? (Гриця) 5. Брод, про який згадується у народній пісні «Чи не той то хміль». (Золотий) 6. Жанр твору В. Дрозда «Ірій». (Повість) 7. Народний ватажок, який уславлюється у пісні «За Сибіром сонце сходить». (Кармалюк) 8. Поезія В. Олійника. («Вибір»)

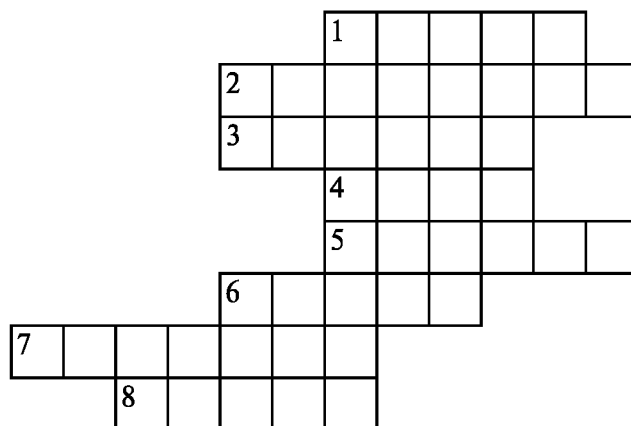

3.2. Для другої команди.

По вертикалі: Поезія В. Самійленка. («Патріоти»)

По горизонталі: 1. Жанр твору І. Франка «Іван Вишенський». (Поема) 2. Як назвала Червона Шапочка, героїня однойменного твору Є. Дудара, мисливця, коли той намагався захистити бабусю від онуки? (Браконьєр) 3. Вид художньої літератури у прозі чи віршах, де зображення здійснюється через різке осміювання, критику всього негативного. (Сатира) 4. Ім'я цигана, героя твору М. Коцюбинського «Дорогою ціною». (Радо) 5. Один із художніх засобів, який використав В. Самійленко в поезії «Ельдорадо». (Іронія) 6. Початкова назва комедії І. Карпенко-Карого «Сто тисяч». («Гроші») 7. Які де-

рева посадила мати на згадку про своїх синів (за твором Т. Шевченка «Ой три шляхи широкії»)? (Ясени) 8. Трискладова стопа з наголосом на третьому складі. (Анапест)

4. Конкурс капітанів

- Декламування будь-якої програмової поезії напам'ять.
- Назвати історичні твори, які вивчалися впродовж навчального року.
- Міні-презентація програмового твору, що викликав найбільше роздумів, суперечок, зацікавлення.

IV. Підбиття підсумків. Визначення переможців

V. Домашнє завдання

Опрацювання списку літератури для читання влітку.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Чупринін Олексій Олексійович,

вчитель-методист, учитель української мови та літератури вищої категорії ЗОШ I–III ступенів № 167, м. Харків.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Астаф'єв Є. О.* Художні системи українського зарубіжжя.— К., 2000.
2. *Бандура О. М.* Дидактичні матеріали з теорії літератури.— К.: Рад. школа, 1991.— 45 с.
3. *Бондаренко А., Бондаренко Ю.* Українська література. Розробки уроків за новою програмою. 8 клас.— К., 2002.
4. *Веселка.* Антологія української літератури для дітей: В 3 т.— К., 1985.
5. *Голабутська Г.* Життєві і творчі обрії Карпенка-Карого // Дивослово. — 1995.— № 12.
6. *Дей О. І.* Українська народна балада.— К.: Наукова думка, 1986.
7. *Дидактика современной школы: Пособие для учителей /* Под ред. В. А. Онищука.— Х.: Рад. школа, 1987.— 351 с.
8. *Доля: книга про Тараса Шевченка в образах та фактах.*— К., 1993.
9. *Дрозд В.* Вибрані твори: У 2 т.— К., 1989.
10. *Жулинський М.* Леся Українка // Слово і доля.— К., 2002.
11. *Закувала зозуленька.* Антологія української народної творчості.— К.: Веселка, 1985.— 590 с.
12. *Історія української літератури. ХХ століття.* Кн. 1,2.— К., 1993, 1998.
13. *Качка В.* Ірина Вільде: Нарис життя і творчості.— К., 1991.
14. *Ковальчук О. Мозолюк Б.* Українська література: уроки активного співробітництва.— Тернопіль: Підручники і посібники, 2001.— 62 с.
15. *Лепкий Б.* Про життя і твори Т. Шевченка.— К., 1994.
16. *Матвеева Н. П., Голобородько А. Р.* Святі і свята України. Науково-популярне видання.— К.: Укр. центр духовної культури, 1995.— 240 с.
17. *Мовчан Р.* Українська проза ХХ ст. в іменах. Посібник.— К., 1998.
18. *Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (12-річна школа). Українська література.*— К., 2004.
19. *Наукові основи методики літератури. Навчально-методичний посібник /* За ред. доктора педагогічних наук, професора, члена-кореспондента АПН України Н. Й. Волошиної.— К.: Ленвіт, 2002.— 244 с.
20. *Поетика прози Михайла Коцюбинського.*— К., 1989
21. *Савченко М.* Сторінки української літератури і фольклористики.— К., 1990.
22. *Сосюра В.* Розстріляне безсмертя. Вірші та поеми.— К., 2000.
23. *Степанишин Б. І.* Викладання української літератури в школі: Методичний посібник для вчителя.— К.: РВЦ «Проза».
24. *Українські балади /* Упоряд. М. К. Дмитренко.— К.: Укр. центр духовної культури, 1993.— 64 с.
25. *Українська література. Хрестоматія нововведених творів /* Упоряд. Р. Мовчан.— К., 2002, 2004.
26. *«Хотіла б я піснею стати»:* Матеріали для проведення позакласного часу з теми «Леся Українка та музика» // Українська мова та література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах.— 2000.— № 2.
27. *Шевчук Т.* Тестові завдання до теми «Творчість Лесі Українки» // Дивослово.— 1995.— № 8.